

05
V-52

70 APR 1971

P. Morariu

BIBLIOTECA CENTRĂLA Reg. Deva Sala de lectură	05
	45 54

1929 m. 5.6

Scrisoarea miraculoasă

Fragment ¹

Ziua și noaptea se lucra la încărcarea vapoarelor. Numai în miezul zilei portul era mort. Subt ploaia de aur a soarelui de vară natura întreagă adormea moleșită. Nici o adiere, nici un semn de viață. Pământul și apa, oameni și animale, cădeau parcă deodată într'o adîncă letargie.

Nici o viețuitoare nu mai mișca pe cheurile inferbîntate.

Cînd soarele ajungea la zenit, portul mut, poleit într'o lumină orbitoare, părea în arșița zilei un oraș mort, adormit printr'o vrajă, petrificat de veacuri.

O pulbere vapoasă vibra în unde plutind în zare ca o muselină transparentă. În rada portului, departe, subt un cer albastru de porțelan, două vapoare negre zăceau ancorate, fixe, ca niște jucării țintuite pe fața albă a mării care sclipea ca o placă de mercur.

Lungiți la rînd, subt peticul de umbră, la baza piramidei de bulgări de cărbuni, dormeau doborîți hamalii negri, pe jumătate goi.

În dreptul vămii, lîngă ghereta care da o iluzie de umbră, un grănicer la post pirotea în picioare rezemat de armă.

¹ Din romanul : „Arabela”

Biblioteca Municipiului Deva
SALA DE LECTURĂ

H.8710

Cafeneaua din fața debarcaderului era goală. Afară, sub o pînză de barcă, erau înșirate cîteva mese de lemn văpsit în verde.

Stăpînul cafenelei, Căpitanul Stamate Marulis, învins, ațipise și el pe-un scaun scăpînd din mîină ziarul favorit: „*Patris*”.

Un singur mușteriu nelipsit—șeful vămii—își făcea după obicei cura de slăbit. Ca să nu doarmă după prînz acasă, moțăia regulat un ceas pe zi la cafenea, cu ochelarii pe nas, cu *Universul* pe genunchi.

La umbră sub masă, un cîne flocos visa mîrîind prin somn.

Iar în colivia de sîrmă deasupra ușii ca un bulgăraș de aur un canar dormea dus cu pliscul ascuns în puful de mătase al fulgilor sburliți.

De sus, dinspre poștă, se auzi deodată un pas greoiu, cadențat. Petrachi Hulub, factorul, pornise la împărțirea scrisorilor prin port. Se opri în dreptul cafenelei. Ușurel ca să nu-i tulbure somnul, depuse o scrisoare pe masa lui Stamate și trecu grăbit înainte.

Hulub, postaș vechiu, cuminte, chibzuit, știea el unde anume trebuie să aștepte și unde nu. În port erau case, birouri de comerț de unde știea el că-i pică în fiecare zi cîte ceva.

Om cu socoteală, Hulub, își trecea suma în litere și cifre la rînd într'un caet aparte—carnetul de chicușuri—pe care-l ținea în regulă la zi ca un adevărat contabil. Cafeneaua lui Stamate nu intra în comptabilitatea lui. De aceia nici nu întîrzia în drum. Își făcea strict datoria și trecea înainte.

Cu ce nepăsare fusese lăsat plicul acela pe masa de lemn a cafenelei.

A!.. dacă ar fi știut postașul ce scrisoare ducea în ziua aceia în vechea lui geantă de piele?

Cine ar fi bănuit o clipă că un simplu plic banal francat, nici recomandat măcar, închidea o scrisoare miraculoasă, o forță magică, o bombă menită să provoace o formidabilă explozie într'un depozit de praf de pușcă?

Cui ar fi trecut prin gând că niște slove scrise acolo într'o grecească proastă, puteau să scapere scînteia unei amorese fulgerătoare care avea să electrizeze portul acesta adormit în pustietatea deltei? Cine ar fi crezut că scrisoarea aceea putea să tulbure și să ridice în picioare un oraș întreg, să deștepte sentimente, pasiuni, iluzii, gelozii, invidii, ură și răzbunare, stîrnind furtuna patimilor ce zac adormite în fundul sufletului omenesc?

Tîrziu, cînd se trezi Stamate, buimăcit încă de somn, dădu cu ochii de scrisoarea lăsată de poștaș. O ridică surprins, o învîrte între degete examinînd adresa și timbrele străine. Rupse plicul și dintr'o aruncătură de ochi, grăbit, măsură toată lungimea scrisorii până la capăt. Iși frecă ochii cu dosul palmei. Era treaz. Nu visa. Sufocat de emoție începu să cetească.

Scrisoarea venea de departe, tocmai din America de Sud. Incepea cu: *«Iubite frate, și sfîrșea cu: al tău frate mai mare care nu te-a uitat, Nicola.*

Amîndoi frații, Stamate și Nicolae Marulis, veniseră, de copii la Dunăre pe o corăbioară-trihandiu din patrie, dela Hios. Stamate a rămas în port la gura Dunării, Nicola, imbarcat ca marinar pe o corabie cu pînze, plecase la Marsilia. De cînd își luase lumea în cap rudele nu mai știau nimic de soarta lui.

Acum, după patruzeci de ani, Nicola scria că s'a săturat printre străini, nevasta îi murise, nu avea decît o fată, se simțea slab, bătrîn și avea de gând să se întoarcă la Dunăre, să-și petreacă bătrînețele lîngă neamurile lui.

Scrisul era încîlcit, într'o grecească stricată, pestriță cu vorbe franțuzești, pe care Stamate le înțelegea cu greu. O lua dela capăt, cu ochii lacomi, cîtînd să prindă, să înțeleagă mai mult decît era în scrisoarea ceia care i se părea prea scurtă.

Se chinuia, își încrețea fruntea și sburlea sprincenele stufoase. Cîteva clipe rămase pe gînduri. Un fior de plăcere îl furnică din creștet pînă în tălpi. În sguduirea sufletească în care vibra simțea cum îi năvălește sîngele la inimă. Gîndurile i se încrucișau c'o iuțea fulgerătoare:

„Nicola vine din America... în America se duc toți săraci și vin bogați... Nicola a stat în America patruzeci de ani... și acum se întoarce... ce avere o fi strîns Nicola? ...dacă ar fi plecat și el din tinereță în America?... poate și el era azi milionar...

Hîrtia îi tremura în mîna. Se încercă a treia oară s'o cetească. În jucau literile subt ochi. Se împedeca la fiecare cuvînt scris. Se opri din cetit. O idee salvatoare îi răsări în minte. Cu capul, cu scrisoare în mîna, o luă la fugă pe cheu. Fugea amețit, beat de emoție.

Se opri la ușa unui birou comercial.

— Logaridis e acasă?

Un bătrîn încovoiat, c'o păreche de mustați stufoase albe-afumate, eși în ușă auzîndu=și numele.

Logaridis era socotit ca cel mai erudit și înțelept bătrîn al portului. Debarcase ca profesor la școala comunității elene. După doi ani părăsi școala fiind angajat ca *gramaticos* la cel mai mare birou de comerț din port. Compatrioții îl consultau în toate chestiile grele.

Înțeleptul portului da sfaturi și traducea acte și scrisori din limbi străine.

— *Horiste! Horiste cumbaru* — poftim cumetre în birou.

— Nu, nu, e mai bine afară, îi spuse Stamate, ară-
tându-i scrisoarea.

Bătrînul, își încălecă pe nasu-i acvilin o păreche de
ochelari rotunzi legați c'o sîrmă de alamă, și începu să
cetească tare, oprindu-se la fiecare cuvînt franțuzesc pe
care-l tălmăcea pe grecește. După ce sfîrși scrisoarea, își
netezi de cîteva ori luciul cheliei și zise cu'n adînc înțe-
les: «la fiecare om cel puțin odată în viață trebuie să-i
«bată norocul în ușă... numai trebuie să știe să-i dea dru-
«mul. Poate țî-a venit și țîe rîndul. Lasă, am să-ți ticluesc
«eu un răspuns frumos—și filosoful portului rămase pe
«gînduri».

Jean Bart

Impresii din America de Sud

Am să-mi aduc aminte multă vreme de sosirea noastră la Buenos-Aires. Trebuie să mă întorc cu gîndul în urmă spre unele amintiri dela începutul revoluției rusești, pe cînd Petrogradul nu era încă Leningrad, pentru ca să mai regăsesc acest entuziasm arzător, aceste bătălii între diverse grupuri în jurul noului sosit, pentru care se bat ca altădată Grecii și Troenii pentru corpul lui Patrocle și apoi aceste feroase mișcări de mulțime, care ne duc cu ele, unde vor, ca pe-un fir de pai. Dar să nu anticipăm.

Sosirea la Buenos-Aires.—Cînd facem escală la Montevideo, capitala frumoasă a Uruguay-ului, cîțiva amici și o droaie de jurnaliști și fotografi, veniți, de cu noapte întru întîmpinarea noastră, se urcă pe bord. Dela Montevideo la Buenos-Aires sînt mai bine de o sută de kilometri și nouă ore de navigație. Dar într'o țară cu distanțe magnifice, asta nu contează. Oricum, noi nu sîntem obișnuiți în Europa cu astfel de dimensiuni. Așa într'o amicală tovărășie urcăm Rio dela Plata, cu ape negre între două maluri nevăzute, căci fluviul, între Montevideo și Buenos-Aires, are între patruzeci și cinci și o sută kilometri lățime.

În marea aceasta de apă dulce, fără adîncime, s'a creiat un canal artificial pe care trebuie să-l urmeze toate vapoarele, între geamandurile roșii și negre. Până la asfințitul soarelui, prin trecătoarea aceasta îngustă e o defilare continuă de nave, în cea mai mare parte englezești, germane, franceze sau italiene. Cele americane sînt rari. Iar pavilion belgian nu se vede decît cel arborat în onoarea noastră de comandantul amabil al „Luteției“.

Amurgul cade brusc. Curînd e noapte neagră. Ni se arată pe cer stelele Crucii dela Sud. Încă patru ceasuri de leneșă plutire, și, în fața noastră, orizontul se iluminează: luminile dela Plata, focurile dela Quilmès, și, puțin după aceia sclipirea colierului de perle electrice din Buenos-Aires. Cheiul este negru de lume, cu toate că-i aproape de miezul nopții și consemnele de intrare sînt severe.

În timp ce „Luteția“ noastră acostează încet, trasă de două remorhere minuscule, călătorii schimbă semnale cu părinții și amicii veniți să-i întâmpine. Văd în noapte un drapel roș. Cei care-l inconjoară cîntă „Internaționala“. E grupul tovarășilor Partidului Socialist Argentinian. Grupul socialiștilor independenți e la fel în celălalt capăt al cheiului. Cîntă și ei „Internaționala“, alternînd-o cu „Marseilleza“, rămasă pretutindeni, afară de Franța, cîntec al revoluționarilor.

Se aruncă puntea și privilegiații urcă pe bord. Ne inconjoară, ne strîng mîinile. Fiecare vrea să fie el cel dintău care să ne primească. Ni se prezintă un amestec nepăsător de orice protocol, un delegat al guvernului, comitetul de recepție al Muzeului social, secretarul „vechiului partid“ socialist, acel al independenților, cîțiva membri ai coloniei belgiene, socialiști italieni, cîțiva sioniști. Douăzeci de fotografi se aliniază ca un pluton de execuție. Tac. Iluminații de magneziu. Iată-ne încă odată clișee. Strîngeri de mînă comandantului Luteției și ofițerilor, cîtorva tovarăși de călătorie. Putem cobori.

Dar abia ajunși pe cheiu, și iată-ne prinși între două grupuri de socialiști, care, așteptînd, s'au sfădit puțin, și care se întrec să ne acapareze cu o amicitie debordantă. Dar asta nu-i nimic pe lîngă ceiace ne așteaptă afară: o mulțime imensă, rău stăpînită de poliție călare și pe jos. Într'o clipă sînt răpit. Eu sînt drapelul roș. Tovarășii vor să mă ducă spre Casa Poporului. Alții care-și dau samă că suspin după un pat al meu, îmi cer să vin în grupul belgian, pornit în altă direcție.

— Numai citeva cuvinte, cel puțin!

— Dar de unde să vorbesc?

— Iată, de pe scara automobilului.

— Dar este o doamnă înlăuntru!

Doamna, însă, o Argentiniană foarte elegantă, puțin surprinsă, fără îndoială, de a fi în această imbulzeală, insistă ca să urc, și să vorbesc. Inutil să spun că alocuțiunea mea nu-i lungă. Dar amicii noștri argentinieni se mulțumesc, și, o clipă după aceea, un alt automobil ne ia și ne duce spre otelul nostru. Așa a fost vesela intrare în Buenos-Aires.

Excursii în Argentina. — În prima săptămîină, toată, am fost pus la regim: o conferință pe zi, cu subiecte variate. Am plecat pe urmă într'o călătorie de 3500 km. în interior: Rosario, cel mai mare port de cereale din lume; Cordoba, vechiul oraș colonial spaniol, cu ale sale „sierras“ salbatice; Tucuman, ceta-tea portocalelor și a trandafirilor; Mendoza cu vii bogate, și, la frontiera despre Chili, Puente de l'Inca, capătul voiajului nostru. La Mendoza, la poalele Anzilor, nu ne-am putut firește stăpîni dorința de-a merge mai sus, dar între Argentina și Chili nu sînt trenuri decît de două ori pe săptămîină; am fost duși sus, urmînd linia de cale ferată, cu automobilul și am putut contempla în toată măreția sa, sub un cer de o uimitoare puritate, enor-

mul Aconcagua, pus, din cauza altitudinii sale de 7200 de metri, în al doilea rînd al munților cei mai înalți din lume.

O asemenea călătorie—așa ceva ca Bruxelles, Berlin, Riga, Viena, Roma, dus și întors—cu una sau două conferințe la fiecare etapă și cu una din două nopți în tren, ar fi fost peste măsură de obositoare, dacă extraordinara ospitalitate argentineană nu s'ar fi silit să ne-o facă confortabilă.

Ministrul de interne ne-a pus la dispoziție un vagon guvernamental cu salon, dormitoare, odăe de baie, îngrijindu-se atît de locuința cît și de hrana noastră și înmulțind la orice prilej atențiile cele mai delicate. Nimic mai edificator ca o călătorie, în țările noi pentru ca, prin comparație, să-ți dai sama cît este, în general, de redusă și parcimonioasă ospitalitatea oficială din Europa.

Este interesant de reținut că vechea Cordoba, oraș universitar spaniol, este o insulă catolică într'o țară în care, deși există o religie de stat, cea mai mare parte din locuitori nu sînt deloc credincioși. Și la Tucuman, oraș de zahăr, cei mai săraci rămîn fără de roze și lămii. Cît despre Pampa, ea este infinit de întinsă, destul de saracă întăiu, tăiată de marea pe deasupra că-rora sbor flamingi trandafirii, și apoi pe măsură ce se apropie de Buenos-Aires ea prezintă pășuni mărețe, cîmpuri de grîu sau de porumb, care pînă acum nu au necesitat niciodată îngrășămînt. După 15 zile de asemenea peregrinare, ar trebui să avem mîndra încredere a unor anumiți ziariști de informație, pentru a avea o părere asupra lucrurilor și oamenilor din Argentina.

Cîteva fapte cu toate acestea sar în ochi. Mai întăiu chiar la Buenos-Aires, al doilea oraș al lumii latine, mai populat decît Madridul sau Roma—cu cei două milioane de locuitori ai săi—nu ai deloc impresia că ai părăsit Europa.

Cu atît mai mult cu cît ziare ca „Nacion“ sau „Preusa“ te țin în curent cu tot ceia ce se petrece în restul lumii cu o obiectivitate și o bogăție de informațiuni, pe care o bună parte din burghezii noștri în Europa ar putea să le-o invidieze.

Naționalismul argentinean.—Ne putem da samă ușor de asemenea de rolul considerabil pe care îl joacă capitalurile străine în economia națională argentineană; Englezii pentru drumurile de fer și multe alte lucruri, Belgienii pentru tramvae, întreprinderi electrice, morărit, Americanii—concurenți din ce în ce mai teribili ai celor sosiți mai întăiu pentru toate materiile naturale dela „frigo“ și pînă la extracțiunea petrolului.

Pentru a reacționa împotriva acestei întreprinderi străine, guvernul—mai ales prin școală—face un însemnat efort de a crea o mentalitate națională. Dealtfel reușește. Chiar dela prima generație copiii de străini, care devin argentinieni prin faptul numai că se nasc în țară, mărturisesc în manifestările lor un patriotism foarte apropiat de acela al tinerilor Jankei. Unul dintre compatrioții noștri ne povestea că de curînd fiul său, băiat de

13 ani, reîntorcîndu-se dela școală îi spusese : Dv. nu puteți înțelege lucrurile de aici. Dv. sînteți străini ; nu ca noi, care sîntem argentinieni.

Ce bune argumente dealtfel, pentru a iubi țara sa, în care cerul este atît de frumos, pămîntul atît de fecund, inițiativele așa de bogat recompensate. Am întilnit la Borboda, la Tucuman, la Mendoza, Belgieni, vechi lucrători din Verviers, Liège, Charleroi, care sînt în Argentina de treizeci și cinci de ani, care nu s'au întors de loc în Europa și privesc fără cel mai mic necaz cum copiii lor devin Argentinieni. Pentrucă nu vorbesc decît spaniola, ei se exprimă cu dificultate în franceză, de preferință în Wallon. Totuși nu au uitat bătrîna lor țară întunecată ; și într'o fraternitate mișcătoare cu Francezii, al căror destin a fost asemănător, ei au în fiecare oraș cercuri franco-belgiene, în care portretul regelui Albert stă alături cu acele ale mareșalului Joffre și a d-lui Poincaré. Dar văd fără nici o ciudă cum se transformă copiii lor în Argentinieni. De aceia ei laudă mereu meritele și avantajul ospitalității argentinieni, Natural am umblat mult cu ei și deasemenea cu capitaliștii grîului, tramvaiului și ai electricității. Nu este nimic asemănător acestei situații, de a regăsi sfînta apropiere sufletească atît de ușor la 10.000 km. depărtare de țara ta.

Alți străini cu toate acestea nu-și fac o vină din schițarea cîtorva umbre pe acest tablou. Directorul unei mari „bodegi“ din împrejurimile Mendozei, fiul unui englez, ne spunea în limba sa originară : „Bună țară ; bună climă ; rea politică“. Și în adevăr, se pare că aci e punctul dureros.

Nu vorbesc de Buenos-Aires, unde votul universal, egal și secret, nu e o vorbă goală ; unde acțiunea socialistă—conservatorii sînt cei dintăiu să o spună—lucrează în scopul însănătoșirii moravurilor politice, unde integritatea înaltului personal al guvernului și justiției nu pot fi puse la îndoială. Dar aiurea ! Ce supravețuire încă din timpurile în care „Caudilles“ întemeiau și mențineau cu forța tiraniile lor locale.

Astăzi violența fără a fi dispărut—a trecut pe planul al doilea. Luptele pentru putere au devenit, în formă, lupte electorale. Inscripțiile, aplicate cu gudron pe toate zidurile fără permisiunea proprietarilor, recomandă a vota pentru cutare sau cutare candidat. Și se votează. Și se aleg, în general, radicali—divizați de altfel în „antipersonaliști“ și „personaliști“ după cum sînt pentru sau contra noului președinte al Republicei Irrigoyen, pe care toți Argentinienii, prietini și adversari, îl designează sub numele de „El peludo“...

Prezidentul Irrigoyen.—„Peludo“ e un mic animal solitar, retras sub o carapace de broască țestoasă, care petrece cea mai mare parte din zi în gaura sa, și pe care nu-l poți vedea ieșind decît în amurg, bănuitor și viclean. Ceiace i-a atras prezidentului numele său, e faptul că are obiceiuri asemănătoare. Șef al sta-

tului, pentru a doua oară, nu a voit deloc să locuiască în „palatul roz“. El se încăpăținează să nu cunoască decît gaura lui, o cocioabă sărăcăcioasă, într'un cartier excentric. Exceptînd cîțiva fideli, el e aproape inaccesibil. În public sau în particular e cel mai tăcut dintre oameni. Nu este nici mare orator, nici mare administrator. Prezența sa dintăiu, în 1914, nu a fost remarcabilă prin nimic decît doar prin refuzul său de a intra în războiu împotriva Germaniei. El e de origină francez, din provinciile baste.

Din punctul de vedere al politicii interioare, el a primit mai întăiu cu extremă bună-voință aceia ce numește lumea conservatoare: „revendicări demagogice“; apoi cînd au fost turburări în port, el nu a ezitat a pune în joc mitralierele. Toate acestea nu ne explică de loc cum „el peludo“ putea fi popular și cu toate acestea popularitatea aceasta există în mod indiscutabil. Pentru majoritatea conservatorilor, Irrigoyen e animalul Apocalipsului. Pentru socialiști, acei din „vechiul partid“ sau independenții, e încarnarea cea mai primejdioasă și mai vătămătoare a demagogismului naționalist. Dar pentru masa poporului—și în această masă sînt tot atîți muncitori cît și burghezi, cu mijloace modeste,—„el peludo“, acest bătrîn de 76 ani, este un idol.

Peste tot locul pe zidurile din Buenos-Aires sau Rosario, pe stîncile „Sierrei de Cordoba“, pe fațada caselor proprietarilor, în Anzi ca și în Pampa, unde se găsește o suprafață plană, pe care să se poată vâpsi sau face inscripții, veți găsi numele lui Irrigoyen, invitarea de a vota pentru el, pictate în ulei, cu gudron, sau săpate în piatră, de mîni tot atît de pioase pe cît de neîndemănatic.

„El peludo“ manifestă, în culmea disperării protocolului, intenția de a se duce la „palatul roșu“ în taximetru! Ambasadere speciale venite din toate țările Americii de sud puteau să vie pentru a-l întîlni acolo. În sfîrșit s'a ajuns a-l face să înțeleagă rațiunea și să se urce în mașina prezidențială, înconjurată de dragoni, purtînd uniforma soldaților lui San-Martini, liberatorului. Dar atunci, pentru că în Argentina ceremonia transmisiunii puterilor e, în general, foarte simplă, a trebuit de data aceasta să se recurgă la o formidabilă desfășurare de trupe pentru a proteja pe noul prezident de entuziasmul partizanilor săi.

D. Irrigoyen, în adevăr, reprezintă conștient sau inconștient ascensiunea claselor mijlocii. Dacă—pe de altă parte—are majoritatea poporului mărunt cu dînsul, aceasta e, înainte de toate, pentru că în țara, în care patriotismul cultivat cu îngrijire în școli, devine din an în an mai aprins și mai exclusiv, el apare ca încarnația însăși a acestui spirit național a rezistenței împotriva întreprinderilor străine, a luptei împotriva imperialismului jankeu și, într'un fel general, împotriva oricărui imperialism care ar putea să amenințe independența economică a țării. S'a putut

pune întrebarea recentă la Geneva, dacă Argentina se va retrage—în mod definitiv—din „Societatea Națiunilor“.

Cu d. Irrigoyen în funcție, chestiunea e regulată: „Argentina poate și trebuie să nu aibă nevoie de nimeni. S. N. nu a făcut nimic serios pentru ea; ea nu are ce face cu S. N.“

E adevărat că, drept compensație—prezidentul eșit, d. Alvear, radical de formă, dar conservator și om de ordine prin temperament, fu destul de copios șuierat în momentul în care părăsea „Palatul roșu“. Alvear, aristocrat, cultivat, spiritual și bine avertizat despre situația din Europa, era—prin solidaritate de clasă—omul proprietarilor („estancieros“), acelei oligarhii fonciare, eri încă atot-puternică, dar care-și simte din ce în ce slindu-se puterea.

„Estancieros“.—În fond, Argentina cea adevărată rămâne încă Argentina „estancier“-ilor. Mult timp stăpînii absoluți ai Republicei, aceste personalități păstrează și azi prestigiul unei aristocrații fonciare și posesiunea unor proprietăți imense—21.000, 40.000/50.000 hectare—dobindite pentru o bucată de pine și care își datorează plus-valoarea, adesea enormă, mai puțin muncii deținătorilor cît dezvoltării bogăției generale prin munca colectivității.

Dar ar fi nedrept de altfel să generalizăm. Vizitaram în altă zi „estancia“ familiei Casarès; 7500 hectare, 20.000 vaci, o mare lăptărie, în mod superior instalată, care fabrică, pe zi, 10 tone de unt pentru export și furnizează—în afară de acea celebră prăjitură „dulce de lèche“,—două treimi din laptele pe care îl consumă Buenos-Aires. Pentru o asemenea întreprindere, de distribuție și producție totodată au trebuit să se strângă capitaluri enorme, pentru a se înlocui vacile slabe din pampas cu cele mai mîndre animale selecționate care sînt pe lume, să se întrebuițeze kilometri de sîrmă ghimpată pentru a se îngriji animalele alese, să se închee contracte de furnitură cu țărani dimprejur pentru a găsi cei 300.000 litri de lapte, care sînt necesari în fiecare zi. Cei patru fii ai lui Casarès își împart munca și conduc „martina“. Ei reprezintă un tip social, căruia cu greu i s'ar putea găsi un echivalent în Europa.

Nici marele „seigneur“ englez, nici „junkier“-ul pomeranian, nici magnatul ungar, nu se aseamănă acestor tineri „estancieros“, activi, industriali, democrați de altfel, tutuind pe bătrînii lor „peones“ care îi cheamă pe nume; pe scurt, asemănători acelor „gentlemen“ virginieni fără sclavi dar care și-ar fi făcut studiile lor la Paris și ar fi importat din Europa rafinementele civilizației lor.

Alături de casă părintească construită după vechiul tip colonial, noua locuință a unuia din fii evoca un interior de Pieter de Hooch; cealaltă construită în mare parte de proprietarul său, care îi făcuse planurile, era împodobită curios cu o orgă, tapiserii, sculpturi în lemn dorat și cu tezaurul unei vechi biserici spaniole. Industrial în cursul zilei, stăpînul locului se ocupă tot restul timpului cu muzica.

În mod general factorii obișnuiți de împărțire a marilor proprietăți lucrează cu o forță crescîndă : familia numeroasă, fără majorate sau dreptul întâiului născut ; dificultatea de a obține capitalurile indispensabile pentru a trece dela cultura extensivă la acea intensivă ; cheltueli excesive ale unor „estancieros“, mai curînd la Paris decît pe pămînturile lor ; tentația de a realiza, prin vînzare, „une arned increment“, rezultat al plus-valorii funciare în special în vecinătatea orașelor mari. Pe scurt, clasa proprietarilor de „latifundii“ e în declin ; din punct de vedere politic și economic noua burghezie capătă influență ; ea a dovedit-o alegînd pe prezidentul Irrigoyen șef al „radicalilor“.

Moravuri politice. — „Bună climă, bună țară, vrednici oameni dar rea politică“. Dacă ar trebui să credem, ceiace spune toată lumea, vechile moravuri sînt încă vii ; chestiunea cea grea e de a ști cine va avea conducerea ; și regimul politicianilor de profesie, trăind din politică, și scoțînd chiar mare profit din ea, nu pare să ia sfîrșit. Să nu se exagereze dealtfel, căci gravitatea și primejdia abuzului pare a fi caracteristica tuturor civilizațiilor nouă. Ele pot să întirzie, dar nu să împiedece dezvoltarea unei țări pline de viitor.

De altfel oricît de imperfectă, oricît de defectuoasă ar fi viața politică din Argentina de azi, există o viață politică, și aceasta prețuește mai mult decît pasivitatea, indiferența totală, care au permis să se introducă dictatura militară în țările vecine, ca Peru și Chili. Oricum ar fi, sînt puține țări în Europa în care poți fi atît de liber ca în Argentina ; unde să se fi făcut un efort atît de uriaș pentru învățămîntul de toate gradele ; unde presa înțelege că are de îndeplinit un mare rol educativ și unde inițiativele de orice fel să fi creiat așa de frumoase opere de asistență și solidaritate socială ; unde puterile publice înșile să fi îmbrățișat așa de ușor revendicările de interes imediat ale muncitorilor.

Un deputat din partidul socialist îmi spunea în această chestie cu o iritare aproape comică : „Nu putem face nici o propunere în Cameră, în favoarea muncitorilor pentruca guvernul să nu vie imediat cu o supra-ofertă“. Fericită țară, în care partidele burgheze — departe de a refuza să urmeze pe socialiști — se silesc să-i întreacă.

Înțeleg bine, este aici multă demagogie și aceasta poate avea consecinți cu atît mai supărătoare cu cît prietînii noștri divizați în două fracțiuni dușmănoase, nu sînt în măsură acum de a reacționa cu destulă putere. Cu toate acestea chiar divizați, ei sînt tari, moralmente puternici. Ei vor fi cu atît mai mult cu cît, mai curînd sau mai tîrziu, cu toate divergențele ei vor reface unitatea socialistă.

Socialismul în Argentina. — Nu e mult de atunci, pe cînd era în viață Justo, marele său conducător, partidul socialist argentinian puțin numeros în restul țării — avea pozițiuni foarte puter-

nice la Buenos-Aires. El obținea în capitală majoritatea sufragiilor. Partidele burgheze, pentru Consiliul național, nu aveau de cît locurile pe care legea electorală le acordă minorităților. Dar chiar mai înainte de moartea lui Justo în 1927 se produsese disensiuni, în care se întrezăresc mai puțin divergențe de doctrină, pe cît incompatibilități de spirit și dușmăanii personale. Justo dispărut, lucrurile se agravară. Se ajunse la excluderi. Opoziția împotriva majorității, în care personalitățile cele mai marcante erau Bunge și de Tomaso a fost exclusă. Dar imediat, ea se constitui într'un partid nou,—Socialiștii independenți—și la ultimele alegeri pentru Cameră, obținură un număr mai mare de voturi ca vechiul partid.

Se știe, pe de altă parte, că cele două fracțiuni își reclamă fiecare pentru sine democrația socialistă, că „independenții“ au venit la congresul dela Bruxelles pentru a cere afilierea lor la Internațională. Și cînd la Bruxelles, și unii și alții expuseră punctul lor de vedere în fața „Executivului“, Louis de Broucheve exprimă sentimentul general, spunînd: „Desigur noi vedem că sinteți divizați, dar nu putem vedea punctele de doctrină care vă despart“. Oricît fu dusă mai departe ancheta, această primă impresie nu s'a modificat deloc.

La Buenos-Aires sau la Rosario sînt cîteva nuclee comuniste. Ambele fracțiuni socialiste însă le arată aceiași dușmănie, și eu cred cu tărie că se înșeală acei care întrevăd momentul în care o fracțiune a partidului socialist se va alipi comuniștilor, pe cînd cealaltă se va apropia de independenți. În parlament, amîndouă grupele nu au căzut de acord, nu asupra principiului naționalizării zăcămintelor de petrol, ci asupra modului de exploatare. Independenții, pe care unii înclină a-i considera ca „socialiști de dreapta“ susținură regia directă. Dimpotrivă, reprezentanții vechiului partid apărură cu argumente foarte serioase sistemul întreprinderii mixte, în care statul are majoritatea acțiunilor.

Camarazii din vechiul partid socot că înseamnă a dezerta dela principiile Internaționalei dacă arborează alt drapel decît acel roș. Dimpotrivă socialiștii independenți—făcînd aceiace au luat obiceiul să facă socialiștii-democrați germani, dela stabilirea Republicei—poartă în fruntea cortegiilor drapelul roșu al Internaționalei împreună cu drapelul alb și azuriu al Republicei Argentine.

Din punctul de vedere al principiilor, nu există nimic de reproșat aici, căci întreaga organizație a Internaționalei muncitorești și socialiste se bazează pe existența naționalităților deosebite, care trebuie să se unească, să se constituie în federații fără să se confunde. Totuși în această diferență de atitudine a socialiștilor argentinieni cu privire la diferite simboluri, există ceva care desigur poate să ajute la explicarea multora dintre ele. Într'o formă mai generală, în multe chestiuni de ordin moral mai

mult decît politic sau economic, oamenii partidului socialist apar mai rigizi, mai intransigenți, mai stăpîni ai principiilor decît socialiștii independenți, care se laudă că sînt mai înțelegători, mai depărtați de spirit sectar și mai „umani“.

Astfel încît, în momentul de față, cele două fracțiuni se combat cu asprime în alegerile naționale ca și în acele locale și se silesc și una și alta să reprezinte majoritatea socialiștilor din Argentina. E aici o chestiune care nu poate fi rezolvită prin simpla comparație a rezultatelor electorale. De fapt, la alegerile ultime independenții au obținut mai multe sufragii decît candidații partidului socialist și au luat scaunele pe care legea le oferă celui mai puternic grup minoritar.

Dar socot ca deplin stabilit faptul că multe voturi, pe care le-au primit independenții, nu erau voturi socialiste. Cutare mare proprietar și industriaș, care nu are cea mai mică încredere în conservatori pentru a rezista împotriva a ceia ce numește el „demagogie irrigoyenistă“ ne spunea: „Eu votez la fiecare alegere cu socialiștii independenți. Ei singuri sînt în stare de a forma un grup serios de opoziție, de a exercita un control cinstit și efectiv asupra afacerilor politice, care au nevoie de așa ceva“. Și se pare că chiar înainte de sciziune—și pentru motive identice—o parte dintre conservatori votau deja cu socialiștii.

Este un lucru remarcabil de altfel—și făceam altădată aceiași observație în Spania—prestigiul, autoritatea morală de care se bucură cea mai mare parte dintre socialiștii militanți în mediile, desigur nu cele mai înaintate în păreri, dar cele mai luminate ale burgheziei: „Ei singuri, se spune, au principii, program, o directivă politică. E posibil să nu fie iubiți. Dar trebuie să li se aducă omagii desinteresării și integrității lor. De ce nu putem spune același lucru despre toți ceilalți oameni publici!“

Fapt e, că din acest punct de vedere, cele două fracțiuni ale socialismului argentinian nu au nimic de invidiat una celeilalte. Vechiul partid păstrează cu el majoritatea elementelor muncitoare socialiste. El are Casa poporului. El a rămas stăpînul „Vanguardiei“, organul căruia Justo i-a făcut deja un nume în Internațională. Independenții par a avea mai multe simpatii în mediile intelectuale. În cîteva luni ei au realizat acest „tour“ de forță de a organiza un partid, de a-i crea un mare ziar cotidian „Libertad“. Dar există în cele două tabere luptători încercați, socialiști fără pată, oameni care, prin caracterul lor, prin știința lor și prin devotamentul lor pentru cauza pe care o urmăresc, fac onoare socialismului.

Socialismul în Uruguay.—Cu totul altfel se prezintă lucrurile în Uruguay, care e denumit adesea Belgia Americii de Sud. La Rio ca și la Buenos-Aires, toată lumea va va spune că guvernul din Montevideo este socialist. Dar nu este exact.

Cele două partide, care își dispută puterea în Uruguay, sînt două vechi coterii, neavînd la origină nici un program politic :

albi și roșii, „blancos“ și „colorados“. Aceștia din urmă, care sînt acum la guvern, de mult timp se divizează ei înșiși în două sau trei fracțiuni parlamentare, dintre care cea mai importantă se susține că e aceea a lui José Battle Ordonnès, Irrigoyen-ul Uruguayului, dar un Irrigoyen mai democrat, mai socialist decît acel din Argentina.

Subt influența lui, „battliștii“ au determinat partidul roșu să facă legi sociale, să realizeze în mod efectiv asigurări sociale, ziua de opt ore, să practice o politică de regii directe: bancă de stat, industrii electrice, oteluri municipale și în curînd desigur „frigo“ național. Dar aceste tendinți socializante, în sînul fracțiunilor la putere, au avut drept efect de a face mai grea dezvoltarea unui partid realmente socialist.

Pe de altă parte, partidul socialist din Uruguay a avut—ca și partidul socialist francez—nenorocita soartă de a fi mărit prin elementele comuniste, care au păstrat ziarul partidului și Casa Poporului din Montevideo. Pe scurt, strîns între „battliști“ și majoritățile comuniste, partidul socialist nu constituie în momentul de față decît un grup infim, cu atît de slabe resurse încît, deși sufltește alături de internațională, el nu se poate afilia cu ea, neputîndu-și plăti cotizațiile. Dar în lipsa realităților actuale, el păstrează speranțe.

Călătorie în Brazilia. — Sao-Paulo.—Intrucît privește socialismul în Brazilia trebuie să încheiem un proces-verbal de absență. Există, desigur, la Rio un tînăr partid al muncii. Dar în fond, în această țară de treizeci de milioane de locuitori unde se întînesc toate gradele de civilizație, unde este destul pămînt liber pentruca nimeni să nu fie sărăcit, fără voia lui, socialismul nu există decît în stare de nebuloasă. În timp ce eram la Sao-Paulo un ziarist voi să-mi ia un interview politic. L-am refuzat, spunîndu-i că venisem la Sao-Paulo pentru a privi plantațiile de cafea sau Boutantan-ul, casa șerpilor, nu pentru a discuta politică; „Pacat“, scria el adouazi. „Voiam să-l întreb ce credea despre expresia unuia din secretarii noștri de stat: În Brazilia, chestiunea socială e o chestiune de poliție!“.

Sînt în adevăr de văzut lucruri interesante la Sao-Paulo. Mai întăiu *Boutantan*, casa șerpilor, unde se pot vedea foarte aproape, pe pămînt, în apă sau pe ramurile unui copac, toate speciile „ephidiene“ din Brazilia, neveninoși sau veninoși, dela inofensivul „anaconda“ până la îngrozitorul șarpe cu clopoței. Un om, în costum alb de infirmier, încălțat până la genunchi și înarmat cu o baghetă lungă în formă de furcă la capăt, se duce să-i găsească în căsuțele lor în formă de furnicare și îi conduce ca și cum ar avea de a face cu niște țipari. El ne explică că cei mai agresivi, cei mai mușcători nu sînt cei veninoși, ci ceilalți; neavînd glanda cu venin pentru a se apăra sau pentru a-și ucide prada, ei trebuie să fie mai iuți, la fugă ca și la atac. *Boutantan*, trebuie să adăugăm, nu e numai o simplă

casă a șerpilor, ci un veritabil Institut „Pasteur“, unde destule alte lucruri constituie ocupația personalului în afară de vindecarea acelor cîteva înșepături de cobras sau ale șerpilor de „corail“. Înșepăturile mortale sînt, în definitiv, foarte rari : trei sau patru pe an pentru milioanele de locuitori din aceste părți ale Braziliei.

La Sao-Paulo există și celebrul penitenciar, cu totul nou, ultimul cuvînt al reformelor penitenciare, unde carcerele sînt necunoscute, unde supraveghetorii n'au arme, și unde cei nouă sute de deținuți—toți delinvenții statului din Sao-Paulo condamnați la mai mult decît un an închisoare sînt obiectul unui pios efort de îndreptare prin muncă. Atelierele de stolerie, fierărie, confecțiuni de haine sau ghete, sînt prevăzute cu toate perfecționările tehnicei moderne, luminoase, spațioase, bine aerisite, supuse regimului de opt ore pe zi, și sustrase întreprinderilor particulare, „sweating system“. Eșind de acolo, această reflecție îți apare irezistibilă : de ar putea toți muncitorii brazilieni să beneficieze o zi măcar, din punctul de vedere al muncii, de condițiunile care se găsesc realizate în penitenciar.

La Sao-Paulo există de asemenea un *Institut al cafelei*, principalul regulator al vinzării cafelei în lume. Dar aici nu e decît un local, cu zidurile împodobite de diagrame și de statistici. Pentru a vedea cafeaua însăși, acoperind imense întinderi cu milioane de plante, trebuie—cum am spus—să străbatem regiunile dimprejur.

Cîmpia Braziliană.—Dela Rio la Sao-Paulo, mai întăiu mergem pe noul drum, inaugurat abia de trei luni. Vreo 600 km. care în genere, se fac în două etape, cu automobilul. La ieșirea din Rio străbatem munții înconjurători, în plină pădure tropicală, pentru a atinge la vre-o 800 m. platoul care oferă Statului din Sao-Paulo o climă moderată, convenabilă, în același timp, și oamenilor și arborilor de cafea. După 200 km. poposești—dacă ai fericita soartă de a fi invitat la—„clubul celor 200“.

Plăcută surpriză de a găsi în această singurătate, pe care amurgul o face în special întunecată, un pavilion elegant cu lumini vii, unde poți găsi totodată masă bună și găzduire comodă ; camere de baie și apă curgătoare, un prînz în care peștii din chiar torentul apelor înconjurătoare se întilnesc cu pasările grase, foarte asemănătoare ca formă, proprietatea particulară a acestui club. Dar dacă sîntem aici în această seară, o datorim amabilității întotdeauna plină de atenție a prefectului din Rio și a guvernului, ai cărui oaspeți sîntem dela sosirea noastră în Brazilia.

Abia plecînd dela „Clubul celor 200“ începe, sau mai bine zis, începea regiunea cafelei. Mult timp, în adevăr, proprietarii „fazendelor“ nu făceau decît cultură extensivă. Ei nu încercaseră încă îngrășămintele. Cînd pămînturile cu cafea se epuizaseră, ei au înaintat mai departe cătră apus. Dar „fazenderii“ au plecat pentru a face plantațiuni aiurea ; ei au îmbucătățit pămînturile lor, le-au vindut altor coloniști și, dela dispariția cafelei, regiunea

se reface, se transformă într'o cîmpie de creștere și de cultură, în mersul ei cătră timpuri din nou prospere.

Marea vale a Parahybei, de exemplu, care se zărește chiar de pe drum, la picioarele munților albaștri ce o mărginesc, este—chiar de acum—una din cele mai importante regiuni de cultură din Brazilia. Pe măsură ce ne apropiem de Sao-Paulo, de altfel, ținutul devine mai populat. Orășelele și târgurile cu frumoasele lor piețe publice umbrite de palmier, în care orice mic negru, cu cămașă roză sau albă, aduce o notă pitorească. Lăptăriile, grădinile de legume, magazinele de comestibile „seccos et molhadis“, apoi acele „ecreos“, sau mai bine zis cîrciume, mărturisesc o mare aglomerație.

Çițiva kilometri încă și Sao-Paulo apare, cu casele sale „coloniale“ din cartierele mărginașe, cu bulevardele sale umbrite de accacias cu flori „mauve“, care îi oferă o aparență de așezare, cu străzile sale ce mișună de lume în cartierele afacerilor, și, în mijlocul orașului, o grămadă de „zgîrie-nouri“—cel mai recent cu 30 de rinduri—care amintesc New-York-ul de acum douăzeci și cinci de ani. Iată cetatea muncii, capitala statului celui mai activ, mai viu și mai evoluat din Brazilia: mare cît Franța, populată cît Belgia, plătind el singur puterii centrale atîtea impozite cît tot restul Republicei, producînd anul trecut toată cafeaua necesară consumației mondiale, și nemulțumită încă de această sursă de bogăție, înălțînd sub cerul tropicului coșurile lăptăriilor sale, ale fabricelor de mătase, și ale țesăturilor sale de bumbac.

În momentul de față numai Sao-Paulo are mai mult de opt sute de mii de locuitori. Mai puțin ca Rio de Janeiro, care are aproape dublu. Dar pentru motive climaterice, Rio nu va fi niciodată decît o capitală de comerț și de lux, și, în timpul lunilor—pe care noi le numim de iarnă—cea mai minunată stațiune de întinsă vilegiatură din lume.

Sao-Paulo dimpotrivă, este adevărata capitală industrială a țării, înconjurată ea însăși de alte centre care cresc văzînd cu ochii și de a căror existență noi în Europa nici nu avem cunoștință.

Am fost la Campinas pentru a vedea o plantație de cafea. Mă așteptam să găsesc un oraș mare. Campinas e un oraș de o sută de mii de locuitori; și pentru a ajunge la el, trebuie să traversezi altele, în care sub un cer aprins lucrează mii de lucrători și de lucrătoare.

Intr'o fabrică de mătase de pildă, la Campinas, nu sînt decît fete, dintre care multe abia fetițe. Unele par să nu aibă nici doisprezece ani. Contra maestrul italian, întreat ne afirmă cu autoritate că toate au trecut de 14 ani. Să-l credem pe cuvînt. Dar poate Albert Thomas, inspectorul general al muncii peste tot globul, ar fi rămas sceptic. Dealtmîntrelea, utilaj foarte modern. Mașini nouă de fabricație elvețiană sau italiană. Ateliere

vaste și luminoase. Sint suportabile chiar atunci cînd căldura e puternică. Dar ce va fi în salele de depănat gogoși de mătase, de exemplu, în timpul lunilor aspre Ianuar, Februar, Mart, în inima verei australe? Preferăm să eșim din aceste săli inundate de lumină puternică, din această vizită fără un pic de umbră și să regăsim liniștea delicioasă a „fazendei“, unde sintem așteptați.

Plantațiuni cit vezi cu ochii. Locuri de uscat cafeaua. Căsuțe mici pentru coloniști. Însfirșit o grădină măreață, casa stăpînului, simplă și confortabilă, cu piscină clasică de băi matinale și—îndărăt—o minunată grădină de smochini, de portocali și de ananași. Dar iată că îndatoritorul agronom brazilian, ce ne servește de ghid, pune o surdină entuziasmului nostru: „Această fazendă, ca multe altele, este un colț de raiu pe pămînt. Dar e un raiu, în care în genere nu locuște nimeni. Proprietarul este la Sao-Paulo, la Paris sau la Roma. El nu'și face decît foarte rar apariția în casa sa de țară. El se lasă în totul pe seama administratorului“. Așa dar absenteism cu toate consecințele sale.

Regăsim aici același fenomen social ca și în Argentina: „*Apusul zeilor*“ marilor proprietăți aristocratice, renunțarea *estancierilor* sau *fazenderilor* în minile intendenților lor, sau societăților pe acțiuni, creiarea de căminuri nouă, mai active și mai avide; în scurt, trecerea dela era precapitalistă cu supraviețuiri de sclavaj la capitalismul propriu zis, exploatator al prolețarilor. Că lucrurile merg astfel, încît într'o zi vor merge mai bine, aceasta nu o poate contesta nici un socialist. Dar nici un progres nu se face fără pagubă, și e o pierdere în definitiv, a vedea cum au dispărut „gentlemen-ii“ virginieni, sau aristocrații filosofi ai vechiului regim, acei proprietari de „fazendas“ sau de „estancios“ așa de îndatoritori, de primitivi, care n'au cunoscut cel puțin pentru ei farmecul vieții, dar în schimb cei mai buni dintre ei au fost pentru țara lor—la început—un element de cultură și de progres. Cînd te apropii de ei, le simți tot farmecul.

Iată ultima noastră zi în Brazilia. Un automobil ne conduse la Santos. Am fost invitați să vizităm, la Serra, instalațiile hidro-electrice „Light“ care, mărite fără încetare, furnizează lumina și energia necesară întregului Sao-Paulo. Șapte sute de metri mai jos, pe platou, se deslășură înaintea ochilor Santos și oceanul. În două ore vom fi pe bordul „Luteției“ în drum către Europa.

Emile Vandervelde

Ministru secretar de stat, fost ministru de Externe

Copyright by Europress

Drum cătră mine¹

A crescut pridvoare 'n soare din pământ
In adîncuri de pădure 'ntunecată,
Unde Jiul prinde 'n matca-i tulburată
Un ostrov plin de răcoare și de vînt.

Iși răstoarnă 'n vadul apei dus de vreme,
Umbre moi cu plopii 'n tremur de lumină
Și-și ascunde-un ochiu sălbatec in arini
Lîngă copca grea de mîluri și blesteme.

Pe potecile-i sonore de balade,
Unde roibii poartă 'n goană patimi mari,
Vin amurguri și credințe de barbari
Și 'năluci de-argint, pe ramuri, luna cade.

Muguresc pe prispă gînduri și mușcate
Și paianjeni lungi de basme se urzesc,
Pe ferestre diminețile 'nfloresc
Gonind umbre și castele fermecate.

Și cu taina care-i ține legămint
Iși imbie cte-o casă spre lumină
Și din prisma ei sfios se 'nchină
Cătră larg, cătră 'nălțimi, cătră pământ.

Pe=aci drumul cătră mine se strecoară
Unde=mi cresc și=mi sbor porumbii pîlc rotat,
Inflorind un ram de gînduri peste sat
Ca un măr întins pe cer în primăvară.

1 Din volumul meu «Pasăre de aur».

Ochii mei c'un cerc de soare mi-i alint
Și mi-i cresc în apa-adîncă-a depărtării,
Cu furtuna și cu liniștile mării
Și cu cerul ce se pierde 'n căi de-argint.

Prundul unde moare-amurgul mi-l descînt
Cu puteri ce rup în mine cîntul lor,
Cum ar rupe 'n piept de maluri un isvor
Cu puterea care-l mîna din pămînt

Intind punte de lumină pe pădure
Și arunc un pumn de basme pe cărări,
Trimit luna, navă albă, peste mări
Și ascult cum cresc în mine creste sure.

Port mîndria de luceferi singurateci
Peste tîmple de arșiță și de lut
Și 'mpietrit în luciul rece eu ascult,
Cum se 'nchină peste veacuri doi lunateci.

Sui cărarea care 'ndeamnă cătră mine
Unde culmile 'ntind mîna să te-ajute
Unde odihnesc pe ramuri înălțimi necunoscute
Unde ziua mîna 'n neguri ape line.

Liniști grele de poene înpietrite
Te vor săruta pe glesne cu răcori,
Vor veni umbrindu-ți calea, drumurile de Cocori
Și te vor privi mirate depărtările 'nflorite

Un paianjen de lumină va urzi
Drum de bură și poveste peste văi,
Și vor ciripi de pasări pașii tăi
Și-ți vor muguri pe umeri zori de zi.

Primăvara mea din brațe te-o cuprinde
Ca pe-un bulgăre de-amiază pripitor,
Indoind un pom sălbatec pe-un isvor
Unde gândul meu de raze se aprinde

Și pe creanga mea de aur vei muri
Ca o pasăre de piatră din povești,
Doar descîntecul să știe cine ești.
Cînd minunea mea de gânduri va 'nflori...

Și clipind din maluri sara peste sat,
A rămas jucînd prin neguri gândul meu,
Să-ți adoarmă peste frunte — flutur greu
Și să-ți scuture pe tîmple cer curat.

Plopîi stau morman de frică lîngă Jii
Și se miră unde cură-atîta apă,
Gîndul meu cuprins de lună vad își sapă
Și se 'ngroapă 'n cuib de stele argintii.

Adunînd un arc de aripi peste tine
Imi întorn în prispă ochii duși în zări
Și ascult cum sună drumu 'n depărtări
Intr'un tropot de baladă care vine.

Și pe prispa năruită de 'ntuneric
Am rămas un cuib de soare părăsit,
Am întins un ram în noapte și-a 'nflorit
Troenind subt floarea-i albă-un drum himeric.

Iar porumbii strînși pe umeri osteniți
Au dormit cu capu 'n aripi uguînd,
Cînd comorile pe măguri se aprind
Și cînd pleoapele se 'nclină pe dorinți.

D. Ciurezu

Fereastra

(Sfârșit)

În romanele din dulapul cu ușa de sticlă, unii autori grăbiți săreau într-o clipită, dela o filă la alta, peste un pătrar de veac: „Au trecut douăzeci și cinci de ani, de atunci. Într-o seară ploioasă...”

Domnișoara Ana surîdea închizînd cartea peste semnul panglicei. Lăsa gîndul să prefire o viață de douăzeci și cinci de ani. Timpul îi părea un monstru nesățios, măcinînd cu o bestială nepăsare tot ce în lumea aceasta este divin, proaspăt și pur. Tot așa cum într-o dimineață, cînd era copilă de tot, a pătruns pe portița uitată în lături un bivol, instalîndu-se între straturile de petunii și panselle, strivind cu copitele gazonul fin, ronțăind cu o mișcare a fălcilor, calmă, egală și circulară, florile cele mai gingașe și mugurii cruzi. Douăzeci și cinci de ani!... Ochii scufundați în orbite, vinele îngroșate, glasul dogit, părul fărîmițat—cleștarul cerului pentru totdeauna împiclit.

Scutura umerii mici, încrucișa brațele subțiri pe sîni, cum s'ar fi apărât înfiorîndu-se de amenințarea nevăzutului dușman: nevăzut și totuși prezent.

Dar surîsul învia iarăși pe buzele încă roșii ca floarea mușcatei. Nu putea crede în ființa tuturor sfîrșiturilor; în moarte, în hida descompunere a cărnii, în scrum. Iar gîndul refuza să cuprindă atîtea și atîtea zile, atîtea nopți nesfîrșite—un pătrar de veac—în care să nu se întîmple nimic. Deschidea cartea la semn. Cu o amețală ușoară și plăcută se lăsa furată de viețile cutezătoare și patetice, în care întotdeauna se întîmpla ceva.

Apoi culoarea buzelor s'a stins treptat. Gestul înfricoșat de apărare, cu brațele încrucișate pe sîni, a fost din ce în ce mai ostenit. Viața cea adevărată, a presărat drum de cenușe peste douăzeci de ani, și la aceiași fereastră, domnișoara Ana, recitește aceleași cărți.

Pe minile uitate în poală, se desemnează vinele albastre ca serpuirea apelor pe hărțile în relief. A pierdut un dinte. Părul și-a uscat luciul plin de sevă. În ochi, firele de aur s'au coclit ca literile verde-veșted de pe muchia tomurilor din raft.

Nu e fata cea mai bătrână din acest oraș.

Dar e cea mai singură.

În asfințit, când șirele tiparului nu se mai deslușesc și ridică privirea lîncedă, o scutură un cutremur.

E vîntul rece care-a intrat pe fereastră răsfoind paginile cu un deget invizibil sau e întunericul care o împresoară?

Pe uliță se întorc vitele țîrgului dela îmaș răscolind colbul moale. Cîte una se desprinde de cîrd împingînd poarta cu virful cornului, altele plîng cu un muget adînc, ca gemătul de durere. S'ar spune că în ceasul acela, întăia dată cer un glas omenesc, să spună din lumea lor mută ceva încă neștiut de nimeni, implorînd îndurare. Sau că într'un scurt străfulger în cugetul lor ceșos de vită, întăia oară și-au dat samă de nedreapta-le soartă, josită și irevocabilă. Domnișoara Ana găsește că nimic nu e mai dureros și de-o dăsnădejde mai tristă, ca mugetul acela de vită într'un amurg cu nori împielciți de colb, într'un țîrg atît de mic și pustiu, încît poate nici nu se află însemnat cu un cît de mărunt punct negru pe hărțile lumii.

Pe urmă scîrșie cumpene de fîntîni. Încep să svîcnească orbi liliecii, întrecîndu-se cu țăituri gîdilate. Moare un cîntec gros; străbat întrerupte scîncete de copii. E miros de fum, de fin, de gunoae aprinse ca într'un sat. Și totul adoarme după un ceas, atît de brusc și profund, cașicum viața țîrgului s'ar fi stîns suspendată nu pentru o singură noapte, ci pentru o mie de mii de nopți, să se scufunde casele sub nisipuri, să năpădească iarbă inspicată în mijlocul străzilor și plopi groși cît colonadele să crească în praguri prăvălind zidurile și împingînd acoperișurile putrede, cum răsare colțul de bob cu pojghița pămîntului în cap. În nefireasca tăcere, domnișoara Ana se vede în întuneric, în jilțul ei vechiu dela fereastră, singura supraviețuitoare printre aceste ruini în care nu s'a petrecut nimic și din care nici amintirea morților n'a avut de ce să-i rămînă duioasă.

Domnul Constantin Apostol hodinește în cimitirul din deal, împăcat acum cu toate stările ticăloase atît de vrăjmaș răsturnate de el cu o rețezare de mîină, în discuțiile întăritate din atîtea nopți. S'a împăcat, fără puțință de împotrivire și cu straja crucii dela căpătăiu, unde literile cioplite în piatră nu pomenesc nimic despre înfocatele sale convingeri voltairiane, ci dimpotrivă, l-au trecut cu o blindă și primitoare iertare în oastea smeriților robi adormiți întru Domnul. Iar mai departe, unde se prăvale valeda plîngerii în despărțimîntul săracilor cu tufe de bălării și cruci surpate și-a găsit astîmpărul veșnic și baba cea cu clonț urît de vrăjitoare. Astfel, domnișoara Ana îmbătrînește mai singură și mai străină decît trecătorul de-o singură săptămînă prin acest țîrg posomorît și mut.

Odaile sînt goale și reci. Chiar respirația monotonă a pendulului a mușit deodată, fără pricină. Înainte, îi măsura ceasurile de nesomn ca o batae de inimă, prietinoasă, apropiată și fidelă. Îl strămutase în odaia de culcare să-i fie mai alături tic-tacul în nesfirșitul nopților. Inima de mușchiu și inima de rotițe, se îndemneau una pe alta în besna opacă, ca două suflete orfan surghiunite aici de foarte de departe. Pe urmă, într'o noapte, pendulul a murit scurt, fără agonie, cu un strigăt metalic de coardă plesnită. Domnișoara Ana a tresărit din somn plină de spaimă, înălțîndu-se într'un cot să asculte. Intunericul, tăcerea și singurătatea s'au lărgit mai pustiu. Nici un meșter nu s'a priceput să doctorească mecanismul delicat, iar pendulul a rămas cu acele încremenite deasupra unei ore romane la fel cu toate cîte au trecut și cîte au să mai vină.

Domnișoara Ana a înțeles în această întîmplare un semn ascuns, trimis din nevăzăturile tainice. Ceasul murise fiindcă și viața lui îi fusese deșartă și fără folos. Ce rost să mai ronțăie cu bătaia măruntă un fir cenușiu de ceasuri și zile și ani cenușii?

* * *

În vremea aceia din daniile multcredincioșilor, s'a hotărît înălțarea unei catedrale care să întrecă în măreție toate bisericile capitalelor de ținut megieșe. Oameni desmorțiți din somnorosasa lor neclintire, au purces să bată cu mare neastîmpăr drumurile, purtînd subsuoară condici grele, tăind chitanțe și adunînd bani de aramă pe care abia se mai cunoștea pajura țării și bani de argint cu zimții atît de tociți, încît zarafii îi drămăluiau căinîndu-se la cîntar. Alții au purces să pribegească până la hotarele mărginașe, de unde se întorceau după îndelungate luni, prăfuiți și sdrențăroși, dară cu tașca de piele doldora de hirtii împăturite. Până și cei mai avari tirgoveți se molipsiră de această infrigurare trecută din om în om. În cuvîntul de moarte, își lăsau agoniseala ascunsă în cusătura saltelelor și în ulcelele îngropate, pentru locașul Domnului. Voevodul și mării diregători, mișcați de-o asemenea creștinească pornire vrednică de amintirea străvechilor ctitori, au împlinit cu dania lor mai îmbelșugată arginții neîndestulători și au trimis un iscusit meșter ca să dureze adevărata minune de piatră și zid.

Tîrgul cel neînsemnat și atît de la fel cu toate tirgurile, găsise însfirșit calea să pășească afară din fumuriul lui destin, spre o faimă care stîrni în locuri înalte laudă și printre celelalte urbi mărunte pizmă.

Meșterul coborî din diligența cu patru cai înhămați buziș chiori, jigăriți, betegi și sgomotoase tălângi spînzurate la gît, într'o dimineață cu mult soare și cu flori de liliac. Acum hanul Bungețoaiei se numea „Hotel Continental“ și în locul colacului de fin împletit legănîndu-se atîrnat deasupra porții boltite, se afla țintuită o firmă albastră cu litere de aur. Dar încăperile erau tot atît de

întunecoase, iar mirosul înecăcios și acru de mucigaiu se păstra în fiecare chilie cu un lăudabil respect pentru vestigiile trecutului.

Arhitectul strîmbă din nas. Trecu repede dintr'o cămară în alta, urmat de ovreiul cu chitie neagră și ochi lacrimoși. Cu vârful bastonului ridică așternutul paturilor, răscolea pernele de la depărtare, ferindu-se scîrbit de atingere. Pernele erau de cit colorat, cerșafurile vinete. Se putea ceti, însemnată cu litere roșii, prezența acelor gîngănii rău mirositoare și mai lacome de singele călătorilor, chiar decît stăpînul unui han devenit hotel.

Cînd sfîrși de inspectat, drumețul se întoarse arătînd un obraz încruntat foarte de nemulțumire :

— Și porcăria aceasta, numești dumneata hotel, jupîne ?

Jupînul Hascăl surise filosof, cu toată resemnarea seculară a neamului care a văzut multe nemulțumiri mulțumindu-se, multe minii potolindu-se și multe mîndrii plecîndu-se.

Răspunse tîrziu, într'un vîitat care chema asupra cerului vina acestor scîrbavnice stări :

— Asta-i tot ce se găsește, Cucoane. Tîrgul nostru îi un tîrg tare calic.

— Se și vede. Nu era nevoe să mi-o mai spui! pufni cu dispreț omul, privindu-și cu un fel de compătimire valiza nouă, de piele cafenie, care aștepta așezată cu băgare de samă pe-un scaun cu paiul spart.

Jupîn Hascăl, observă că oaspetele era încă tînăr și de o bărbăție voinică și delicată în aceeași vreme, din acele care fac femeile să se întoarcă din mers și să privească îndelung. Mînia îi stătea bine, așa cum își frămînta de necaz firele mătăsoase ale mustăților și-și mușca vîrfurile cu dinții tari și albi. Jupîn Hascăl îl admiră. În sinea sa recunoscă că într'adevăr hotelul lui „Continental“, orînduit pentru trecători de rînd, negustori de grîne și geambași de vite, nu era vrednic să adăpostească un asemenea mosafir rar. Ascultîndu-și un generos îndemn, oferi fără gînd de cîștig :

— Vă putem da odaia noastră... Avem salte, perne, și oghial de puf, faine și noi.

— Este vre-o deosebire între ploșnițele de lînă și cele de puf? reteză cu scurtă batjocoră străinul.

Ovreiul se închise ca un lacăt :

— Alt otel nu-i și altă odae n'am!

Pe urmă se scufundă în cetirea unui carnet soios și plin de numere pe care îl scoase din buzunarul vestei de șiac.

Călătorul se plimbă de cîteva ori de la un capăt în altul al sălii, împingînd scaunele zoiouse cu bastonul.

Întrebă unde-i Prefectura, unde stă Primarul. Explicațiile lui Jupîn Hascăl erau precise, dar pentru un străin, cu totul nefolositoare :—„Din Ulița domnească, coborîți pe Sfînta Vovidenie, pe urmă dați piața lui Manuc... De acolo, a treia casă-i prefectura. Casa cea mare cu stilpi albi, care-a fost a lui Conu Ioniță Balaiș...“

Vorbind, chiar jupîn Hascăl își dădu îndată socoteală de zădărniciia unor asemenea lămuriri. De aceia se întrerupse :

— Mai bine să dau un băet... Vasile ! strigă.

Vasile era desculț și cu capul gol. Dar aceste lipsuri vestimentare nu-l împiedicau să cunoască pe derost, tîrgul mic cit o batistă. Luînd-o înainte, conduse străinul pe Ulița domnească, pe Sfînta Vovidenie, prin piața lui Manuc, până la casa cu silpi albi, care-a fost a lui conu Ioniță Balaiș. Aici călătorul rămase să se descurce singur. Și se descurcă repede, fiindcă era poruncitor și scurt. Poate mai mult încă, fiindcă venise cu gîndul că are deaface cu niște troglodiți de o jalnică sălbătăcie, întocmai cum cu aproape patruzeci de ani în urmă, naufragiase din luminile Parisului, domnul Constantin Apostol, răpusă avantgardă a libertăților și a ideilor înaintate.

Cercetă locul, orînduit catedralei. Respinse cu milă și cu superior dispreț părerile îndată intimidată ale nevolnicilor ctitori și cîrmuitori localnici. Imputernicirea sa venea foarte de sus și era deplină. Oamenii văzuseră viitoarea lor ctitorie în chipul unei biserici cu multe turnuri, clopotnițe și bolți de intrare. El trase cu creionul cîteva linii sumar geometrice pe-o foaie de hîrtie și o întinse subț ochii tuturor :

— Aceasta e catedrala dumneavoastră ! Nimeni n'o recunoștea Pe deoparte fiindcă altfel o văzuse fiecare. Pe de alta, poate și fiindcă nimeni nu știa să cetească într'un plan. Dar toți se grăbiră să aprobe că într'adevăr, aceia și nu alta, e catedrala lor. Arhitectul se mai arăta grăbit să înceapă lucrările în timpul cel mai scurt, căci vremea îi era prețioasă, chemat la alte înfăptuiri, aiurea.

Plimbîndu-se de jur împrejurul tăpșanului gol, urmat de toate autoritățile tîrgului, tăia cu bastonul linii scurmate în iarbă, unde înțelege el să așeze altarul, pridvorul și clopotnița ; se oprea să aleagă pe cîte cineva pentru a măsura pașii :

— Nu dumnetă ! Ești prea scurt ! Se vede că nu te-a ploat la vreme. Nici dumneata. Te-a ploat prea mult ! Dumneata, domnule Primar... Numără de aci, treizeci și trei de pași...

Omul pornea dela semnul bastonului înfipt. O lua sau prea repede, cu pași prea răschirați, sau cu pași prea mărunți ca pe-o punte suspendată peste abisuri.

— Nu așa, stimabile... Ți țî țî ! Ce oameni—ce oameni ! In-
toarce-te îndărăt și ia-o de-a capo !

Primarul se întorcea ștergîndu-și sudoarea cu batista motolită.

Acasă, povesti mai tîrziu nevastei, că mărimile din București le-au trimis un zevzec să le dureze catedrală. Un apucat care se poartă cu oamenii în toată firea ca un vătav cu clăcașii. Dar toți au recunoscut că trimisul se arată meșter iscusit și nimeni nu se mai îndoii că subț o mină așa de aprigă, ziua sfeștaniei are să fie

cu un an mai devreme decît o socotiseră în cugetul lor migălos și speriat.

Un singur lucru n'a putut descurca tot atît de repede omul cel aprig. Adăpost mai arătos pentru el și pentru nevastă, cît vor dura lucrările pe care avea să le supravegheze singur. Poate că dacă s'ar fi arătat de la început mai prietinos și mai puțin răstit, oricare din cei de față i-ar fi deschis cu dragă inimă casele, fiind cu toții după un străbun obicei, primitori și mai bucuroși să dea ospete decît să le primească. Dar omul se vestea turburător și despot. Mai ceru și liniște deplină. Toți aveau copii. Și toți și-au văzut pruncii ghemuindu-se înfricoșați în unghere, vorbind în șoaptă și călcînd în vîrfurile picioarelor.

Au tăcut așa dar, privind stingheriți unul la altul. Cel mai gureș, cuteză :

— Avem aicea un hotel... Hotel continental.

— Pofteste dumneata să te canonești în asemenea ploșnițarie ! îl invită cu sarcasm arhitectul.

Indrăznețul muie capul ca o legumă fiartă.

Ceilalți zimbiră din vîrfurile buzelor, desmierdîndu-și nasurile ori răsucindu-și în neștire ațele bumbilor.

— Vasăzică nu-mi rămîne decît să-mi fac un cort de pînză ? Hotărî amenințător trimisul de la loc înalt.

Primarul se birui pre sine și era gata să-și ofere casa, ca și jupîn Hascăl, cînd meșterul zidar își aminti ceva, încă nelămurit :

— Mi se pare c'am găsit altceva... Nu cumva se află aici, un avocat, sau profesor, sau magistrat ori așa ceva, un oarecare Constantin Apostol?... Era prietin cu părintele meu. Au învățat carte la Paris împreună. Știu că îmi vorbea ca despre un foarte bun camarad și dacă îmi aduc bine aminte, spunea că s'a îngropat în ticăloșia aceasta de țirg... Mă înșel eu, sau chiar așa este ?

— Tăchiță Apostol se află îngropat ceva mai departe, vorbi tot cel îndrăzneț. În deal, la cimitir. L-a iertat Dumnezeu, să fie vre-o zece ani de atunci.

— Păcat. Cu acela îmi închipui m'aș fi înțeles mai bine ! Își mărturisii părerea de rău arhitectul, puțin păsîndu-i că trage atît de disprețuitor hotar între indigenii nevrednici să-l priceapă și răposatul plămădit din mai nobil aluat.

— I-a rămas numai fata, se crezu dator să adaoge unul.

— E o istorie întreagă, cu fata asta a lui Tache Apostol, își rosti altul mirarea. Trăește singură ca un huhurez.

— Toată ziua stă la fereastră, parcă-i de ceară așa nu se mișcă, reveni cel dintăiu.

— Are vre-o cinci odăi... Casă mare ! Interveni un al treilea, fără nici un gînd hotărît, ca o simplă informație nevinovată.

Meșterul zidar prinse însă amănuntul prețios din treacăt.

— Ziceți că are cinci odăi și e singură ? Atunci să trecem neapărat pe acolo. E tocmai ceiace îmi trebuie mie.

Localnicii se uitară unul la altul cu mare mirare și încă mai

mare neîncredere. Se înțeleseră fără să-și vorbească, fiindcă toți a-vură același gând. „Dacă mai izbutește să intre și'n casa aceia, a-poi aista nu-i om, nu-i arhitect. E un frate drept cu necuratul“. Căci domnișoara Ana, fiindcă era singură trecea drept cea mai trufașă și nesuferită ființă a țirgului și fiindcă se ținuse străină de toate plăcerile și necazurile lor, trecea drept huhurez. Cei mulți puteau chiar să dovedească fără nici o urmă de îndoială, că fata domnului Constantin Apostol ascundea vre-o cruntă scrințeală a minții, cum n'ar fi fost de mirare la odrasla unui asemenea pățimaș al paharului ca răposatul. Iar alții încă mai bine s'ar fi încumetat să dovedească pe dată, că stă ferecată în casă să deșarte clondir după clondir până ce cade în nesimțire.

Altcum, pentru care pricină s'ar feri atât de înverșunat de ochii lumii și de ce s'a lăsat să împletească cosiță albă?

Hotărîrea noului venit samănă astfel turburare în tot orașul. Se prinseră rămășaguri. Doi țirgoveți din cei mai munciți de nerăbdare, călcară pe urmele arhitectului ca din întâmplare, făcîndu-și de vorbă în colțul uliții să-l aștepte ieșind după cum intrase.

— Nici nu prind a trage trei fumuri de țigară și parcă-l văd trîntind porțița! grăi cel care o asemuise pe domnișoara Ana cu un huhurez.

— Aiasta știu că are să-i vină de hac! întări celălalt, cu oa-recare mulțumire, fiindcă nu putea ierta meșterului ziditor că îl găsise azi dimineață prea deșirat, ca unul ce crescuse prea din belșug udat de ploae!

Cele trei fumuri de țigară trecură. Se sfîrși și țigara. Omul răsuci alta. Pe urmă plecară.

După un ceas, Vasile, desculț și cu capul gol, cără valiza de piele nouă de la „Hotel Continental“, acasă la domnișoara Ana. La întoarcere, arătă lui jupîn Hascal banul de argint de doi lei, nou nouț, bacșiș fără precedent în istoria țirgului pentru un drum de cinci minute, plătit cît cinci zile pline, de seceră, fără tain.

— Tare-aș fi vrut să fiu acolo. Să mă fac așa ca o muscă, mică de tot și să văd cum s'au petrecut lucrurile! suspină chinu-ită de curiozitate nevasta domnului primar.

— Aista-i dracu gol! declară la rîndul său cu mare uimire, Primarul. Să știi că se apropie ceasul de-apoi, dacă a început Scaraoțchi să facă biserici! încercă să glumească.

Dar se întunecă îndată, cu șaga ucisă în gîtlej, cînd își a-minti cum fusese muștruluit în văzul tuturor, să numere treizeci și trei de pași, egali, rari și de trei ori luați de-acapul.

* * *

Nerăbdarea rostită de soția domnului Primar, care ar fi vrut să se prefacă într'o muscă năzdrăvană ca să vadă cum s'a pe-trecut intrarea nou-venitului în casa domnișoarei Ana, era împăr-tășită de tot orașul. Atîtea peripeții nu mai turburaseră sufletele de la călătoria cea de pomină a perechei domnitoare.

Trei chestiuni grave se iviseră dintr'o singură dată să aște încine debateri și să împartă potrivnice păreri. Ziua hotărîtă pentru așezarea pietrei de temelie a catedralei. Purtarea plină de harțag a trimisului de la stăpînire. Dar mai neliniștitor decît toate, schimbarea domnișoarei Ana, printr'o tainică metamorfoză din huhurez devenind iarăși sburdalnică și întinerită, cum ar fi spart printr'o vrajă mocnită pojghița subt care pirotise douăzeci de ani.

Nu mai apărea în pervazul ferestrei, decît atunci cînd mosafirul lipsea, plecat să supravegheze întăiele săpături. Și nu mai arăta aceiași, neclintită, cu cartea uitată pe genunchi. Obrajii se învăpăiaseră cu o ultimă rămășiță de sînge răscolită din adîncurile stătute. Ochii sclipeau din nou fire fosforice de aur. În păr năvălise seva cu lucii reflexe. Iar toată făptura era plină de neastîmpăr. Se așeza în jîlț, se ridica peste o clipă să dispară în umbra încăperii, apărea îndată să se aplece peste pervaz și să caute cu mare neliniște spre capătul uliții.

Intr'o singură săptămîină grădina învie cu straturi proaspăt udate, cu poteci curbe de nisip galben și cu răsaduri aliniat de mîni grijulii. Primăvara era caldă, ploile scurte, cu arcuite curcubee, după care tot mirosul ierburilor și cîmpurilor depărtate șuvoia răcoros și mustind de viață primenită.

Domnișoara Ana, se privea în oglindă și cînta.

Pe urmă se opri deodată, fiindcă abia atunci își dădu samă că se privește în oglindă, cîntînd. Roși. Și fără voe, din nou își aruncă ochii în oglindă să vadă cum arată cînd roșește. Tot așa s'a învăpăiat în obraji și aseară, cînd a venit printr'o întîmplare vorba despre vîrstă și fără s'o întrebe nimeni, a spus cu ochii plecați în pămînt că împlinește treizeci și doi de ani. Mîntea, întinerindu-se cu șapte erni. Iar fiindcă întăia oară mîntea în viață, crezuse că n'are să mai cuteze să ridice niciodată ochii ca să înfrunte privirea lui Tudor. I-a spus în gînd, Tudor: - pe nume. Intr'o săptămîină a ajuns să-i spună pe nume, în gînd e adevărat, dar pe nume. Ea, care întotdeauna a pus zid atît de gheșos între restul omenirii și închisa-i mîndrie. A tresărit, apăsîndu-și cu mîna svîcnirile inimii. A auzit pași pe subt fereastră. Nu e el. E numai cerșetorul... Cum putuse să asemuiască pașii lui, repezi, apăsați și energici, de om învingător și tare, cu firșala aceasta de gîrbov învins? Săracul e deprins să treacă pe subt geam fără să aștepte nici o milă, fiindcă de douăzeci de ani nu i-a aruncat de aici nimeni, un dărăb de pîne. Acum, domnișoara Ana îl strigă să-i lepede în palma scorojită ca pămîntul crăpat, un pumn de bani mărunți, amestecați, de argint și de aramă. Milogul mulțumește chemînd toată milostivirea cerului pentru cei vii și cei morți... Dar domnișoara Ana nu-l aude. A fugit de la fereastră în odaia ei, să vadă cît arată pendulul de întîrzie atit. Căci printre atîtea minuni în casa cea mută și rece, s'a întîmplat și această minune. Inima de rotițe a început din nou să bată, trezită din morți, caldă și vie.

Tot *el* a săvârșit miracolul.

S'a uitat de cîteva ori la pendulul cu acele neclintite, lung și cu desaprobară. Pe urmă, cu vorba-i fără înconjur, a întrebat dacă-l păstrează numai ca o podoabă nefolositoare. Domnișoara Ana s'a îmbujorat, cum simte singele răscolit de cîte ori îi vorbește și s'a plîns de ignoranța nepricepuților meșteri din acest tîrg ticălos. La care drept lucru, bărbatul a suris cu milă, înțelegînd-o și compătîmind-o. Iar fără să mai ceară învoire, a desfăcut toate roțițile și arcurile, le-a întins cu număr pe coli de hîrtie, le-a răsucit, le-a pilit, le-a strîns în șuruburi și le-a meșteruit cu atîta iscusință încît într'un ceas pendulul a început să bată. Intăiu fricos, nesigur și întrerupt. Pe urmă, deodată, limpede, regulat și egal, ca pașii unui drumeț pornit pentru drum lung.

Domnișoara Ana îngăimase o mulțumită pe care nu știu să o ducă până la sfîrșit, arătîndu-și mirarea că a izbutit acolo unde toți făurarii cu degete îndemînatec deprinse, dăduseră greș. Bărbatul izbucnise în ris, privind-o în lumina ochilor cu ochii lui albaștri și reci:

— Cînd vrei și cînd încerci, nimic nu este cu neputință. Nu poți să știi aceasta dumneata care te-ai îngropat singură, în mizeria aceasta de aici.

Și după un timp, ca pentru sine :

— ..ca să te sinucizi cu încetul, nu știu de ce.

Apoi se închisese în biroul domnului Constantin Apostol, unde întinsese planșete pe toate scaunele și acățase planuri de hîrtie vinătă și transucidă, pe toți păreșii. Acolo, în norii fumului de tutun, lucra până după miezul nopții deșertînd cești de cafea și fluerînd cîntece încă neauzite. Se putea ghici, dacă migala mergea cu spor sau se împleticea în piedici neprevăzute, după cum flueratul străbătea vesel și sprinten, sau mușea, întrerupt, într'o atentă încordare a cugetului. Atunci și domnișoara Ana, aștepta cu neliniște dincolo de părete, părtașă la lupta omului cu potrivnicile invizibile. Asculta pașii apăsați, măsurînd odaia ca o cușcă prea strîmtă, asculta tăcerea cît bărbatul își strîngea tîmplele fixînd liniile neisprăvite ale bolșilor din plan sau misterioasele coloane de cifre, asculta foșnetul hîrtilor rupte și mototolite mînios; apoi surîdea fericită, cînd trilul izbucnea vesel și triumfal, semn că piedica a fost înfrîntă.

Acum două seri, cînd se aflau după masă și el își aprinsese țigara apropiînd ceașca de cafea, o privise lung, ca niciodată, parcă întăia oară îi cetea pe chip o taină care-i fusese ascunsă. Clătina fruntea boltită subt neorînduitele șuvițe de păr. Îi prinse mîna încet, ca unei bolnave fără vindecare și-i spusese cu o blîndețe în glas, străină de firea lui aspră și poruncitoare :

— Domnișoară Ana, domnișoară Ana, te-am înțeles și te presimt. De cînd am intrat în casa aceasta, te observ și-am reconstituit ceiace nu mi-a povestit nimeni. Părintele dumitale a fost un egoist fără ertare. Nu trebuia să te îngroape aici. Nimic

nu este pe lume mai trist ca o floare care se scutură după ce-a înflorit fără folos, pentru nimeni...

Domnișoara Ana, întorsese capul să nu i se vadă ochii înotînd în lacrimi.

Omul continuă :

— Viața e făcută să o trăești lacom, puternic, să nu te o-prească nimic de la ea... Dacă ai flacăra sfintă să crezi ceva, înfăptuiește! Dacă ești numai un păcătos împins spre ispite, păcătuește! Orice îți este îngăduit, numai să nu treci toropit și orb ca sobolii în galeriile lor subpămîntene, fără să ieși niciodată la lumină.

Domnișoara Ana se văzu un asemenea sobol, orbecăind în besnele strîmte care sufocă răsuflarea și abia înăbuși un scîncet de plîns. Dar bărbatul își trăsese mîna și trecuse la alte gînduri.

— În patru-cinci zile, spuse, isprăvesc planurile și devizele aceste. Atunci scapi de mine pentru o săptămînă, cît plec cu ele să le presint la București și să o aduc pe Lulu. Trebuie să știi, domnișoară Ana, că am o soție foarte tînără, aproape un copil. Dar sînt sigur că o să vă înțelegeți foarte bine. I-am scris și are să te iubească îndată. Ei îi place Capitala și mai mult îi plac balurile, fiindcă e tînără și tinerețea aleargă după veselie și după petrecere. De aceia își îmbufnează mutra ei mică, de cîte ori o tirii după mine, până în capătul țării, în toate tîrgurile uitate de Dumnezeu. Dar îmbufneala îi trece, iar după trei-pațru luni de post și de rugăciune în pustnicii ca acest tîrg al dumatiale, Capitala îi pare mai frumoasă și balurile mai încîntătoare. Incăodată, te asigur că aveți să vă înțelegeți și că ai s'o iubești...

Bărbatul era să adauge: „ai s'o iubești ca o mamă“. Dar se opri, nu fiindcă îl induioșa într'adevăr soarta fetei îmbătrînită singuratic, ci fiindcă ținea să-și aibă ciștigată cu tot sufletul stăpîna unui adăpost care i se potrivea întru totul trebuințelor de cîteva luni. În scrisoarea trimisă nevestei cu mutra îmbufnată de cîte ori o răpea Capitalei și balurilor, își zugrăvisese gazda în cîteva linii grăbite și crude, în care domnișoara Ana nu s'ar fi recunoscut niciodată.

Pentru el era o maniacă îndobitocită, ca de altfel toate fap-turile acestui tîrg. Iar lectura cărților, îi scrîntise după a sa părere, încă mai rău mintea de fecioară bătrînă și misantropă. În pofida acestor păcate ușor de trecut cu vederea, domnișoara Ana se arătase însă grijulie și discretă. Il păzea ca o cloșcă. Impreju-rimile orașului erau pitorești și plăcute. Cele cîteva luni, aveau să treacă doar abia mai greu ca o vilegiatură prelungită. După aceia răscumpărau canonul, cu o călătorie peste graniță, fiindcă zidirea catedralei se anunța pentru arhitect, o întreprindere cu totul mănoasă.

Domnișoara Ana suridea uitat și trist. Niciodată n'o înțelesese nimeni și niciodată nu-i grăise cineva așa, din seara cu lună de pe terasa isprăvniciei. Acum măsura cu desnađejde toți anii trecuți în care s'a zăvorît în viață ca într'o temniță. Presimțea însăfîrșit că

exista undeva o lume plină de ucigașe rătăciri și de nebunești ispite, în orașe luminoase și lărmuitoare, pe care n'are să le cunoască niciodată. Omul venea dintr'o asemenea viață bătută de toate vânturile largului. „Dacă ai flacăra sfântă să crezi ceva, înfăptuiește. Dacă ești împins spre ispită, păcătuiește!”. Din ce aspră și divină religie îi sună acum poruncile acestea, ei, care-a orbecăit în hrubele înăbușitoare de sobol. Domnișoara Ana s'a scuturat ca de-un gând rău, sărind de pe scaun să împartă porunci slujnicei și să între cu pași tiptil în camera cu planșete și planuri.

Acum știe să descifreze fiecare linie a locașului de închinare care-a crescut sub ochii ei. Și e mîndră de fapta omului, cum ar fi luat parte cu dreaptă tovărășie, la lupta-i cu materia și cu obstacolele firii îngenunchiate zi de zi. Se apleacă, se depărtează, trece de la un plan la altul; e bucuroasă cînd crede că recunoaște un gând de-al ei, de eri, pus pe hîrtie, astăzi. Pe urmă, cu aceiași pași furioși se strecoară afară, din treacăt măsurîndu-și în oglindă haina nouă, pe care nu are de unde s-o știe cit de demodată e și cum ar stîrni surîsul bărbatului, dacă bărbatul ar lua cît de puțin aminte la schimbările din portul și din firea domnișoarei Ana.

La plecare, din ușă, cu pardesiul de praf încheiat până la gît, omul a întreat-o ce-ar dori să-i aducă de preț din orașul cel cu îmbelșugate și mari prăvălii. A roșit cu ochii plecați în pămînt. Nimeni n'o cercetase vre-odată de unde i-ar fi putut veni o plăcere, de unde să-i sosească o bucurie. Poate de aceia inima ei s'a uscat, părăsită și singură. Bărbatul însă n'a așteptat răspuns. Nici nu se gîndise prea mult la întrebarea rostită nepăsător. Ii sărută distrat virful degetelor. Domnișoarei Ana i se păru că a apăsat mai îndelung și cu înțeles buzele, poate cu părerea de rău a despărțirii. Bărbatul își socotea în cap, dacă n'a uitat cumva vre-o hîrtie trebuincioasă prin sertare.

Pe urmă, domnișoara Ana rămase să aștepte. Săptămîna trecu greu, în neastîmpăr. Pendulul n'a măsurat niciodată clipite și ceasuri și zile mai lungi. În miez de noapte, tresărea din somn speriată: i se părea că aude dincolo de părete pașii omului, foșnetul hîrtiei mototolite, izbucnirea voioasă a flueratului care făcea din muncă o joacă. Trecătorul vremelnice îi umpluse viața cum nimeni nu lăsase urmă în toate zecile de ani mocniți. Răsufierea lui îi lipsea, ca și vorba poruncitoare, ca și surîsul fără de milă, care-o semețise în cel dintăiu sfert de ceas și o îmblinzise îndată ca un biciu cu sfirc de mătase.

Spre deplina uimire a tuturilor, domnișoara Ana părăsi într'accest timp fortăreața în care se surghiunise de cînd dura amintirea vecinilor. Colindă prăvăliile, răscoli rafturi și cutii, trimise acasă ucenici încărcăți cu suluri de mătase și scumpe nimicuri. Aduse o croitoreasă cu ochii roșii ca ai epuroaicelor de mosc, iar cîteva zile mașina de cusut durui cu zor, dînd trup și formă unor fastuoase și fine vestminte cum încă nu mai trecuse prin mîna cu-

sătoresei de tîrg nevoiaș. Cu o nelămurită presimțire, domnișoara Ana știa că va înfrunta războiul greu. Femeia despre care-i cuvîntase atît de stăruitor oaspetele, anunțînd-o drept bună și apropiată tovarășe, nu-i putea fi nici într'un chip prietină.

Nu-i cunoștea ochii, fața, vorba, rîsul—dar îi dușmănea dinainte tinerețea îndestulată de toate desfătările tinereții.

În cele din urmă două nopți, somnu-i pieri cu totul. Obrajii se scobiră ca după boală, ochii se scufundară în găvanul orbitelor, arzători. Așa o găsi amurgirea la fereastră, în jîlt, cu cartea închisă, cînd sosi diligența în nori de colb și larmă de clopote. Sări în prag tipărindu-și ușor, cu latul palmei, învăluirile pieptnăturii schimbate. Bărbatul coborî dintre cutii uriașe de pălării, întinzînd mîna tovarășei dinlăuntru care nu se încumeta să sară scara atît de înaltă. Atunci el o prinse cu brațul puternic de mijloc și o așeză fulg la pămînt.

Domnișoara Ana închise ochii, străpunsă de un ghimpe dureros. Călătoarea era într'adevăr foarte tînără, mică la trup ca un puiu de femeie, cu privirea obrasnică și proaspătă, cu mișcări iuți de svîrlugă. Ca într'un vis își lăsă mîna scuturată, gîngăvi urare de bun venit, deschise ușile încăperilor. Se trezi în urma streinei, cu două cutii de pălării și cu o umbrelă subț braț, ca o jupîneasă cu veriga de chei la cingătoare, primindu-și stăpîna. O jupîneasă vrîstnică, de credință și cuviincioasă, care-și pusese pentru acest eveniment straiul cel mai sărbătoresc.

Călătoarea se arată îndată gureșă și lingușitoare. Bătu din palme :

— Dar e foarte drăguț aci. Fermecător!...

Se răsuci în călcăie, căutînd o oglindă :

— Trebuie să arăt ceva de speriat după atîta drum și atîta praf!...

Îngrijorare ipocrită, de femeie care se știe tînără și frumoasă. Drumul nu lăsase nici o urmă ; pudra prafului nu putuse acoperi culorile vii, genele lungi și răsucite, părul auriu și pufos. O vazu aceasta dintr'o singură confruntare cu oglinda și încîntată, întinse amîndouă mînile spre domnișoara Ana :

— Mi-a vorbit atît soțul meu despre dumneata, încît te cunosc ca pe-o rudă foarte de aproape.

O să-mi dai voe să-ți spun *Tanti*?

Domnișoara Ana lăsă să-i cadă brațele, cu încheeturile rupte dela cot.

Bărbatul trecu pe lingă dînsa, fără să se oprească, poruncind slujnicei, orînduind locul pachetelor și valizelor, strigîndu-și soața din a treia încăpere, cu glas cîntat și desmerdător :

— Luuulu-uuu!

— Da-aaa!

— Vino să-ți arăt bibelourile despre care-ți vorbeam. Și statuetele aceste. Părintele domnișoarei Ana a fost cîndva un om foarte de gust și a avut la Paris prietini de tinerețe, care-au de-

venit foarte mari artiști. Iar domnișoara Ana s'a dovedit ideală gardiană de muzeu. Observi? Nici o marmură atinsă... nici un braț ciuntit.

Lulu bătea din palme fără nici o convingere, numai fiindcă își închipuia așa că va câștiga bunăvoia domnișoarei bătrîne și maniace. De fapt puțin îi păsa de asemenea lucruri, după cum niciodată nu-și aruncase ochii pe planurile bărbatului și nu se întrebasese nici o clipă, prin ce miracol, din câteva coale de calcule și câteva linii trase cu rigla, dura edificiu de piatră și var.

Trecînd, își aruncă pălăria pe capul unui bust, haina prăfuită de drum, pe brațele unui jîlț.

Cuprinse cu amîndouă brațele gîtul bărbatului, atîmîndu-se cu picioarele îndoite dela genunchi :

— Numai să nu mă închizi toată ziua singură în casă cu soacra aceasta. Trebuie să fie o soacră grozav de cicălitoare.

Iși roti ochii și se opri alarmată :

— Dar nu vreau de loc paturile acestea despărțite... Să ni le așeze numaidecît alături...

Spunînd, astupă răspunsul bărbatului pe buze, cu buzele.

Domnișoara Ana era în prag. Iși trecu palma peste frunte să îndepărteze o negură.

Din seara aceia, domnișoara Ana cunoscuse o chinuire încă neștiută.

Lulu, apărea din odaia de culcare cu părul ciufulit, cu ochii languroși, întinzînd brațele cu alintări de pisică. Din capotul de dantelă, sîinii tineri și plini, arătau impudic pe albul sidefat, semnele vinete ale sărutărilor mușcate. Dintr'o încăpere în alta, țira după dînsa o lene voluptoasă, grea de parfumuri și saturată de îmbrățișări. Cît timp bărbatul lipsea, comandînd armata lui de sa-lahori și zidari, îl aștepta strămutîndu-se de pe un jîlț pe divan și de acolo pe pat, încolțăcită cu capul pe braț, străină de trecerea ceasurilor și de tot ce se petrecea în casă. În zilele de sărbătoare, cînd schelele rămîneau pustii, plecau amîndoi să cercezeze mănăstirile vecine, locurile de plimbare și poenile singuratice. Se întorceau noaptea tîrziu, trîntind ușile cu vuet, extenuați dar cu poftă unul de altul înprospătată și potolită în scîncetul încreștărilor.

Domnișoara Ana învăță să urască.

Femeiușca aceasta fără pudoare și fără un dram de creier, îi păru nevrednică pentru cugetul ascuțit și cutezător al bărbatului. Un animal de plăcere și alt nimic. Nesățioasă, înstrăinîndu-l josnic de tot ce-i apăruse în el, din altă urzeală omenească, înobilată și rară. El care porunca tutulor, frîngînd toate piedicile, înfruntînd toate voințele și săvîrșind minunea cea atît de nespusă „dacă ai flacăra sfîntă să crezi ceva, înfăptuește!“ -- omul acela sortit să fie stăpîn și făuritor, în fața femeii cu sîinii despoiați și cu coatele despletite, era cu voința moleșită, animal redat anima-

lității și robii poftelor, desbrăcat de prestigiu și toropit când eșea ferbinte din strînsoarea îmbrățișărilor. Lulu îi sărea pe genunchi, îi răscolea părul ca unui cățelandru hîrjonit, îl chema cu tot soiul de nume și diminutive absurde: Dorel, Durel, Cocolică, Micu, Bosumflache, Cocoșel și Turturel.

Cînd în cealaltă cameră se azeau din întîmplare pașii domnișoarei Ana, femeia o striga bătînd din palme, cu glasul ei alintat:

— Tanti Anuța-aaa.. Tantana, ia poftim să-ți arăt ce frumos s'a făcut Cocolică al meu !...

În genunchi pe genunchii bărbatului, prezinta ultima ispravă: o peptănătură frizată de cafru și mustăți cu sîrcuri de tirbușon. Bărbatul se apăra fără energie, rîzînd îngăduitor, iar femeiușca îi cuprindea gîtul, sărutîndu-i apăsat buzele și desmerdîndu-l cu porecele caraghioase: Cocoșelul mamițichii, Bosumflache și Corcoduș.

Domnișoara Ana, privea din prag, dreaptă și severă, cu inima golită de singe. Atît de altfel fusese același bărbat, în singurătatea lor de trei săptămîni și în seara cînd îi prinsese mîna, grav și puternic, cum îi simte și acum mîngierea arzătoare! Același om, rîdea prosteste, în netrebnică degradare. Nu s'ar mira să-l vadă tîrîndu-se în patru labe și prefăcîndu-se că latră și mușcă, așa cum fac dădacele cînd se joacă cu pruncii abia înțarțați. Domnișoara Ana se depărta cu pași somnambulici, căutînd locul cel mai ascuns unde să nu le audă chicotul gîdilat. Lulu se apleca la urechea bărbatului să șușotească plină de cea mai mare veselie:

— Mi se pare că e cam geloasă Tanti-Soacra noastră !... Ascultă Cocoșelule, oare tu crezi că ea niciodată n'a ?...

Sfîrșitul întrebării se îneca într'o gîlgîială de risete. Domnișoara Ana, în rochia nouă, scumpă și inutilă, în fundul cel mai îndepărtat al grădinei, mototolea între degetele uscate bobocii de trandafir, striviți dușmănos.

Acum, nici în grădină nu mai avea singurătate. Veneau după dînsa, afirmaseră un leagăn în crengile nucului, așterneau culcuș pe iarbă, rostogolindu-se la umbră în dupăamiezile calde. Aici el chema dimișeața și seara ajutoarele cele mai de credință, aduse cu dînsul din străine locuri, să împartă porunci, cu glas deodată schimbat, scurt și neîngăduind împotrivire. Atunci, domnișoara Ana îl asculta dintr'un loc dosit, cu inima crescută. Așa îl recunoștea. Așa îl voia. Stăpîn stăpînînd.

Salahorii și zidarii se împăcau mai puțin cu asprimea aceasta neîndurată. Plecau, ștergîndu-și broboanele de sudoare, cu mîmile roșii de praful cărămizii și albe de praful varului. Mormăiau și cîrteau, cînd ajungeau îndestul de departe ca să nu-i poată auzi. Niciodată nu-l văzuseră atît de zorit, să isprăvească munca de doi ani într'o singură vară. Și fiindcă nu erau destui, alți meșteri și alte ajutoare, fură chemați să împlinescă numărul brațelor. Zidurile se înălțau crescute într'adevăr dintr'o minune. De la fereastră deasupra caselor scunde și livezilor verzi, domnișoara Ana văzu într'o seară apărînd cu toată depărtarea, cel dintăiu umăr roșu al

clopotniței. Din clipa aceia, luarea aminte întreagă i se adună acolo. Urmărea fiecare șir nou de cărămizi, fiecare fereastră boltită deschizându-și ochiul negru, cu o încordare plină de nerăbdare și de bucurie. Scotoci în bisactele și găsi un binoclu vechiu, cu mîner de fildeș, adus odinioară de domnul Constantin Apostol din peregrinările sale prin țările apusului. Așa, nemișcată de la fereastră apropia lucrătorii mici și negri, până subt ochi, să le deslușească mai cu deamănuntul zoreala plină de spor. Piața fusese aleasă de arhitect, din primul ceas, cu o pricepere a ochiului neîntrecută. Catedrala începea să domnească peste toată priveliștea țirgului, crescînd în văzul tuturor și strivind măruntele bisericuțe din vechi, cu streșine de șindilă.

În August, drumețul apropiindu-se de oriunde, înaintea orașului și a livezilor, zărea mai presus, zidul cel roșu și nou. Din fiecare prag, localnicii, ridicînd ochii spre cer, înainte de nori și de soare, dădeau cu privirea în locașul de închinare. Acum nu se mai tînguia nimeni de purtarea hărțăgoasă și trufașă a ziditorului trimis de stăpînire. Fapta-i întrecea mult și mîndru, nevolnica lor închipuire. Iar în locul cîrtelilor, porniră cuvinte de mărire și slavă.

Ziditorul trecea peste ele, cu aceiași nepăsare cu care călcase în picioare întăile împotriviri în dimineața cînd coborise din diligența cu gloabele betege. Acolo, între oamenii cu pieptul gol și minicele suflecate, pe schelele înguste zorea cu neastîmpăr, alergînd de la un capăt la altul, rîcînd, punînd mîna și scuturînd brațele lenevite, stăpînit de un crunt duh lăuntric. Cînd se întorcea nins de colbul alb și roșu, uns de sudoare și cu părul sburlit, bărbăția lui avea ceva frumos, puternic și sălbatec.

Lulu se dădea în lături, ferindu-se cu chicote speriate :

— Fugi ! Ce murdar ești și ce nesimțit ! Uite ce mîni ! Uite ce cap !... Cum de mi-a dat Dumnezeu un așa salahorache, de bărbat ?...

Bărbatul rîdea cu toți dinții, tari și albi. Domnișoara Ana o privea cu ură. Într'o jumătate de ceas, spălat, primenit și pieptănat, omul cutezător și aprig de pe schele, devenea Cocoșelul și Corcodușul pe genunchii căruia se alintă femeiușca bălană. Și atunci chinuirea domnișoarei Ana, îi încheșta unghiile în brațul jîlțului de la fereastră. Auzea cheia răsucindu-se la odaia lor. O vedea apărînd cu mers moleșit și cu ochii cercănați, în haina străvezie din care se revărsa mirosul ațîțător de carne femeiască și de parfurmuri. Nu vorbea decît despre plecarea cît mai repede, despre călătoria plănuită la începutul iernii, în orașele depărtate și luminoase, care vor răscumpăra surghiunul de aici. Domnișoara Ana gîndea cu spaimă la nopțile cele fără sfîrșit, cu întunericul nepătruns și cu ronțaiala mărunță a pendulului, cînd va tînji chiar și după această suferință de acum.

— Încă două săptămîni și am sfîrșit greul ; își trosni minile bărbatul, trăgînd un jîlț la fereastră și așezîndu-se în fața domnișoarei Ana. Încă două săptămîni și-mi rămîn numai lucruri ne-

însemnate. Pe urmă scapi de noi până la primăvară. Atunci vin întovărășit de un zugrav și de făurarii mei, care lucrează de pe acum, podoabe migăloase și fine. Pot spune că am făcut cu aceasta, isprava cea mai desăvârșită din viața mea... Păcat că rămîne pierdută într'un asemenea tîrg, în afară de trecerea lumii... Are să-ți țină tovărășie în singurătatea dumitale, domnișoara Ana...

Omul nu poate isprăvi, fiindcă pe la spate s'a strecurat furis Lulu și îi sburlește părul, cercînd să-l sperie. Bărbatul îi cuprinde mijlocul și o desmiardă, zîbind îngăduitor:

— Fericită ființă ești tu, Lulu... Nu te muncește nimic. Nici nu vrei să afli ce se petrece în jurul tău. Nici n'ai avut curiozitatea să mergi o singură dată, ca să vezi pentru ce s'a trudit o jumătate de an Cocolachi al tău.

Lulu strîmbă nasul mic și buzele cămoase:

— O! cît despre cărămizile tale! Pot să tot fie.

Domnișoara Ana privește afară, pe fereastra deschisă, minunea uriașă de zid care are să-i țină mută tovărășie în singurătatea cea fără de sfîrșit, întrebîndu-se prin ce tainică și nedreaptă rînduială a destinului, viețile oamenilor se însoțesc atît de nepotrivit. Ce legătură poate fi între omul acela din fața ei, tare și plămădit din aluat rar, și vietatea cu cap ușuratec de sticlete? Ce-a făcut să merite norocul mărinimos și nespus? Și bărbatul, cum nu vede nevrednica împărechere? Cînd a întors ochii, privirea e grea și ar apăsa ca o neîndurată osîndă de moarte asupra femeiuștii, dacă Lulu ar presimți cît de puțin ce se petrece în cugetul semenilor. Darea își freacă alintat obrazul de obrazul bărbatului și suride uitat, la gîndul călătoriei apropiate:

— Bosumflache, ne oprim nu e așa, o săptămînă la Veneția?... Ții minte gondolierul nostru? Lorenzo!... Il căutăm pe Lorenzo. Nu vreau să ne plimbăm decît cu Lorenzo... Și cred că nu ai să mă mai tîrîi iar prin bisericile și palatele acelea întunecoase, ca să-mi arăți toate vechiturile și să-mi faci capul calendar.

Bărbatul cedează, îngăduitor:

— Bine, Lulu. Am să te las să te plimbi cu Lorenzo și eu am să mă duc singur la bisericile și la palatele acelea cu vechituri.

Domnișoara Ana, cu ochii îngîndurați caută să vadă în nevăzut orașul de pe ape, unde atît de drag i-ar fi fost să cutreere din biserică în biserică și din palat în palat, sprijinită de un braț tare, ascultînd învățăturile care i-ar fi atît de scumpe și atît de ușor înțelese.

Lulu își amintește mărinimoasă:

— Tantana, o să-ți trimitem un album cu priveliști... Și o fotografie a mea, în Piața San Marco, între porumbei. Nici nu-ți închipui ce încîntători sînt porumbeii, cînd vin să-ți ciugulească singuri în palmă!

Întîmplarea cea înfricoșată, care a rămas scrisă în amintirea tuturor, a avut loc atunci, la sfîrșitul lui August. Nimeni nu i-a

aflat explicare. Pentru toți a fost un ceas rău și poate o tainică pedeapsă a trufiei.

Numai domnișoara Ana cunoaște adevărul nespus. Dar nimeni n'avea să i-l smulgă vre-odată, rămas înlăuntru să roadă ascuns și mocnit, cum scotocește vermele surd în craniul mormintelor.

În nerăbdarea sfîrșitului cît mai grabnic, omul își pierduse desăvîrșit măsura. Era pentru toți o spaimă. Apărea înainte de zori, deșteptînd zidarii somnoroși să se cațäre pe schele. Ziua-i părea prea scurtă. Brațele prea trîndave. În fiecare salahor, descoperirea o împotrivire ascunsă și vicleană, menită să-i întîrzie ceasul hotărît de el. Și fiindcă cuvîntul oricît de aspru nu ajungea, întărise porunca cuvîntului cu lovitura de palmă care plesnea o brajii arși de soare și de sudoare. Trecea printre oameni tăcuți, care-i însoțeau mersul cu priviri dușmănoase. Acasă femeia îi întărita mînia, întrebîndu-l cu senină și rea nevinovăție, dacă într'adevăr totul va fi sfîrșit în ziua însemnată apăsător pe fila de calendar, cu creion roșu. Atunci, omul își sumețea pieptul și încleșta pumnul vînjos: chiar dacă va trebui să pună mîna alături cu salahorii, ziua hotărîtă rămîne bine hotărîtă. A vestit-o tuturor direcătorilor din tîrg. Cuvîntul lui nu se putea poticni în asemenea mărunte nimicuri neprevăzute.

Spunînd, desmierda cu privirea, dela fereastră, locașul dumnezeesc, născut din cugetul și din mîna lui, căci dincolo de trufie, de firea-i mînioasă și de scîrbavnica patimă pentru carnea femeiuștei, mai presus de omeneștele-i scăderi, era un făptuitor vrednic și credincios meșteșugului. Abia desfăcut din brațele femeii, gîndul neistovit dura alte închipuite zidiri care să le întrecă pe toate cele trecute.

Atunci, în seara de August încărcată de liniștea grea dinaintea furtunilor, se înfățișară cei doi muncitori clătinați de băutura înghițită să le dea curaj. Într'un glas, veniseră să spună că nu vor executa porunca. Adouazi era zi sfîntă de pomenire. Se știau creștini nu păgîni. Nu putea călca orînduiala cea de deasupra tuturor vrerilor omenești. În scurt, își cereau plata și plecau, ca să nu pîngărească o casă de închinare cu un păcat de trufie. Omul încercase să se facă ascultat și înțeles cu vorbe blînde. Trecuse la amenințări îndîrjite. Sfîrșise lovind, crunt, cu sete, cum ar fi sfărmat așa, răcorindu-se, toate împotrivrile nevăzute care se adunaseră dela o vreme să-i întunece bucuria sfîrșitului,

— Am să mă urc eu! hotărîse. Am să vă vedesc că e o faptă de copil și că Dumnezeu cu toate sărbătorile și cu toți popii lui, n'au nici un amestec aici.

Cei doi, își ștergeau fața lovită, unde sîngele picura în amestec cu praful de var și de cărămidă! Tăceau cu ochii în pămînt, fiindcă nu-i puteau înfrunta privirea rece și dreaptă, ca lancea. Dar în nemișcarea lor se înțelegea hotărîrea neclintită.

Omul urcă scările. Trînti ușile.

Femeia îl întâmpină cu surîsul care-l zădăra mai îndirjit decât toate batjocurile:

— Nu ți-am spus eu, Cocolache, că nu poți termina cu oamenii aceștia?... Are să ne prindă iarna aici.

— Dar e un lucru de nimic, Lulu. Nici eu nu știu de ce mă încăpăținez numaidecît mine și nu în altă zi. Am apucat să hotărâsc așa și nu pot să dau îndărăt. Am să mă urc singur. Am să le arăt că atunci când vrei, poți orice... orice...

— Mare ispravă, bosumflache! rise femeia, în nepăsarea dintotdeauna pentru tot ce săvârșea bărbatul.

— Firește că nu e nici o ispravă. Dar am apucat să spun. I-am vestit pe toți, că mine la ceasul douăsprezece din amiază, au să-și vadă crucea aurită în vârful clopotniței. Mine toți imbecilii au să iasă în drum să caște gura și ochii... Pot da îndărăt?

— Și de asta e mic și furios, cocoșelul măichii? îl alintă în batjocoră femeia, acăfîndu-se de gît și netezindu-i fruntea. Nu vreau să te văd atît de încrunțat pentru o prostie!

Bărbatul îi desprinsese mîinile posomorît și pași apăsător până la fereastră.

În întuneric, în fund, biserica cea nouă făcea doar o umbră ceva mai întunecată: uriașă, misterioasă și întunecată. Oamenii nu plecaseră. Rezemăți de gard, șopteau între ei, așteptînd.

Se plecă peste marginea ferestrei, vorbindu-le cu glasul întretăiat de încludare:

— Ce mai stați vitelor? Să-mi pregătiți din astăseară frînghiile și scripetul. Și mine să-mi veniți la socoteală. Cu voi sau fără voi, mi-e tot una...

Oamenii nu se clintiră. Erau tot acolo, tîrziu, cînd domnișoara Ana se strecurase nevăzută și singură în întuneric, să se așeze în jîlf, cu mîinile încruciate în poale și cu fruntea plecată. Stătu mult așa, neclintită, confundată cu obiectele neînsuflețite. Mîhnirea se lăsa grea ca un vas scufundat în adîncuri. Așa dar plecau... Și femeiușca aceia nesuferită și fără dram de minte, vă colinda alături de el lumea, să se desfete de toate priveliștile și să-i stoarcă fiecare ceas de vlagă în josnicul spasm animalic. O asemui cu vîscul înclăștat de trunchiul stejarului. Cu lipitoarea sugînd sîngele fierbinte să se ghiftue grea. Pe urmă nici o asemănare nu i se păru în destul de hidoasă și de respingătoare.

Ridică ochii. Cineva se mișcase în besnă. Cele două umbre. Oamenii nu plecaseră. Porneau acum. Se știau singuri. Unul vorbi:

— A spus să-i pregătim frînghiile...

— Și una știu că e putredă.

— Da, o frînghie se poate rupe ușor și atunci...

— Imi curge și acum sîngele.

— Pe mine m'a lovit peste ochi.

Un timp tăcură. Cel cu glasul mai gros, grăi tîrziu și încet:

— Chiar dacă nu e putredă frînghia se poate rupe... Nimeni nu știe. S'a rupt. Întimplarea... Ceasul rău...

— Pune mina aici... Simți cald? Nici acuma n'o mai stat sîngele.

Omul scuipe. Mai spuse ceva neînțeles. Plecară.

Domnișoara Ana ascultase ca într'un vis nelămurit și rău, care apasă răsufarea. „Chiar dacă nu e putredă frînghia se poate rupe... și atuncea“. O cutremură fiorul. Atuncea toată călătoria în țările luminoase rămîne dorință pe veci neîmplinită. „Tantana am să-ți trimit un album cu priveliști. Și o fotografie a mea în piața San-Marco, între porumbei. Ții minte, gondolierul nostru? Lorenzo. Nu vreau să mă plimb decît cu Lorenzo!“. Singură, n'are să se mai plimbe niciodată. Toată fericirea aceasta nemeritată pe care nu știe s'o prețuiască se curmă brusc, ruptă... Ca o frînghie care se rupe chiar cînd nu e putredă.

Și omul rămîne pur. Moartea și sîngele purifică. Nu te mai tîrie ca viața în toate degradările, să accepți fără împotrivire jonicile desmierdări: Cocoșel, Bosumflache... Moartea purifică și face dreptate, acolo unde n'a știut să facă dreptate viața... Dar ce gînduri înfricoșate! Cum le-a putut primi? Cum pot dăinui ascuns, să iasă la iveală ca viermii cei urîți și vîscoși, cînd ridici lespede de piatră și încep a forfoti speriați de lumină?... O frînghie se poate rupe chiar cînd nu e putredă. Ii ajuți tu să se rupă. Iți asumi tu rolul providenței și al justiției celei din urmă... O frînghie se poate rupe, și atunci... Oamenii aceia din întuneric știu mai bine ce se întîmplă atunci, ei care deatîtea ori au stat sus, în înălțimile amefitoare. Iar dacă au spus-o, nu se opresc aici. Unul își ștergea sîngele. Celălalt își plîngea ochiul strivit. Oare există pre-simțire? Un avertisment nevăzut al primejdiei? Amîndoi vād. Se aude glasul chicotit a femeii, rîsul acela nesuferit. Și glasul grav al bărbatului, apăsător, sigur de el și grav...

Domnișoara Ana își încordează auzul, să prindă dintr'a treia cameră, prin ușile deschise, ce-și spun... Nu se aud decît cuvinte intrerupte. Veneția, Florența... Parisul. Paris. Parisul... În două luni au să fie acolo, au să uite cu desăvîrșire ființa ei... Și ea ne piroti mai departe în întunericul de aici, cum i-a spus, ca un sobol. Mai rău, ca o larvă... „Viața e făcută să o trăești lacom, puternic, să nu te oprească nimic de la ea. Dacă ai flacăra sfîntă să crezi ceva, înfăptuește! Dacă ești numai un păcătos împins spre ispite, păcătuește! Orice îți este îngăduit, numai să nu treci toropit și orb, ca sobolii în galeriile subpămîntene... Sobolii nu cutează nimic. Nici larvele. Mocnesc, în besna lor umedă. Mor striviți subt talpă... Presimte oare vre-un sobol viața largă și liberă a păsărilor care spintecă înălțimile? Invidiază ei oare această superbie, bătută de toate vînturile largului?... Sobolii scurmă în hrubele lor întunecate și larvele mocnesc vîscoase subt lespezi... Așa cum pirotește ea în jîlțul acesta vechiu, singură, în întunericul greu... Prin șirul de uși deschise, se vede în a treia odae, lumina caldă și bună, de la masa din mijloc. Acolo, pe genunchii bărbatului, femeia urcă în genunchi îi ciufulește părul, îi strivește nasul cu bobîrnace,

izbucnește în râs. Fără să audă, își închipue alintările ridicole : Cocoșel, Cocolache ! Și rid amîndoi. Cum pot ride ? Cine spunea că există un presentiment al primejdiei ? Că din nevăzut te împresoară vestitorii morții, să-ți încremenească risul pe buze ? Ei rid. Și rid. Și rid.

Domnișoara Ana s'a mișcat din jîlțul de la fereastră, tîrziu după miezul nopții, cînd nici o suflare nu mai străbatea în casa adormită, în tîrgul mocnit. În odaia ei, în așternut, s'a răsucit cu ochii deschiși în noapte, ascultînd bătaia egală și calmă a pendulului. Tic-tac, tic-tac, același pas măsurînd veșnicia, care mine va fi încă mai înfricoșătoare, singură, în pustiu de-aici, unde nu se întimplă niciodată nimic. De cîte ori s'a înălțat, să meargă la ușă și să bată, deșteptîndu-i din somn și strigîndu-le primejdia pregătită de oamenii întunericii, o mîină neagră și rece și grea o apăsa la loc între perne. „Ții minte gondolierul nostru ? Lorenzo. Nu vreau să mă plimb decît cu Lorenzo... Porumbelii din piața San-Marco, sînt atît de încîntători, Tantana !“. În tictacul mărunț și egal, măsura fără grabă veșnicia în care nu există chinuirea nici unui presentiment și a nici unei muștrări. Veșnicia e indiferentă. Pentru ea, suferință, moarte, bucurie, nimic nu însamnă nimic. Tic-tac. Tic-tac. „Eu nu vreau să mă plimb decît cu Lorenzo“.

Pe urmă, nu știe nici cînd a adormit și nici de ce a dormit atît de tîrziu. Poate din pricina întunericii din acea dimineață, încărcată de nori livizi. A sărit cu dinții clănțănind. Cu spaimă s'a uitat la pendul. La pendulul înviat de mîna lui. Tic-tac. Tic-tac ! Veșnicia e indiferentă. De n'ar fi prea tîrziu. Numai să nu fie prea tîrziu.

Dincolo de ușă, cînd a bătut, a răspuns numai glasul somnoros al femeii : „Cocolache ? Oho ! A plecat de mult să facă pe maimuța în clopotniță !“.

— Dar de ce l-ai lăsat ? bate domnișoara Ana cu pumnul în ușă, rezemîndu-și fruntea de ușor. Gîndește la ce se poate întimpla. O frînghie se rupe oricînd, chiar dacă nu e putredă.

Lulu, ride dincolo de ușă, de asemenea spaimă copilărești. Năluciri de față bătrînă și singură.

A venit să deschidă și fuge îndărăt, în pat, cu umerii și cu sîinii despoiași în haina roșie. Domnișoara Ana a văzut un semn nou, proaspăt, vinăt, pe umeri. O mușcătură de dinți, rotundă și dantelată, cum e conturul unei broșe.

Și graba domnișoarei Ana a scăzut, răcită. Vorbește, dar gîndul îi rămîne înfipt la mușcătura de pe umeri :

— Nu trebuia să plece... Să trimitem să-l cheme. Să-l oprim.

Spune, dar glasul nu mai tremură. E indiferent și îndepărtat, cum ar recita o hotărîre de care s'a desprins. Iar ochii nu se despart de la semnul sărutului de astă noapte. Femeia se uită și ea să vadă ce vede domnișoara Ana. Descopere broșa dinților și își astupă umărul cu haina, abia roșind, cu ochii în jos. A fost atît de nebun în noaptea aceasta Cocolache ! A trebuit ca să stingă

lumina și să pună pernele între dînșii. Amintindu-și toate, nu poate strivi surîsul depe buze. S'a ridicat în capul oaselor, între pernele care poartă încă urmele lui, și privește la fata bătrînă și uscată, cu o milă bațjocoritoare :

— Ce gînduri ciudate, mai ai Tantana ! Nici acum nu-l cunoști pe corcodușul meu... Numai eu îl știu. Lui nu i se poate înțîmpla niciodată, nimic. Mai bine să tragem stolurile în jos. Fulgeră și mie mi-e atît de frică de fulgere !

Afară, fulgerile spintecă norii cu săbii albe de foc. Tunete lungi sgîlțînă ferestrele, cutremură pămîntul ca un galop subteran, se rostogolesc din depărtări duruind să se spargă deasupra acoperișelor. Iar ploaia închegată în înălțimi, nu se poate slobozi, svîrcolindu-se legată ca de un blestem în pîntecul negru al norilor.

— Vino ! o tîrîe de umeri, domnișoara Ana, chemînd șuerător. Femeia se împotrivese, cătînd să se smulgă din strînsoare.

— Mi-e frică de fulgere ! Și mi-e frig ! scîncește. Ce vrei de la mine ? Niciodată n'ai fost așa... Ce înseamnă ? Mi-e frică, Tantana.

Acum femeia nu mai e decît un copil, slab și alintat, înfrișat de fulgerile de afară și neînțelegînd ce vrea de la dînsa, vietatea aceasta încruntată și țapănă, cum n'a văzut-o niciodată. Necunoscuta aceasta, care a apărut în locul domnișoarei bătrîne și maniate.

— Ce vrei de la mine ? Mi-e frică.

— Vino ! Ai să vezi singură.

Domnișoara Ana a tîrît-o pînă la fereaștra din stradă, cu degetele slabe strivind umărul sigilat de mușcătura dinților. A dat geamurile în lături. Vîntul a năvălit, isbind în obraz. Domnișoara Ana e de un calm care înspăimîntă și vorbește cu o blîndețe în glas, care pironeste :

— Te temi de fulgere, aici la adăpost. Și l-ai lăsat să se ducă, acolo, în vînturi și în trăsnete... Pentru el nu te temi ?

Femeia nu înțelege încă. Nu-și poate desprinde ochii de la această făptură nouă, care poruncește și nu îngăduie împotrivire, care era tăcută pînă acum, și grăește în fumegoase enigme. În pervazul ferestrei, domnișoara Ana a crescut mai înaltă, cu șuvițele de păr răscolite de furtună și cu ochii fosforici. În fulgere, are o înfățișare rea și demonică, de făptură a fulgerilor. Femeia își acoperă privirea și se svîrcolește să scape din strînsoare :

— Nu înțeleg... Ce înseamnă nebunia aceasta ? Ce vrei de la mine ?

Răspunde un fulger alb și o prăvălare de tunete. Foi smulse de hîrtie, frunze și mănunchiuri de pai, zboară răsucite în spiralele vîntului. Tot cerul geme de încheștarea ploii care nu se poate descărca. Domnișoara Ana, descleastă cu degete de fier, mîna de la ochii femeii :

— Privește. E acolo sus. Și poate să cadă din clipă în clipă.

Glasul e atît de poruncitor în blîndeșea surdă, încît femeia

a renunțat să se sbată. Intr'adevăr privește și într'adevăr omul e acolo, sus, în nori și în fulgere, o gînganie neagră acățată pe acoperișul vinăt de zinc, în suflarea vîntului.

— Cu aceasta se poate vedea încă mai bine! îi împinge în mîină, domnișoara Ana, ochianul cu mîinere de fildeș.

Dar e înspăimîntător! E o nebunie. Nu trebuia! geme femeia, întăia oară dîndu-și socoteală de toate primejdiiile de sus, din văzduhurile cutreerate de stihii.

— Da, Nu trebuia... Dar parcă eri, erai atît de grăbită! Eu nu mă plimb decît cu Lorenzo. Acum e prea tîrziu. Mă tem că e prea tîrziu! aprobă cu blîndețe domnișoara Ana, cu buzele strînse, înălțată în fulgere, ca o divinitate rea a besnelor răscolite din catapiteasma iadului.

Au tăcut amîndouă. Privesc.

Omul se vede cu haina smulsă de vînt, înaintînd încet, cățărîndu-se cînd de-a bușilea, cînd lăsîndu-se să lunece; cînd ridicat în picioare, înfruntînd vînturile. S'a oprit. Cu amîndouă mîinile, trage spre el povara grea legată de frînghii. Crucea poleită, care trebuie prinsă acolo, în creștetul clopotniței, semn sfînt pe casa sfîntă. A ajuns. Se clatină cu mîinile bătînd văzduhurile electrizate și revenind. Privește împrejur și își șterge fruntea, cu o batistă pe care o despătorește încet și o pune la loc, cu aceiași incetineală silită. Se ghicește mulțumirea mîndră din ochi: Cine vrea, poate! Orice! oricine!

Iar prin ochian, i se poate desluși sumețirea pieptului, în mijlocul fulgerelor și în descărcarea tunetelor. S'a aplecat iar; în cumpăna scripetelui ridică în picioare crucea de aur. Incet. Incă. Incă. Aproape e sfîrșit.

Domnișoara Ana mulțumește puterilor nevăzute și bune, că totul n'a fost decît o spaimă nălucită. Femeia nu-și poate stăpîni nici ea, ușurarea:

— Am spus eu că lui... niciodată... Lui niciodată nu i se poate întîmpla ceva... șoptește triumfător.

— Incă nu s'a isprăvit! îi apasă mîina pe umăr, domnișoara Ana, cu toată dorința rea din nou răscolită, fiindcă ușurarea n'a fost numai pentru ea. E pentru femeia cu umărul mușcat de dinții lui, care-au să mai muște și mîne și poimîne. Tic-tac. Tic-tac. Veșnicia e indiferentă. Pentru unii e moarte. Pentru alții fericire. Pentru alții înceștarea dinților în spasm de plăcere sau în spasm de agonie. Tic-tac! Domnișoara Ana a uitat să privească spre înălțimile unde omul e mic ca o gînganie. Nu-și poate desprinde ochii dela umărul cu semnul oval, unde se poate ceti fiecare, urmă a dintelui care-a mușcat.

Așa a fost, că n'a văzut nimic. A înțeles, cînd femeia s'a prăbușit lunecîndu-i deodată din strînsoare, cu palmele ridicate la ochi să alunge priveliștea înfricoșată, cu strigătul sugrumat în gîtlej. Cînd a înălțat și ea privirea, cupola vinătă era goală. Și ploaia

desferecată din zăgazarile invisibile, ropoti deodată, cu drumul luminat de săbiile fulgerelor ascuțindu-se încrucișat, pentru judecata de-apoi.

Femeia era căzută, la picioarele zidului. Domnișoara Ana, cu minile rezemate în pervasul ferestrei, cu ochii lărgiți în furtună, cu părul electricizat în descărcarea tunetelor, aștepta neclintită, plecată în afară, aștepta tot ce-a fost să nu apară decît o nălucire a ochilor, vis rău, închipuire. Dar turla rămase pustie și vînată, în scăpărarea fulgerelor, în gîlgîirea cataractei. Atunci domnișoara Ana, lunecă moale, cu un scîncet, în jîlțul din care nu s'a mai ridicat singură.

Fereaștra a rămas închisă. Pendulul a murit pentru totdeauna. Tic-tac. Tic-tac. Veșnicia nu are nevoie de nici o măsură. Dincolo de sticla vînată, în jîlțul purtat pe roțile, femeia cu părul galben de alb, privește cu ochi suri clopotnița unde-a fost ridicată crucea de aur, de atîția și atîția, și atîția, ani, încît și aurul a colclit. De afară, nimeni nu ar ghici că un ochiu viu, sleit dar viu, privește de acolo. Privește și așteaptă. Toți au murit din acel oraș. Totul s'a priment; și chipurile oamenilor și fețele caselor. Primăvara, după cea dintăiu noapte cu ploae caldă, în soarele dimineții se deschid să soarbă viață proaspătă toate ferestrele orașului. Viața apare deodată limpede ca cerul spălat și înalt. Persicii și-au îmbrăcat flori de hîrtie. Paserile zboară aproape de oameni, prietinoase și gureșe, gata să se așeze nebunatic pe umeri, să ciugulească un grăunte în palmă, să gîngure în ureche, alintîndu-se ca în cel dintăiu veac, cînd totul era în dumbrăvile pămîntului, fără dușmănie, simplu și bun.

Numai fereaștra întotdeauna închisă, se uită atunci la hohotirea aceasta a luminii, a tinereții și a tuturor învierilor, cu un ochiu neclintit și ceșos de mort.

Cînd trecătorul ridică din întimplare privirea bucuroasă, sticla vînată și ostilă îi amintește deodată sloiurile de ghiață care astupă sprintena viață a rîurilor iarna și tötul devine rece și desnădăjduit. O mîhnire fără alinare ucide toată gîlgîirea primăverii. De subt ochiul vînat și mort de sticlă, ai crede că privește alt ochiu, omenesc, încă mai vînat și mort, să-ți strecoare posomorala și desnădejde și blestemul, până în măduva osului.

Și privește într'adevăr, (după spusele oamenilor) din jîlțul scufundat, privește cu ochi de strigoi, făptura cea mai veche din tîrgul acela mocnit, unde nu se întîmplă niciodată nimic.

Cezar Petrescu

I Z V O D

E multă vreme 'n mine: Sînt împletiri de grai,
Cuvinte de hrisoave și sunete de nai.
Cimilituri din gura glumețului norod,
Orații vechi de nuntă și stihuri de prohod.

Sînt psalmi roștiți spre Domnul de schimonahi bătrîni
Și doinele cîntate prin munți și pela stîni.
Sînt sbuciumări trăite prin temniți de haiduci,
Cu sufletele 'n codri și gleznele 'n butuci.

E multă vreme 'n mine: Letopisețul plin
De morți, a lui Neculcea și-a lui Miron Costin.
Țigani cu ochi de viezuri, uscați ca niște șipci,
Arcușul fulgerîndu-și pe sîrbele din scripci.

Sînt jocuri viforoase prin bătători de han,
Cu vinuri ruginite și chiot nădrăvan.
Zăbavele cu plosca la cumetrii—și haz
De fete adunate cu pînzele la iaz.

E multă vreme 'n mine : Sînt basme și colinzi,
Descîntece 'n fîntînă și vrăji pela oglinzi.
Sînt nopți de spaimă cruntă, cînd luna=i ca un corn
Și se ițește chipul strigoilor pe horn...

Sînt șoaptele scornite pe lume de cei dragi.
Tropare de 'nviere și plînsset de iobagi.
Sînt hreamăte de taberi subt bucium de viteji
Și schituri ctitorite de voevozi și cneji.

E multă vreme 'n mine : Domnițe, cu îndemn,
La lucru cu suveica răsboiului de lemn.
Sau maici evlavioase, departe de tumult,
Brodînd la sfîntul Aer prin mănăstiri, demult.

Sînt țintirimuri pline de oase omenești—
Și pietre de morminte cu slove slavonești,
Subt care zac deavalma, din veac, străbunii mei
Și nu=mi dau păs în viață să pot uita de ei.

George Lesnea

Conceptul epic

I.

Amicului S. M.

În chestia crucială a definiției marilor genuri literare, să mărturisim că am rămas, în mare parte, la vechile idei expuse în *Poetica* lui Aristotel, idei perfect adecuate literaturii acelor timpuri, redusă la epos, istorie și tragedie, cu totul, însă, insuficiente față de complexitatea formelor ce le îmbracă literatura vremurilor nouă, începînd încă din evul-mediu, odată cu apariția romanului.

Revine acestuia „vina“ de a fi amestecat genurile literare, împrumutînd dela ele o mulțime de elemente și posibilități și lăsîndu-le să evolueze și să se dezvolte, cu sens sau fără, în cuprinsul său din ce în ce mai încăpător. Istoria literaturii a evidențiat în procesul de formație a romanului, o invazie a elementelor de sensibilitate creștină și feminină medievală, în domeniul unitar al epicului. Romanul se naștea în clipa cînd pelerinii și trubadurii purtători ai povestirilor și legendelor, au poposit în anticamera femeilor, abandonînd farmecul drumului și al neprevăzutului, în schimbul confortului de lene și visare, oferit de tandra ospitalitate a castelanelor feudale. Datorită romanului, înfățișetor al tuturor aspectelor vieții, gen în care s'au încercat, chemate și nechemate, cele mai diferite temperamente de scriitori, elementele epice, ca și cele lirice, nu s'au păstrat pure.

De lucrul acesta, s'au resimțit atît istoria literară cît și critica și față de cele spuse mai sus, nu e de mirare că definițiile moderne ale genurilor sint, în realitate, tot cele antice. Cel puțin, conceptul liric, manifest încorporat personalității scriitorului, e mult mai ușor de definit. Pe cită vreme, conceptul epic, desprins de personalitatea acestuia, se refuză unei sezizări precise. Genurile literare, și cu deosebire genul epic, nu au încă o definiție

precisă și suficient articulată. Lipsită de acest capital instrument de cercetare, critica șovăe oricâteori trebuie să claseze o creație literară. Și, uneori, comite erori ireparabile.

* * *

O străveche definiție a genului epic, în mare vogă dealungul timpurilor și începînd abia astăzi să se perime, este aceea care-l fundează pe noțiuni de miraculos și sublim. După această definiție, genul epic ar fi înglobînd lungi narațiuni, în versuri sau în proză, a unor întîmplări eroice. Personagiile acestor creații sînt înzestrate cu însușiri extraordinare și evoluiază în jurul unui mare eveniment de legendă sau istorie. Cu alte cuvinte, o definiție de *conținut* a genului, raportîndu-se în linii generale la stil, la calitățile eroilor și la evenimentul sursă a poemului. Modul acesta de a defini epicul își avea origina în „Poetica“ lui Aristotel, și se elabora definitiv în *Tratatul despre sublim* al lui Longin.

Intr'o analiză comparativă a tragediei și a epopeei, Aristotel, după ce relevă posibilitățile de mare întindere în spațiu și în timp ale scrierilor epice, îndeamnă pe rapsozi să nu evite supranaturalul în creațiile epice: „În tragedii—se exprimă Aristotel—trebuie să utilizăm miraculosul; în epoei, putem să mergem până la neverosimil“ 1. Cînd Longin găsea cinci izvoare ale sublimului în *starea de elevațiune a spiritului, patetic, figuri de stil, nobleța expresiei și compoziție*, formula în același timp și unele elemente ale anticei definiții a genului epic 2. Longin și urmașii săi au privit întreaga producție epică a vremilor antice numai prin prisma acestor considerații asupra sublimului, dojenind cu amuzantă asprime pe rapsozi cînd aceștia, zdrobiți de apăsătoarea sarcină a pateticului și a elevației de spirit, mai stilceau pe ici pe colo, regulile genului, interesîndu-se și de realitatea lucrurilor și a oamenilor. „Și sînt silit să vă vorbesc iarăși despre Odiseia—spune retorul—tocmai pentru a vă arăta că marii poeți și scriitorii celebri, în clipele cînd spiritul lor e lipsit de vigoarea pateticului, își pierd vremea cu zugrăvirea moravurilor 3. E ceiace face Omer, cînd înfățișază viața pe care o duceau amanții Penelopei“ 4.

Acest mod de a concepe epicul a trecut neschimbat la poeții vremurilor nouă. Tasso îl descoperea între resturile de cenușe și marmoră ale antichității dispărute, slujindu-se de el ca o introducere și o justificare a nemuritoareii sale epoei „Gerusalemme liberata“. „Poco dilettevole—se exprima poetul—è veramente quel poema che non ha seco quelle meraviglie que tanto

1 Aristotel, *Poetica*, XXIV, (trad. E. Egger).

2 Longin, *Tratat despre sublim*, cap. VI, (trad. Boileau).

3 Sublinierea e a noastră.

4 Longin, op. cit., cap. VII.

muovono non solo l'animo degli ignoranti ma dégiudiziosi ancora" 1. Numai că Tasso, bun catolic, opina că într'o scriere epică, supranaturalul trebuie să fie creștin, eliminându-se astfel miraculosul păgîn „freddo, insipido e di nessure virtu". Cu o simplă variație în cuprinsul definiției, poetul își apăra opera în fața de-tractorilor, își împăca sentimentul său profund religios și conchidea creștinește: „L'argomento de l'epico debbe esser tratto da l'istoria nongentile ma cristiana od ebra" 2.

Tasso făcuse, totuși, un pas însemnat înainte. Preconizind, ca material de inspirație epică, istoria, fie ea și religioasă, apropiase însăși concepția genului de realitate, lucru ce, în secolul următor, nu-l putea admite Boileau, burghezul Boileau, care cu toată reacțiunea de echilibru și bun simț, animată de el de-a lungul unei jumătăți de veac, rămăsese, încă, epatat de sublimul și grandilocvența anticilor. Sint celebre versurile în care Boileau definea genul epic, atribuindu-i ca principale elemente *emfaza, marea anvergură și ficțiunea* :

D'un air plus grand encor la poésie épique,
Dans le vaste récit d'une longue action,
Se soutient par la fable et vit de fiction 3

și prea transparentă aluzie ce el o făcea la „Gerusalemme liberata", căreia-i reproșa de a fi isgonit din poemul epic, de dragul istoriei sacre, miraculosul păgîn :

De la foi d'un chrétien, les mystères terribles
D'ornements égayés ne sont point susceptibles.
Et quel objet enfin à présenter aux yeux
Que le diable tousjours hurlant contre les cieux 4.

Incolo, Boileau era de perfect acord cu predecesorii săi, asupra celorlalte elemente ale genului, mai ales în ce privește calitatea și ținuta personagiilor :

Voulez vous longtemps plaire et jamais ne laisser ?
Faites choix d'un héros propre à m'intéresser,
En valeur éclatant, en vertu magnifique
Qu'en lui jusqu'aux défauts tout se montre héroïque 5

În secolul al optsprezecelea, în confecționarea unei epopei de cabinet 6, Voltaire împrumută dela Boileau, odată cu sute de versuri, aceeași concepție a genului epic. Revenind, însă, la

1 *Discorsi dell'Arte Poetica ed in particolare sopra il Poema eroico*, p. 9.

2 *Idem*, *ibidem*.

3 *Art Poétique*, chant III.

4 Boileau, *op. cit.*, chant III.

5 *Idem*, *ibidem*.

6 *La Henriade*.

unele păreri ale lui Tasso, sfătuia pe scriitori să părăsească legenda, ca temă de inspirație epică, recomandându-le să-și aleagă „un héros connu dont le seul nom puisse imposer, et un point d'histoire qui soit par lui-même intéressant“¹.

În definitiv, această definiție se întemeia pe o literatură de mari proporții—autentică sau contrafăcută—dominată de grandilocvență, eroism și sublim. Dar ceiace e cu deosebire interesant de remarcat e faptul că tocmai în 1889, Brunetière își fixase asupra genului aceiași străveche concepție, deși avea înaintea sa burghezimea lui Furetière, actorii lui Scarron, furnicarul de slugi și șarlatani din *Gill-Blas* și uriașa producție epică a lui Balzac și a lui Dickens, deadreptul incompatibilă cu definiția pe care și-o însușea criticul dogmatic. Și e cu totul curios cum, după ce cunoscuse pe Rastignac, pe Kubempré, Vautrin, Grandet, Gobseck, Lucingen et Com., Brunetière definea conceptul epic prin elemente furnizate de „Astrée“, „Le grand Cyrus“ și „Clélie“. Aceste trei romane, Brunetière le numea epice fiindcă erau interminabile și pentru că în vidul lor, se agitau convențional câteva umbre nobile.

* * *

Vechea definiție, azi în mare parte desuetă, stăruind doar prizărită în universități și în manualele școlare, se întemeia, exclusiv, pe *valori de conținut*. În linii generale, se reducea la un șir de precepte referitoare la evenimentul de legendă sau istorie, ce trebuia tratat, la ținuta și calitățile personajilor și, în ce privește stilul, preconiza câteva procedee de tehnică poetică. Sursa ei se găsea pe deantregul în *Poetica* lui Aristotel și în *Tratatul despre sublim* al lui Longin. Marele ei defect consta în faptul de a fi confundat proporțiile și profuziunea de atribute ornante ale marilor creații epice, cu însăși structura intimă a genului. Cit despre însușirile de mare întindere în spațiu și de durată, pe care Aristotel le atribuia epopeilor și epicului în genere 2, trebuie să afirmăm că ele nu constituiesc elemente fundamentale ale genului, ci numai niște *posibilități* ale acestuia. Să nu uităm, apoi, că Aristotel le remarcă în opunere cu severa arhitectonică a tragediei, încorsetată în tirania celor trei unități clasice de acțiune, de timp și de loc.

Dealtfel, definiția era și unilaterală. Trăgându-și elementele numai din manifestările extraordinare ale lui Hector, Achile, Siegfried, Roland și ceilalți, ignora prin aceasta, însăși viața intensă și veritabilă din vechile epopei, pe deasupra cărora pluteau aceste siluete mărețe. De pildă, vestiții Atrizi, Agamemnon și Menelau, între multe acțiuni, nu tocmai sublime,ucid pe troia-

1 Voltaire, *Essais sur la poésie épique*, III.

2 *Poetica*, V.

nul Adrast, dezarmat și implorînd ertare; Paris se înfățișază de multeori sub aspectul unui bicisnic; Elena este, în cel mai înalt grad, o frumoasă femeie ca toate femeile, înamorată de primul bărbat arătos și puțin cam dezorientată de formidabilul conflict pe care l-a produs; Ulise e șiret, logic și întreprinzător. Regele Gunther un laș, Hagen un om întunecat și perfid și Giselher un tânăr cavaler burgund, viteaz, drept și naiv. Eliminați toate aceste figuri autentice din vastele creații epice: va rămîne doar haosul de plictis și căscat din romanele duiosului d'Urfé; cu pielea de gelatină, cu vălul transformat în „jabot“, Siegfried va cădea, inert și flasc, doborît dela prima aventură, de săgețile indiferenței generale.

II.

O definiție de dată mai recentă, întemeiată pe realismul franțuzesc al lui Flaubert și pe cel englezesc al scriitoarei George Eliot, este aceea care numește epică orice creație literară, ce s'a desfăcut suficient de sufletul autorului, spre a trăi, în afară de spiritualitatea acestuia, o viață proprie. Sînt epice, cu alte cuvinte, toate creațiile literare „obiective“, sau cum, predilect și aproximativ, se exprimă d. Lovinescu, acele opere, ce se pot integra într'o „evoluție dela subiectiv la obiectiv“.

Critica modernă săvîrșește—credem—o greșală capitală atunci cînd fundează o definiție a genurilor pe atitudinile etern variabile ale scriitorilor. Nu se poate urma o linie desăvîrșit unitară, obiectivă sau subiectivă, în producerea unei opere literare. E cazul lui Flaubert, căruia i se reproșază cu drept de a fi strecurat în celebra-i „M-me Bovary“, acele cîteva „mots d'auteurs“¹, tratînd prin aceasta realismul său mai mult de „parti-pris“ decît senin. Faptul vieții—material de inspirație—e complex: cuprinde amîndouă atitudinile. În structura lui se găsesc atît elementele-realității externe cît și cele de fantezie autobiografică. Și tocmai deaceia este eronat să crezi în separația absolută a genurilor. Dar sub tirania categoriceia combinații „subiect-obiect“, nu ajungem decît aici.

Atitudinile scriitorilor pot, cel mult, crea un curent literar sau se pot alătura lui. Prin urmare, nu trebuie să confundăm genurile literare, cu diferitele curente, ce s'au manifestat în literatură în cursul unor anumite epoci. În acest sens, este cu totul regretabil să confundăm, fără a face nici o distincțiune, lirismul cu romantismul, lirismul preexistă atitudinii romantice, el cores-punzînd unei categorii sufletești de izolare și pasivitate față de existență, în vreme ce romantismul înseamnă potențarea până la exces a elementelor lirice și dispunerea lor într'un plan o-

¹ „Ainsi se tenait devant ces bourgeois épanouis un demi-siècle de servitude“.

fensiv. Lirismul e o stare psihică de totdeauna, romantismul un fenomen ce poate reveni în cursul unor anumite epoci. Tot în aceiași ordine de idei, obiectivismul măreț și limpede, în care se rezolvă conflictul pasiune-datorie, se numește, pur și simplu, clasicism, și, pentru nici un motiv, nu definește un gen. De pildă, cine ar putea numi, cu toată seriozitatea, epică, figura singuratică și dezolată a „Prințesei de Clèves“, care rămîne, totuși, un model de creație obiectivă? Un sentiment refulat nu încetează de a fi un sentiment, și o mare dezamăgire, înghesuită într'un ungher de suflet, nu încetează să-și întindă umbrele. Pe deasupra atitudinii autoarei, „Prințesa de Clèves“, rămîne o figură lirică și doamna de Lafayette nu mai puțin îndrăgostită, fără nădejde, de ființa discretă și decentă a venerabilului moralist La Rochefoucauld.

Dar să dăm un exemplu de mare actualitate: Proust. Opera acestuia e un caz unic de încercare de creație obiectivă, mai mult—așa cum atât de sagace relevă d. Ibrăileanu—Proust folosește în arhitectonica vastului său ciclu de romane, procedeele epice: „El face portretul și romanul „epic“ al unor stări de suflet. El care n'are subiect, intrigă epică ori dramatică externă, are subiect și intrigă internă. El crează *lumi sufletești*“¹. Intemeiat pe aceste motive d. Ibrăileanu contestă cu energie orice urmă de lirism în opera lui Proust iar obiceiul acestuia de a se introspecta îl consideră numai ca un „metod“ de investigațiune psihologică și nici de cum ca o atitudine personală. Dar nu numai lipsa de atitudine personală și ezitarea citorva procedee epice caracterizează o scriere epică și vom arăta că în structura epicului intră și alte elemente decît obiectivitatea. Și apoi Proust nu este un autor epic, tocmai pentru motivul că eroul său e o figură izolată, pasivă, imobilă, scrutînd trecutul cu luneta aburită a introspecțiunii și asociațiilor de idei. Extrema reflexivitate proustiană nu este în fond, decît o altă fațetă franțuzească a unui lirism asemănător celui al lui Montaigne și, mai ales, în „Albertine disparue“, înrudit de aproape cu cel al lui Pascal. Este, în ciclul proustian, o sete înverșunată de a avea o viziune limpede a trecutului, dar acesta, lăsat la discreția capricioasă a asociațiilor de senzații și idei, se ridică disparat, și în golurile peste care sufletul saltă în timp, Proust îngrămădește nenumărate ipoteze. În romanele lui Proust, trecutul este eminentement *ipotetic*. Nu este, credem, exagerat a numi *arheologică* metoda de *reconstituire* proustiană a trecutului, în fața căruia însuși Proust stă, nedumerit, ca în preajma unui Glozel de contradicții și nesiguranță. Urmăriți, de pildă, efortul uriaș pe care-l face eroul spre a-și defini figura morală a Albertinei.

Dar Proust întrebuițează cu predilecție, în evocarea trecutului, procedee pur subiective. Astfel, eroul utilizează „la mé-

1. *Scriitori români și străini*, p. 243.]

moire de ses côtes, de ses genoux, de ses epaules ¹“, ca să-și amintească locurile unde a mai dormit și sînt vestite paginile, în care arată cum gustul unei prăjituri îi aduce în minte un șir nesfîrșit de evenimente trecute. Bizara mnemotehnică proustiană, salturile neobișnuite ale gîndului în planurile trecutului și ale prezentului, duc la o structură manifest subiectivă a categoriilor de spațiu și durată. Astfel „l'éloignement d'une chose est proportionné plutôt à la puissance visuelle de la mémoire qui regarde, qu'à la distance réelle des jours écoulés ²“, iar eroul devine „un de ces êtres amphibies qui sont simultanément plongés dans le passé et dans la réalité actuelle“ ³.

Orice s'ar spune, romanul lui Proust rămîne opera unui spirit de reflexivitate și a unei excesive dorinți de claritate. În-săși sensul creației proustiene nu este decît un impresionant efort de cunoaștere: îndreptarea unei torțe spre bezele trecutului, nu atît pentru a ghici în umbrele lui liniile unui destin, cît pentru a-l lumina în cele mai tainice colțuri. Cu acestea, Proust se angajează pe drumul celui mai autentic clasicism franțuzesc. În opera lui, trăesc la largul lor elementele fenomenului liric, produs al unui spirit de izolare și analiză.

Am înșirat, aici, cîteva exemple spre a învedera cît de falacios este, în definirea genurilor literare, jocul „obiectiv – subiectiv“.

III.

Supunerea la obiect nu este, prin urmare, suficientă spre a da o idee complectă asupra genului epic, deși, trebuie să o recunoaștem, obiectivitatea este un atribut obișnuit al acestui gen. Dar definirea epicului numai prin obiectivitate este un mijloc cu totul aproximativ. Fiindcă deși scrierile epice sînt obiective, reciproca nu mai este adevărată. Nu toate scrierile obiective sînt epice. Sfera conceptului de obiectivitate depășește sfera conceptului epic. Ilustrasem afirmația noastră cu cîteva exemple. Mai adăogăm unul. E celebrul roman al lui Hamsun, „Hunger“, căruia cu greu i s'ar putea găsi un echivalent, în alte literaturi, în ce privește gradul de supunere la obiect. Principalul erou din „Hunger“—mai bine zis, singurul, ceilalți fiind numai fantome—e o figură lirică pentru binecuvîntatul motiv că într'o totală izolare față de mediul social, își consumă o existență de disperare și halucinație.

Deasemenea, revenind la vechea definițiune a genului epic, întemeiată pe calitățile eroilor, stilului și pe proporțiile scrierilor, o găsim deadreptul contestabilă, căci dacă am adoptat-o, eliminăm, implicit, trei sferturi din producția epică unanim recunoscută ca atare și care nu corespunde *absolut de loc*, cerințelor de supra-

1. *Du côté de chez Swann*, I, p. 15.

2. *Albertine disparue*, I, p. 199.

3. *Ibidem*, p. 188.

natural și mare anvergură ale acestei definiții. Cine ar putea găsi, de pildă, o cit de elementară afinitate între acest mod de a concepe epicul și minunata epopee goetheiană „Hermann și Dorothea“? Antica definițiune a epicului, fundată pe valori de conținut se putea integra, în mod firesc, numai în vestita carte a lui Brunetièrè asupra evoluției genurilor literare, care speculînd asupra criteriilor de valoare, era mai mult un fel de filosofie a istoriei literaturii, decît o carte de critică a genurilor.

Cam acestea sînt principalele motive ce ne îndeamnă să încercăm și noi o definire sau, mai exact zis, o precizare a conceptului epic. Dealungul efortului pe care-l vom face, ne vom feri cit mai mult de a formula judecări de valoare. Ne vom sluji, ca material, tot de operele considerate, în genere, epice, considerîndu-le, bine înțeles, din alte puncte de vedere. Cu alte cuvinte, încercarea noastră va fi numai o interpretare mai nouă a unor date vechi. Sperăm, însă, că ea va fi simplă, unitară și destul de amplă ca să cuprindă în articulațiile ei, întreaga producție epică, dela eroica nebunie a celor ce au murit pentru o femeie sub zidurile Ilionului, pînă la drumeții împietriți de vraja vinului și a trecutului, la „Hanu Ancuței“.

IV.

Spre deosebire de operele lirice, ceiace reține atențiunea lectorului oricărei scrieri epice de oricît de reduse proporții, este numărul personagiilor situate în primul plan, număr care uneori, ajunge impresionant.

În „Iliada“ roesc și se zbat în luptă neîmpăcată, mii de Danai și Troieni și numărul personagiilor bine conturate trece de cîteva sute.

Rapsodul „Niebelungilor“ arată în versuri pe care le reproducem pentru frumusețea lor, cum nenumărate neamuri de oameni întîmpină pe neîndurata și alba Kriemhilda, în străvechea Vienă, la curtea regelui Etzel:

Mit mancher Sprache Worten sah man da auf den Wegen
Von König Etzel reiten gar manchen kühner Degen ;
Von Christen und von Heiden gar manchen dichte Schar ;
Die fahren fröhlich alle, wo ihre Herrin war.

Von Reusser und von Griechen ritt da manch stolzer Held ;
Den Polen und *Walachen* schritt eben durch das Feld
Die Schar der guten Rosse, die sie mit Kräften ritten.
Sie zeigten sonder Scheuen ein jeder seiner Heimat Sitten.

Aux Kiév dem fernen Lande, da eitt auch mancher Mann
Und wilde Petchenegen...

(*Das Niebelungenlied*, XXII, str. 1367—1339).

Mulți sînt cei ce au pierit de mina păgînzului la Roncevaux și între Olivier, Gerin, Gerrier, Oton, Bérengier, Ivon, Ivoire,

Turpin și ceilalți, Roland nu este decît mai îndrăzneț și mai voinic. Tasso implora muza să-i insuflă «al petto celesti ardori», spre a cînta nenumăratele isprăvi ale tuturor semințiilor de cruciați, irezistibil antrenați de o idee sacră și împotriva căroră...

...invan l'Inferno s'oposse, e invano
S'armo d'Asia e di Libia il popol misto
(Gerusalemme liberata, I, 1)

Rabelais animă o lume de studenți și cheflii.

În *Gill-Blas* trăește veridic o ceată de slugi, șarlatani și femei necredincioase.

Lumea nobleței, a finanței, a tinerilor famelici, a parvenților și a figurilor interlope, lumea dragostei, a invidiei și a crimei se agită cu atîta forță și în exemplare atît de diverse, în romanele lui Balzac, încît nu degeaba s'a zis despre acesta că ține registre de stare civilă.

În *Războiu și Pace*, Tolstoi evocă din materialul istoriei sau crează cu ajutorul fanteziei, pe deasupra armatelor, aproape o sută de personaje și în *Ana Karenin* se întîlesc zeci de figuri din societatea petersburgheză și moscovită.

Țăranii polonezi își afirmă eternitatea în opera lui Reymont.

Și la *Hanu-Ancuții* s'au adunat să guste din farmecul vinului și să-și plece sufletele spre taina și umbra trecutului, răzeși, boiernași, călugări, cerșetori și cărăuși din țara de sus și din țara de jos a Moldovei.

Trăesc cu intensitate în scrierile acestea, în cele mai variate exemplare, regi, nobili și roturieri, potențați ai politicei și ai banului, femei ideale și femei ușoare, cavaleri, burghezi, țărani și vagabonzi, fără deosebire de origină și calitate. Toți sînt viabili și literari pe același plan. Epicul reese din însăși existența lor dar nu concepută din punct de vedere al calității, ci, după cum vom arăta, mai mult în funcțiune de *număr*.

* * *

Din faptul că aceste personaje sînt numeroase, rezulta că prin însăși forța împrejurărilor, ele nu pot duce o existență izolată unele față de altele și că, în mod necesar, autorul se vede silit să le asocieze în diferite situații și evenimente, fie că lucrurile s'ar petrece în fața Troiei sau în saloanele familiei Șerbatzky. Personagiile scrierilor epice evoluează în interiorul unor colectivități sociale, influențindu-se spiritualmente și stabilind între ele un schimb perpetuu de metode și mentalități. Indicăm drept cel mai sugestiv exemplu, grupurile sociale balzaciene. Indivizii componenți ai unor astfel de colectivități suferă o serie de modificări de natură psihologică, tinzînd la formarea unei unități spirituale obiectivă prin faptul că se impune conștiințelor individuale și pentru că le depășește, prezentîndu-se ca o sinteză a lor.

Personagiile creațiilor lirice nu alcătuesc grupuri sociale, ele neputându-se desface de eul lor personal, spre a deveni membri ai unor asemenea grupări. Figurile lirice rămân izolate în propria lor personalitate. E cazul tipic al lui Swann. El nu are nici o șansă de a rămâne membru al colectivității Verdurin și sînt extrem de edificatoare paginile în care Proust ne arată cum salonul Verdurin, simțindu-l prea închistat în propria-i superioritate, îl elimină.

Dimpotrivă, eroii scrierilor epice își afirmă existența și-și modifică personalitatea dealungul a numeroase grupuri sociale din lumea vechilor epepei sau a romanului modern. *Epicul e produsul unui fenomen spiritual, formal, de stabilire de relații între personagiile operelor literare.*—Nu era întru nimic eronat să se stărue asupra obiectivității scrierilor epice, dar totuși, nu era suficient. Pentru că trebuia sezizat și explicat însuși mecanismul intim, generator al acestei stări de obiectivitate. Ceiace năzuim să credem că, într'o modestă măsură, am izbutit să evidențiem.

* * *

Realitatea psihică a fenomenelor obiective de relație epică e atît de puternică, încît ea poate exista chiar cu prilejul unui sentiment de accentuată subiectivitate, cum ar fi, de pildă, acela al frumosului. Există, în acest sens, între nepieritoarele episoade ale „Iliadei”, un fragment de eternă frumusețe:

Troenii,
Domolitorii de cai, și-Aheii'narmați în aramă

s'au oprit o clipă din neîncetata izbire, așteptînd să se lupte, singuri cei doi rivali: Păris și Menelau. Deoparte și dealta stau rășboinicii iar pe zidurile Ilionului, adunați în jurul lui Priam, privesc bătrînii Troiei. Atrasă de sgomotul întîmplării, Elena vine spre poarta Scheană să-și vadă întăiul bărbat. Și iată că la vederea ei, bătrînii uită ca prin farmec ura pe care-au acumulat-o zi de zi împotriva celei care le-a adus pieirea celor mai frumoși fii și va pricinui și pierderea cetății:

Ei mai încet își vorbiră și ziseră așa între dînșii :
„Nu e păcat că de mult, două neamuri, Troienii și-Aheii
„Pentru-o femeie ca asta tot luptă și patimi îndură.
„Tare și-aduce la chip cu o zînă...!.

(C. III, 156—159).

În sufletele bătrînilor troieni, s'a impus apariția unei femei frumoase și spiritele lor variate s'au trezit, deodată, dominate de o idee comună: o apreciere unanimă—și prin aceasta obiectivă—asupra frumosului. Pentru o clipă, s'a închegat la poarta

1. Folosim frumoasa versiune romînească a d-lui G. Murnu.

scheană un grup social, dar cu atîta intensitate, încît a intrat în nemurire, odată cu Elena, și cu luptătorii ce se jertfeau pentru ea.

Cuvintele ce și le murmură cruciații, ajunși după uriașe suferinți în fața slavei Erusalimului, exprimă și ele un extas tot de natură socială :

Agghiacciato mio cuor, chè non derivi
Par gli occhi, e stilli in lagrime converso ?
Duro mio cor, chè non ti spetri e frangi ?
(*Gerusalemme liberta*, III, str. 8).

Ura Kriemhildei împotriva Burgunzilor este epică pentru că domină un șir de evenimente și pentru că tirăște în evoluția și deslegarea ei întreaga curte a Niebelungilor și a Hunilor.—La fel, pasiunea Jagusiei, nevîrstnica soție de a doua a bătrînului Boryna, pentru fiul acestuia, pune în mișcare un sat întreg și stîrnește un potop de intrigi, gelozii și clevetiri. Kriemhilda și Jagusia, atît de diferite ca proveniență și mentalitate, sînt două figuri epice de egală măsură, fie că una plutește în brumele legendei nordice și alta pășește, viguroasă și tinără în mijocul realității poloneze.

Literatura epică, de natură eminentemente socială, e o literatură cu oameni, pe cîtă vreme cea lirică rămîne o literatură de sentimente și idei, diferitele ei personaje fiind mai mult măști și suporturi ale unor stări sufletești pur personale. Din acest punct de vedere, e mult mai sincer procedeul lui Proust, care fără a mai recurge la deghizări, se mulțumește să creeze un roman de pure situații sufletești.

Dotăți cu o mentalitate socială, normală, eroii epici nu au alte atitudini și altă conștiință decît pe acelea ale mediului și caracteristica lor cea mai importantă—începînd să se accentueze odată cu apariția romanului realist al lui Lesage—este *adaptabilitatea*. Prezentăm trei figuri reprezentative ale acestei însușiri : Rastignac, Tom Tulliver și Dinu Păturică, egali cunoscători ai șanselor și metodelor de parvenire ale fiecăruia dintre ei. Și dacă unul e lipsit de scrupule, altul naiv și tenace, iar cel din urmă se tirăște pur și simplu, acestea nu sînt decît procedee de adaptare la diferitele medii sociale, în care ei izbuteau să-și atingă țelurile.

Vom recunoaște, deci, ca epice numai acele opere literare dominate de fenomene sociale de relație. Tocmai deaceia, ciclul proustian nu este epic. În romanele lui Proust, fenomenul de relație se formează rar și atunci în mod cu totul efemer și nu există, de pildă, nici un termen de comparație între balurile d-nei de Nucingen și saloanele cu umbre ale prințesei de Guermantes.

Epicul, produs al fenomenelor de relație socială, are și un puternic colorit de specificitate etnică, mult mai ușor de sezizat într'o literatură a masselor, decît în literatura lirică a sufletelor de excepție. În această direcție, la noi, scrisul d-lui Sadoveanu

reprezintă un apogeu și credem că încă nu s'a stăruit indestul asupra „Hanului-Ancuței“, această strălucită operă de definitivă fixare a fenomenului epic românesc. Deasemenea, s'a procedat la studiarea acestei minunate cărți, într'un spirit de analiză cercețindu-se fiecare povestire în parte. Dar perfecția epică din „Hanu-Ancuței“ rezidă tocmai în colectivitatea spirituală a drumeților întilniți acolo, în sentimentul trecutului, care-i domină și-i însuflețește. Dealtfel, e interesant de relevat că producția epicului românesc o dețin, aproape cu exclusivitate, scriitorii moldoveni. Invocăm ca argument, între altele, epicul de situații inedite și multiple din „Medelenii“ d-lui Teodoreanu, ritmul amplu din „Intunecare“ și vesela tovărășie ce a prins să se infiripe la „Paradis general“. Dealtfel, cine ar putea nega, fără să fie acuzat de rea credință, sensul epic al impresionantei doctrine ieșene, poporanismul ?

V.

În literatura epică, rezonanță a realității sociale, se deslășesc, pe deasupra vieții complexe a personajilor, însăși sensurile etice ale umanității, fără ca pentru asta să fie nevoie ca să se ia o atitudine sau să se sprijine o teză. De pildă, numai viața și înțelesurile ei nepătrunse, aduc o răsplată Kityei și lui Levin și o pedeapsă Anei Karenin și amantului ei. Există în desfășurarea vieții un sens, o logică implacabilă, demnă de a fi pătrunsă din vreme, cu ale cărei drumuri eterne trebuie să ne împăcăm destinele noastre individuale. Alexis Alexandrovici Karenin misticul hîrtilor, rezoluțiilor și erarhiei, întilnește această realitate atunci când nu o mai poate înțelege, și ea trece imposibilă peste capu-i pleșuv și peste neștiuta lui tragedie interioară.

Legată de însăși menirea de progres a colectivităților sociale, literatura epică degaje o atmosferă de binecuvîntat optimism. În paginile ei, chiar de se deslășuiesc, uneori, tragedii și se prăbușesc existențe, rămîne, totuși, în cele din urmă, un sentiment de împăcare. E spectacolul stenic al vieții, care peste măruntele destine individuale, își continuă mersul de măreție și eternitate, înoindu-se cu fiecare zîmbet omenesc, cu fiecare zi, cu toate primăverile. Pe fața ei senină, grozava trecere a anilor nu sapă nicio cută și nu întinde umbre. Tolstoi nu putea să-și termine romanul odată cu moartea Anei Karenin, căci era obligat să ne arate că viața, întunecată o clipă de pasiunea eroinei, știe să o înțeleagă, să o erte, să o uite și să treacă, pe deasupra ei, înainte.

Așezată pe asemenea fundamente nemuritoare, literatura epică se păstrează, dealungul timpurilor, tinără și nouă. Uriașa încăerare de subt zidurile Ilionului nu s'a potolit încă. În ciuda vremii și a morții, Troienii „domolitorii de cai“ și Danaii „cu frumoase pulpare de-aramă“ se războesc și astăzi pentru Elena.

La curtea regelui Etzel, cei din urmă Burgunzi ispășesc crima fiorosului Hagen. Nu au mai rămas decât cei trei regi și frați—Gunther, Gerenot și Giselher—Hagen cel întunecat și cîntărețul Volker, Giselher, copilul naiv și blînd, cere îndurare Kriemhildei și ruga lui străbate pustiul timpului mort și sună și acum tînguioasă și limpede :

„Ich war getreu dir immer, tat Leid dir nimmermehr,
 Und ritt auch in der Hoffnung zu deinem Hofe her
 Dass du mir freundlich wärest, viel edle Schwester mein!
 Erzeige uns nun Gnade: es kann ja doch nicht anders sein!
 (*Nibelungenlied*, XXXV, str. 2162)

Tot n'au conținut poveștile la Hanu-Ancuței. Iată, drumeții de acolo privesc în ceasul ăsta cum le trece prin fața ochilor și a sufletelor, apa domoală a trecutului. Dacă, iubite cetitor, vei călători vreodată prin părțile acelea, să te abați, măcar pentru o noapte, la han. Iți va eși înainte Leonte zodierul și cu o plecăciune și un zîmbet, te va pofți să sorbi cu ei „vin vechiu din oale nouă“ și să spui și dumneata o istorisire de demult.

Vasile V. Georgescu

Amiază de vară

Trece soarele prin mine ca prin geam.
Ce mai sînt? Ce mai am?
Ce-am rămas?
Inima îmi bate, mecanic, ca un ceas.

Ca fluturi gîndurile mele sînt
De ici colea pe flori și pe pămînt,
Joc jovial cu sboruri tremurate,
Debile aripi de lumină vie,
Singure bătînd de bucurie
Peste toate...

Cîte veacuri oare au trecut
De cînd stau în soare fără gînd?
Oare's eu acela dela început
Ce-a rămas aicea, ezitînd?

Sau lumina asta dela soare
Scînteind în ochi ca pe izvoare
Mă petrece înspre negre lacuri
Desfăcînd în clipe albe, veacuri.

Prin tăcerea cea de foc a după-amiezii
Eu cu ochii=abia deschiși ca huhurezii,
Văd cum timpul stă pe loc demult
Și ca pe un vuet depărtat l'ascult.

Viața dormitează germinînd
Și o simt în jur, universală,
Intr-o nesfîrșită oboseală
Și'n absența ultimului gînd.

Și rămîn și eu uitat de toate
Și de mine însumi tot uitat,
Rar clipind, cu capul aplecat,
Ca oricare altă vietate.

Demostene Botez

Pictură religioasă

Cercetarea obiectivă a picturii bisericilor din cuprinsul țării noastre duce la constatarea a două fapte: în primul rînd raritatea picturilor vechi, în al doilea caracterul de copie, de imitație, deseori caracterul de „zugrăveală“ al majorității celorlalte picturi bisericești. Tradiția picturii „byzantine“ s'a păstrat deformîndu-se încet încet pînă în zilele noastre și explicația trebuie căutată aiurea decît în faptul că ritul ortodox inflexibil ar urmări scopuri înalte și nepătrunse care nu sînt acele ale artei.

Țările noastre răzlețe, bîntuite de vinturi pustietoare, n'au fost prielnice dezvoltării artelor, în special celor plastice care cer liniște, îmbelșugare, schimb și emulație. La noi, gustul, prea puțin educat n'a exercitat o cenzură care în alte părți a fost adesea un zăgaz corector. Așa se explică pentru ce vestigiile de artă byzantină importate au fost primite cu naivitate, adoptate fără critică și copiate fără însuflețire secolii dearîndul. Dar furtuna s'a potolit de mult, mijloacele noastre de cunoaștere și de apreciere a operelor de artă desăvîrșite peste hotare au sporit și eram în drept să nădăjduim că mine o epocă de creație va înlocui pe cea de copie și imitație de eri în pictura religioasă romînă; cînd iată că, în Consiliul Eparhial de acum cîteva săptămîni, domnul profesor N. Iorga ia inițiativa unei școli de artă bisericească încă de mult propusă și obține înființarea ei la Vălenii de Munte. „Școală,—au scris ziarele,—care să cultive vechea artă bisericească ce face fală mănăstirilor noastre“.

Înainte de înfăptuirea acestei idei, s'ar conveni poate să ne oprim, să ne uităm îndărăt și împrejur,—s'ar conveni să îndepărțăm două erori în umbră cărora am continua și mine, cu vinovată seninătate să încurajăm copierea copiilor citorva călugări

venetici care au făcut fala mănăstirilor noastre din trecut: imitația acestora n'ar face, desigur, fala viitoarelor noastre mănăstiri.

Prima eroare, care constă în exagerarea valorii artistice a bisericilor noastre vechi, e admisibilă chiar azi, fiindcă imputabilă unui sentiment de mândrie națională. Titluri de nobleță a căror valoare istorică singură trebuie să rămână întreagă, aceste monumente s'au clasat și se păstrează. Inșă extazuri nejustificate, admirații exclusive care duc la copierea servilă, duc și la rezultate opuse celor așteptate dela mândria națională, fiindcă devin o stavilă posibilităților neamului.

A doua eroare, pe care sînt ispitit s'o numesc „Eroare byzantină“, e mai gravă. La adăpostul prestigiului Artei byzantine, s'au acoperit zidurile sanctuarelor noastre de nenumerate picturi scuzabile în întunecimea timpurilor zugravilor ce le-au săvîrșit timp de 4—500 de ani,—de neertat azi cînd gustul și cunoașterea s'au trezit.

Arta byzantină e o artă decadentă, arta unei Grecii degenerată, „coruptă prin amestecul cu Orientul căruia i se împotri-vise odinioară, coruptă prin reacția Asiei; arta unei Grecii ră-„tăcite, anarhizate care-și uitase puritatea și măsura subț încă-„cătura ornamentelor străine“. Artă căzută în preciozitate, deschisă mozaicurilor, giuvaerurilor și emailurilor, deschisă tuturor ramurilor în care singură bogăția materiei avea cuvîntul,—arta byzantină era închisă picturii gîtuită de exigențele Bisericii care în intransigența recentului ei triumf distrugea în chip voit și nedrept tot momentul de artă ridicat cu timp și trudă de o civilizație genială dar „păgînă“... pentru a-i substitui frînturi de artă dintr'un alt păgînism.

În Italia, patria picturii murale, pictorii au pășit înainte încă dela mijlocul secolului XIII-lea, nesatisfăcuți de îngustimea unui convenționalism rigid, înțelegînd de cu vreme cît de zadarnice le-ar fi fost străduințele pe o cale pe care nimic nu le era îngăduit să exprime din Drama Creștină. Toată pictura occidentală a renăscut și înflorit în minunat chip decînd, rupînd zăgăzurile unei arte reci și artificiale, a dat liber curs inspirației izvorite din noua religie profund umană, religia lui Christ.

La noi, cei cîțiva călugări greci care au importat vestigiile de artă byzantină au adus cu ei, fără să-i priceapă semnificarea, toată stingăcia, rigiditatea și neînsuflețirea impuse de tehnica mozaicului, încercînd zadarnic să imite pe zid magnificiența pietrelor și a cizelurilor care alcătuiă splendoarea ce le rămăsese în minte și intronînd eroarea fundamentală care consta în imitarea, în introducerea nereflectată a constrîngerilor tehnicei unei arte în domeniul altei arte. (Eroare de care nici azi n'am scăpat fiindcă vedem încă, subț pretext de artă romînească pe fațadele clădirilor și pe obiecte și pe mobile, reprezentate prin zu-

grăveală sau sculptură, motive ornamentale a căror formă e dictată de tehnica țesătoriei).

Și dacă zugravii dela o mie patru sute n'au putut aduce cu ei splendoarea artei byzantine, ce motive valabile se pot invoca pentru păstrarea și continuarea școlii lor ?

Culoarea ? Nu : culorile lor, afară de rare excepții, sînt murdare și nu din cauza timpului trecut peste ele; armoniile sînt triste, stridente. Compozițiile ? Inexistente. Expresivitatea ? Dar ce are comun Creștinismul de azi, biruitor necontestat, ertător, neconfortant, înțelegător și creator cu morbidezza figurilor răz-bunătoare de suplicații ale picturilor lor care atunci aveau explicația în reacția firească a recentului martir, dar care azi ne apar ca gestul unui cerșetor mutilat care-și întinde brațul ciuntit pentru a îndupleca o inimă pe calea oribilului. Azi Creștinismul e senin și cere imnuri de slavă.

Rămîne tradiția. Din punct de vedere artistic asemenea argument apare nefundat : chiar dacă i-am admite caracterul reacționar deplasat, ar fi cel puțin de mirare ca o națiune care se afirmă de origină romană să invoace tradiția cînd e vorba de o artă decadentă greco-orientală. Iar din punct de vedere bisericesc, nimeni nu s'ar gîndi cred, atunci cînd canonul nu suferă nici o atingere, să păstreze în pictura bisericească o tradiție fertilă în zugrăveli sub-mediocre atunci cînd liberarea inspirației și abolirea manierei ar contribui la înfrumusețarea sanctualelor. Biserica în care limba țării a înlocuit limba grecească în care electricitatea și ventilatorul contribuiesc la purificarea aerului ce se respiră în ele, acea Biserică nu mai pretinde azi persistarea în eroarea de eri, exprimarea în limba stîngace și lipsită de frumusețe a picturii pseudo-byzantine.

Atunci care este rațiunea creerii unei asemenea școli ? De ce să ne întoarcem cu cinci secolî îndărăt, negînd tot ce sute de artiști inteligenți, cercetători și însuflețiți au cucerit pas cu pas timp de șapte sute de ani aiurea ?

Continuarea unei școli fără viață ca aceea perpetuată în mănăstirile noastre nu poate da decît copii fără valoare, zugrăveli perimate, subiect de întreprinderi comerciale care es din cadrul actualii discuții. O artă nu se exercită decît cu o anumită libertate și care să fie în pas cu vremurile. „A la manière de...” nu este artă. A dovedit-o cu prisosință Ruskin cu școala preraphaelită, deși cei ce-l urmau erau oameni de un talent excepțional.

Chiar dacă roadele artei moderne n'au șters și nu vor șterge din sufletul nostru regretul pierderii tradițiilor Renașterii, ce ironie pentru pictura contemporană romînă care lasă să treacă cele mai frumoase ocazii de a exprima ceva, — zidurile unei biserici, — cedînd locul unei legiuni de zugravi care vor reinvia „școala byzantină“ !

Dar presupunînd că ea devine o adevărată școală de artă bisericească ce să învețe elevii școalei dela Vălenii de Munte și dela cine? Fiindcă dacă e artă, pictura se sprijină pe studii serioase fără de care nimeni nu ajunge decît să lungească pinza, cum o dovedesc mii de pictori moderni care, neînțelegînd nimic din tendințele picturii contemporane, ascund subț teorii specioase lipsa lor de cele mai fundamentale noțiuni.

Printre aceste studii, cel mai important este acel al anatomiei pe cadavru și mai cu seamă pe modelul viu. Prima metodă nu diferă de cea întrebuițată în facultățile de medicină decît prin importanța mult sporită ce i se dă în aceste din urmă. A doua metodă presupune studiul desenat ori pictat al unui model, bărbat ori femeie executat de către elevii clasei. Tinerețea e mai înclinată către glumă și joacă și prezența unei golițiuni este pretext la o mulțime de reflecții și gesturi lipsite de seriozitate și decență. Impurități inerente studiului anatomiei fără de care arta nu se poate face în pictură, dar impurități pe care Biserica e ținută să le ignoreze, în nici un caz să le patroneze.

Dar pictura monumentală e vastă și pretinde și alte studii, ca bunăoară cele de perspectivă, noțiuni de arhitectură, uneori de sculptură și în special pe lingă o dispoziție înăscută pentru compoziție (ca acea a romancierului și a muzicantului) o serioasă dezvoltare și cultivare a acestei dispoziții prin lecții date de specialiști și prin studii de opere celebre și exemplare.

Și atunci, pe lingă studiul modelului viu, care ar fi prohibit unei școli patronate de biserică, intervine și o chestie bănească. Unde se vor găsi fondurile necesare creerii unei asemenea școli? Și chiar dacă ar fi acești bani, n'ar fi mai nemerit să se afec-teze școalei de Arte Frumoase care are atîta nevoie de sprijin, creindu-se pe lingă ea o secție de artă religioasă care nu i-ar fi decît o latură mai mult? Din acest prisos de bani s'ar constitui o bibliotecă documentară fotografică importantă, pe care un profesor cult și inteligent ar comenta-o elevilor în chip folositor; un alt profesor le-ar inculca o tehnică serioasă și inflexibilă indispensabilă picturii monumentale; înfine un alt profesor, bunăoară dela Seminarul Central, ar preda un curs în care, din punct de vedere canonic ar pune pe elevi în curent cu posibilitățile și cerințele cultului; o bursă anuală s'ar distribui celui mai meritos absolvent dîndu-i-se puțința unei călătorii în țări în care bisericile sînt adevărate opere de artă;—și iată complectată școala de Arte Frumoase, fară ca prestigiul bisericii să sufere, justificînd de astădată trainice speranțe cu privire la frumusețea viitoarelor sanctuare.

Un ultim argument: un aparat important cum e corpul profesoral al unei asemenea școli, nu se justifică decît prin scoaterea unui anumit număr de absolvenți. Ce vor face acești absolvenți specializați? Vrînd nevrînd Biserica și Statul vor trebui

să dea de lucru acelor care neputîndu-se apăra „în pictură“, vor fi totuși pictorii aleși și predestinați celor mai de preț spații rezervate aiurea marilor talente.

S'ar fi convenit poate ca toate acestea să fie discutate înainte de punerea bazelor școalei de care am vorbit. Părerii autorizate n'ar fi întîrziat desigur să dovedească inițiatorilor că azi, în România renăscîndă, pictura bisericilor noastre e o chestie care nu mai poate trece nebăgată în seamă: gustul se formează treptat și generația care ne va urma poate fi fertilă în talente cărora se cade să le croim o cale mai largă.

Alexandru Brătescu-Voinești

Trîntorii

Meşcianinul¹ Mihail Petrov Zotov, bătrîn de vre= o şeap=tezeci de ani, gîrbov şi singuratec, se trezi de frig şi de dureri în tot trupul. În odaie era întunerec, şi nici candila din faţa icoanei nu mai ardea. Zotov ridică perdeaua şi se uită pe fereastră. Nourii care cuprinseseră cerul, începeau a se înălbi, şi aerul devenea transparent,— prin urmare era pela ceasurile patru şi ceva, nu mai mult. Zotov gemu de cîteva ori şi, zgribulindu=se de frig, se sculă din aş=ternut. După un obicei vechiu stătu îndelung dinaintea icoanei şi se rugă. Ceti «Tatăl nostru», «Născătoarea», «Crezul» şi pomeni un şir lung de nume. Cui aparţineau aceste nume, demult a uitat, şi le pomenea numai din de=prindere. Din aceiaşi deprindere mătură puţin odaia şi tinda, şi puse micuţul şi grosuţul samovar, cu patru picioruşe, din alamă roşie. De n'ar avea aceste deprinderi, Zotov n'ar şti cu ce să=şi umple bătrîneţea.

Samovarul se aprinse cu încetul şi deodată începu să vuiască cu un băs tremurător.

— Ai început să vuişti!— bombăni Zotov.—Vuişti de pomană!

Bătrînul îşi aduse aminte că în timpul nopţii a visat un cuptor, şi a vedea cuptor în vis, înseamnă tristeţă.

Visurile şi semnele erau singurul lucru, care=1 mai

1 Mic burghez dela oraş, mahalagiu (N. trad.).

puteau împinge la reflecții. Se adînci și de astă dată cu o deosebită dragoste în rezolvirea întrebărilor: de ce vuește samovarul, ce tristeță prezice un cuptor? Visul se și împlini îndată: cînd Zotov clăti ciainicul și vru să opărească ciaiul, în cutie nu se găsea un singur firioșor de ciaiu!

—Viața de ocaș!—bombăni omul, molfăind niște firimituri de pîne neagră. Ce soartă cînească! Nu-i ciaiu! Să zici că sînt un mujic de rînd, dar sînt meșcianin, prietar al unei case. Rușine!

Bombănind și vorbind cu el însuși Zotov îmbracă paltonul, asemănător cu un malacov, băgă picioarele în galoșii enormi și boccii, făcuți de Prohorici cizmarul în 1867, și eși afară. Aerul era sur, rece, posomorît, dar liniștit. Curtea largă, plină de brusturi și acoperită de foi îngălbenite, e argintată ușor de bruma toamnei. Nici vînt, nici sunet. Bătrînul se așeză pe o treaptă a cerdacului povîrnit, și îndată se întîmplă ceiace se întîmplă în fiecare dîmineață: se apropie de el Lîsca, un cîne mare de curte, alb, cu pete negre, jerpelit, pe jumătate mort, cu ochiul drept închis. Se apropia sfîicios, îndoindu-se cu frică, cași cum labela i s'ar fi atins nu de pămînt, ci de o plită fierbinte, întreg trupu-i gîrbovit exprima o extremă tîmpire. Zotov se făcu că nu-l bagă în seamă, dar cînd Lîsca, abia dînd din coadă și mereu îndoindu-se, îi linse galoșul, bătut su-părat din picior.

— Fugi, crăpare-ai! Afu-ri-sit!

Lîsca se dădu la o parte, se așeză în vîrfurile oaselor și-și fixă stăpînul cu singurul lui ochiu.

— Afurisiți!...—urmă Zotov.—Voi mai lipseați pe capul meu!

Se uită cu ură la șopronul cu acoperișul strîmb și plin de iarbă, de acolo, din ușă, îl privea un cap mare de cal. Incurajat probabil de atenția stăpînului, capul începu

să se miște, se lăsă înainte, și din șopron se arătă un cal întreg, tot așa de gîrbov, cași Lîsca, tot așa de timid și tîmpit, cu picioarele subțiri, cărunt, cu pîntecele tras, cu spinarea osoasă. Eși din șopron și se opri nehotărît, parcă s'ar fi jenat.

— Prăbuși=v'ăți!...—urmă Zotov.—Nu mai pieriți din ochii mei, faraoni afurisiți!... Vi=i foame, așa=i!—glumi, strîmbîndu=și fața înrăită, printr'un zîmbet disprețuitor.—Poftim, la minut! Pentru un zmeu ca tine—poftim ovăsul cel mai bun! Poftiți. Indată! Avem cu ce hrăni și un cîne așa de scump. Dacă un cîne de așa preț, ca dumneavoastră, nu dorește pîne, se poate o bucățică de carne!

Zotov bombănea cu jumătate de voce, înfuriindu=se tot mai mult și mai mult, în sfîrșit, ne mai putînd suporta veninul adunat, începu să bată din galoși și să facă gură prin toată curtea.

— Nu=s dator să hrănesc pe niște trîntori! Nu=s milionar, ca să mă mîncăți și să mă beți. Eu singur n'am ce mîncă, mîrçoage uricioase, lua=v'ar holera! Nici bucurie dela voi, nici folos, numai necaz și pagubă! Dece nu crăpați? Ce persoane așa de grozave sînteți, că nu vă ia nici moartea? Trăiți, dracu să vă ia, dar eu nu vreau să vă hrănesc. Destul! Nu vreau!

Zotov se revolta, se indigna, iar calul și cînele ascultau. Înțelegeau ei oare, acești doi trîntori, că li se reproșează bucățica de pîne, nu se știe, dar pîntecele lor se traseră și mai mult, iar figurile se strînseră, se întunecară deveniră și mai tîmpite. Pe Zotov înfățișarea lor smerită îl necăjea și mai mult.

— Afară!—strigă, coprins ca de un gînd neașteptat. —Afară din casa mea! Să nu vă văd în ochi! Nu=s dator să țin în curtea mea tot felul de căzături! Afară!

Bătrînul păși mărunț spre poartă, o deschise și, ridîcînd de jos un băț, începu să gonească din curte pe trîntorii săi. Calul clătină din cap, începu a se mișca din

oasele șoldurilor și spinării și plecă șchiopătînd spre poartă, cînele după el. Amîndoi eșiră în stradă și după vreo douăzeci de pași, se opriră lîngă gard.

— Vă dau eu!—se răsti Zotov.

După ce goni pe trîntori, Zotov se liniști și începu să măture curtea. Din cînd în cînd arunca o privire în stradă: calul și cînele stăteau înfiți lîngă gard și se uitau mîhniți la poartă.

Mai trăiți și fără mine!—bombănea bătrînul, simțînd cum îi trece supărarea din inimă.—Las să mai îngrijească de voi și alții! Eu sînt și zgîrcit și rău... cu mine e rău de trăit, atunci mai trăiți și cu alții... Da...

După ce se desfătă de înfățișarea nenorocită a trîntorilor și bombăni în deajuns, Zotov eși pe poartă și, dîndu-și un aer feroce, strigă:

— Ei, ce stați? Pe cine așteptați? S'au oprit în mijlocul drumului și împiedecă lumea. Marș în ogradă!

Calul și cînele lăsară capetele în jos și cu aere vinovate se îndreptară spre poartă. Lîsca, simțînd probabil că nu merită ertare, schelălăi jalnic.

— De trăit, trăiți, dar de partea mîncării—na, prinde! — zise Zotov, lăsîndu-i să intre.—Măcar să crăpați...

Între timp prin ceața dimineții începu să pătrundă soarele, razele lui piezișe începură să lunece pe bruma căzută. Se auziră voci și pași. Zotov puse mătura la locul ei și plecă din curte la cumătrul și vecinul său, Marc Ivanovici, care ținea o mică băcănie. Venind la cumătru, se așeză pe un scaun pliant, oftă cu aer de om așezat, își netezi barba și începu să vorbească despre timp. Dela timp cumătrii trecură la diaconul cel nou, dela diacon la cîntăreți, și conversația se lungi. Nu se băga de seamă cum trece timpul, iar cînd băiețașul din prăvălie aduse un ciainic mare cu apă fierbinte, și cumătrii se așezară la cîniu, timpul trecu iute ca paserea. Zotov se încălzi, se înveseli.

— Am o rugămintă către tine, Marc Ivanovici, — începui după al șaselea pahar, bocănind cu degetele pe tejghea. — Te=ăși... ruga... Dă-mi și azi o optime de ovăs...

Din dosul unei cutii mari cu ciaiū se auzi un oftat adînc.

-- Dă-mi, fă o bunătate. — urma Zotov. — Ciaiū... azi nu=mi mai dai, dar ovăs să=mi dai... Mi=i și rușine să cer, te=am plictisit cu sărăcia asta a mea, dar... e flă-mînd calul.

— De dat s'ar putea... — oftă cumătrul. — Dece nu? Dar la ce dracu, spune=mi, te rog, ții tu aceste căzături? Dacă ar fi un cal cum se cade, dar așa --ptiu! Rușine să te uiți... Dar cînele? șchilet gol! La ce dracu îi mai hrănești?

— Dar cum să scap de ei?

— Se știe cum. Dă=i lui Ignat, la mortăciuni, și gata. De mult le e timpul să fie acolo. Tocmai locul.

— Așa=i... Mai că=i așa...

— Trăiești din pomană, și ții vite!... urmă cumătrul. Nu=mi pare rău de ovăs... Dumnezeu cu tine. dar mai mult, drăguță, știi... cam greu în fiecare zi. Sărăcia ta nu mai are capăt. Dai, dai, și nu știi cînd o să fie sfîrșitul.

Cumătrul oftă și=și netezi fața stacojie.

— Să fi murit măcar! — adăugă. — Trăești și nici singur nu știi la ce, zău! Sau dacă Dumnezeu nu dă moarte, să te fi dus undeva, într'un azil, ori ospiciu.

-- La ce? Eu am rude... Am nepoței...

Și Zotov începui să povestească pe lung cum undeva, la o fermă, trăiește strănepoata lui, Glașa, fiica nepoatei de soră, Caterina.

— E datoare să mă hrănească! Casa mea ei îi ră-mîne: atunci să mă hrănească! Mă apuc și mă duc la ea. Asta=i, înțelegi, Glașa, va să zică... fata Catei, și Catea, înțelegi, e fata vitrigă a lui Pantelei al meu... ai înțeles? Ei îi rămîne casa... Las să mă hrănească!

D'apoi! Decît să trăiești din mila oamenilor... demult să te fi dus.

-- D'apoi mă duc! Să mă bată Dumnezeu, dacă nu mă duc. E datoare!

Peste un cias, după ce cumătrii băură cîte un păhăruț, Zotov stătea în mijlocul băcăniei și vorbea cu însuflețire:

-- De mult mă pregătesc să merg! Mă duc chiar azi!

-- Se înțelege. Decît să umbli așa, fără rost și să crâpi de foame, să te fi dus demult la țară!

-- Plec îndată. Sosesc și zic: ia-ți casa mea, iar pe mine să mă hrănești și să mă cinstești. Ești datoare. Dacă nu vrei, nu capeți nici casa, nici binecuvîntarea mea. Rămîi sănătos, Ivanîci!

Zotov mai bău un păhăruț și, inspirat de noua idee, se grăbi să plece acasă.. Se înferbîntase de rachiu, capul i se învîrtea, dar Zotov nu se culcă, ce își adună într'o legăturică toată îmbrăcămintea, se rugă lui Dumnezeu, își luă bățul și eși din curte. Fără să se uite îndărăt, bodogănind și bocănind cu bățul pe pietre, trecu toată strada și se pomeni în cîmp. Până la fermă erau vre-o zece — douăsprezece verste¹. Mergea pe un drum uscat, se uita la cîreada orașului, care rumega lenevoasă, iarba îngălbenită, și se gîdea la cotitura neașteptată a vieții sale, pe care o făcea cu atîta hotărîre tocmai acuma. Se gîdea și la trîntorii.. Plecînd de acasă, n'a închis poarta, și astfel le dase voie să iasă unde le-o plăcea!

Nu trecu pe cîmp nici o verstă, cînd auzi în urmă pași. Se întoarce și-și plesni palmele cu furie: după dînsul, cu capetele plecate și cozile între vine, pășeau încet calul și Lîsca.

— Plecați îndărăt! — le făcu din mână.

Se opriră, se uitară unul la altul, se mai uitară la el.

¹ 0 verstă = 1100 m. (N. trad.).

Zotov păși înainte, ei după el. Atunci omul se opri și începu să se gândească, Să meargă la Glașa, pe care deabia o cunoștea, împreună cu aceste ființi, e cu neputință, să se întoarcă îndărăt și să le închidă, n'ar fi vrut, și nici nu le-ar fi putut închide, fiindcă poarta nu-i bună de nimic,

— În șură au să piară, — se gândi Zotov. — Doar de bună seamă să-i duc la Ignat ?..

Casa lui Ignat era înafară de oraș, pe izlaz, la vre-o sută de pași dela barieră. Fără să se hotărăscă definitiv și neștiind ce să facă, se îndreaptă spre ea. I se învîrtea capul și i se întunecau ochii...

Puține din cele întâmplate în curtea hingherului Ignat le mai ține minte. Iși aduce aminte de mirosul uricios de piele, de aburul plăcut al supei, pe care o sorbea Ignat la intrarea sa. Vedea ca prin vis cum Ignat, făcându-l să aștepte vre-o două ciasuri, tot pregătea nu știu ce, se îmbrăcă cu alte haine, vorbi cu o femeie despre sublimat. Și aduce aminte cum a fost așezat calul în stănoagă și cum s'au auzit două izbituri surde: una peste țeastă, alta prin căderea unui trup mare. Când Lîsca, văzînd moartea prietenului său, se aruncă la Ignat cu urlet, se auzi o a treia lovitură, care opri urletul pe loc. Mai încolo Zotov ține minte cum, din nebunie și beție, văzînd cele două cadavre, se apropie de pătașcă și puse propria lui frunte...

Apoi până în seară ochii i-au fost acoperiți ca de un vâl turbure, și Zotov nu-și putea deosebi măcar degetele.

A. Cehov

(Tradus din rusește de A. Frunză).

A. S. Pușchin și Eteria (1821)

.....
De capitala mea departe
Uitasem negura de nord
Și cu melodiile dulcii harfe
Trezeam pe moldoveni din somn...

(Din scrisoarea lui Pușchin către
N. I. Gnedici 24 Martie 1821)

Marele poet rus A. S. Pușchin considerat ca element periculos siguranței statului, a fost transferat „în interes da serviciu» la Chișinău în 1821 și a trăit în Basarabia până la 1823, adică doi ani de zile.

Viața Chișinăului de atunci corespundea foarte bine sentimentelor byroniste ale tânărului poet care n'avea atunci decât 22 de ani.

Populația Chișinăului din epoca aceasta, era un amestec pitoresc de cele mai diverse neamuri, limbi și clase sociale. La fiecare pas întâlneai evrei, bulgari, turci, francezi, italieni. Revoluția greacă a adus de peste Prut mai multe familii de boeri greci și moldoveni. Aceste elemente au dat Chișinăului aspectul unui oraș oriental, unde cultura europeană și primitivitatea orientală se amestecau în mod original și pitoresc. Coloritul, șgomotul diferența moravurilor și desfrîul Chișinăului de atunci au produs o impresie adîncă asupra lui Pușchin. Și l-a făcut să îndrăgească Chișinăul.

Aruncat în mijlocul acestei vieți originale, Pușchin n'a putut s'o trăiască din plin fără să intre în legătură cu oameni de atunci.

Iată ce scrie el, la 5 April 1823 prințului P. A. Viazemski, tot un vestit poet rus și unul din cei mai intimi prietini ai lui Pușchin.

...„Dacă în timpul verii pleci la Odesa, n'ai vrea să te abai pe la Chișinău? Iți voi face cunoștința eroilor din Sculeni și din Secul, a colaboratorilor lui „Iordache și a grecoaicei pe care a sărutat-o Byron“...

Nu vom vorbi aici despre influența acestei vieți asupra operei lui poetice, pentru că afară de poema „Țigani” nu găsim nimic cu subiect local. Împărtășind soarta lui Ovidiu, Pușchin, ca poetul roman, a păstrat în exil, în țară străină, spiritul pur național.

„Aici noi am vrea să arătăm cum s’au oglindit în sufletul lui Pușchin, evenimentele ce s’au petrecut în acest timp în Moldova. Iată ce scrie Pușchin lui A. N. Raevschii :

Chișinău, Mart-April 1821.

„Îți fac cunoscute evenimentele, care vor avea urmări grave nu numai asupra provinciei noastre, ci chiar asupra întregii Europe.

Grecia s’a răsculat și a proclamat libertatea.

Tudor Vladimirescu care făcuse odinioară serviciul în armata repostatului prinț Ipsilanti, la începutul lunii Februar a eșit din București cu un număr mic de arnăuți înarmați și a declarat că Grecii nu mai au puțină a suporta samavolniciile și prădăciunile șefilor turci, că au hotărît a se elibera de sub stăpânirea ilegală, că au intenția să plătească numai birurile impuse de guvern. Această proclamație a înfierbîntat întreaga Moldovă. Prințul Suțu și consulul rus au vrut să oprească întinderea răzcoalei. Pandurii și arnăuții de pretutindenii s’au raliat bravului Vladimirescu și în câteva zile el comanda o armată de 7000 inși.

„La 21 Februar generalul prinț Alexandru Ipsilante cu doi dintre frații săi și cu prințul Gheorghe Cantacuzino a sosit la Iași din Chișinău, unde și-a lăsat mama și surorile și pe ceilalți doi frați. El a fost întâmpinat de 900 arnăuți, prințul Suțu și consulul rus, și imediat a și luat comanda asupra orașului. Acolo a lansat niște proclamațiuni care s’au răspîndit fulgerător pretutindenii. Întrînsele se spunea că Fenixul Greciei va reînvia din cenușă, că a sosit ceasul prăbușirii Turciei și altele... și că o putere mare aprobă mișcarea aceasta generoasă.

„Grecii au început a se aduna pilcuri-pilcuri subț cele trei steaguri ale lui, dintre care unul este tricolor, pe altul filfiia o cruce, împodobită cu lauri cu textul : „La acest semn vei învinge”, iar pe al treilea a fost zugrăvit Fenixul renăscut.

„Am văzut scrisoarea unui insurgent : el descrie cu entuziasm ceremonia sfințirii steagurilor și a sabiei prințului Ipsilanti, bucuria clerului și a poporului, splendida clipă a speranței și a libertății.

„La Iași totul este liniștit. Șapte turci au fost aduși la Ipsilanti și au fost imediat executați —stranie noutate din partea unui general european ! Turcii în număr de o sută au fost măcelăriți, cu ei vre-o trei zeci de greci ; trei greci refugiați se află de eri la carantina de aici. Ei au desmintit zvonurile false. Bătrînul Ali a primit legea creștină și s’a botezat luînd numele de Constantin. Armata lui de 2000 de soldați care venea spre a se uni cu sulioți fu nimicită de armata turcă. Entuziazmul spiritelor

a ajuns la culme. Toate gândurile sînt îndreptate spre un singur obiect—independența vechii patrii. În Odesa n'am mai prins priveliștea curioasă: la prăvălii, pe străzi, în crîșme, pretutindeni se adunau grupuri-grupuri de greci; toți își vindeau pentru nimic averea și-și cumpărau săbii, puști, revolve; toți vorbeau despre Leonida și Themistocle; cu toții se îndreptau spre armata norocosului Ipsilanti. Viața și averea grecilor era la dispoziția lui! Dela început el a avut 2.000.000 de piastre. Un anume Pauli singur i-a dat 600.000 de piastre, ca să-i restituie după renașterea Greciei. 10.000 de greci s'au înscris în armată. Ipsilanti merge pentru a se uni cu Vladimirescu. El se numește comandantul suprem al armatelor grecești de nord și delegatul guvernului secret...

„Iată descrierea detaliată a ultimelor evenimente din provincia noastră; aruncăm privirea profetică în viitor și vom stăruia a ghici soarta Greciei.

„Ce tablou straniu! Două popoare (Greci și Italieni) demult căzute în jignitoare nemernicie în același timp se trezesc din lunga lor amorțire renasc și se ivesc pe scena politică a lumii. Primul pas a lui Ipsilanti este splendid și strălucit. El a început foarte norocos—28 ani, mina pierdută în războiu, scopul generos! De azi el aparține istoriei. Soartă de invidiat! Pumnalul pentru dînsul este mai primejdios decît sabia turcească; Constantin (Ali-Pașa-de Ianina) nu va fi mai scrupulos decît Clodric și influența tinărului răzbunător al Greciei poate să-l neliniștească.

Mărturisesc că ași sfătui pe prințul Ipsilanti a o lua înaintea bătrînului talhar—moravurile țării în care el operează îngăduie omorurile politice.

„Chestie importantă ce va face Rusia? Ocupa-vom Moldova și Valahia sub forma de intermediari pacifici?... Trece-vom peste Dunăre ca aliații grecilor și dușmanii dușmanilor lor? În tot cazul te voiu ține la curent cu toate“.

În același timp în jurnalul lui Pușchin, la data de 2 April 1821, cetim: „Aseară am petrecut la N. G.—fermecătoare grecoaică. Am vorbit despre Ipsilanti. Între cei cinci Greci eu singur am vorbit ca grec. Toată lumea a fost neîncrezătoare în succesul mișcării eteriste. Eu sînt convins că Grecia va triumfa și cei 2.500.000 de turci vor lăsa țara înfloritoare a Eladei moștenitorilor legali ai lui Homer și Themistocle. Cu mare părere de rău am aflat că Vladimirescu nu are alte calități decît vitejie extraordinară—vitejie are deajuns și Ipsilanti“.

Așa a simțit sufletul revoluționar al lui Pușchin.

Au trecut 12 ani. La data de 24 Noembrie 1833 Poetul scria în jurnalul său:

„...Aseară am avut la Fiquelmont (ambasadorul Austriei), o întîlnire curioasă: s'a apropiat de mine un bărbat cam de vre-o 45 ani cu mustăți și cărunt. Am bănuț după mutră că trebuie să fie grec. Și l-am luat drept unul dintre prietînii mei vechi din Chișinău. Era Suțu, fostul domn al Moldovei. Actualmente e

ambasador la Paris. Nu știu încă în ce scop se găsește aici. El mi-a adus aminte, că în 1821 am fost la dînsul cu Pestel la Chișinău; i-am povestit în ce mod Pestel l-a înșelat și a trădat Eteria, prezentînd-o Împăratului Alexandru drept o ramură de carbonarizm. Suțu nu și-a putut ascunde nici mirarea nici năcazul. Fineța fanariotului a fost învinsă prin șiretenia ofițerului rus! Aceasta a jignit amorul său propriu“.

Despre acest ofițer Pestel cetim în jurnalul lui Pușchin la 9 April 1821 (cînd Pestel a fost la Chișinău): Dimineața am petrecut cu Pestel; om inteligent în toată puterea cuvîntului. *Mon coeur est matérialiste* spunea el, *mais ma raison s'y refuse*. Am discutat cu dînsul metafizică, politică, moravuri și altele. El este unul din cele mai rare inteligențe pe care le cunosc“.

Subt impresia întîlnirii cu Suțu la Fiquelmont, Pușchin scrie o mică poveste „Kirgiali“, în care găsim și cîteva pasagii cu amintirile lui Pușchin despre Eterie.

„Kirgiali a fost bulgar de origină, Kirgiali în limba turcească înseamnă viteaz, om brav.

„Numele adevărat a lui nu-l cunosc.

„Kirgiali a băgat în spaimă întregă Moldova cu tâlhăriile sale. Ca să vă faceți o idee despre dînsul vă voi povesti una din faptele lui. Intr'o noapte s'a năpustit cu arnăutul Mihalache asupra unui sat bulgăresc, au dat foc, din cele două capete. Și trecînd din casă în casă Kirgiali tăia oamenii, iar Mihalache ridica prada. Amîndoi strigau: „Kirgiali, Kirgiali!“ Tot satul a fugit.

Cînd Alexandru Ipsilante a proclamat răscoala și a început să-și formeze armata, Kirgiali i-a dus cîteva vechi tovarăși de ai săi, scopul adevărat Eteriei îl cunoștea foarte prost, însă războiul îi dădea prilejul să se îmbogățească pe socoteala turcilor, poate chiar și pe a moldovenilor, aceasta era pentru dînsul un lucru evident.

Alexandru Ipsilante a fost personal foarte viteaz, însă n'a avut calități necesare pentru rolul pe care și l-a asumat așa de înflăcărat și așa fără de socoteală. El n'a putut să se înțeleagă cu oamenii pe care a fost nevoit să-i comande. Ei n'au avut pentru el nici stimă, nici încredere. După lupta nenorocită unde a perit floarea tineretului grec, Iordache Olimpioti l-a sîtuit să plece și singur l-a înlocuit. Ipsilanti a fugit peste granița austriacă și de acolo a aruncat blesteme asupra oamenilor pe care îi numea neascultători, lași și nemernici. Acești lași, și nemernici în partea cea mai mare și-au găsit moartea subt zidurile monastirei Secu și pe malurile Prutului apărîndu-se desperați împotriva dușmanului de zece ori mai puternic.

Kirgiali a fost în detașamentul lui Gh. Cantacuzino, despre care se poate spune același lucru ce s'a spus despre Ipsilanti. În ajunul luptei dela Sculeni, Cantacuzino a cerut dela autoritățile rusești permis pentru a intra în carantina noastră. Detașamentul a rămas fără căpetenie, însă Kirgiali, Safianos, Cantagoni și alții n'au avut nici o nevoie de un căpitan.

„Lupta de la Sculeni n'a fost, se pare, descrisă de nimeni cu tot adevărul ei mișcător. Inchipuiți-vă 700 de arnăuți, albanezi, greci, bulgari și oameni de tot felul care habar n'aveau de arta strategică, retrăgându-se față de 15000 cavaleriști turci. Acest detașament s'a lipit de Prut și a pus înainte două mici tunuri pe care le-au găsit la Iași în curtea Domnească unde serveau pentru saluturi în timpul meselor de zilele onomastice. Turcii cu plăcere ar fi tras cu ghiulelele însă n'au îndrăznit fără aprobarea autorităților rusești. Ghiulelele cu siguranță ar fi trecut pe malul nostru. Șeful carantinei (actualmente decedat) care a făcut 40 de ani militare nu auzise niciodată șueratul gloanțelor; însă acum Dumnezeu l-a învrednicit să audă. Câteva au vijit chiar pe lângă urechile lui. Bătrânul s'a speriat foarte tare și l-a certat pe maiorul regimentului de infanterie care a fost detașat carantinei. Maiorul neștiind ce să facă a fugit la malul râului peste care treceau delibașii și i-a amenințat cu degetul. Delibașii văzând aceasta s'au întors și s'au îndepărtat în galop. Iar după dâșii tot detașamentul turc. Maiorul care a amenințat cu degetul se numea Horcevschii. Nu știu ce s'a ales de el. Adouazi turcii însă iar au atacat pe eteriști. Neputînd întrebuința ghiulelele, turcii, împotriva obiceului lor, au hotărît să facă uz de arme albe. Lupta a fost aspră. Se tăiau cu iatagane. Turcii au întrebuințat și lănci, până atunci necunoscute la dîșii; lăncile acestea au fost rusești. Necrasovenii* au luptat în rândurile lor.

„Eteriștii după consimțimîntul suveranului nostru au putut trece Prutul și se adăposti la carantina noastră. Ei au început trecerea. Cantagoni și Safianos au rămas cei din urmă pe malul celalt. Kirgiali rănit în ajun zăcea deja în carantină. Safianos a rămas mort. Cantagoni, om foarte gras, a fost străpuns cu lancea în pîntece. Cu o mîină el a ridicat sabia, cu alta a apucat lancea și a bagat-o mai adînc și așa a putut să ajungă cu sabia pe ucigașul său, cu care s'a răstăgolit împreună.

Totul s'a terminat. Turcii au rămas învingători, Moldova a fost curățită. Circa 600 de arnăuți s'au răspîndit în Basarabia; neștiind cu ce să se hrănească totuși au mulțumit Rusiei pentru adăpost. Ei duceau o viață fără de muncă, însă nedesfrînată. Puteai să-i vezi pe la cafenelele Basarabiei semi-turcești cu ciubuci lungi la gură, sorbind caimacul cafelei din ceștele lor mici. Vestoanele lor înflorite și papucii lor roșii cu virfurile ascuțite au început să se rupă, însă fesurile lor erau purtate mîndru și din bărnețele largi se vedeau iataganele și pistoalele. Nimeni nu s'a plîns împotriva lor. Nimeni nu se putea închipui că acești pașnici

* În timpul Împărătesei Ana Ioanovna, Ignatie Necrasov cazac de Don a reușit să convingă un număr mare de cazaci de Don nemulțumiți de stăpînirea centrală, mai ales din cauza chestiilor religioase să treacă peste hotarul Imperiului la turci. Strănepoșii lor au format populație numită acum în România Lipoveni.

golani au fost renumiții bandiți ai Moldovei, tovarășii spăimîntătorului Kirgiali, și că el însuși se afla între ei.

Pașa, care a fost șef la Iași a aflat despre acesta și pe baza tratatelor de pace a cerut autorităților rusești extradarea banditului. Poliția a început să-l caute. Au aflat că într'adevăr Kirgiali se află la Chișinău. L-au prins în casa unui călugăr fugar în momentul în care cina în întuneric împreună cu șapte tovarăși ai săi.

„Pe Kirgiali l-au pus subț arest. El n'a ascuns adevărul, și a recunoscut, că el este Kirgiali.

—„Inșă, a adăogat el, de cînd am trecut Prutul, nu m'am atins de avutul altuia și n'am obișduiș nici pe cel din urmă țigan. Pentru turci, pentru moldoveni, pentru valahi, eu sînt desigur talhar, inșă pentru ruși eu sînt musafir. Cînd Safianos a terminat încărcătura tunurilor a venit la noi la carantină ca să iee de la răniți ținte, nasturi, zale și mîneruri de iatagane pentru ultime încărcături, eu i-am dat douăzeci beșlici și am rămas fără de bani. Dumnezeu vede că eu Kirgiali am trăit de mila oamenilor. Pentru ce acum rușii mă predau dușmanilor mei“.

După aceasta Kirgiali a tăcut și liniștit a așteptat îndeplinirea soartei sale. A așteptat puțin. Autoritățile care nu sînt obligate a privi pe bandiți din punctul de vedere al romantizmului, și convinse că cererea de extradare a fost legală, au ordonat trimiterea lui Kirgiali la Iași“.

Pe urmă Kirgiali a scăpat; inșă soarta lui nu mai are nici o legătură cu Eteria care singură ne interesează aici.

A. Mihailov.

Lupii de aramă

4 tablouri

A C T U L I.

TABLOUL I.

Ziduri de piatră și lemn peste care cade amurgul, îngrădesc zarea. În dreapta și stînga planurile se înalță în două terase făcute din pari de lemn. Culisele din dreapta și stînga sînt alte ziduri în care se deschid intrări. În fund e un șanț, așa încît soldații cînd se adună, nu se văd ci numai sulțile lor. La răsăritul lunii. (Vezi în text celelalte indicații).

R o b i i

I-iul.—Odihnește-te. Paza s'a îndepărtat.

II-lea. Totuși cînd se întoarce dacă își dau sama că munca noastră a tinjt—bicele de plumb ne vor sfîșia. De nu li s'o părea mai potrivit să sfirșească de-abinelea cu noi.

III-lea.—Dar zidul e isprăvit!

II-lea.—Așa e, e isprăvit. Am muncit atît de îndelung că uitasem că se mai poate sfirși.

I-iul.—Aproape să nu ne mai dăm sama! Deacum armatele împărătești pot să pornească năvala. Robi, sîntem siliți să lucrăm împotriva țării noastre. Ce sînt țările?

III-lea.—Zidul trebuie să fie trainic!

II-lea.—Norocul e că ostașii dușmani nu pricep munca pe care ne-au silit s'o făptuim. Au vrut încă o cetate de piatră—e gata cetatea, —dar berbecii sparg și piatra.

III-lea.—Așa a fost întotdeauna. Pe măsură ce un războinic a scornit o armă mai grozavă, potrivit lui a căutat o apărare mai țeapănă—și așa cresc de cînd e lumea, de o parte zidurile—de alta înfricoșătoarele arme.

- I-iul.*—Atît că ei nu înțeleg toată puterea armelor și de aceia rămîn barbari.
- II-lea.*—Nu te bizui prea mult pe nepriceperea dușmanului. Fratele meu era meșteșugar neîntrecut în înstrunarea mașinilor de luptă cu plisc de vultur și scorpioni de fier... și fratele meu cînd a fost prins a crezut că-i poate amăgi, cînd i s'a poruncit să lucreze—și mașinile pe care le încorda la porunca lor aruncau strîmb parii ascușiți, iar bolovanii de piatră fierbinte cădeau subt șanțuri. Căpeteniile și-au dat sama de viclesug și legîndu-l de o împroșcătură, au ținut cu el spre lagăr. Infipt în pămînt, a murit. (pauză).
- III-lea.*—Totuși împărăția noastră va învinge la urmă.
- I-iul.*—Cine poate ști!
- III-lea.*—Sîntem robi.
- II-lea.*—Trăim! (pauză). Dar de ce împărații vor să cucerească tot mai departe și mai departe lumea. Nici după ce vom cucerii țara aceasta nu vom fi stăpîni pe tot pămîntul. Am auzit că la hotare sînt alte împărății, și uscatul urmează mai departe.
- I-iul.*—Și după ce dușmanul va fi învins, armata noastră se va retrage iar peste fluviu și dușmanul va învia, ca un balaur căruia îi cresc la loc toate capetele.
- III-lea.*—Și-or mai fi aducînd aminte de noi, în țară?
- I-iul.*—...Acasă au făcut un mormînt mic pentru mine, și nevasta cu pruncu vine în zilele sfinte la acest loc de odihnă, aprinde o candelă, lasă o strachină cu mîncare pe pămîntul în care nu sînt. Și umbrește cu crengi veșnic verzi o păpușe de lut ars care să-mi pomenească numele.
- I-iul.*—In nici un chip nu putem fugi. Mi-e dor de cîmpia războinicilor la poalele cetății. Acolo sînt umbrare de măsline, cu frunza de argint. Și voi i-ați văzut, sînt pomi de argint. Intre statui albe, copiii învață să arunce cu lancea, să țintească arcul, să asvîrle discul, să ochiască praștia. Și ostașii învingători își agață scuturile de ramurile chiparșilor, la ușa templelor.
- III-lea.*—Noi, chiar dacă ai noștri înving—rămînem învinși.
- II-lea.*—O să mai vedem vreodată cetatea?
- I-iul.*—Să fim cu aripi ca vulturii de sus, — în cîte zile de zbor am zări-o?
- II-lea.*—Ții minte cînd am pornit întăiu în lagăr, jurasem fiecare să ne întoarcem cu prăzi bogate.
- I-iul.*—Vase mari de aur.
- III-lea.*—Chihlibar auriu.
- I-iul.*—Și acum mai schilavi decît cîinii, și mai trudiți decît orice spurcată dihanie ne canonim înlănțuiți.
- II-lea.*—Cînd am plecat la oaste—vestea războiului mi-a sosit în ogor. Aram. Am dejugat boii albi în mijlocul brazdei—i-am sărutat pe frunte și le-am dat drumul. Azi avem juguri.

- III-lea.*—Barbarii nu știu măcar să coacă pâine. Țin grânele în gropi mucedee...
- II-lea.*—Și țara lor e sălbatică și neagră. (pauză). Să încerci să fugi luînd calea noaptea, după drumul laptelui stropit pe cer, și încă spre casă nu ai putea ajunge,—prin mlaștinele veninate, codrii cu haite de lupi, livezi cu tăuni veninoși, smîrcuri cu friguri, întinderi cu pustiu.
- I-iul.*—Și femeile lor sînt urite și rele.
- III-lea.*—Trăesc în pămînt ca în morminte, n'au nici aur, nici chihlibar, ci arme de aramă.
- II-lea.*—Făceți-vă că lucrați—paznicii se uită spre noi—poate că la noapte o fi veghea mai slabă—și atunci sau mor sau mă reîntorc în lagăr și de acolo, în toamnă, trec iar podul de piatră lung cît o jumătate de cer și merg și merg până-acasă.
- I-iul.*—Își simt primejdia dacă ne silesc și noaptea să lucrăm. Vezi steaua serii s'a aprins.
- II-lea.*—Așa o fi strălucind lacrimă și la noi peste zare. O fi același lucefăr care se vede și acolo? Eri noapte cînd lucram la lumina torțelor îmi închipuiam că ai noștri trebuie să fie foarte aproape.
- III-lea.*—Azi nu ne-a dat nimeni de mîncare.
- I-iul.*—Uite că ne poartă de grije.
(Femeile rămîn sus pe terasă—robii jos).

II.

Femeile.—Robii.

- I-a.*—Și în fiecare zi trebuie să-i și hrănim.
- II-a.*—Vă e foame spurcaților?
- I-iul.*—Ne e foame.
- I-a.*—Uite am adus carnea asta imputită, pe care dulăii n'au vrut s'o bage în samă. Păzește, să nu te îneci de lăcomie!
- II-a.*—Vă e sete robilor nemernici?
- II-lea.*—Dă-mi apă.
- I-a.*—Uite-i cum s'au îngrășat, trîntorii! Oameni cu carnea albă ca porcii.
- II-a.*—E gata zidul făcut împotriva nevrednicei voastre armate?
- III-lea.*—Am cioplit tot parapetul, (cătră tovarăș). Taci, altfel îți smulge ochii.
- I-a.*—Na, îmbuibă-te, ne-am prăsit din mila lupoaicei.
- III-a.*—Pe tine unde te-a prins?
- I-iul.*—Ce, știu eu numele tărimurilor voastre? Era lingă o apă mare, în seara cînd ai voștri au pornit asupra lagărului o cireadă de boi turbați purtînd flăcări în coarne. Atunci...
- Un copil.*—Mamă, pe ăsta vreau să-l omor eu!
- I-a.*—Bine, puiule!

II-a.—Regele nostru știe că e îndeajuns o cireadă, ca să fărîme armatele voastre.

II-lea.—Taci, sau te ucide muierea.

III-lea.—Nu mai pot—nu mai pot.—De ce mai trăim,—de ce mai trăim?

I-a.—Ar trebui să le punem odată otravă în mîncare. Cu ce poftă au sfișiat carnea!

III.

Femeile.—Robii.—Paznicul.

II-a.—Cînd o să ne lăsați ca să-i omorîm?

Paznicul.—Muieri nepricepute și proaste,—știm noi să ucidem destul de bine și fără ajutorul vostru. Să încerce să fugă! N'aveți grije, nici unul din ei nu se întoarce peste apă. Dar regele a poruncit să ucidem pe toți prinșii care sînt de prisos pentrucă să nu mai facem risipă de hrană.

II-a.—Atunci, de ce nu ne lași să-i orînduim noi? Mie mi-au ucis feciorul.

Paznicul.—Îți pare rău că feciorul tău a murit în luptă?—plînge-te Regelui—nerușinato!

II-a.—Iartă-mă, știu că feciorul se înveselește în cerul vitejilor. Nu spune nimic Regelui,—mi-a greșit gura, dar mi-e sete de sîngele lor.

Paznicul.—Regele a poruncit să cruțăm dintre prinși pe meșteșugari. Dela ei învățăm felul cum se luptă dușmanul și felul cum se apără. În ticăloșia lor sînt atît de pricepuți! Noi sîntem voinici, ei au mașinile. Noi sîntem viteji, ei au mașinile,—noi sîntem mulți, ei au vrăjite puteri din arme, unelte de luptă. Nu vă îngîmfați în lanțuri, robilor,—ați sfișit munca?

I-iul.—Precum vezi.

Paznicul.—Și o să ție împotriva a lor voștrii?

II-lea.—Sînt atît de aproape ai noștri?

Paznicul.—Te bucuri?

II-lea.—Mă îngrozesc.

Paznicul.—Azi nu mai lucați, poate nici mine. Nu mai faceți ochi dulci muerilor. Cînd n'o mai fi nevoie de voi, știm să săturăm ciorile.

I-iul.—Ai milă de noi! Lasă-ne să dormim aici, pe pietrele zidului. Știi bine că nu se poate fugi. Sînt bolnav. Acolo în boltăniță vestmintele mucezesc, și se desprind bucăți (scincește).

Paznicul.—O să stați voi.

I-iul.—Și carnea se desprinde!

Paznicul.—O să rămînă oasele.

I-iul.—E frig în nămolul care ține loc de așternut; mișună viermi și broaște, și gușteri umezi, și scorpionii veninoși.

Paznicul.—Cu atât mai bine—somn ușor. (ei plîng, biciul se ridică, pornesc). (Femeile rid, lanțurile robilor sună firite mai departe, unul lovit de o piatră cade,—e dus de un tovarăș.—Liniaște).

IV

O căpetenie.—Paznicul.

Căpetenia.—Au fost așezate străjile de noapte ?

Paznicul.—Au fost.

Căpetenia.—(cătră femeii) Plecați. (Cătră paznic) Nu le mai îngădui să vorbească robilor,—sînt prea prietinoase,—pre vorbărețe.

Paznicul.—Totuși trebuie cineva să dea de mîncare robilor. Și cine ar putea opri singura înveselire pe care o mai au femeile noastre : Să arunce cu pietre în prinșii de războiu—și să-i ocărăscă.

Căpetenia.—Așa vrea regele !

Paznicul.—El singur știe pentru noi toți ce trebuie să vrea.

Căpetenia.—Nu s'a mai întors ?

Paznicul.—Nimeni nu poate să știe cînd este aici sau cînd este plecat. Poruncile lui sînt pretutindeni.

Căpetenia.—În mijlocul primejdiilor îl simțim atât de mult în noi !

Paznicul.—Prin el izbînda trebuie să se înduplece, mă închin lui, îl iubesc și totuși nu îl pricep. Simt că fără voința lui dă-tătoare de porunci totul ar fi pierdut—și mi-e necaz.

Căpetenia.—Priefine, gîndești prea mult pentru un ostaș (trecere).

Paznicul.—La noapte au să fie sfat preoții și bătrîni.

Căpetenia.—Acum ? (se aude o toacă înceată ca din depărtări).

Paznicul.—Îndată ce răsare luna.

Căpetenia.—La ce te uiți ?

Paznicul.—Focurile din zare.

Căpetenia.—Dușmanii.

Paznicul.—În fiecare zi sînt mai aproape.

Căpetenia.—Focurile vorbesc !

Paznicul.—Și regele nu mai trimite nici o poruncă. E în munți sau în codri ?

Căpetenia.—Cine știe.

Paznicul.—Ascultă.

Căpetenia.—Ai auzit ceva ? (se apropie).

Paznicul.—Nu,—dar vreau să-ți spun,—trebuie să-ți spun un semn care mă neliniștește.—Eri noaptea—cînd robii lucrau chiar aici la întărirea zidului, o săgeată a venit din afară și s'a înfipt în pămînt, zbîrnîind la picioarele domniței.

Căpetenia.—Era aci ?

Paznicul.—Știi bine că în fiecare noapte vine îmbrăcată în zale și de pe turla privește în depărtări. Vorbește cu robii,—ea e singura care vorbește blînd cu ei,—și îi ispitește îndelung de țara lor.

Căpetenia.—Și ce ți se pare ciudat? O femeie poate fi mult mai vicleană decît noi toți bărbații. Ea știe să capete răspunsuri pe care nu le-am cîștiga prin silnicie.

Paznicul.—Nu ți-am sfîrșit! Săgeata căzuse la picioarele domniței. M'am repezit să smulg fierul. Am strigat: Ferește-te! Dușmanii au început să știe că din acest turn privești.

Căpetenia.—I-ai spus asta?

Paznicul.—Ea n'a răspuns nimic. A smuls săgeata, pe fier era înfășurată o fășie cu slove. A privit-o îndelung, la lumina torței, și pe urmă—atît de albă la față, am văzut-o atît de bine—a potrivit în săgeată inelul ei de aur, a încins arcul, și a trimis în noapte răspuns dușmanului.

Căpetenia.—De ce nu te-ai împotrivit?

Paznicul.—M'ar fi ucis. (acum toaca se aude din nou, mai tare).

Căpetenia.—Răsare luna—încep să vie sfinții.

Paznicul.—Le voi spune tot. Patru țări vecine își îmbie principii viteji, care cer mîna domniței,—și ea aruncă inelul în noapte.

Căpetenia.—Principii sînt aliații noștri. Dacă ar fi ales pe unul, ceilalți ar trece de partea împăratului. Fii ager.

V

Preoții (sfinții) îmbrăcați ca la țurcă și brează cu măști, barză, vulpe, urs și cerb. Obiceiul e la fel cu cel care figurează și la zeii din Egipt.

Preoții—apoi paznicul.

I-iul.—Care sînt semnele cerului? (Celălalt îi răspunde îmbrățișînd și clămpăind capul de lemn).

II-lea.—Care sînt semnele pămîntului? {

III-lea.—Care sînt semnele apei? {

IV-lea.—Care sînt semnele focului? }

Joc călușeresc.

I-iul.—Aduceți lumina de veghe.

II-lea.—Aprindeți miresele.

III-lea.—Regele nostru a trimis vre-o veste?

I-iul.—Regele nu a trimis nici o veste.

II-lea.—Regele luptă.

IV-lea.—Toate semnele sînt rele.

II-lea.—Anul acesta slujba soarelui nu a putut fi ținută. Regele a cerut topoarele de aur cu care trebuie bătut în porțile de piatră ale vremii.

III-lea.—A luat potirele de aur și în vasele de pămînt roșu singele omenesc nu se încheagă, așa că nu poate fi deslușit viitorul.

IV-lea.—Dar zeul nostru nu mai prevestește ceasul izbînzii?

III-lea.—Vitejii care trebuiau să se zvirle în sulii pentru ca să poarte celui de sus vești despre neamul nostru, s'au rănit fără să moară, și a trebuit să-i isprăvim cu jungchierele noastre.

II-lea.—Ce vești ați trimis celui de sus ?

III-lea.—Și vesele și triste. L-am întrebat dacă știe cum am înșelat pe dușman când am îmbrăcat trunchiurile pădurii cu haine ostășești, și ne-am plîns foarte de cealaltă luptă despre care crainicul vă va povesti.

IV-lea.—Aduceți vestea. (Sunetul de toacă e schimbat în chemare).

Preoții.—*Crainicul.* (Ingenunchiază)

Crainicul.—Eram cu Regele jos la fluviu, și cu noi era cealaltă armată. Trebuia să tăem calea întoarcerii. Se luminase de ziuă. Năvala noastră a pornit năpraznică. Lagărul împărătesc era înconjurat din toate părțile. Vai! Și dintr'odată,—Cel-de-sus,—a început să moară. Cerul s'a întunecat, o umbră îngrozitoare—balaurul—mușca—din soare. Eram între două dușmăanii—între două îndatoriri. Să învingem pe acei ce voiau să ne cotropiască țara—sau să apărăm Soarele împotriva balaurului. Și atunci cu toții am țintit lăncile noastre, și arcurile noastre, în spre dușmanul din ceruri până când ploaia de săgeți a ciuruit vircolacul și sfîntul a eșit iar din moarte—luminos și finăr, alb și vesel.

I-iul.—Ați apărât cerul !

II-lea.—Credința a eșit biruitoare.

Crainicul.—Dar în timp ce ne luptam cu cerul, armatele dușmane ținteau în noi și mulți dintre ai noștri n'au să se reîntoarcă niciodată din munte.

I-iul.—Regele n'a trimis nici o altă veste ?

Crainicul.—Regele v'a trimes această singură veste. Să-i spuneți voi, care sînteți sfinți—celui de Sus—că el Regele l-a ajutat în luptă cu balaurul, nedesmințind steagurile oștilor noastre care poartă în virful lăncilor un balaur străpuns ; săgețile noastre au spintecat cerul ca să apere Soarele de șarpele vătămător—iar acum e rîndul înaltului să ne ajute pe noi.

III-lea.—E rîndul Celui de sus să ne ajute pe noi.

II-lea.—Dece nu cere pace ?

Crainicul.—Armatele împărătești curg ca un fluviu deasupra fluviului. Vin mai multe și iar mai multe, și de pe Mare încă sue corăbii aducînd noi puteri.

I-iul.—Asta e tot ce știi ?

Crainicul.—Nădejdea veștilor mai bune e în voi.

VII

Preoții.—*Paznicul.*

Paznicul.—Iertare.—Cu teamă și îngrijorare îndrăznesc să mă apropii de voi, sfinților. Inșă îmi îndreptățesc îndrăzneala. Cineva dintre ai noștri se află în legătură cu dușmanul.

Au fost semne pe care n'am vrut să le bag în samă. Am fost nebun—sînt un păcătos,—pentru că acum, în noapte dovezile au devenit atît de îngrozitoare că nu le mai pot înăbuși.

I-iul preot.—La ce porți sabie în mîină dacă nu știi să pedepsești pe cei ce calcă legea.

Paznicul.—N'am îndrăznit. Eu nu sînt decît un biet ostaș.

II-lea preot.—Ce s'a întîmplat? Ori cine ar fi fost, trebuia să-l ucizi.

Paznicul.—De acum mă veți ucide pe mine, îmi voi lua pedeapsa cuvenită. E mai bine așa. Nu aveam ce face,—Domnița—a fugit din cetate Domnița.

I-iul preot.—Nu-i adevărat.

II-lea.—Mînți.

III-lea.—Aiurește.

Paznicul.—Am văzut-o cu ochii mei.

III-lea preot.—O fi fost altă femeie care i-a luat vestmintele.

Paznicul.—Era ea. A scoborit singură zidul și a pornit în noapte.

I-iul preot.—Singură?

Paznicul.—Singură.

II-lea preot.—Încotro?

Paznicul.—Spre răsărit. Intr'acolo încă de noaptea trecută a aruncat cu arcul ei un semn de aur.

III-lea preot.—Paznicul să fie ucis. Trimiteți grabnic să cheme pe Domnița.

II-lea.—Doarme.

I-iul.—Minte.

III-lea.—A fugit.

IV-lea.—Cerul ne părăsește.

I-iul.—Iată cum se tălmăcesc frigurile pămîntului, cutremurele care au clătinat munții, dărămînd trei din cetățile noastre.

III-lea.—Iată dece rîurile vin atît de turburi și urlînd dela munte!

IV-lea.—Toate semnele s'au îndreptat împotriva neamului nostru.

I-iul.—Vestiți pe luptători să stea de veghe toată noaptea pentruca să nu fim surprinși de dușmani.

III-lea.—Stingeți lumina—ascundeți lumina.—Două umbre se apropie de ziduri. Le deslușesc în bătaia lunii. Se apropie de poarta de sub pămînt,—ba sue zidul.

II-lea.—Paznicul a avut dreptate! Uite-o, arată dușmanului calea tăinuită prin care se poate cuprinde cetatea.

IV lea.—Pregătiți armele.

II-lea.—Dar regele ce o să zică dacă o ucidem?

III-lea.—Taci! Amîndoi au intrat în pămînt.

II-lea.—Uneltea cu dușmanul!

I-iul.—Nu ai văzut întotdeauna cum i se aprindeau ochii de bucurie cînd putea smulge dela robi vești despre frumusețea împărăției lor? Îi erau atît de dragi, lăuda vitejia lor, traiful lor, înțelepciunea lor!

III-lea.—Trebuia să ne așteptăm la trădare.

I-iul.—Cine poate îndrăzni s'o pedepsească ?

IV-lea.—Toți. Cum ar putea întîrzia pedeapsa ?

III-lea. In numele regelui vom face dreptatea !

Toate intrările au fost întărite. Fără zgomot veghietorii își pregătesc armele. Iată-i !

VIII

Domnița.—*Prinsul.*—*Preoții,*

IV-lea preot.—Stați.

III-lea.—Să vie mulțimea să o judece.

II-lea.—Cu pietre și făclii să fie ucisă.

IV-lea.—Ai fost prinsă, nu mai încapе împotrivre.

I-iul.—Cine e dușmanul cu care te-ai înhăitat ?

III-lea.—Avem dovada nelegiurii.

IV-lea.—Cu cît te-a cumpărat ?

I-iul.—Pedeapsa te așteaptă. Veniți.

Domnița.—Aștept închinarea voastră.

I-iul preot.—Nu mai ești fata regelui.

Domnița.—Inchinați-vă și tremurați înaintea prinsului meu—el este.

I-iul preot.—(tipînd) Căpetenia armatelor împărătești.

II-lea.—Impăratul !

IV-lea.—Prietinel lui.

I-iul.—Tu ai adus în mijlocul nostru pe căpetenia dușmanilor.

II-lea.—Deacum izbînda e a noastră.

Poporul.—Fata regelui lipsește din palat.—A fugit la dușmani.—

Fata regelui se iubește cu un dușman.—Moarte. Perzanie.

—Ucideți fără milă,—toți amăgesc ! Toți cei mari ne părăsesc.

I-iul preot.—Izbîndă. Căpetenia oștirilor împărătești a fost prinsă.

E în minile noastre. Domnița ni l-a adus ca pe un lup

prins în laț.—Ea e stăpîna noastră,—ea fata regelui.

Inchinare ei !

Femeile.—E căpetenia cea mare a dușmanului. E poate însuși îm-

păratul. Ce slab e, ce fără putere ! Și de puterea lui tremur-

ură țările. E un dușman care nu e meșteșugar, nu știe

să clădească mașini ci dă numai porunci. Nu e meșteșu-

gar. E căpetenie,—pe el avem dreptul să-l ucidem. E prin-

sul nostru. Sintem mai viteze decît ostașii—îl vom sfișia

în bucăți. Domnița, cu făcliile să-l aprindem ca pe o făclie

vie. Și zidul cetății e gata. E al nostru.

Domnița.—Tăcere ! E al meu. (Cătră prins) Brațul tău este rănit !

(Își rupe vestimîntul) Trebuie legată rana, fiindcă viața ta

e scumpă !

Poporul.—Inveseliți-vă. Inveseliți-vă ! Căpetenia armatelor dușmane

a fost prinsă. Capul balaurului e zdrobit. Mărire cerului.

I-iul preot.—Cel mai drag prietin al împăratului.

II-lea.—Gîndul care dă putere armatelor.

III-lea.—Biruința!

IV-lea.—Auziți. Departe la ei în tabără i-au aflat lipsa. Lagărul lor se neliniștește. Surlele îl chiamă!

Domnița.—Regele v'a trimis veste!—Indepărtați mulțimea.

Preoții.—Regele a trimis veste!

Domnița.—Numai pentru voi. (Cătră soldați) Luați prinsul meu, e numai al meu. Purtați-vă cu el cum se cuvine cu împărății cei mai mari.

I-iul preot.—Domniță, spune-ne și nouă prin ce vicleşug l-ai prins.

II-lea.—Prin ce vitejie?

Domnița.—Nu am de dat sama nimănui. Nu am ce povesti. Dar regele nostru ne-a trimis veste și încă nu vă pregătiți de ascultare?

I-iul preot.—Ce poate fi mai mare decît izbînda ta? Deacum pacea trebuie să o căpătăm îmbelșugată.

II-lea.—Ce poate fi mai mare decît izbînda!

Domnița.—Vestea regelui! (desfășură de pe săgeată slove). A aflat că dușmanii noștri ridică altare noi pe țărmul fluviului, jertfind turme întregi și prăzi bogate nu numai zeilor lor, ci și însuși Zeului nostru, pe care vor să-l cumpere, să fie de partea lor.

I-iul preot.—(în delir) Ce ne pasă? Tu ai prins căpetenia dușmanilor.

Domnița.—Și nu înțelegi vestea regelui? Nu înțelegi îngrijorarea. Nu vă cuprinde desnădejdea despre cele ce se petrec în cer?

II-lea preot.—Ai prins căpetenia dușmanilor (ingenunche).

IV-lea preot.—Ai prins căpetenia dușmanilor (sărută pasul ei).

Domnița.—Și-dușmanul-vrea-să-prindă-pe-Zeul-nostru!

ACTUL II

Arhitectură ciclopica: boltă foarte joasă turtind parcă pe cei închiși. O lumină de candelă părea că lucește de o veșnicie în monotonia durerii.

Păzitorul are o firidă pe unde poate privi în temniță fără să mai intre. O urnă; lespezi de piatră care se prelungesc în întuneric. Geamăt. Vaerul și el a obosit.

In catacombe.—Robi

I-ul.—O fi ziua sau noaptea?

II-lea.—De unde vrei să știm? Aici sîntem atît de adînc subț pămînt; nu luminează decît candela paznicului.

III-lea.—Dacă mai stăm mult închiși ne ruginesc lanțurile și cad bucăți.

IV-lea.—Auzi lanțurile celorlalți, în cealaltă hrubă.

V-lea.—E zi sau noapte, paznice? (întrebare reluată de toți până la răspuns).

VI-lea.—Pentru voi este numai noapte.

Bătrînul.—Aștept învierea morților și viața veacului.

I-iul.—Noi sintem prinși de războiu și ne închide cu nebunii.

II-lea.—Taci, el e sfânt.

III-lea.—Sfintule, ai isprăvit rugăciunile ?

Bătrînul.—Nu sint sfânt, sint om.

III-lea.—Dar Petru e sfânt ?

IV-lea.—Cine e Petru ?

Bătrînul.—Petre, un pescar. El cunoaște pe fiul omului și prin El lumina mîntuitoare a fericîților.

V-lea.—Sintem închiși cu un creștin spurcat. El ne poartă nenoroc și nouă și dușmanilor.

Bătrînul.—Toți sintem frați.

I-ul.—Ți-am spus că e nebun. Ași vrea să văd odată isprăvit războiul. Invinge împărăția noastră,—sau înving dușmanii.

II-lea.—Invinge foamea.

III-lea.—Inving oamenii, mașinile înving, sau înving Zeii.

III-lea.—Eu aș vrea să știu de ce am pornit la luptă.

II-lea.—Vrei să știi de ce pornesc războaiele ? Dacă te-ai gândi, ai tăcea.

III-lea.—Uite am tăcut și tot nu înțeleg—de ce pornesc, popoarele, războaiele.

I-iul.—Bucurați-vă, se apropie lumină.

II-lea.—O întîmplare neobișnuită.

III-lea.—Tot nu-i ceasul libertății.

V-lea.—Al sfîrșitului ? care sfîrșit ?

SCENA II-a

Paznicul.—Aceștia sint prea slabi. Brațele lor nu sint voinice. Sint cărturari, bătrîni, bolnavi.

II-lea paznic.—La ce îi mai țineți ?

Paznicul.—Pentru schimbul de prinși de război.

II-lea paznic.—Să mergem mai departe. Trebuie robi puternici care să știe să mînuiască sapa. Vor fi bine răsplățiți.

SCENA III-a

III-lea.—Am scăpat.

Bătrînul.—Tainice sint căile tale, Doamne.

III-lea.—Știi și tu, bătrînule, din ce primejdie am scăpat.

I-iul.—Ce primejdie ?

III-lea.—Își îngroapă comorile - în munte—intr'un loc tainic.

II-lea.—Și răsplătesc pe cei ce-l ajută. De ce nu mi-ai spus ? De ce nu ne-am îmbiat ?

III-lea.—Ai să rămii fără minte. Crezi că se reîntoarce vreunul din cei ce îngroapă comorile ? De trei zile samarele poartă spre țintă necunoscută poveri de aur și nestemate. Trei rînduri de robi au dus șiragurile de nestemate, cupe de aur, cununi regești, și vase mari cu chipuri de animale pe ele. Sara cei ce se întorceau căpătau mîncare grasă.

II-lea.—Mîncare grasă ?

III-lea.—Și otrăvită.

I-iul.—Dar tu de unde știi toate astea ?

III-lea.—Cine are ochi știe să vadă, — cine are urechi știe să audă,—cine e ager află. Și coroana dată de fostul împărat regelui, e acolo !

Bătrînul.—Toate bogățiile sînt deșertăciune. Adevăr zic vouă. Goi și singuri venim,—singuri și goi ne întorcem în țărînă.

V-lea.—Bătrîne, vreau să cred și eu în dumnezeul tău și al popoului tău. Vrei să mă înveți să mă închin lui ?

Bătrînul.—Toți vor învăța închinarea mai curînd sau mai tîrziu, mîne sau în veac.

SCENA III-a

P a z n i c u l

Paznicul.—Scăparea pentru unul din voi. Căpetenia voastră a fost prinsă și o să trimitem scrisoare împăratului vostru pentru răscumpărarea lui. Însăși va alege pe unul din voi ca să-l trimeată în lagăr.

I-iul.—Pe mine să mă trimeată—am să alerg într'un suflet.

III-lea.—Numai pe mine,—am să gonesc în genunchi.

IV-lea.—Ba pe mine,—am să-i ud mînilor cu lacrimile mele

V-lea.—A fost prins cel care porunca. Armata noastră are să fie învinsă.

SCENA IV-a

C ă p e t e n i a

Căpetenia.—Poți alege pe cel ce va merge în lagăr și apoi până la fluviu să ceară răscumpărarea.

I-iul rob.—Lasă-mă să fiu eu fericitul !

II-lea.—Stăpîne îndură-te și trimite-mă pe mine.

V-lea.—Ai milă, eu să merg.

IV-lea.—Eu voi duce vestea cea bună.

II-lea.—Știu să alerg ca vîntul.

V-lea.—Voiu purta cu sfințenie solia.

I-iul.—Stăpîne, eu trebuie să duc vestea.

Paznicul.—Tăceți cînilor ; cu lătratul vostru zăpăciți alegerea. Uite biciul, am să le pipăi picioarele și cel care pare mai puternic va pleca.

II-lea rob.—Eu sînt cel mai puternic ! Picioarele mele sînt subțiri dar agere îndată ce mă desmorțesc.

V-lea.—Aerul de aici e amețitor—dar la lumina soarelui alerg ca cerbul.

I-ul.—Am să alerg zi și noapte.—Șchiopăt numai de amețală.

IV-lea.—Dacă e nevoe și pe brînci mă tărăsc.

I-iul.—Alege-mă pe mine.

V-lea.—Pe mine.

II-lea.—Pe mine.

IV-lea.—Fă să fiu eu fericitul.

Prizonierul.—Nu vreau să trimit nici o veste.

Căpetenia.—Nu vreau să scap.

III-lea rob.—Totuși te va scăpa împăratul, pentru că tu ești prietinul lui cel mai drag.

IV-lea.—Ai să fii silit să trimiți veste.

II-lea.—S'ar isprăvi războiul prin răscumpărarea ta.

I-iul.—Ne-am întoarce iar acasă.

V-lea.—Împărăția noastră ar rămîne și așa cea mai mare împărăție din lume, iar ei ar rămîne cu țara pe care o vezi cît e de rea.

Căpetenia.—(rătră paznic). Du-te și spune regelui că prinsul nu vrea să trimeată veste de răscumpărare, împăratului.

III-lea rob.—Căpetenie îngăduie să-i vorbesc singur, și eu îl voiu îndupleca.

Căpetenia.—Crezi? Cine ești tu ca să schimbi hotăririle ce sorsesc lumi.

III-lea rob.—Un rob.

SCENĂ (aceiași—Domnița)

Domnița.—Viața ta stă în minele alor noștri. Regele nostru mă trimite să te înduplec. Regele e puternic și înțelept, el zice: popoarele pot să trăiască în pace—tu vei fi prietinul țării mele. Răscumpărarea ta va fi fericire pentru toți.

Bătrînul.—Pacea între oameni, a spus pescarul, e semn al fericirii cerești. Împărăția lumii poate fi cumpărată cu o viață.

Bătrînul.—Împărăția cerurilor a răscumpărat' o suflet.

Căpetenia.—Și aici sînt creștini!

Bătrînul.—Pretutindeni.

Domnița.—Scrie împăratului. Fluviul să rămînă hotar între țările lui și noi.

III-lea rob.—Domniță îndură-te de noi și lasă-mă să-i vorbesc; eu îl voiu îndupleca.

IV-lea.—Nu ne aude nimeni,—grăbește-te și înțelege. Împăratului dacă nu îi trimiți tu veste, îi trimit ei. Și dacă împăratul vrea, tot te răscumpără. Ei au să trimeată o solie—fă ca eu să fiu cel trimes și spune-mi cele ce trebuie să spun. Eu știu să apăr cu atîta căldură încît voiu îndupleca, și atunci cînd te vei reîntoarce îmi voiu lua răsplata.

Prizonierul.—Ei bine, ai să spui împăratului,—prietinului meu,—stăpînului meu,—că am știut să-mi fac datoria cu aceiași vitejie cu care bătrîni știu să moară pe cîmpul de luptă.

Domnița.—Trimiți veste împăratului?

Căpetenia.—Spune atunci că regele nostru a cerut în schimb libertatea ostașilor noștri, înapoierea prăzii, dăruirea armamentelor și a mașinilor, și retragerea oștilor împărătești dincolo de fluviu.

Prizonierul.—Vei spune că aceste toate au fost cerute în schimbul vieții mele și că sint fericit știind cât de mult prețuește viața mea în ochii dușmanului.

Căpetenia.—Răspunsul tău e îndoelnic.

Domnița.—Oare ar vrea să-și întîrzie scăparea? Vei ține în această închisoare locul celui trimis până la întoarcerea răspunsului.

Faznicul.—Răspunsul lor nu poate să întîrzie.

III-lea rob. Poate că nu țin minte cuvintele răspunsului tău—nu vrei să le scrii pe tăblița de ceară?

Prizonierul.—Ai dreptate. Du-te cu bine.

III-lea rob.—Ca o săgeată.

Căpetenia.—Ce ai scris?

Prizonierul.—Răspunsul nu poate întîrzia.

Paznicul. Deacum pacea nu mai poate fi îndepărtată, și cînd te gîndești că astăzi încă au fost îngropate cele din urmă comori și coroana cea sfîntă.

Căpetenia.—Vorbești prea mult, și vorba îți poate aduce pieirea.

Paznicul.—Ertare.

Căpetenia.—Vestea cea bună a pornit, răspunsul o să se înapoeze curînd. Aici schimbați paznicul.

Bătrînul.—Cine a luat locul robului?

I-iul rob.—Nu plecați atît de grabnic. Spuneți-ne cel puțin dacă afară e zi sau noapte.

II-lea.—Mai turnați untdelemn în candelă, altfel se stinge și cea din urmă scîntee și nu mai știm dacă trăim.

I-iul.—Au plecat, și lumina se stinge. Clipește ca un ochiu care se închide în lacrimi; lumina moare!

V-lea.—Tu care ai fost căpetenia armatelor trebuia să ceri îndurare pentru toți.

IV-lea.—Și pîne.

II-lea.—Și apă.

I-iul.—Și pae, uite dormim pe pietre ude.

Bătrînul.—Lumina cea adevărată nu e nici rază care fuge cu asfințitul, nici candelă în care piere undelelemnul.

II-lea rob.—Aici ne rod lighioanele și lindinele.

IV-lea.—Lumina s'a stins! (întuneric de tot).

I-iul. Nădejdea noastră e în răspunsul împăratului.

V-lea.—O fi noapte sau zi?

II-lea.—Nu știu. Nu poate nimeni să mai știe.

Bătrînul.—Și pescarul a înțeles cuvîntul mîntuitorului că toți sîntem frați; și împărați și robi.

II-lea rob. Taci spurcatule.

Bătrînul.—Și regii și cerșetorii.

IV-lea.—Taci creștine.

Bătrînul.—Iară apostolii, propovăduind în numele lui, sînt pretutîndeni cum și el pretutîndeni este.

I-iul rob.—Un șarpe s'a apropiat de mine—i-am simțit încolăcirile.

Bătrînul.—Toate cetățile cad. Toate împărățiile pier.

II-lea rob.—Tu care ești căpetenia oștirilor de ce taci?

IV-lea.—Minune: priviți stele scoboară zidul și vin și se așează pe fruntea bătrînului.

V-lea.—Poate că în adevăr credința lui era cea adevărată! Ce ne pasă nouă de lupta între neamuri, cum spunea el toți sîntem frați.

I-iul.—Ai să vezi că acum zidurile o să se dărîme și o să înceapă învierea.

II-lea.—Dar crezi că morții mor vreodată ca să învie? Nu sînt ei totdeauna veșnici?

V-lea.—Să chemăm paznicul să-i vestim și lui minunea; peste toate țările nu e decît o singură credință.

II-lea.—Paznicule, deschide!—nu mai e nevoie de lacăte și lanțuri. Ceasul cel mare a venit pentru toți.

Paznicul.—Ce e?

I-iul rob.—Haide, grăbește-te. Nu e nici o răscoală. Nu are cine să se împotrivescă. O minune mare s'a săvîrșit; uite stelele cerului au început să se pogoare la noi în adînc.

Paznicul.—Tăceți spurcaților. O minune în vremurile noastre nu se mai întîmplă! Acum o sută de ani, da, se puteau întîmpla. Atunci țapul încornorat vindeca orbii și învia morții. Cu el minunile au luat sfîrșit.

Prizonierul.—Totuși, paznice, e destul de ciudat că licuricii au venit să se așeze pe fruntea bătrînului.

Paznicul.—Viermușorii negri? Stelele voastre? Afară e ziua și armatele se luptă.

I-iul rob.—Ți-am spus că afară e ziua.

II-lea.—Dar bătrînul a murit. Scoateți hoitul ca să nu ne împruță.

ACTUL III.

Pădure roșie de toamnă suind repede în fund spre muntele pe care trec în convoiuri cei din urmă soldați fugari. Din cînd în cînd cad frunze. În față lespezi drepte cioplite în cerc inchipuiesc un templu barbar: sînt cele șapte lespezi ale zilelor—zugrăvite cu roșu și galben ca desenele de pe ouăle incondeiate. Un foc atunci cînd se aprinde leagănă fum alb—luminează puțin și portocaliu. Cei care trec în fundul scenei prin pădure:

I războinic.—Încotro?

II-lea.—Tot mai departe și iar mai departe. Umerii mei sînt roși de povară și sîngeră!

I-iul.—A mai căzut o cetate de a noastră. Flăcările au mistuit zidurile de lemn.

II-lea.—Și regele n'a putut să învingă!

I-iul. Să fie adevărat că Dumnezeuul nostru ne-a părăsit?

II-lea.—Tu știi calea?

I-iul.—Cît mai departe de dușman!

SCENA II-a (se aude și un bocet)

O femeie.—Am căutat răzbunarea, și e zadarnic.

II-a.—Ții minte, cînd se întorceau părinții noștri din cealaltă țară, cu prăzi bogate, astăzi urmașii se întorc cu spinarea încovoiată, nu de greutatea prăzilor ci de răni.

III-a.—Dece ne-a chemat aici ?

I-a.—Nu știu !

II-a.—Sînt oboșită. Toată noaptea am stat împletind din pletele mele coarde pentru arcuri.

III-a.—Toate am făcut la fel !

I-a.—N'au mai rămas săgeți, nu mai sînt arcuri, săbiile alor noștri se frîng ! Armele dușmanilor sînt mai tari. Eu cred că împărăția noastră pierе pentru totdeauna.

III-a.—Aici sintem, Domniță.

Domnița.—Să vie și celelalte.

O femeie.—Vin mai încet ? Ce poveri aduc ?

Domnița.—Adunați vreascuri.

II-a femeie.—Înțeleg ! Vom face o nouă jertfă. Dar care este prada care vrei s'o închini ?

Domnița.—Grăbiți-vă.

I-a femeie.—Iată, focul începe să muște în ramurile uscate și așteaptă rugăciunile !

II-a femeie.—Cui să ne închinăm ?

III-a.—Tu ai poruncit să scoată din palat steagurile dușmanilor cucerite de părinții noștri ?

V-a.—Am adus toate prăzile. Bărbații au plecat în munte să ascundă în munte aurul. Nu rămăseseră în palat decît aceste steaguri vechi ale dușmanilor.

VI-a.—N'au nici un preț. Vulturii cocliți, tăblițele pe care e însemnat numele legiurilor învinse.

Domnița.—Porunca regelui este să le jertfim focului. Poate că flăcările mistuind în cenușă amintirea trecutelor noastre izbînzii o să înduplece pe cel puternic să apere din nou țara noastră. Focule, tu care ai mistuit acum cetățile noastre, primește și amintirea înfrîngerilor dușmane de odinioară.

I-a femeie.—Plîngi, Domniță ?

Domnița.—Îndrăznești să privești ochii mei ? (Sus prin munte trece alt cortegiu).

II-a femeie.—Priviți ! Alții care mai pleacă în munte !

III-a.—Cine vrea un arc făcut cu pletele mele ?

II-a.—O sabie ascuțită pe piatra rîșniței de moară !

I-iul.—Nu mai avem nevoe de plete.

II-a.—Nu mai avem nevoe de piatră care să macine pîne !

II-a.—Încotro ?

I-iul războinic.—Spre munte !

II-lea.—Voi cînd plecați ? Porunca regelui e să grăbiți. Unde sînt copiii ?

VI-a femeie.—Copiii au murit !

II-lea războinic.—Unde sînt prinşii de războiu ?

Toate femeile.—I-am ucis noi ! Moartea lor a fost mîngîierea noastră.

III-lea războinic.—Grăbiţi-vă, duşmanul se apropie.

I-iul.—Aţi ucis pe toţi cei prinşi ?

Domniţa.—Grăbiţi-vă în spre duşman. Unde e regele ?

Un soldat.—Regele luptă !

I-iul preot.—Domniţă, veştile rele sue muntele ! Ceialţi regi ne-au părăsit, trecînd în tabăra împăratului cu armele lor, cu carele lor. Am rămas singuri.

Domniţa.—Şi regele nostru ?

I-iul preot.—Regele nostru luptă. (refren).

Alţi războinici.—Grăbiţi-vă, legiunile au pornit împotriva codrului.

II-a femeie.—Nu mai e nimeni în cetate. Torţele au fost apropiate de noi de grinzile zidurilor. Cetatea a început să ardă. (lumină roşie departe).

Domniţa.—Aduceţi pe cel care a fost prins de mine.

I-a femeie.—Vrei să-l purtăm mai departe ? Este atîta de slăbit, încît abia se mai poate ţine pe picioare.

II-a femeie.—Toţi duşmanii sînt slabi. Armele lor sînt însă îngrozitoare ! (De subt o piatră culcată, scot pe prins).

Domniţa.—Astăzi s'a împlinit ziua în care trebuia să vie răspunsul duşmanului. În loc de pace, armatele lor au înaintat mai crunte.

I-iul preot.—Căpetenia duşmană n'a vrut să ne fie de nici un ajutor.

SCENA III.

Prizonierul

Prizonierul.—La ce mă mai chemi, Domniţă nemilostivă, din adîncul închisorii negre, în care mă obişnuisem ca într'un mormînt.

Domniţa.—Duşmanii sînt învinşi. Departe spre rîul cel mare armatele ţării mele au fugărit pe ai tăi. Şi împăratul vostru e mort.

Prizonierul.—Minţi.

Domniţa.—Focuri aprinse în pădurile de lingă baltă, au vestit izbînda, şi din măgură în măgură, până sus pe sfîncă în care doarme Omul, au vestit printr'un şirag de flăcări alergătoare, înfringerea din urmă a oştirilor voastre.

Prizonierul.—Minţi.

Domniţa.—Uriaşele voastre arme de luptă : Tunurile alergătoare, berbecii mugitori şi praştile cu bolovani au fost sfărmate. În vîrf de suliţe roşii, rînjeşte mulţumit lupul ţării mele, cu şapte coame resfirate în vînt.

Prizonierul.—Nu lacrimi de durere îmi împînzesc ochii, ci numai lumina făclilor şi neobişnuinţa. Era atît de întuneric în groapa în care stam. Dar armatele noastre nu pot fi învinse. Şi împăratul nostru, dumnezeescul, trăeşte.

Domnița.—Împăratul e mort!

Femeile.—Împăratul e mort!

Prizonierul.—Legiunile noastre se apropie de cetate.

Domnița.—Nu-i adevărat, faci.

Prizonierul.—Pentru temnița neagră, lumina e zăvornită,—dar nu și glasurile. Și dacă pînea și apa îmi lipsiră, în schimb bocetele femeilor jelind a moarte, îmi erau cîntec și apă și pîne. Și îmi jurau izbînda armatelor mele.

O femeie.—Gura ta am s'o astup cu țărînă. Bulgării să acopere blestemele tale, izvorîte din putreziciunea sufletului dușman.

II-a.—Cu undrele albite în foc o să-ți sfîșiem limba;—cobe ținută de noi numai prin milă, așa cum un copil rabdă și hrănește un corb olog.

III-a.—Cu minile cu care mi-am desmierdat copilul, am să smulg bucăți din grumazul tău, să hrănesc cîinii noștri și să învețe gustul plăcut al cărnurilor de dușman.

Prizonierul.—Departa peste mări, într'o țară de lumină, acolo veghează zeii asupra cetății noastre, în grădini cu ape jucătoare, din verdeață veșnică, zeii cei frumoși strălucesc în piatră albă.

femeie.—E nebun! Zăpada ucide orice verdeață. Toți zeii voștri tremură de Dumnezeuul nostru, El care e și cer și apă și pămînt.

A II-a.—El care e totdeauna.

A III-a.—El care e singurul zeu.

Prizonierul.—Dar zeii noștri au arătat în cenușe și în zboruri, în jertfe grase și în căderi de stele, izbînda noastră.

Domnița.—Astea ți le-a povestit mormîntul?

Prizonierul.—Mormîntul meu mi-a povestit mai mult.

I-a femeie.—Până cînd să răbdăm îngăimări aurite. Nu uita că noi nu mai toarcem lîna aspră, ci ascuțim vîrfuri de su-liți, cu greșii albe, și le înmuem în veninul erburilor negre, pe care le dăruește pădurea în asfințit de lună.

A II-a.—Săbiilor încovoiate le-am dat căldura cărbunilor, încît luminau singure, și apoi sforăind, străbăteau rîul de ghiață, pentruca să fie neînvînse în tărie. Minile mele negre de foc, roșii de îngheț, să-ți mărturisească isprava ce o să-vîrșesc săbiile încovoiate în grumazii fraților tăi.

Prizonierul.—Mormîntul orb mi-a povestit izbînda proorocită peste mări de jertfele noastre.

A III-a.—Privește, nici una nu mai avem plete. Coșițele au fost tăiate, și în loc să fie împletite pe tîmpla stîngă ca o toartă nestemată, ca o aripă ageră, ca un semn de mîndrețe, pletele au încins arcurile înalte și așteaptă încordate să trimeată moarte, mînuite de călăreții înzăuați, în fugărirea celor învinși.

Frizonierul. În mormînt era întuneric. Tirziu de tot, cînd bocecele încetaseră și cînd noaptea adîncă o simțeam din adîncul pămîntului lămurită din faptul că și lătratul cînilor contenise, am auzit cu urechea lipită de pămîntul drag, zgomotul luptelor și pașii armatelor.

Domnița.—Erau șiraguri de prinși trimiși spre cetate. Armatele voastre învinse ne dau atîția robi!

O femeie.—Erau turmele voastre albe și cornute care mugind se îndreptau spre pășunea muntelui.

Frizonierul.—Erau ai voștri, fugăriți de ai mei. Întăiu am crezut ca voi, că sînt turme. Apoi am fost amăgit de triste ispitiri. Dar noapte de noapte zgomotul se apropia și odată, în întunecime am auzit lămurit semnalul răsunător al trîmbițelor lungi cu care santinelele obișnuesc în țară cucerită să vestească în cumpăna veghiilor, „somnul liniștit“—*Domnița!*—acea cîntare lină și supra omenească, păsul legiunilor răsună și'mi îmbată de fericire trupul.

Domnița.—Ai visat!

Prizonierul.—Nu se poate,—privește semnele.

Domnița.—Te-au strîns lanțurile, ce vrei să zici?

Prizonierul.—Mi-am zis singur că visez—și ca să-mi dovedesc cît de adevărată este Victoria, mi-am mușcat pînă la os amîndouă mînile.

Domnița.—Spune înainte. Vorbele tale sînt neprețuite. Încă subt celălalt împărat al vostru ați pierdut steaguri și trîmbițe și arme. Înainte copiii noștri se jucau cu ele. Apoi—ne-a venit un gînd minunat: Să învățăm dela prinșii noștri semnele voastre de luptă. Sunăm bine liniștea oștirilor împărătești? Nu ai înțeles nici chiar tu că nu sentinelele voastre ci ostașii noștri cîntau liniștea în noapte. Paznicii voștri au fost zgrumăți pe șanțul de pămînt. Buciumașii noștri sunau trîmbițele voastre și pe brînci se apropiau de cei adormiți, ca să le prelungească pînă dincolo de viață somnul. În timp ce trîmbițele cu răsunset dulce cîntau: nu aveți grijă, că sînteți apărați!

I-a femeie.—S'a năruit ca un mort.

A II-a.—Cuvintele i-au pătruns în inimă.

A III-a.—Dacă l-ai ucis vorbind—i-ai scurțat chinurile lui.

Domnița.—Deșteaptă-te, deșteaptă-te. Nu vreau să mori așa. Plecați. Plecați. Plecați.

Prizonierul.—Împăratul e mort!

Domnița.—Împăratul trăește. Tu ești al nostru, dar țara ta a învins.

Prizonierul.—Încă o chinuire. Vorbe cu două tăiușuri, îmi străbat pieptul. Dece se mai bate inima?

Domnița.—Dacă și tu ai fi fost învingător, m'ai fi dus în cetatea voastră strălucită, legată de roțile unui car de luptă. Știu de la alți războinici cum pedepsiți învinșii. Fete de împărat date pradă fiarelor, goale de vestminte—sfîșiate subt ochii mulțimei.

Prizonierul.—Pe tine te-ași fi ertat.

Domnița.—Dece n'au răspuns ai tăi ?

Prizonierul.—Fiindcă împăratului i-am scris să nu-mi răscumpere viața printr'o pace rușinoasă. Fiindcă robul pe care l-ați trimis la împărat și-a făcut datoria. A fost căpitenia în legiunile mele. Și răspunsul împăratului nu poate fi decît izbînda lui.

Domnița.—Dar jurase pe zei să ceară răscumpărarea ta.

Prizonierul.—Biruînța pentru ai mei e mai scumpă și decît viața și decît jurămîntul.

Domnița.—Voi amăgiți și pe zei.

Prizonierul.—Îi amăgim, îi cumpărăm, și învingem !

Domnița.—Legăți-l de trunchiul stejarului (Se aud trîmbițe).

Prizonierul.—Isbînda își apropie ceasul !

Domnița.—Îndepărtați-vă ! Căpetenie dușmană, îți făgăduisem să-ți las viața. Ai încercat să ne amăgești. Noi am bănuț că scrisoarea ta o să mintă. Trimisul chiar putea să moară pe drum. Am avut grijă, să întocmim altă scrisoare—dar împăratul tău a pierdut încrederea în tine. Înfrîngerile lui sînt socotite vina ta.

Un ostaș.—Grăbiți-vă ! Fugiți ! Dușmanul a înconjurat pădurea.

Domnița.—Uite, mai ai încă timp să fugi !

Prizonierul.—Nu vreau să fug.

Femeile.—Domniță, trebuie să plecăm !

Domnița.—Nu vreau să-l ucideți !

Căpitenia.—Insuși eu te voi deslega de viață. Arcul acesta este împletit cu pletele mele, pletele mele care n'au să mai poarte niciodată coroana de aur, și săgeata o cunoști. A mai purtat odată vrăjită veste printr'un inel de aur ; înduplecă-te ! Scrie a lor tăi să închee pacea, și uite săgeata o frîng și arcul îl frîng, și pe umerii mei te voi purta mai departe prin munte.

O femeie.—Toată pădurea e înconjurată !

Domnița.—Atunci mori ! Mantaua mea te va acoperi !

Altă femeie.—Toată pădurea este înconjurată de dușman. (Arcul pornește ; săgeata străbate pieptul lui).

Domnița.—De acum să mergem ! Strecurați-vă dealungul rîului ; lîngă prăpastie e un drum pe subt munte care ajunge până în cetatea soarelui.

Altă femeie.—Din steaguri n'a mai rămas decît cenușă.

A 2-a femeie.—A murit atît de repede căpetenia ! Dece nu l'ai lăsat să se chinuiască ? Săgeata ta i-a pătruns deadreptul în inimă. Un strop de sînge a udat o tăbliță care n'a mai ars.

Domnița.—Desprindeți capul de grumaz—il vom purta în semn de biruînță.

I războinic.—Aduc vestea regelui ! Țara noastră cîștigă pacea ! Dușmanul se retrage înapoiindu-ne toate bogățiile și toți prinșii în schimbul căpeteniei lor. Unde este prinsul tău ?

Domnița.—Grăbește-te, ia drumul muntelui, subt stîncă. Căpetenia nu mai este la noi! (smulge săgeata din pieptul mortului)
Cineva a vrut altfel! (amenință cerul cu pumnul).

ACTUL IV.

Lumină lividă de iarnă — vaer de vînt în ecourile pietrei. Cei din urmă fugari sînt îngrămădiți în cea din urmă ascunzătoare. Nu au rămas de cît bătrînii foarte bătrîni și femeile!

O peșteră în munți—prin intrare se vede iarna în brazi—în adîncime e cîntecul.

I-ul.—N'a mai rămas nici o nădejde; toată țara e cucerită.

VI-lea.—Mi-e frig, fumul focului ne-ar descoperi dușmanilor.

VIII-lea.—Mi-e foame—rădăcini amare nu mai pot smulge din pămîntul înghețat.

II-lea.—Stîncile să se dărîme deasupra noastră. (III-lea) Am căutat rădăcini și am găsit pietre ciudate.

VII-lea.—Sînt țeste din alte lupte vechi, cu fruntea găurită în mijloc parcă ar fi vrut să o golească oameni flămînzi.

VI-lea.—Și săgeți de piatră am găsit—semn al unor lupte străvechi.

VII-lea.—Unde e regele?

VI-lea.—Regele e lîngă noi.

III-lea.—Regele și cu ceilalți preoți credincioși soarelui și lunii au intrat în munte. Aici în adîncul de piatră țin sfat. Poruncile lor nu mai pot să întirzie.

IV-lea.—Eu știu ce vor să facă subt munte: vraja cea mare prin care orice rege odată în viață se poate preschimba în lup sălbatic, și atunci în fruntea noastră va izgoni dușmanul.

V-lea.—L-ai văzut pe rege?

III-lea.—Nu. Am văzut numai vestmintele lui cusute cu fășii de aur, și preoții au intrat și ei în pămînt.

II-lea.—Dar cînd au să iasă afară, trebuie să ne aducă biruința, și fericirea.

VIII-lea.—Să învie pe toți cei ce au murit pînă acum pentru el.

VI-lea.—Părinții.

VII-lea.—Frații.

VI-lea.—Copiii.

III-lea.—Ascultți? Din cînd în cînd vine din adînc cîntecul lor.

VI-lea.—Se roagă preoții pe care nu-i ajută minunea. Cerul a murit. Uite-te bine la cer, e mort de mult.

VII-lea.—Și steaua a cărei coadă semăna cu săbiile noastre încovoiate și-a bătut joc de noi.

VI-lea.—Din adîncuri vine glas de moarte.

I-ul.—Și apa care se scurge depe țurțurii de ghiață pare un plîns neconținut.

II-lea.—Dar mine o să ne găsească și aici dușmanul.

Domnița.—Care sînt poruncile regelui?

VI-lea.—Regele se roagă!

VII-lea.—Nu putem aprinde nici măcar un foc pentru puterile nevăzutului!

VI-lea.—Care își ride de noi. Afară în munte și peste țară s'a întins gerul alb.

VII-lea.—Taci, nu mai blestema!

VI-lea.—Ce ar putea să ne prigonească mai mult?

VIII-a.—Ce bine ar mai putea schimba răul?

VI-lea.—Cealaltă viață.

VII-lea.—Nu ne-au învins oamenii, ci vremea. Ninsorea a acoperit gropile cu grîne și pentru noi și troenile ne-au zăvorit muntele.

VI-lea.—Nu ne-a învins dușmanul, ci vremea!

VIII-lea.—Tremur fără să-mi fie frig, nu îmi mai pot opri nici mâinile nici gura,—tremur. Bateți pietrele să iasă foc. Vreau să mor de căldură.

VI-a.—O căprioară gonită de viscol își căutase adăpost aici în peșteră.—Eri am vrut s'o mulg, să-mi alăptez copilul fiindcă pieptul meu s'a uscat, și cînd am avut laptele (ride) copilul murise.

VII-lea.—Unde e laptele?

VI-a.—Îmi trebuie ceară albă ca să înfăș copilul până la înviere.

VIII-lea.—Nu ne mai trebuie copii.

VII-a.—Dece se mai roagă regele cînd puternicii din cerul nostru au fost cumpărați de dușmani?

VI-lea.—Nu blestemați, spurcatelor!

Vestitor.—Regele a trimis poruncă!

VII-lea.—Regele a trimis poruncă. Regele nădăjduște. Regele! (ecou)

Cîte-va.—Ce vrea regele? (ecou)

Cîți-va.—Impliniți porunca regelui. (ecou)

VI-lea.—Și are să se schimbe în lup cu grumaz de aramă.

VII-lea.—Care sînt poruncile regelui?

Toți.—Regele—Regele. (ecou)

Solul.—Să se pregătească băutura!

VI-a.—E cea mai puternică dintre vrăji.

VII-lea.—Atunci totul se schimbă.

Domnița.—Băutura este pregătită de mult!

VII-lea.—Ce vrea regele? În întuneric am văzut ochii lui de lup ca două lumini verzi.

VIII-a.—Nu știu ce vrea regele. Acolo în piatră, în adîncime de unde vuuiește glasul, e o sală săpată de ape; nimeni nu a văzut-o, dar toți o știu.

VI-lea.—Cu o lespede mare care slujește de masă, cu bolovani ciopliți care sînt tronuri.

VIII-a.—Regele benchetuește acolo, și noi ne pierdem nădejdea.

VII-lea.—Ce băătură a cerut regele?

Solul.—O știți prea bine, e băutura pentru care au fost culese ierburile tari.

VI-lea.—Sărbătoarea învinșilor! Dacă vreți cupe luați vasele din care au băut alții.

VIII-lea.—Taci, tu nu înțelegi.

VII-lea.—Și dacă nu înțeleg, asta nu mă împiedică să pier.

VIII-lea.—Astăzi moare împărăția noastră.

VI-a.—Nu mai e nici o scăpare; eu știu că sînt o proastă dar dece nu am chemat în ajutor piticii dela gurile fluviului despre care am auzit că se luptă cu cocorii și furnicile de fier.

VII-lea.—Ne-ar fi părăsit și ei ca și neamurile omenești care au trecut toate de partea împăratului dușman.

VI-lea.—Dece au ținut mai mult cu dușmanul?

VIII-lea.—Fiindcă îi va stăpîni mai tare.

VII-lea.—Și atunci care e dreptatea?

Domnița.—Trimiteți regelui băutura!

VII-ea.—Ții minte cînd șarpele cetății venea să bea lapte din blidurile așezate în cinstea lui lîngă fîntîni; cînd a ars cetatea l'am găsit mort în pădure și putrezit de mult.

VI-lea.—A fost un semn.

VIII-lea.—Toate sînt semne.

VI-lea.—Regele a cerut venin amestecat cu miere; asta e băutura lui.

VII-lea.—Așa se fac oamenii lupi!

VIII-lea.—Și dușmanul se apropie. Ca un șarpe înaintează oștirea și sue spre noi.

VI-lea.—Și minunea nu se mai săvîrșește. Vina o poartă numai regele care nu vrea.

VIII-lea.—O să fim prinși. Regele trebuia să se gîndească pentru noi.

Domnița.—Rămîne muntele!—Printre bolovani putem să ne suim spre cer. Pregătiți-vă de drum.

VIII-lea.—Nu vrem să plecăm fără rege!

VI-lea.—Ascultați?

VIII-lea.—Regele sună pentru cea din urmă oară din cornul de zimbru și își ia rămas bun dela țara lui.

VII-lea.—Dar regele nu are dece să-și ia rămas bun, nu poate pleca. Nu are alt drum decît pe la noi. Il vom opri.

VIII-lea.—Tot nu ai înțeles?

VI-lea.—Nu vreau.

VIII-lea.—Muntele tot nu mai e acum decît ghiață și viscol; chiar turmele de cerbi și zimbri trebuie să fie pierite.

VII-ea.—Turmele noastre!

VIII-lea.—N'a mai rămas în munte decît pustiul înghețat!

VI-lea.—Regele să vie cu noi! (Regele—ecou)

Domnița.—Trebuie să mergem! Vreți vorba să se prefacă în biciu și să vă mîn ca pe o turmă, vreți să rămîneți pradă dușmanului, cînd tae pîntecele ca să neleguiască pruncii?

VI-lea.—Pe munte vom muri. Uite, cum ninge.

VIII-ea.—Poate mai putem trăi o noapte!

VII-lea.—Eu nu mai vreau să știu nimic. Vreau să fiu piatră!

VI-lea.—Și ce să facem în munte?

Domnița.—Ascultați, știu încă o cale,—o vrea regele,—o să găsiți urme de lup și o să înțelegeți că e „drumul lui“ printre troenele de zădădă—o cale până la cer,—printre stelele de zăpadă,—până la comorile regelui—cele pe care dușmanul nu poate să le găsească!

VII-lea.—Comorile au fost găsite! Un rob le-a arătat, erau subt rîu. Blestemele nu au lovit pe cei ce le-au ridicat! Nici blestemele nu mai au putere? Ce vrei sus?

Domnița.—Sus de tot, pe cea mai înaltă înălțime, acolo unde pămîntul se împreună cu cerul.

VII-lea.—Înțeleg, acolo să ne rugăm mai aproape de urechia de piatră a puterilor și minunea o să se întîmple. Uriașul de cremene o să se trezească din somnul lui—el care a făcut pe toți copiii pămîntului și o să se ridice, el, care e munte! Și trosnind i se vor urni brațele de stîncă și cu o singură clintire o să se zdrobească toate legiunile vrăjmașe. O să rezeze păduri, o să strivească măguri, o să întoarcă mersul apelor.

Mulți.—Nu mai credem!

Domnița.—Veniți. N'am să mă rog puternicilor dumnezei care pentru jertfe mai grase și podoabe mai bogate s'au vîndut dușmanilor. Dar arcurile noastre au să străpungă negura deasă în care dorm fulgerile cerului. Să curgă singele din pieptul norilor!

VIII-lea.—Uite norii se înroșesc în amurg!

Domnița.—Vreau să se înroșească zăpada!

VII-lea.—Nu mai ninge—plouă sînge.

VI-lea.—Rămii, o s'înghețăm înainte de a fi suit jumătatea drumului. Vîntul cel rece ne va preschimba până la primăvară în stană de piatră albă.

Domnița.—În primăvară vom urma mai departe până sus la locuința celui care ne-a părăsit și ne-a vindut fără să fie făptură omenească, și o să-i smulg dreptatea!

VIII-lea.—Auzi, dușmanii au găsit drumul spre peșteră. Acum au să fie aici, și regele o să fie prins!

Domnița.—Regele nu mai poate să fie prins!

VIII-lea.—Regele se va preface iar că e mort?

VI-lea.—Regele nu mai e. Deacum el poartă vina!

VIII-lea.—Veniți.

VII-lea.—Unde?

VIII-lea.—E frig, eu ași putea să mor aici.

VII-lea.—Ușiți că toate armele au fost sfărâmate și toată băutura a fost dăruiată regelui?

VI-lea.—Atuncea nouă ce ne rămîne?

VIII-lea.—Cîntecul din adînc a încetat.

VI-lea.—Deacum vîntul viscolind cîntă pentru cel ce a fost rege!

VIII-lea.—Și pentru noi.

VI-lea.—Dece încordezi arcul?

Domnița.—Se apropie cel care a arătat dușmanilor adăpostul regelui și dușmanul caută pe rege ca pe o altă comoară.
Săgeata mea trebuie să-i dea răsplata.

VI-lea.—Și noi nu vom apăra pe cel ce a fost regele.

VII-lea.—Să îngropăm pe rege.

VI-lea.—Să fie comoara ce nu se mai poate găsi.

VIII-lea.—Să împingem lespeda. Să închidem pentru totdeauna drumul regelui.

VII-lea.—Nu mai vreau să știu de rege!

VIII-lea.—Am găsit o piatră ascuțită cu care pot să mă omor!

VI-lea.—Regele odată o să deschidă iar drumul peste veacuri într'o primăvară—ca un lup dătător de dreptate.

Domnița.—E primăvară, drumul din munte s'a deschis, pomii sînt înfloriți albi, uite și florile pămîntului și albinele — toate sînt lumină, și soarele e cald și blînd ca o mîngiere de mamă. (Vuet de vînt. Ninge mai tare în întunecare)

VII-lea.—Și vîntul de ghiață se vaită și jelește.

Domnița.—Pe frunte cu coroana regească mă apropii de altar pentru sărbătoarea cea mare.

VIII-lea. Gîndul ei sue singur muntele. Ne vor prinde.

Domnița.—Veniți! Drumul înalt trece peste prăpastie pe o punte de argint. Unde îmi sînt odoarele?

VIII-lea.—E capul căpeteniei dușmane. L-au mîncat viermii? Și cine e regele? E cel ce nu trăește!

Domnița.—Veniți sau plec singură și vă las odoarele și fericirea o împart cu o bucată de pîne. Nu îmi mai trebuie arc, nici merinde, e prea multă primăvară. Izbînda soarelui și a țării se împlinește.

VI-lea.—Deacum dușmanii pot să vie într'adevăr. (Lumina se stînge).

Adrian Maniu

Edițiile poeziilor lui Eminescu

— Ediția d-lui E. Lovinescu —

Programul d-lui Lovinescu, formulat în prefața ediției d-sale, este „reproducerea cât mai exactă și mai ordonată a poeziilor lui Eminescu” și „amestecul principiului esteticului cu principiul integralității și al cronologicului”, așa încît să nu sufere nici unul din aceste trei „principii”.

Despre poeziile din adolescență d. Lovinescu zice în prefață :

Apărute cu deosebire în *Familia*, aceste poezii nu sînt numai lipsite de maturitate, cum e și de înțeles, fără să îndreptățească eliminarea lor, dar, scrise sub vădita influență a poeziei epocii și mai ales a lui Bolintineanu, nu au nici unul din caracterele a ceiace ne-am obișnuit să înțelegem prin „eminescianism”, așa că pentru cunoașterea poeziei „eminesciene” nu sînt de un folos real.

Așa este. Acest lucru l-am spus demult și eu, și l-am spus și acum doi ani, într'un articol din această revistă. Citez :

Aceste poezii, ziceam eu, nu numai că sînt mai slabe decît cele dela *Venere și Madonă* încoace, dar nici nu sînt „eminesciene”, nici ca fond, nici ca formă. În aceste poezii Eminescu imită scriitorii anteriori și mai cu seamă pe Bolintineanu, etc.

Zice mai departe d. Lovinescu :

Publicarea lor [a poeziilor din adolescență] în fruntea operei poetului așa cum au făcut-o ediția Șaraga (1895), ediția Scurtu (1908) și acum în urmă edițiile strict cronologice ale d-lor G. Bogdan-Duică și Gh. Adamescu, prezintă marele inconvenient de a pune în contact dela început pe cetitorul neinițiat cu opera poetică nu numai inferioară sub raportul estetic, dar chiar contrară imaginii, pe care trebuie să ți-o faci despre Eminescu.

Așa este. Acest lucru l-am spus acum doi ani.

Ne gîndim, ziceam eu, ce impresie poate face unui cetitor neinițiat în istoria operei lui Eminescu—unui minoritar de exemplu—acest amestec de *Junii corupți* și de *Luceafărul*.

Și ceiace e și mai rău încă este că prima impresie e făcută de poeziile acestea ale gimnazistului, cu care începe voltmul.

(Deosebirea mai esențială dintre mine și d. Lovinescu este că d-sa zice: „neinițiat cu“, iar eu zic: „neinițiat în“).

Foarte îngrijorat de împăcarea „principiului esteticului“ cu „principiul integralității“, d. Lovinescu găsește soluția care să-i permită să pună în ediția d-sale poeziile „neeminesciene“, fără a ca totuși „principiul esteticului“ să sufere. Iată soluția:

Am luat, zice d. Lovinescu, calea mijlocie a combinării celor două principii exclusive, prin publicarea poeziilor de adolescență într'o simplă anexă.

Iată ce am spus în articolul de acum doi ani:

Dar însfârșit, fiindcă Eminescu a avut nenorocirea să inebunească înainte de a-și scoate volumul și fiindcă întâmplarea a făcut ca minorul și gimnazistul să tipărească într'o revistă astfel de poezii,—ele *pot* fi puse în volumul său de versuri, dar așa încît cetitorul să știe cum stă lucrul. Să se facă o secțiune specială pentru aceste poezii, să fie puse, depildă, ca „*Adaos*“ la sfârșitul volumului cu indicația „poezii de adolescență“.

Am ținut să fac cunoscut cetitorilor că am recomandat acum doi ani „calea mijlocie a combinării celor două principii exclusive“, pentru că am de gînd să scot și eu o ediție (nu cea de lux), în care să-mi execut programul de acum doi ani—și cu aceiași expunere de motive,—să pun poeziile din adolescență la sfârșitul volumului cu explicațiile reproduse mai sus din articolul meu și... din prefața d-lui Lovinescu și să le întitulez *Poezii din adolescență*—adică să fac exact ceiace face d. Lovinescu în ediția d-sale. Și nu vreau cu nici un preț să se creadă că copiez pe d. Lovinescu, în plan (*Am luat* calea mijlocie, zice d. Lovinescu), în expunerea de motive, până și în punctuație: ghilmetele în care, fără multă necesitate, am închis mereu cuvîntul *eminescian*, cînd am spus că poeziile scrise de Eminescu înainte de *Venere și Madonă* nu sînt „eminesciene“. Și toate astea, fără să-l... citez pe d. Lovinescu. Că, de citat ca izvor de inspirație, nu-l pot cita, fiindcă toate acestea le-am spus eu cu doi ani mai înainte. Cel mult, ca să previn învinuirea că-l copiez pe d. Lovinescu, ar trebui să dau... lămuriri de mai sus în prefața acelei ediții și ar sta urît să fac acest lucru în prefața unei ediții a poeziilor lui Eminescu și chiar în orice prefață. Mi-a venit destul de greu să dau și aici, într'o cronică, aceste lămuriri. Dacă articolul meu de acum doi ani ar fi tipărit într'un volum, ași fi făcut cum am făcut de atîtea ori, căci un volum rămîne.

Dar articolele de revistă se uită, numerele de revistă se pierd, în orice caz stau îngrămădite în colecții mai mult sau mai puțin complete, în biblioteci ori în poduri. Decît să văd că amicii d-lui Lovinescu, recenzenți pe la ziarele din București, mă insultă c'am plagiat pe d. Lovinescu, (situație cu atît mai penibilă, cu cît eu nu-l apreciez excesiv pe d. Lovinescu), am ținut să previn incidentul și am scris rîndurile de mai sus. (Dacă volumul meu va întîrzia să apară, voi repeta din nou în *Viața Romînească* și în preajma apariției lui că nu sînt un plagiator). Și tot pentru acest

motiv, voiu mai scrie cîteva rînduri înainte de a intra în însuși miezul ediției, cum s'ar zice, a d-lui Lovinescu.

Acum doi ani, am discutat pe larg, am polemizat cu editorii poeziilor lui Eminescu, am produs citații din reviste și ziare de acum cincizeci de ani, ca să probez că douăzeci și patru de poezii (cele dela *Glossă* încoace), au fost tipărite fără știrea lui Eminescu, n'au fost, poate, destinate, toate, tiparului, că au fost găsite de Maiorescu pe la persoane particulare și publicate de el în ediția I Socec, 1884. Problemă importantă, pentru că dacă am dreptate, poeziile acestea sînt postume, și de aici rezultă o mulțime de concluzii foarte interesante—unele în favoarea lui Eminescu. Istoricii literari, care s'au ocupat mult cu viața și opera lui Eminescu, ca Scurtu și d. Bogdan-Duică, oameni care au asistat la apariția ediției I Maiorescu și au editat apoi pe Eminescu, ca Morțun și Xenopol—toți spuneau că aceste poezii au fost publicate întâiu în *Convorbiri literare*. De unde urma că cele „găsite pe la persoane particulare“, erau numai patru (cele care nu se găsesc în *Convorbiri literare*)

Prefața lui Maiorescu, datată Decembre 1883, putea fi un indiciu că ediția din 1884 a apărut înainte de Ianuar 1884, și că, deci, cele 20 de poezii din *Convorbiri* au fost publicate întâiu în acea ediție. Dar aceasta era o ipoteză, care putea să nu fie adevărată. Căci o ediție cu prefața din Decembre 1883, putea foarte bine să apară în Ianuar 1884, în Februar 1884, în Mart 1884, și chiar mai tîrziu.

Și atunci poeziile lui Eminescu apărute în *Convorbiri literare* din Ianuar 1884 și chiar cele din Februar 1884 puteau să fi apărut, în adevăr, *întăia oară* în *Convorbiri literare*, și Morțun, Xenopol, Scurtu, d-nii Adamescu și Bogdan-Duică să aibă dreptate.

Atunci am căutat bibliografii, reviste, ziare din 1883 și 1884, și după migăloase cercetări, am descoperit că ediția Maiorescu a fost dată publicului la 22 sau 23 Decembrie 1883. Toate acestea le-am expus în articolul de acum doi ani.

Acum văd în ediția d-lui Lovinescu că poeziile acestea sînt însoțite, fiecare, de notița: „Ed. T. Maiorescu—Decembrie 1883“.

Așa dar, cînd va apărea volumul meu cu articolele despre „Edițiile poeziilor lui Eminescu“, paginile mele de polemică cu editorii, argumentarea mea, citațiile mele—vor părea ridicole: sfărmară de uși deschise.

— D'apoi bine, după ce d. Lovinescu a arătat că aceste poezii au apărut întâiu în ediția Maiorescu, vii d-ta și te sbați cu argumente și documente ca să dovedești ceiace știe toată lumea dela d. Lovinescu?

Ca să nu fiu întimpinat (și cu drept cuvînt) cu acest alaiu, am ținut să pun la punct și acest lucru.

Și acum trebuie să cer scuze d-lui Lovinescu pentru cîteva erori, în care l-am indus eu.

D. Lovinescu citează mereu: „Ediția T. Maiorescu—Decembre 1883“.

Este drept că în argumentarea mea vorbeam mereu de ediția pusă în vânzare la București în Decembre 1883. Dar anul ediției este 1884, („23 Decembre 1883“ este o informație particulară a mea), așa încît citația d-lui Lovinescu este inexactă.

Se știe că orice carte apărută la sfîrșitul unui an poartă data anului următor. Dar a cita după informații particulare este ca și cum, aflînd, de pildă, că *Pădurea Spînzuraților* (datată 1923) a fost pusă în vânzare la „Cartea Romînească“ în Decembre 1922, ași cita: „Pădurea Spînzuraților 1922“.

Obsedat de leitmotivul articolului meu: „Decembre 1883“, d. Lovinescu n'a putut renunța nici la acest „Decembre“. Și așa dar, după ce citează anul greșit, iată-l citînd o carte cu luna apariției ei, parcă ar fi o revistă. (Cum ași cita: „Pădurea Spînzuraților Decembre 1922, pag. 250).

Dar pentru citația greșită 1883 și pentru adaosul naiv „Decembre“ nu sînt vinovat eu, deși cauza sînt eu.

Vinovat cu adevărat de a-l fi indus eu în eroare pe domnul Lovinescu sînt atunci cînd, din cauza mea, d-sa spune,—ca dela d-sa—că 20 de poezii din cele 24 „au fost reproduse apoi în Convorbiri Literare“.

Descoperind că 20 de poezii au fost tipărite întăiu în ediția I Maiorescu și văzînd că sînt tipărite pe urmă și în *Convorbiri*, eu am spus că *Convorbirile* le-au reprodus... Și d. Lovinescu mi-a făcut onoarea să mă creadă pe cuvînt și în privința aceasta. Dar am greșit. *Convorbirile* au tipărit după manuscris. N'au reprodus din ediția Maiorescu. Probabil după o copie trimisă de Maiorescu. Dar o copie făcută nu de el (Nu era să transcrie el singur), căci altfel nu s'ar putea explica cele cîteva deosebiri dintre textul din ediția lui și acela din *Convorbiri*, deosebiri datorite schimbărilor făcute de Maiorescu în manuscrisele rămase la el.

D. Lovinescu care îmi acordă un credit ilimitat, să mă creadă și să șteargă la altă ediție informația că cele 20 de poezii au fost reproduse de *Convorbiri*.

Dacă, totuși, vrea o dovadă concretă, i-o fac. Iată chiar primul vers din prima strofă din prima poezie „reprodusă“ de *Convorbiri*.

Vreme trece, vreme vine

care în ediția Maiorescu e

Vremea trece, vremea vine

și care presupune numaidecît un manuscris, căci niciodată nu i-ar fi venit cuiva în minte să schimbe pe firescul *vremea trece*, în curiosul *vreme trece*, care exprimă o nuanță subtilă și care e a lui Eminescu, (pentru că se găsește în variantele din manuscrisele Academiei). Afară de asta, ediția Maiorescu a fost pusă în librării la 23 Decembre 1883, iar *Convorbirile* au apărut la 1 Ianuar

1884, după 8 zile, din care 3 zile de Crăciun, și poate și o Duminică, tipografia *Convorbirilor* n'a lucrat—de unde urmează că, pentru numărul din Ianuar, nu era nici timpul suficient pentru „reproducere“. Rămîne că cele 20 de poezii au apărut întâiu în ediția I Maiorescu, nu în *Convorbiri* cum au afirmat toți—dar atîta!

Dacă d. Lovinescu nu era lacom, dacă n'ar fi crezut că în ediția d-sale trebuie să pună, pe tăcute, tot ce a cetit în articolele mele, n'ar fi reprodus această greșală a mea. Și nu s'ar fi pus și în postura cam... defavorabilă de a înregistra numai acele reproduceri, de care am vorbit eu, și nu și altele—odată ce a crezut că trebuie să spună cetitorilor săi ce publicații periodice au făcut reproduceri din ediția Maiorescu. D-sa mai înregistrează și reproducerea poeziei: *Iar cînd voiu fi pămînt* în revista „Familia“ dela 18 Mart 1884 —și atîta tot. Atîta tot—pentrucă nici eu n'am vorbit de alte reproduceri, căci celelalte nu mă interesau în argumentarea mea. (Eu nu făceam doar, ca d-lui, răbojul reproducerii poeziilor lui Eminescu).

Chiar în „Familia“,—ca să dau cîteva exemple—și nu tocmai la 18 Mart 1884, ci chiar dela început, la 17/29 Ianuar 1884, a fost reprodus Sonetul *Veneției*. De ce subt această poezie nu scrie d. Lovinescu că a fost reprodusă în „Familia“,—cum scrie subt *Iar cînd vom fi pămînt*, dacă crede că trebuie să înregistreze reproducerile? Nu scrie, pentrucă n'am spus'o eu, neavînd nevoie s'o spun în argumentarea mea. Și de ce nu spune că „Contemporanul“ a reprodus în Ianuar două poezii din ediția I. Maiorescu, din cele „găsite pe la persoane particulare“,—*Ce te legeni și Criticilor mei?*

Și doar această informație era mai interesantă decît aceia că „Familia“ a reprodus o poezie oarecare, pentru că am fi aflat că „revoluționarii“ dela *Contemporanul* s'au grăbit să facă reclamă reacționarului Eminescu.

Și nu mai înșir alte reproduceri.

E nostim de tot, cînd d. Lovinescu scrie subt fiecare din cele patru poezii neapărute și în *Convorbiri*: „Această poezie nu a fost reprodusă în *Convorbiri*“. Ei și? Și dacă nu a fost „reprodusă?“ D. Lovinescu însă trebuia s'o spună, fiindcă am spus'o eu pentru nevoia argumentării.

Dar d. Lovinescu reproduce atît de conștiincios tot ce spun eu, încît situația devine mișcătoare—puțin cam plictisitoare, dar totuși amuzantă, atunci cînd greșește iarăși din cauza mea.

Căci seria nu s'a isprăvit. D. Lovinescu ține să adauge că cinci din cele 24 de poezii au fost publicate mai întâiu în „Familia“, în variante inferioare, și le adnotează pe fiecare copios cu această informație, care i s'a părut excesiv de interesantă. Dar greșește. Nu cinci, ci șase sînt poeziile publicate de „Familia“. Și greșește, fiindcă am greșit și eu. Și ce poezie omite d. Lovinescu? Omite poezia *Și dacă ramuri bat în geam*, adică aceia pe care am uitat'o eu!

Ajungînd la poezia *Nu mă înțelegei*, d. Lovinescu spune

cetitorilor—ca un fapt constatat de d-sa,—că în ediția Morțun, unde a fost reprodusă din „Album literar“, poezia are, sub titlu, data de 1879. D. Lovinescu n'a înțeles ...ce-am spus eu, deși am fost clar. În ediția Morțun „1879“ nu e nici sub titlul poeziei, nici măcar la sfârșitul poeziei.

Dacă era sub titlu—deci ca un subtitlu—nu se înșela Scurtu și, după el, d-nii Bogdan-Duică și Adamescu, și informația acestor editori (cercetători în istoria literară) nu m'ar fi făcut să stau la îndoială cu privire la data *Albumului*—și nu ași fi avut nevoie să caut doi ani *Albumul*. (L-am căutat doi ani, pentru că data *Albumului* și deci data publicării acestei poezii, mă ajuta să mă lămuresc asupra două probleme importante: siguranța autocriticii lui Eminescu și timpul când tinereea devine eminesciană).

Articolele mele despre edițiile poeziilor lui Eminescu s'au oprit tocmai când trebuia să abordez problema poeziilor rămase dela el numai în manuscris, din care au ales editorii pentru a-i îmbogăți opera. Și cum acuma ajungem la conținutul ediției d-lui Lovinescu („principiul integralității“), de aici încolo nu mai poate fi vorba să-mi revendic ceva din ediția d-sale. Să-l vedem așa dar umblînd singur... Dar singur nu umblă niciodată d. Lovinescu. De-acuma înainte îl țin de mină vechii editori și mai ales Scurtu, acel Scurtu pe care d. Lovinescu îl disprețuește atît de tare — în vorbe, dar nu și în fapte—încît, ca să insulte pe un critic adversar al d-sale, n'a găsit comparație mai ofensatoare decît aceea că, în articolele despre Eminescu ale adversarului, acesta nu e decît un simplu Scurtu...

Dar bine înțeles d. Lovinescu se dă mereu drept original. Pedepsa însă vine inexorabil, căci se dă de gol că plagiază, cînd reproduce senin și greșelile—cum s'a văzut mai sus, și cum se va vedea mereu mai jos. Nenorocirea plagiatorilor sînt greșelile, pe care le plagiază, căci greșelile constituie proba ...experimentală a plagiatului.

După concepția lui Scurtu, poeziile rămase în manuscrisele lui Eminescu și publicate de unii și de alții în *primii ani* după moartea poetului, sînt obligatorii pentru orice editor. El nu se simte dator să justifice decît tipărirea altor poezii (patru), pe care nu le-a publicat nimene în primii ani de după moartea lui Eminescu. Aceiași *datorie* de a publica poeziile tipărite de unii și de alții îndată după moartea lui Eminescu, o simte—după Scurtu—și d. Lovinescu. Și d-sa chiar emite un „principiu“, care se numește „postumitate imediată“ (? !)

Pentruce Scurtu (și, după el, d. Lovinescu), crede că o poezie rămasă în manuscris și tipărită de cineva după trei ani dela moartea poetului, are mai mult drept să fie pusă într'o ediție a poeziilor lui Eminescu decît una publicată după zece ani sau nepublicată de loc,—nu înțeleg !

Credea Scurtu—și, după el, d. Lovinescu—că peste trei ani mai colinda duhul lui Eminescu și se amesteca în tipărirea manu-

scriselor lui, însipîrînd pe cei care alegeau poezii din acele manuscrise?

Plecînd dela acest principiu al „postumității... imediate”, d. Lovinescu pune în ediția d-sale și *Serenada*, tradusă de Eminescu din Victor Hugo, pe cînd Eminescu era paralytic general și care este lamentabilă („Orice prepuitură”; „Cîntul tău resuscită” etc.) D. Lovinescu, cel care se sbate de moarte să salveze „principiul esteticului” amenințat de „principiul integralității” — adică să găsească mijlocul de a tipări poeziile publicate de *însuși* Eminescu, fără să sufere „estetica”, — mînjește opera lui Eminescu cu „prepuhuri” și „suscită”, cu această *Serenadă* nepublicată de Eminescu, așa dar cu o „poezie” pe care „principiul integralității” nu-l obliga să o pună în ediția d-sale, cu o „poezie” care n'ar avea dreptul să între într'o ediție decît numai dacă este frumoasă. Dar dacă în ediția lui Scurtu *Serenada* intră de drept, cum nu era s'o pună și d. Lovinescu în ediția d-sale?

Și astfel, poezii ca *In fereastra dinspre mare*, *Dintre sute de catarge*, *Cu gîndiri și cu imagini*, sonetul *Stau în cerdacul tău*, etc. etc. (de o sută de ori mai frumoase decît această *Serenadă*, care e un simptom dureros al degenerării lui Eminescu), lipsesc din ediția d-lui Lovinescu, pentrucă s'a întîmplat să fie publicate nu după trei ani dela moartea lui Eminescu, ci după trei-sprezece ani! Dacă *Luceafărul* rămînea în manuscris și se publica nu după trei ani dela moartea lui Eminescu, ci după zece ani, d. Lovinescu nu l-ar fi pus în ediția d-sale, căci *Luceafărul* nu ar fi beneficiat de „postumitatea imediată”, — dar ar fi pus *Serenada*.

Să faci atîta caz de „principiul esteticului”, să-l salvezi cu ajutorul unui „poporanist” deci dușman al Esteticii, și apoi să-ți îneci „principiul”, pentrucă te-ai băgat iobag la Scurtu; pentrucă, cu toată Estetica de care faci paradă, nu vezi ce mizerie e acea *Serenadă* și pentrucă nu te-ai gîndit că e „operă” de paralytic general, — se poate o postură mai... desavantajoasă?

Dar d. Lovinescu nici nu știe cum se face o ediție. În loc să aleagă, *d-sa*, din poeziile rămase în manuscris, — d. Lovinescu tipărește ceiace au ales și publicat alții. În loc să ia poeziile deadreptul din manuscrisele lui Eminescu, d-sa le ia din edițiile altora. În loc să citeze dedesubt manuscrisul, d-sa citează revista unde l-au publicat alții. Și astfel se dă de gol că nici nu bănuște măcar cum se face o ediție.

Pentru *orice* editor — cînd e vorba de postume — nu există decît *manuscrisele*. (Bineînțeles, dacă ele mai există). Dacă le-ă mai publicat cineva sau nu, nu are nici o importanță, decît doară dacă editorul are vre-o nedumerire — cînd textul manuscris e greu de des-cifrat, etc. — și vrea să vadă ce-au făcut alții.

Și să vedeți — să vadă și d. Lovinescu — ce displăceri poate să aibă un editor, cînd nu știe cum să procedeze și copiază servil pe alți editori.

D. Lovinescu tipărește postuma *Stelele'n cer*. D-sa o ia din

Scurtu. Și fiindcă Scurtu scrie sub această poezie : „Publicată în 1889, August, Fintina Blanduziei“ — scrie și d. Lovinescu același lucru sub această poezie—și crede că a tipărit poezia din *Fintina Blanduziei*. De fapt, tipărește altceva, căci Scurtu, după obiceiul lui, colaborează cu Eminescu.

În *Fintina Blanduziei* poezia are cinci strofe, în Scurtu (și deci în d. Lovinescu) are nouă strofe. Scurtu a luat celelalte strofe din manuscris. Dar din nenorocire pentru d. Lovinescu, Scurtu a făcut schimbări și în poezia manuscrisă. A schimbat și ordinea strofelor.

Așa dar, d. Lovinescu, în loc să se ducă la manuscris, ia din Scurtu, tipărește o poezie de Eminescu în colaborare cu Scurtu—dar habar nu are ce-a făcut ; d-sa crede că a tipărit poezia din *Fintina Blanduziei* ! În prefața ediției, cum am văzut, se laudă că „reproduce textul cât mai exact“. Admirabilă exactitate. Și se laudă că se îngrijește excesiv de „principiul esteticului“. Mai „estetic“ decît Eminescu silît să colaboreze cu Scurtu, nici nu se poate...

Același lucru și cu postuma *Viața*. D. Lovinescu o publică cu schimbările lui Scurtu, crezînd că o „reproduce exact“ din „*Fintina Blanduziei*“...¹

Cu postuma *Dalila*, același procedeu. Numai cît aici efectele procedurii sînt mai nenorocite. În loc s'o ia din manuscris, d. Lovinescu o ia dintr'o ediție, care a luat-o din *Convorbiri*. Dar *Convorbirile* (cum vom vedea mai jos) au avut un manuscris inferior, iar în acel manuscris inferior ele au făcut schimbări.

Se va vedea imediat cum sufăr de tare toate „principiile“ d-lui Lovinescu, și acela al „reproducerii exacte“ și cel al „esteticului“.

În *Dalila* din ediția d-lui Lovinescu există și un vers stingher, cu rima rămasă în vînt :

Cu zimbiri de curtezană și cu ochi bisericoiși,
care nu rimează cu nimic, dar care în manuscris rimează cu versul :

Ar umple-a ta adîncime cu luceferi luminoși,

În *Dalila* d-lui Lovinescu e versul :

E cu toane, o crăiasă, iar tu tînăr ca un paj
care în manuscris e :

Ea cu toane, o crăiasă, iar tu tînăr ca un paj
așa dar, antiteza : Ea—tu.

În *Dalila* d-lui Lovinescu e :

Dac'ai inimă și minte, te gîndește la Dalila,

Vers slab (banalitatea : „inimă și minte“), cacofonic („dac'ai“) — pe cînd în ultimul manuscris al lui Eminescu, e :

Dac'un demon ai în suflet, te gîndește la Dalila,

¹ *Stelele'n cer* și *Viața* pun și o altă problemă, pe care n'o mai discutăm aici.

în care „dac'un“ e mai puțin cacofonic ; în care „demon“ e romantic-eminescian și în concordanță cu întreaga economie a poeziei (vezi mai departe, în textul poeziei : „E un demon ce'nsetează după dulcile-i lumine“ ; „S'ar pricepe pe el însuși acel demon...“ etc).

În *Dalila* din ediția d-lui Lovinescu sînt versurile :

Că se sbate [acel demon] ca un sculptor fără brațe care geme,
Ca un maestru ce-asurzește în momentele supreme

(așa dar sculptorul și se sbate și geme), pe cînd din manuscris d. Lovinescu ar fi aflat că :

Că se sbate ca un sculptor fără brațe și că geme
Ca un maestru ce-asurzește în momentele supreme.

În *Dalila* d-lui Lovinescu e versul :

Și pătruns de-o bucurie și fermecătoare jale,

vers flasc, în care substantivul „bucurie“ are funcția sintactică de adjectiv pe lângă jale—și care vers în manuscris e :

Și înveninat de-o dulce și fermecătoare jale,

Vers corect și admirabil... Și nu mai dau alte exemple.

Iată cum „reproduce exact“ pe Eminescu și iată cum respectă „principiul esteticului“ d. Lovinescu.

Subt poezie d. Lovinescu dă informații detaliate asupra ei. Zice, cu tonul omului care a cercetat singur, că „o formă *imperfectă* a acestei poezii s'a publicat în timpul vieții poetului în *Epoca ilustrată*, 1 Ian. 1886 și a fost reprodușă în ediția Morțun“.

Greșește d. Lovinescu. Forma variantei din „*Epoca ilustrată*“ e *imperfectă* față cu poezia din manuscris, dar nu față cu poezia publicată de d. Lovinescu în ediția sa, cum crede d-lui. Așa... am spus eu în articolul meu. D. Lovinescu n'a înțeles, și mă reproduce greșit.

Afară de asta, eu am mai spus că *Dalila* din „*Epoca ilustrată*“ e *incompletă*. D. Lovinescu a încurcat totul. Citează d-lui *Epoca ilustrată* și ediția Morțun ca lucruri cunoscute, dar n'a văzut nici una nici alta, căci atunci ar fi găsit în acel fragment o parte din versurile *bune* relevate de mine mai sus, (așa cum sînt și în manuscris). D. Lovinescu se face c'a cetit aceste publicații—cași Album literar, cași Fintîna Blanduzei, cași ...celelalte.

Dar să trecem la fondul ediției d-lui Lovinescu : limba și textul.

D. Lovinescu scrie în prefața ediției d-sale :

„Am actualizat ortografia, întrucît nu putem privi (cum a făcut, de pildă, ediția Bogdan-Duică) poeziile lui Eminescu ca un text de importanță filologică“.

Ce mîndru ton ia d. Lovinescu...

Dar d. Lovinescu nu știe ce e *ortografia*, căci d. Bogdan-Duică n'a păstrat ortografia lui Eminescu — nici a lui Eminescu însuși, nici a revistelor unde și-a publicat Eminescu poeziile (În nici o ediție nu e păstrată ortografia poetului). D. Bogdan-Duică a păstrat *fonetismele* lui Eminescu, adică limba lui Eminescu. Ediția d-lui Bogdan-Duică are exact aceeași ortografie ca și ediția d-lui Lovinescu—ortografia oficială de azi, aceea impusă de Academie. Deosebirea dintre d. Lovinescu și d. Bogdan-Duică constă în faptul că d. Lovinescu a schimbat *limba* poetului (crezînd că-i „actualizează“ ortografia), pe cînd d. Bogdan-Duică a ținut să păstreze limba. (Dacă d. Bogdan-Duică a reușit sau nu, e altă chestie).

Dovezi :

În timpul cît a colaborat la *Familia*, Eminescu ortografia astfel :

A nopților rege cu fața de maur... Elu fuge—cînd dorile pörta
de aur riðende deschid etc.

Familia ortografia astfel :

A nopții gigantica umbra usioara purtata de ventu... Ros-alb'a
aurora... reversa de lacrimi tesauru etc.

Unde a văzut d. Lovinescu în ediția d-lui Bogdan-Duică astfel de ortografii—aceia a lui Eminescu însuși sau aceia cu care îi publica *Familia* versurile ?

Dar să dăm exemple mai metodic, pentru poeziile dela *Venere și Madonă* încoace — dela poezia cu care își începe d. Lovinescu ediția :

Venere și Madonă

Manuscrisul lui Eminescu

(În vremea aceasta Eminescu avea altă ortografie decît *Convorbirile*).

Șerge'ți ochii ! nu mai plänge ! A fost crudă'nvinuirea
A fost crudă și nedreaptă fără rağim, fără fondu
Suflete ! De-ai fi chiar demon tu esci sântă prin iubire
Și adoru pe acest demon cu ochi mari, cu përul blond.

Convorbiri literare :

Șterge-ți ochii, nu mai plänge!... A fostu crudă'nvinuirea,
A fostu crudă și nedreaptă fără razemu, fără fondu,
Suflete ! de-ai fi chiar demonu tu ești sântă prin iubire
Și adoru pe acestu demonu cu ochi mari, cu përul blondu.

Ediția Bogdan-Duică :

Șterge-ți ochii, nu mai plänge!... A fost crudă'nvinuirea,
A fost crudă și nedreaptă, fără razem, fără fond,
Suflete ! de-ai fi chiar demon, tu ești sântă prin iubire,
Și ador pe acest demon cu ochi mari, cu părul blond.

Ediția Lovinescu :

Șterge-ți ochii, nu mai plânge!... A fost crudă'nvinuirea
 A fost crudă și nedreaptă, fără razem, fără fond,
 Suflete! de-ai fi chiar demon, tu ești sfântă prin iubire,
 Și ador pe acest demon cu ochi mari, cu părul blond.

Unde vede d. Lovinescu în ediția Bogdan-Duică ortografia lui Eminescu—a lui Eminescu din manuscris, ori a lui Eminescu din *Convorbiri* ?

Ortografia d-lui Bogdan-Duică este *exact* aceea a d-lui Lovinescu. Strofa reprodușă mai sus din d. Bogdan-Duică parcă e fotografiată după strofa respectivă din d. Lovinescu. Afară de o deosebire: La d. Bogdan-Duică e: „Tu ești *sântă* prin iubire“, iar la d. Lovinescu e: „Tu ești *sfântă* prin iubire“. Dar aceasta e o deosebire de *limbă*, nu de ortografie. *Sânt* este cuvânt format de latiniști din *sanctus* și prin analogie cu Sîntilie, Sîntămăria etc.—iar *sfînt* cuvîntul vechiu, de origine slavă.

D. Bogdan-Duică a păstrat limba, d. Lovinescu a „actualizat“ limba, crezînd că „actualizează“ ortografia. *Ortografia* a „actualizat“ o“ și d. Bogdan-Duică, și chiar la cuvîntul *sântă*. În manuscrisul lui Eminescu și în *Convorbiri* cuvîntul e ortografiat altfel: *săntă* (nu *sântă*),—căci *Convorbirile* și Eminescu nu aveau semn special pentru *â*. Îl însemnau uneori cu *ă*, sau *ê*, alteori cu *i*.

Făt-frumos din teiu

(Cînd Eminescu a adoptat aproape ortografia *Convorbirilor*).

Manuscrisul lui Eminescu :

Nu voiu *pêrul* să mi-l taie
 Ce-mi ajunge la *călcăe*
 Să orbesc cetînd pe carte
 În fum *vênêt* de *tămăe*.

Convorbiri :

Nu voiu *pêrul* să mi-l taie
 Ce-mi ajunge la *călcăe*,
 Să orbesc cetînd pe carte
 În fum *vênêt* de *tămăe*.

Ediția Bogdan-Duică :

Nu voiu *părul* să mi-l taie
 Ce-mi ajunge la *călcăe*,
 Să orbesc cetînd pe carte
 În fum *vănăt* de *tămăe*.

Ediția Lovinescu :

Nu voiu părul să mi-l taie
Ce-mi ajunge la călcăe,
Să orbesc cetind pe carte
În fum vânat de tămăe.

Singurătate*Manuscrisul lui Eminescu :*

Ah! De *câte* ori voit-am
Ca să *spânzur* lira' cuiu
Și un *capăt* poesiei
Și pustiului să puiu.

Convorbiri :

Ah! De *câte* ori voit-am
Ca să *spânzur* lira' cuiu
Și un *capăt* poesiei
Și pustiului să puiu

Ediția Bogdan-Duică :

Ah! de câte ori voit-am
Ca să spânzur lira'n cuiu
Și un capăt poeziei
Și pustiului să puiu.

Ediția Lovinescu :

Ah! de câte ori voit-am
Ca să spânzur lira'n cuiu
Și un capăt poeziei
Și pustiului să puiu.

Unde vede d. Lovinescu în ediția d-lui Bogdan-Duică ortografia veche, a lui Eminescu ?

Dealtfel d. Bogdan-Duică spune în prefață ce păstrează, în deosebire de alți editori. D-sa înșiră toate „*formele*“, pe care le va păstra în textul poeziilor lui Eminescu.

Iată-le: paseri, zimbire, ceriu, lacrimi, sin, pin, pintre, zioa, rid, ris, suris, țerm, sprinceană, semeț, amărit, fărmeător, îmblu, a (articolul—în loc de al, ai, ale), dismețit, pîn'a, pîn'in, ș'o, ș'ale, literă mare în loc de mică la nume comune.

Acestea nu sînt ortografie. Ortografia e chipul de a însemna un sunet. Două ortografii sînt două chipuri de a însemna *același sunet*, și șaptesprezece ortografii sînt șaptesprezece chipuri de a însemna *același sunet*. *Printre, pr'intre, ...pryntre*—sînt deosebiri de ortografie. *Printre, pintre*—sînt deosebiri de limbă.

D. Bogdan-Duică spune clar în prefață că păstrează „fonetismele”—iar fonetismul e fenomen de limbă, nu ortografie. Este drept că d. Bogdan-Duică vorbește în prefață și de „urme de ortografie”, dar d-sa n'a păstrat astfel de urme. Căci toate „formele” înșirate în prefața d-sale și reproduse de noi mai sus sînt fonetisme. „Urmă de ortografie” nu poate fi decît litera mare în loc de mică. S'ar părea că *rid* (*surid*) și *sin* să fie urme de ortografie. Dar pentru d. Bogdan-Duică ele sînt tot fonetisme, căci la *ris* d. Bogdan-Duică ține să probeze că e fenomen fonetic, citînd două versuri unde *rizi* rimează cu *deschizi*.

Schimbînd limba, dar crezînd că schimbă ortografia, d. Lovinescu spune cu candoare cetitorilor săi, în prefață, că n'a schimbat decît ortografia. Cetitorul este înșelat: el crede că are textul lui Eminescu, „reprodus cît mai exact”.

Dacă d. Lovinescu ar fi știut ce-a făcut, o spunea în prefață, și cetitorii erau preveniți.

D. Lovinescu schimbă toate fonetismele citate mai sus. Și dacă, schimbînd de exemplu pe *pintre* prin *printre*, nu ese din sfera limbii lui Eminescu, pentru că și Eminescu are adesea pe *printre*,—cînd schimbă pe *paseri* în *păsări* introduce forme inexistente în limba lui Eminescu.

Dar d. Lovinescu introduce cu duiumul forme care nu există în Eminescu (culeg cîteva): ghicesc (în loc de gîcesc), învelit (învelit), veșnic (în loc de vecinic), speriat (în loc de spăriet) galben (în loc de galbăn), către (în loc de cătră), păinjinîș (în loc de painjiniș), strașină (în loc de streșină), șade (în loc de șede), cocoș, (în loc de cucoș), cocoană (în loc de cucoană), seară (în loc de sară), pereche (în loc de păreche), haos (în loc de caos ori chaos), sprîncene (în loc de sprincene) etc. Ba „actualizează” chiar și titlul venerabilei cărți din veacul al 17-lea, *Indereptarea legii*, „ortografiînd-o” *Indreptarea legii*.

De unde își ia d. Lovinescu dreptul de a schimba limba lui Eminescu? Nu-i place limba lui Eminescu? Se poate. Nu-i place să editeze pe un poet care are o astfel de limbă? Să nu-l editeze.

A pune în Eminescu *seara* în loc de sara, este tot atît de inteligent cum ar pune cineva *sara* în loc de *seara* în Argezi.

Și nu e vorba aici numai de respectul—dacă se poate spune: teoretic—al textului unui scriitor, ci și de... Estetica atît de cîntată de d. Lovinescu:

Celebrul vers :

Cînd cu gene ostenite sara suflu'n luminare

devine *altul* în versul :

Cînd cu gene ostenite seara suflu'n luminare.

din ediția d-lui Lovinescu.

Căci un vers, pe lîngă o adîționare de noțiuni, are și o valoare acustică determinată. În conștiința lui Eminescu—in mîntea

și'n urechea lui—a fost „sara svflu'n luminare“. Și tot așa e și în conștiința românească de cincizeci de ani încoace. Am auzit pe Caragiale spunînd versuri de Eminescu (spunînd într'o odaie, nu editînd pe poet!) și el nu pronunța „seara“. Știa că „seara“ nu face parte din muzica acestui vers.

„Sara“ și „seara“ sînt tot atît de romînești, tot atît de frumoase, dar sînt două nuanțe acustice, și nu pot fi înlocuite, într'un vers, una prin alta.

Poate fi cineva sigur că în subconștientul lui Eminescu—în actul creației—„seara“ n'ar fi fost repudiat de cătră sonoritatea celorlalte cuvinte din context, chiar dacă Eminescu ar fi fost Muntean?

Cetitorul, care își dă seamă de jocul inconștient al creației, unde infiritezimalul este o realitate determinantă, va înțelege, sper, ce vreau să spun, va înțelege că economia acustică a unui vers poate repudia un sunet chiar numai puțin deosebit de acela care-i convine ¹.

Eminescu, deși Moldovan, cînd are nevoie pentru sonoritate, întrebuițază forme muntenești. El zice, de pildă:

S'o să-mi răsai ca o icoană,

pentrucă moldovenește :

S'ai să-mi răsai ca o icoană

e mai urît.

In *Se bate miezul nopții* el zice (în manuscrisul definitiv) :

S'aseamăn la o laltă viață și cu moarte,

pentrucă moldovenește :

S'asamăn...

cum e în Convorbiri, e mai urît: *sasa*.

Să dau un exemplu unde forma moldovenească e mai potrivită :

Cînd prin crengi *s'a* fi ivit
Lună'n noaptea cea de vară.

(D. Lovinescu falșifică :

Cînd prin crengi *s'o* fi ivit etc.)

In versul al doilea, Eminescu lucrează cu cît mai mulți *a*. Ultimul *a* (din „vară“) din punct de vedere prosodic e foarte lung (Cetitorul să experimenteze recitînd versurile). Acești *a* lărgesc orizontul nopții deschis de lună. Un „acord“ începe încă din

¹ E destul de rău că nu putem ști cu siguranță unde a întrebuițat Eminescu o formă sau alta, *pintre* sau *printre*, etc. (vom vedea altădată pentru ce nu putem ști) și nu mai e nevoie să-i schimbăm și noi limba.

versul prim: „S'a fi ivit“. Dar d. Lovinescu îl „actualizează“: „s'o fi ivit“. În orice caz, cu ce drept se amestecă în limba, adică în creația lui Eminescu?

Eminescu vorbea limba din nordul Daciei. Dar nu era exclusivist. El și-a făurit limba din toate dialectele, întrebunțind formele cerute de sonoritatea versului, indiferent: muntenești ori moldovenești. ¹ Dar firește că mai ales moldovenești, fiind Moldovan. Dacă ar fi fost Muntean, cu siguranță că limba, într'o măsură cât de mică, i-ar fi condiționat însăși invenția. Versurile lui ar fi fost, în acea măsură, altfel din punct de vedere chiar al conținutului. (Două limbi deosebite, de exemplu engleza și franceza, condiționează cu totul deosebit „invenția“).

Dar, în sfârșit, pentruce d. Lovinescu nu e măcar consequent în falsificare, și pune unele peste altele, formele lui Eminescu alături de ale d-sale?

În *Scrisoarea II*, la distanță de câteva versuri, e și „cucoane“ și „cocoane“. Aiurea, tot la distanță de câteva versuri, *veșnic* și *vecinic* etc., etc. D. Lovinescu lăudându-se în prefață că a reproduș exact, cetitorul va fi încredințat că neconsequențele de limbă, dela un vers la altul, sînt ale lui Eminescu. (Nici nu mai vorbesc de neconsequențele dela o poezie la alta).

Această ediție (de „clasici romîni“) va fi utilizată mai ales în școli. Profesorul, convins că reproducerea este „exactă“, va face observații asupra limbii lui Eminescu întemeiat pe limba, pe care i-o împrumută poetului d. Lovinescu.

Dar d. Lovinescu nu cruță în nici un chip pe Eminescu. Îl prigonește oriunde îi stă în putință. Așa de pildă, d-sa alungă urmele de moldovenism exagerat din textul lui Eminescu, dar le lasă la rimă. De aici rezultă pentru cetitor că Eminescu pune în rimă moldovenisme, nu pentrucă lui îi sînt *naturale*, ci pentrucă e la strîmtoare. Și astfel Eminescu ese înjosit.

Dar nici aici măcar nu e consequent d. Lovinescu, căci unele rime moldovenești le păstrează, pe altele le „actualizează“. Un exemplu din multele: în *Luceafărul* Eminescu rimează *ceri* (verbul) cu *ceriă* (substantivul *cer*) și *față* cu *brață* (= brațe). D. Lovinescu păstrează pe *brață*, dar înlocuește pe *ceriă* prin *cer*. Pentru ce?

Însfîrșit, d. Lovinescu crezînd că schimbă ortografia, schimbă nu numai limba, ci chiar ideile lui Eminescu,—iar alte ori îi strică ritmul! De exemplu, în versurile:

Cînd ura cea mai crudă *mi s'a părea amor*,
Poate-oiu uita durerea și voui putea să mor

d. Lovinescu schimbă pe „mi s'a părea“ (indicativ viitor) în „mî s'ar părea“ (condițional prezent), crezînd că „actualizează“ orto-

¹ Din faptul că limba literară nu era formată, el a scos cel puțin acest avantaj.

grafia. Tot așa, cînd schimbă pe „Mi-a părea cum că natura toată mintea ei și-a pus“ în: „Mi-ar părea cum că natura etc.“.

Cînd corectează pe „Ș'ale preoților cîntec“ din *Egiptul* în „Ș'al preoților cîntec“,—împuținează versul cu o silabă, îi strică ritmul, îl face șchiop, (și doar, dacă voia să corecteze, putea pune „Și al preoților cîntec“, și atunci nu strica ritmul). Din contra cînd vrea să repare ritmul, strică limba; În loc de „carè trebuie 'mpinse“ din *Impărat și proletar*, d. Lovinescu punînd: „carî trebuie împinse“, inventează pluralul *carî* de o silabă, inexistent în limba romînă. („Corectarea“ asta, a luat'o din Scurtu).

În *Impărat și proletar*, luîndu-se după Scurtu, schimbă pe „cel vorbareț“ în „acel vorbareț“ și, înmulțind numărul silabelor pe degeaba (căci „cel vorbareț“ e corect, nu „acel vorbareț), strică ritmul versului, iar în altă parte, ștergînd pe primul „și“ din versul: „De ce uitați că'n voi e și număr și putere“, strică ritmul și face ca versul să fie șchiop. Sau cînd, în *Egiptul*, schimbînd forma arhaică „priivea“ în „privea“, împuținează numărul silabelor și desființează măsura și ritmul versului.

În *Melancolie*, „actualizînd“ pe „Cine-i acel ce-mi spune...“ în „Cine e acel ce-mi spune“, introduce o silabă în plus, și strică ritmul.

În *Attî de fragedă*, „actualizînd“ pe „asemeni“ din versul în-tăiu, în „asemeni“, (schimbînd esențialul rimei, adică vocala accentuată), îl face să nu mai rimeze exact cu „oameni“ din versul al treelea (*asemeni și oameni* nu e rimă, e asonanță).

În *Scrisoarea I*, schimbînd pe „sfarămi“, în „sfarmi“, împuținează versul cu o silabă, și-l face șchiop.

Și ași putea înmulți exemplele.

*

Dar să trecem la problema cea mai importantă: falșificarea conținutului poeziilor lui Eminescu.

D. Lovinescu scrie în prefață:

„În publicarea poeziilor *am controlat* textul celorlalte ediții și, mai ales, textul din *Convorbiri literare*“.

L'ași întreba: Dacă textul din celelalte ediții și din *Convorbiri* l-a „controlat“ numai, atunci dela ce text a pornit? Căci textul poeziilor lui Eminescu nici Dumnezeu nu-l poate găsi aiurea decît în *Convorbiri* și în celelalte ediții.

D. Lovinescu a voit să mascheze ceva, dar n'a știut cum să ticluiască.

Din fraza aceasta, care nu poate exprima nici o realitate, se vede totuși că d. Lovinescu nici idee nu are de ceiace trebuia să facă. Căci textul poeziilor publicate de Eminescu nu poate fi luat decît de acolo unde l'a publicat el—din *Convorbiri*. Convorbirile sînt depozitul, și nu o piesă de control. Și numai cînd ai impresia că e o greșală de tipar în *Convorbiri*, numai atunci recurgi la *altceva*. Iar acel *altceva* sînt manuscrisele rămase dela

poet. Și când nici ele nu-ți pot spune nimic sigur ¹, te duci și la alți editori, să vezi cum au rezolvat ei greutatea—nu ca să te iei după dînșii, ci ca să capeți sugestii.

Eu nu știu de la ce text a pornit d. Lovinesca. Fapt este însă că se ține de Scurtu—de acel Scurtu, pe care-l disprețuește grozav... Am văzut aceasta și până aici, dar de-acum o vom vedea și mai bine. Dar să nu uităm declarația d-lui Lovinescu că a „controlat mai ales Convorbirile“.

Iată de pildă, în *Călin*, după ediția d-lui Lovinescu :

Tremurînd ea *licărește* și se pare a se rumpe

Și în alt vers, din altă parte a aceleiași poezii din această ediție :

Vezi isvoare... peste pietre *licurind*

Așa dar, ba verbul a *licări*, ba verbul a *licuri*.

Dacă „a controlat mai ales Convorbirile“, a văzut că în ambele locuri e verbul a *licuri* (*acesta* e verbul lui Eminescu). D-lui Lovinescu nu i-a plăcut *licuresc*, și l-a înlocuit cu *licăresc*. Dar a uitat să-l înlocuiască și în celălalt vers. Pentru ce nu i-a plăcut și pentru ce a uitat ? Pentru că nici lui Scurtu nu i-a plăcut *licuresc* și l'a schimbat în versul întâiu, dar a uitat să-l schimbe în versul celălalt ! Așa dar d. Lovinescu „controlează mai ales Convorbirile“, dar copiază pe Scurtu cu greșeli cu tot. D. Lovinescu, când te copiază, te copiază cu credință, nu se'ncurcă. Cetitorul însă a înțeles că d. Lovinescu n'a „controlat“ nimic, ci a copiat pe Scurtu...

Iar Scurtu, care „corectează“ mereu pe Eminescu după capul lui, a mai colectat tot felul de alterări de text din alte ediții—unele „ameliorări“, altele simple greșeli de tipar. D. Lovinescu copiază ediția Scurtu, îi împrumută falsificările de text, dar mai culege și singur greșeli din alte ediții, și—ca să fie complect—introduce și falsificări proprii. Să vedem cum copiază d. Lovinescu ediția Scurtu.

Tot din *Călin* :

In Convorbiri e :

Și'n oglindă a ei buze *vede* vinete și supte.

La d. Lovinescu e :

Și'n oglind' ale ei buze *se văd* vinete și supte

ceiace este altceva. Căci Eminescu nu a voit să spună că buzele fetei se văd vinete și supte în oglindă ; el a voit să spună că *fata* își vede buzele vinete și supte. În cele două variante manuscrise, e tot *vede*.

¹ Expresia din manuscrisul dela Academie are prioritate asupra aceleia din poeziile publicate de Eminescu în Convorbiri *numai* atunci când e clar că în Convorbiri e o grașală de lectură sau de tipar.

In Eminescu e :

Ea zimbindu-și trist se uită, *șoptește* cu căldură

La d. Lovinescu, :

Ea zimbindu-și trist se uită și *șoptește* cu căldură,

Dar a *șopti* e mai soliloc decît a *șopti*,—și fata vorbea singură.

Eminescu imaginează pe fată spunînd (și'n Convorbiri și'n manuscris) :

Singurică'n *cămăruță* brațe albe eu întinz

Dar d. Lovinescu pudic, cași Scurtu, pune „*cămășuță*”—
îmbracă pe fata goală!

Eminescu zice :

Noaptea stelelor, a luni, a oglinzilor *de* rîu,
Nu-i ca noaptea cea mocnită și pustie din sicriu,

Lui d. Lovinescu nu-i place, pentrucă nu-i place nici lui
Scurtu, și optează pentru colaborarea Eminescu-Scurtu :

Noaptea stelelor a luni, a oglinzilor *din* rîu,

Dar Eminescu zice *de* și'n Convorbiri și în manuscris. Oglindă
de rîu, adică oglindă de apă—cași oglindă de sticlă, de argint,
etc. Oglindă de rîu, rîu-oglină. Nu... oglinzi din rîu !

Dar, indiferent de toate astea, cu ce drept corectează d. Lo-
vinescu... prostiile lui Eminescu? „Oglinzi din rîu“ este „repro-
ducere cît mai exactă?“ Este, apoi „principiul esteticului?“.

Eminescu zice :

De cînd codrul, dragul codru, troenindu-și frunza toată...

D. Lovinescu :

Pe cînd codrul, dragul codru, etc.

schimbînd înțelesul unui întreg pasagiu, prin acest „pe cînd“—
inexistent în Convorbiri și în manuscrisele lui Eminescu.

Eminescu zice :

Vezi izvoare *sdrumicate* peste petre licurînd

Iar d. Lovinescu :

Vezi izvoare *sdruncinate*...

Unde a... văzut d. Lovinescu izvoare *sdruncinate* ? Ce în-
seamnă izvoare *sdruncinate* ? Aici nu mai copiază ediția Scurtu.

E, *probabil*, original. (Zic probabil, căci parcă mi-aduc aminte de o ediție—care?—unde e... așa cum vede d. Lovinescu izvoarele).

La început am crezut că e o greșală de tipar (Nu credeam că d. Lovinescu poate ajunge până la izvoare sdruncinate). Dar nu. Căci în *Împărat și proletar* sînt, la d. Lovinescu (nu la Eminescu!), „maluri sdruncinate“, în loc de „maluri sdrumicate“.

S'a văzut mereu, până aici, ce ucenic supus al lui Scurtu e d. Lovinescu. Doar uneori se revoltă. O ia razna. Un exemplu a fost izvorul cel sdruncinat. Alte exemple, tot din *Călin* :

Eminescu zice :

Ș'ale riurilor ape ce scîlîpesc fugind în ropot

Nu-i place lui d. Lovinescu—și „reproduce cît mai exact“ :

Ș'ale riurilor ape, ce *clipesc* fugind în ropot,

Dar nu e original, cum, poate, e original la sdruncinarea izvoarelor. Pe „clipesc“ l-a luat din ediția Șaraga, căci d. Lovinescu cînd nu mai găsește în ediția Scurtu cu ce să falsifice pe Eminescu, recurge unde poate.

Una originală a d-lui Lovinescu tot din *Călin* :

Și [sburătorul] inelul scump îl scoate de pe degetul cel mic.

A cui e inelul ? A sburătorului ! Il poartă pe degetul cel mic...
Dar Eminescu zice :

Și inelul scump *i-l* scoate etc.

Așa dar, inelul e al fetei.

Dar cîte „reproduceri exacte“ și conformări la „principiul esteticului“ nu sînt în *Călin* ? Mai aleg numai cîteva : „Ea-și *acoperă* cu mina fața“—ca'n gazetele proaste. „Și nu știi *d'unde* să'nceapă“. (Cînd ar ști d. Lovinescu că există în manuscrisele lui Eminescu o însemnare în care el se ridică anume împotriva unor astfel de eliziuni !) — „*Mă* copile !“ („*Mă*“, la Eminescu !). „De treci *codri* de aramă“ Nu e o greșală de tipar, căci aiurea, în *Scrisoarea IV*, găsim : „*Codri* se înfiorează“... iar în *Strigoii* : „...a mea viață la *zei* tăi se'nchină“ etc. E un provincialism răspîndit mai ales în Oltenia. (Am văzut acum 20 de ani la Craiova: *Strada Uniri*... Astăzi s'or fi schimbat tăblițele).

Bietul Eminescu !

D. Lovinescu „corectează“ pe Eminescu pretutindeni, afară de acolo unde ar trebui să-l corecteze, adică la greșelile de tipar.

D. Lovinescu copiază cu seninătate din *Împărat și proletar* :

Uimit privea Cezarul la umbra cea din nouri,
Prin *creța-i*—cărei stele lin tremurînd transpar

Ce e acest *creța* ?

Un editor *nou* e dator să contribuie cu ceva la restabilirea textului. Altfel, de ce mai editează pe Eminescu? Sînt doar pe piață destule ediții! S'o fi necăjit, sper, d. Lovinescu, dar n'a putut deslega enigma, fiind că n'a înțeles textul. Ce să fie *creța* ?

Criță, cruță... creițar—nu poate fi. Trebuie să fie *creș*. Deci : „Uimit privea Cezarul la umbra cea din nouri — Prin creși ai cărei stele lin tremurînd transpar“. Așa dar : „Stelele transpar lin prin creșii umbrei din nouri“.

Sintaxa e curioasă că, de, scria și Eminescu „modernist“ uneori, mai ales la început, cînd încă lupta cu forma. E drept, că nici un editor n'a deslegat... enigma. Dar era rolul d-lui Lovinescu să deslege ghicitoarea modernistă—nu al meu

În schimb d. Lovinescu îndreaptă greșeli de tipar care nu există în Eminescu :

Din *Strigoii* :

Eminescu zice :

Fug caii duși de spaimă și vîntului s'aștern

Ei [strigoii] sboar'—o vijelie, trec ape făr' de vad,
Naintea lor se'nalță puternic vechii munți,
Ei trec în repejune de riuri fără punți.

D. Lovinescu pune *prin* în locul lui *de* :

Ei trec în repejune *prin* riuri fără punți.

Dar Eminescu a spus odată cu două versuri mai sus („Ei sboar'—o vijelie, *trec ape făr' de vad*“) că strigoii călări trec apele fără vad—și fără pod. Ce haz avea s'o spue din nou imediat ?

Apoi, cum erau să treacă *pe punte* doi cai alături ? (chiar dacă riurile ar fi avut punți?). Puntea e o scîndură sau o birnă, cel mult două, pentru pietoni. N'a înțeles d. Lovinescu că :

Ei trec în repejune *de* riuri fără punți,

cum spune Eminescu, înseamnă... repejune de riuri fără punți ? De riuri care n'au și nu pot să aibă punți ? De torente ? N'a înțeles că „de riuri fără punți“ e un calificativ al repejunii ? Pentru ce a corectat această... greșală de tipar ? Pentru că au corectat-o și alții ? Dar rolul d-sale e să imite și să copieze la infinit pe alții ? Încă odată, dacă copiază pe alții, pentru ce mai scoate și d-sa o ediție a lui Eminescu ? Pentru comerț ? Numai pentru comerț ? Comerț cu Eminescu ?

Dar să revenim la ediția Scurtu și să mai dăm cîteva exemple de... „controlare a Convorbirilor“.

Iată, de pildă, în *Epigonii*.

Scurtu corectează versul :

Adevăr scaldat în *mite*...

în :

Adevăr scaldat în *minte*

Și d. Lovinescu l-a corectat și d-lui :

Adevăr scaldat în *minte*...

Frumoasă privescete : un adevăr care se scaldă în ...minte !
Ce și-a zis d. Lovinescu ? Adevăr, minte ; adevărul e în minte nu în coapse... L'o fi încurcat pluralul *mite* (în loc de *mituri*). Dar d. Lovinescu n'a văzut în *Impărat și proletar* : „mitete albastre“ ?

Din *Venere și Madonă*.

Dacă d. Lovinescu a „controlat mai ales Convorbirile“ pentru ce nu i-a plăcut :

Din demon făcui o sfință, dintr'un *chicot* simfonie

și a pus *chiot* în loc de *chicot* al lui Eminescu (din Convorbiri și din manuscris) ?

Dar fata nu *chiuia* (că nu era „bacantă“ ; i se „părea“ numai amantului ei că e bacantă), ci *rîdea*—și risul ei îi făcea amantului nenorocit și furios impresia că e zgomotos și vulgar—adică *chicot*.

Mai departe, în aceeași poezie Eminescu zice (în Convorbiri și în manuscris) :

La picioare-ți cad și-ți caut în ochi negri—adînci ca marea
Și sărut a tale mine și-i întreb de poți erta.

D. Lovinescu pune : „și te'ntreb de poți erta“.

Dar Eminescu n'o întreabă pe ea, ca să-i răspundă. Ea nici nu vorbește nimic. Eminescu îi întreabă privirile. Vrea să vadă în ochii ei, dacă îl poate erta.

În *Impărat și proletar*, d. Lovinescu nu știe că ultimele cinci strofe cuprind cugetările împăratului—și deci nu le pune în ghilmete—așa încît ele apar ca ale lui Eminescu. Or fi ale lui Eminescu, dar el le atribuie împăratului.

I se deschide'n minte [împăratului] tot sensul din tablouri

(și nu „de tablouri“, cum fals „editează“ d. Lovinescu).

A vieții sclipitoare, a popoarelor ecouri
Par glasuri ce îmbracă o lume de amar :

(după amar două puncte—și nu punct ca la d. Lovinescu). Și tot ce urmează—cugetările împăratului—e în ghilmete.

Iar primul vers din aceste cinci strofe e :

În orice om o lume își face încercarea

și nu propoziția fără subiect :

În orice om *pe lume* își face încercarea

cum „editează” d. Lovinescu. (A fost nevoie să vorbesc de altceva—de ghilmete,—și am și dat peste două falsificări de text!).

În *Făt frumos din Teiu*, Eminescu zice (în Convorbiri și în manuscris) :

Ea trecea prin *frunza'n freamăt*,

și nu „prin frunze'n freamăt”, cum „editează” d. Lovinescu după Scurtu, falsificînd nu numai pe Eminescu, dar chiar limba romînească. Apoi Blanca n'are „obrajii roși”, cum vrea Scurtu, și după el d. Lovinescu, ci „obrazul roș”.

În *Singurătate*, lui Scurtu nu i-a plăcut greșala de sintaxă din versurile :

Și ascult cum învălișul
Dela cărți ei mi le rod,

așa cum e în Convorbiri și în manuscris, și a pus :

Și ascult cum învălișul
Cărților încet mi-l rod,

iar d. Lovinescu a transcris pe Scurtu.

D. Lovinescu are o slăbiciune pentru colaborarea Eminescu-Scurtu. Dar cu ce drept colaborezi cu Eminescu, chiar dacă l-ai putea ameliora? Cu ce drept (citez pe Caragiale) iai penelul să îndrepti o greșeală a lui Rafael? Dar Scurtu & Lovinescu nici n'au reușit să-l amelioreze pe Eminescu, căci e de preferat o greșală de sintaxă (un acord nelegitim) decît un vers imbecil. Căci „încet” este o umplutură, un cuvînt de prisos (doar șoarecii rod încet, nu-s jaguari). Eminescu are greșeli de limbă, dar n'are umpluturi, n'are vorbe goale, n'are vorbe de mîntuială,—n'are prostii. Dar, încă odată—indiferent de toate astea—ce e această colaborare continuă cu Eminescu?

Subt poezia aceasta d. Lovinescu scrie că în ediția Scurtu mai sînt două strofe, dar „inferioare, noi nu le reproducem”. (Ce aere de independență față de Scurtu!). D. Lovinescu se dă încă odată de gol că nu știe să facă o ediție. Căci, dacă cele două strofe n'ar fi inferioare, le-ar reproduce. Va să zică, deși Eminescu nu le-a publicat, d-sa le-ar reproduce, în contra voinței lui Eminescu.

În sonetul *Sînt ani la mijloc*, d. Lovinescu „editează”:

Privirea ta asupra mea să plece...

în loc de : „sø plece” adică : „plece-se”. D. Lovinescu a crezut că privirea pleacă...

În *Despărțire*, Eminescu spune—în Convorbiri și'n manuscris :

Să cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uita ?

dar d. Lovinescu ia... bidineaua din mîna lui Scurtu și îndreaptă pe Rafael :

Să-ți cer un semn iubito, spre-a nu te mai uita ?

„Reproducere cît mai exactă“ ? „Estetică“ ? Biata estetică ! Eminescu spune delicat : „Să cer un semn“ ? Scurtu + Lovinescu bagă degetele'n suflet : „Să-ți cer... ?“ Afară de asta „să-ți cer“ e și cacofonic : țce.

Ultimul vers al *Despărțirii* Eminescu l-a voit (și în Convorbiri și'n manuscris) :

Și nu mai ști de mine, că nu m'oiu ști nici eu

D. Lovinescu l-a falsificat :

Să nu mai știi de mine, cum nu m'oiu ști nici eu.

În *Scrisoarea I*, Eminescu zice :

Doar ceasornicul urmează *lung'a* timpului cărare

adică : *a timpului cărare lungă*.

D. Lovinescu „controlează Convorbirile“, dar editează ca în Scurtu ;

Doar ceasornicul urmează *lunga* timpului cărare

Și tot așa mai jos cînd schimbă versul :

Lună, tu, *stăptn'a* mării, pe a lumii boltă luneci

în :

Lună, tu, *stăpîna* mării etc.

D. Lovinescu, (dacă... „a controlat Convorbirile“) n'a văzut nuanța, n'a înțeles că nu degeaba Eminescu încunjură pe *lunga* și pe *stăpîna*.

Mai jos Eminescu scrie :

Cite țarmuri înflorite, ce palate și cetăți,
Străbătute de-al tău farmec, ție singură-ți arăți !

Lui d. Lovinescu nu i-a plăcut, și a înlocuit pe și prin *ce* :

Cite țarmuri înflorite, ce palate, *ce* cetăți...

transformînd, prin eliminarea lui și, stilul poetic în stil retoric—și creînd cacofonia : „*ce* cetăți“. (Ba încă precedată de un alt *ce* dela „ce palate“...). „Reproducere cît mai exactă“ și —mai ales— „principiul esteticului“... (Schimbări la fel, și cu același efect re-

toric, a făcut d. Lovinescu și aiurea, de pildă în *Departee sînt de tine*: „averea-mi de-amor, de frumuseți“, în loc de: „averea-mi de-amor și frumuseți“).

Mai jos, Eminescu spune :

Iară altu 'mparte lumea de pe scindura tărăbii
Socotind cît aur poartă marea'n *negrele-i* corăbii

D. Lovinescu corectează :

Socotind cît aur poartă marea'n *negrele* corăbii.

Probabil că d-lui Lovinescu i s'a părut acel *i* de prisos și a „ameliorat“ după Scurtu.

Mai jos, Eminescu spune :

In acea nemărgenire *ne'nvrtim* uitînd cu totul
Cum că lumea asta 'ntreagă e o clipă suspendată

D. Lovinescu corectează :

In acea nemărgenire *ne'nelim*, uitînd cu totul, etc.

(nici măcar *învălim*, cum ar fi zis Eminescu).

In loc de :

„regi, oșteni și învățați“

d. Lovinescu editează :

„regi, oșteni și împărați“

Această stupidă umplutură—„împărați“ urmînd după „regi“—această... clasificare a ocupațiilor omenești — e luată din ediția Șaraga, căci d. Lovinescu e un adevărat *vacuum-cleaner*, care adună gunoiul din toate edițiile.

In această *Scrisoare I* mai sînt multe alte falsificări, unele indicate atunci cînd am discutat falsificarea limbii, altele pe care nu le mai relevăm. Și, ca să fie complet, d. Lovinescu nu respectă nici măcar împărțirea în capitole, a versurilor, făcută de Eminescu.

Ce are d. Lovinescu cu această *Scrisoare I*? De ce o ciorpîște și o pocește? Ce scandal e acesta?

Ce-ar spune cel mai mic poet *viu*, cînd un editor și-ar bate joc de el cu atîta persistență? Iși poate imagina cineva violența „scîrbei“, cu care Eminescu ar privi pe d. Lovinescu „corectîndu-i“ versurile și introducînd în ele ineptii?

Scrisoarea II e falsificată în fondul ei. Falsificarea durează de mult. Această „Scrisoare“ până astăzi nu a fost pusă la îndemîna cetitorilor așa cum a voit-o Eminescu. De unde urmează că d. Lovinescu cel real nu putea face mai bine decît ceilalți editori. Dar d. Lovinescu se crede (și ucenicii săi îl cred) un critic ade-

vărat și un estetician extra. *Acestui* imaginar domn Lovinescu i s'ar fi putut cere să descopere adevărata „Scrisoare II“.

În *Convorbiri* :

Căci întreb la *ce-am* începe să *ncercăm* în luptă dreaptă
A turna în formă nouă limba veche și'nțeleaptă ;
Acea tainică simțire, care doarme'n *a ta* arfă,
În cuplete de teatru s'o *desfac* ca pe o marfă
Cînd cu sete *caut* forma ce să poată să le 'ncapă,
Să le *scrii*, cum cere lumea, vr'o istorie pe apă ?

La d. Lovinescu :

Căci întreb la *ce-ași* începe să *incerc* în luptă dreaptă
A turna în formă nouă limba veche și 'nțeleaptă ?
Acea tainică simțire, care doarme 'n *a mea* arfă,
În cuplete de teatru s'o *desfac* ca pe o marfă ?
Cînd cu sete *caut* forma ce să poată să le 'ncapă ?
Să le *scriu*, cum cere lumea, vr'o istorie pe apă ?

Este evident că'n *Convorbiri* sînt greșeli de tipar : ori *caut* și *desfac* sînt greșite (în loc de *cauți* și *desfaci*), ori *a ta* și *scrii* sînt greșite (în loc de *a mea* și *scriu*). Editorii, și după ei d. Lovinescu, au corectat pe *a ta* și pe *scrii*, adică au pus totul la persoana întăia. Și au mai făcut ceva (și i-a urmat, firește, și d. Lovinescu). Au pus la singular versul prim schimbîndu-l în :

Căci întreb la *ce-ași* începe să *incerc*, etc.

Marele estetician d. Lovinescu (în plus istoric literar, critic și editor de „*clasici romîni*“) avea în față—dacă a „controlat mai ales *Convorbirile*“—două versuri la persoana întăia și două versuri la persoana a doua. Deci jumătate și jumătate. Dar în favoarea persoanei a doua (cu funcțiune generală, impersonală) era versul prim (pluralul : „la *ce-am* începe să *ncercăm* în luptă dreaptă“ cu aceiași funcțiune).

Toate acestea nu i-au dat de gîndit d-lui Lovinescu că Eminescu *pornește* dela general pentru a trage concluzii individuale, și că deci corectarea greșelilor de tipar trebuia făcută în favoarea persoanei a doua ?

Eminescu se exprimă elegant și discret. Ar fi fost indiscret și lăudăros să zică : „Acea tainică simțire care doarme'n *a mea* arfă“, etc.—să vorbească deadreptul de simțirea lui tainică. Și atunci întrebuițează forma impersonală și generală, pentru a trage, apoi, concluziile personale : „Nu voiu pentru nume, pentru glorie să scriu“ și altele.

Dar textul de mai departe din *Convorbiri* și chiar din ediția d-sale putea ajuta pe d. Lovinescu—pe d. Lovinescu cel imaginar.

Încorda-voiu *a mea* liră să cînt dragostea un lanț
Ce se'mparte cu frăție între doi și trei amanți ?
Ce, să'ngîni pe coardă dulce că de voe *te-ai* adaos
La cel cor ce'n operetă e condus de Menelaos ?

Așa dar, „*încorda-voiu a mea* liră, să cînt dragostea“ e la persoana întâia, dar imediat schimbă persoana, întrebuițează persoana a doua cu funcțiune impersonală: „Ce, *să'ngini* pe coardă dulce, că de voe *te-ai adaos* la cel cor ce'n operetă e condus de Menelaos?“—adică că ai intrat de voe în rîndul bărbaților înșelați de femei?

Era inelegant și indiscret să spună, despre el, în persoana întâia :

Ce, *să'ngin* pe coardă dulce că de voe *m'am adaos*

la tagma bărbaților înșelați de femei ?

Mai departe, același lucru. Cînd și-aduce aminte de anii de școală, Eminescu zugrăvește mereu grupul—colegii de clasă, clasa întreagă—pentru a trage apoi concluzii individuale.

Amețiți de limbe moarte etc.

(*ametiți*, cum e în *Convorbiri*, nu *amețit*, cum e la d. Lovinescu, și care „amețit“ face să se creadă că „confundam“ „ascultam“, „visam“, „știam“ etc. sînt la singular, cînd în realitate sînt la plural,—dovadă „noi“, „ne“, „vedem“ de mai departe—de unde urmează că și „*Imi* plutea“ este greșală de tipar în *Convorbiri*).

Dar și d. Lovinescu cel real—muritorul de rînd, cași noi toți—putea face ceva. Putea să se ducă la manuscris, și ar fi văzut că Eminescu lucrează în adevăr cu persoana a doua și cu pluralul—cum am arătat mai sus.

A te duce la manuscris, nu înseamnă ediție critică, ci datarea de a da cetitorilor textul exact—chiar cînd n'ai fi făgăduit solemn și fudul în prefață că-l dai exact și respectînd „principiul esteticului“ și chiar cînd nu ți-ai întitula edițiile : „Biblioteca clasicilor romini“. O ediție, care nu dă textul exact, nu are nici o scuză.

Trec peste alte falșificări din această *Scrisoare II*—dar nu mă pot opri să nu relev „scîrțîirea din condee“ (copiată din Scurtu) în loc de „scîrțîirea de condee“ a lui Eminescu. „Scîrțîirea din condee“, e ca și *scîrțîirea din ușă*, cași *scîrțîirea din car*, în loc de *scîrțîirea de ușă* și *scîrțîirea de car*, căci condeiu, ușă, car sînt subiecte ; ele scîrțîie...

Trec peste multe greșeli și din „*Scrisoarea III*“, și mă opresc asupra următoarelor, caracteristice pentru talentul cu care d. Lovinescu culege de ori unde tot ce poate falșifica textul lui Eminescu.

La d-sa Baiazid spune lui Mircea :

— *Ai venit* să mi te 'nchini

Să nu schimb a ta coroană pe o ramură de spini.

A existat odată în ediția Socec acest „*Ai venit*“, dar imediat la altă ediție și la toate cele următoare a fost corectat prin „*Am venit*“,—cum e în Eminescu. (Cum de a absorbit d. Lovinescu și această greșală ?) Doar Mircea răspunde :

— Orice gînd ai, împărate, și *oricum vei fi sosit*—

ultimele cuvinte raportîndu-se la „Am venit“ al lui Baiazid.

În altă parte, editează d. Lovinescu :

Toți se *scutură* aicea și formează patrioții,

în loc de „se scurseră“, copiind o greșală de tipar din ediții foarte vechi.

În „Scrisoarea IV“ d. Lovinescu copiază cu entuziasm ediția Scurtu.

La d. Lovinescu e :

...după geamuri *se văd* numa
Lungi perdele încreșite, care scintec ca bruma

acolo unde Eminescu spune frumos („estetic“):

...după geamuri *tremur'* numa
Lungi perdele etc.

Eminescu spune „Cupido, un paj șagalnic“, nu „Cupidon“, ca la d. Lovinescu (după Scurtu). Aiurea (*Pajul Cupidon*) Eminescu a pus „Cupidon“. Dacă aici a pus „Cupido“, a avut motivele lui—poate conștiente, poate subconștiente.

Eminescu spune : „Setea liniștei eterne care-mi sună în urechi“, —nu „la urechi“, ca în d. Lovinescu. Sună *la* urechi?! Ce „estetică“ e asta?

Eminescu spune: „Vechiul cîntec mai *străbate* cum în nopți izvorul sare“,—și nu „mai *pătrunde*“, ca în d. Lovinescu și care nu are nici un înțeles.

Eminescu spune : „*Altfel* șueră și strigă, scapără și rupt răsună“,—nu „*Astfel* șueră și strigă etc.“, cum spune d. Lovinescu, stricînd totul, căci prin acel *altfel*, Eminescu exprimă opoziția dintre două stări radical deosebite. (Aici cred că e original; „ameliorarea“ e a d-sale, n'o văd în Scurtu, și nici aiurea).

În *Pe lîngă plopii fără soț*, d. Lovinescu scrie :

Ai fi trăit în veci de veci
Și rînduri de vieți,
Cu ale tale brațe reci
Înmărmureai măreț!

Un chip de-apururi adorat,
Cum *numai* au părechi
Acele zîne ce străbat
Din timpurile vechi.

Semnul de exclamație după „măreț“ și „numai“ (în loc de „nu mai“), arată că d. Lovinescu n'a înțeles ce vrea să spună Eminescu aici.

Am vorbit aiurea de înțelesul acestor strofe. Nu mai revin. Atrag atenția (ceiace n'am făcut atunci) asupra altor locuri din:

Eminescu, unde el întrebuițează verbul a *înmărmuri* sau *mărmuri* ca verb transitiv într'un înțeles special, aproape de înțelesul primitiv. În *Inger și Demon*: „o cruce mărmurită“. (Aici înțelesul e pur material, de aceia e „mărmurit“). În *Géniu pustiu*: „După ce îmi propusesem să înmărmuresc figura sa cea frumoasă în vre-o nuvelă a mea“ (aici verbul e luat în accepția din *Pe lângă plopii fără soț*)—unde înțelesul este a eterniza, cum se eternizează în marmură, a ridica o statuă—păreche zînelor vechi.

Cu *Luceafărul* d. Lovinescu a făcut o operație nouă,—dar nu știe ce-a făcut,—fiindcă operația a făcut-o Scurtu.

Există două variante ale acestei poezii. Una în Almanahul României June din 1883; alta în ediția I Maiorescu 1884. Iată deosebiri: În loc de versul: „Ia dut' de-ți vezi de treabă“ din Almanah, la Maiorescu e: „Ia las', cată-ți de treabă“.—În loc de: „Pe negre vițele-i de păr“ din Almanah, la Maiorescu e: „Pe vițele-i negre de păr“.—Strofa „Ei numai doar durează'n vînt...“ din Album, la Maiorescu lipsește. Strofa:

Iar tu, Hyperion, rămii
Ori unde ai apune...
Cere-mi cuvîntul meu de'ntăiu
Să-ți dau înțelepciune ?

din Almanah, la Maiorescu e astfel:

Iar tu, Hyperion, rămii
Ori unde ai apune,
Tu ești din forma cea dintăi,
Ești vecinică minune.

Însfîrșit, trei strofe care urmează, în Almanah, după cea de mai sus (Strofele: „Vrei să dau glas“; „Vrei poate'n faptă“; „Îți dau catarg lângă catarg“) lipsesc la Maiorescu.

Varianta din ediția Maiorescu e superioară variantei din Almanah, căci „Ia dut' de-ți vezi de treabă“ nu e bine; strofa „Ei numai doar durează'n vînt...“ nu e de primul rang în *Luceafărul*; lipsind ea, strofa următoare („Ei doar au stele cu noroc“) capătă mai multă forță, concentrînd în ea contrastul dintre eternitatea Părintelui ceresc și a lui Hyperion și dintre vremelnicia oamenilor.—Dintre cele trei strofe de după strofa: „Iar tu Hyperion rămii“, numai lipsa uneia („Vrei să dau glas acelei guri“) este o pierdere reală din punct de vedere al frumuseței.

Eliminarea acestor strofe are mai multe avantaje estetice: Dispar cele două strofe slabe; se scurtează vorbirea Părintelui ceresc, care altfel e prea lungă. Și însfîrșit suprimă *transacția* propusă de Părintele ceresc *Luceafărului*—și astfel refuzul lui de a face muritor pe *Luceafăr*, rămîne pur imperativ, categoric.

Dar *transacția* începe mai dinainte de aceste strofe. Începe în strofa imediat anterioară *din Almanah*, în strofa:

Iar tu, Hyperion, rămii
 Ori unde ai apune...
Cere-mi cuvîntul meu dintăiu
Să-ți dau înțelepciune ?

La început—vezi manuscrisul—versurile din urmă au fost :
 „*Vrei din cuvîntul meu dintăiu—Să-ți dau înțelepciune ?*“.

Așa dar, *de aci* începeau întrebările—propunerile Părintelui ceresc—dar Eminescu a schimbat, în manuscris, a șters pe „vrei“ și l'a înlocuit cu „cere-mi“,—dar a uitat să șteargă semnul întrebării dela sfîrșitul strofei, cînd a trimis poezia la Viena pentru Almanah

Insfîrșit, versurile :

Tu ești din forma cea dintăiu
 Ești vecinică minune

cu care sînt înlocuite cele două versuri discutate mai sus, sînt mult mai frumoase decît cele înlocuite și înlocuiesc începutul transacției prin o nouă, scurtă și admirabilă caracterizare a Luceafărului.

În versiunea din Almanah, transacția (care în manuscris începe *tot* cu o propunere interogativă, cași în strofele următoare), începe cu o propunere afirmativă—*Cere-mi*—urmînd imediat strofele interogative,—ceiace e un defect, defect explicabil, cînd știm că Eminescu a dibuit, a corectat (a și uitat să șteargă semnul întrebării etc.).

Cui se datorește varianta din ediția Maiorescu ?

Strofele absente, putea să le suprima Maiorescu.

Versul cu „la dut“, putea să-l schimbe Maiorescu. „Vițe negrele-i de păr“, de asemenea.

Dar cine a făcut versurile :

Tu ești din forma cea dintăiu
 Ești vecinică minune?

Maiorescu ? E greu de admis că versurile le-a făurit el. Sînt versuri de mare poet. Nici un alt poet român de oricînd, n'ar fi putut să le scrie.

Probabil că sînt de Eminescu.

Probabil că Eminescu a reluat *Luceafărul*, după publicarea în Almanah—și l-a corectat. (Și această a doua versiune corectată a avut-o Maiorescu cum a avut și cele 24 de poezii). Poate l-a corectat chiar în urma observațiilor lui Maiorescu—căci Almanahul a apărut în April 1883 (vezi Bibliografia pe Maiu a Convorbirilor), iar Eminescu a înnebunit la sfîrșitul lui Iunie.

Am spus acum doi ani, că nu este exemplul ca Eminescu să fi corectat poezii, după ce au fost publicate. Pe acest fapt mă întemeiam ca să susțin că poeziile—în formă *inferioară*—publicate în *Familia* în 1883, n'au fost date *Familiei* de Eminescu, ci, fără voia lui, de amici ai lui. Pe-atunci nu cunoșteam o scrisoare a lui Maiorescu către d. Iacob Negruzzi, pusă la îndămîna publicului în timpul din urmă.

Iată acea scrisoare, din Februarie 1884 (dau fragmentul care interesează): „Ai văzut în ultima *Familie* poezia cu totul inedită a lui Eminescu? Poate ar trebui reprodusă în *Convorbiri* pentru totalitate. Este din cele 5 ce i le dase Eminescu lui Vulcan în primăvara trecută“.

E vorba așa dar, de poezia *Din noaptea*, publicată în *Familia* în Februar 1884.

Tonul scrisorii ne-ar îndreptăți să credem că Maiorescu știe sigur că Eminescu (*insuși*) a dat poezii lui Iosif Vulcan. Și cum acele poezii au forma inferioară (față cu aceleași poezii definitive) urmează că Eminescu le-a reluat și le-a corectat după ce le-a publicat în *Familia*. Prin urmare a putut să facă același lucru și cu *Luceafărul*. Dar aceasta e o abatere dela tot trecutul său, căci, încă odată, Eminescu până acum n'a mai corectat poeziile deja tipărite. La această întimpinare s'ar putea răspunde că Eminescu acum se schimbase. Slavici ne spune că *înainte* de izbucnirea nebuniei Eminescu nu mai era omul dinainte. Poate că acum nu mai avea voința de altădată. Pe de altă parte, Vulcan (care i-a publicat primele poezii) o fi insistat puternic să obțină versuri de la Eminescu, iar cît pentru *Luceafărul*, Almanahul nefiind o revistă, în care o bucată poate apărea într'un număr ori altul, studenții din Viena or fi insistat să capete colaborare până la un termen hotărît ca nu cumva Almanahul să apară fără ea—și astfel Eminescu (fost membru și aproape unul din fundatorii *României June*) să fi dat *Luceafărul* prea degrabă și să nu fi putut avea tot răgazul să-l cizeleze mereu—să stea destul în saltarul lui pentru această operație.

Toate acestea, dacă Maiorescu nu se înșeală. Dacă *chiar* Eminescu în persoană a dat lui Vulcan poeziile.

Dar Maiorescu spune: „5 poezii“. Știm însă că „*Din noaptea*“ e a *șaptea* poezie a lui Eminescu publicată de Vulcan în timpul acesta—așa încît informația lui Maiorescu fiind greșită în acest punct, nu putem pune tot temeiul pe ea.

Prin urmare întrebarea dacă Eminescu sau altcineva a făcut corecturile, rămîne.

Un lucru e sigur: Corecturile sînt făcute sau de Eminescu sau de altcineva. *Tertium non datur*.

Dacă sînt făcute de Eminescu, orice editor trebuie să tipărească varianta din Maiorescu fără „dut“, fără cele 4 strofe, cu cele 2 versuri nouă, etc. Dacă corecturile nu sînt făcute de Eminescu, atunci varianta din Almanah are prioritate, și nici un editor n'are dreptul să introducă în varianta din Almanah versuri din varianta Maiorescu — pentrucă, în cazul acesta, acele versuri nu sînt de Eminescu.

Cînd d. Lovinescu, copiind pe Scurtu, introduce în varianta din Almanah versurile:

Tu ești din forma cea dintâi
Ești veșnică minune

din varianta Maiorescu, d-sa nu pune în ediția d-sale nici una nici alta din cele două variante, ci petește *Luceafărul*, ia o variantă, îi coasă un petec luat din cealaltă variantă—și dă cetitorului un *Luceafăr* care, *cu siguranță*, nu e acel voit de Eminescu—dă varianta Scurtu a *Luceafărului*—și crede că „reproduce exact” și „estetic”.

Mă opresc aici cu cercetarea falsificărilor, căci n'am voit să fac inventariul lor, ci numai să exemplific procedeul d-lui Lovinescu.

Cred că din cele ce preced rezultă clar că ediția d-lui Lovinescu în care d-sa a adunat greșeli din toate și a mai adăogat și din propria-i inspirație, este inferioară tuturor celorlalte ediții.

Dar această ediție a fost menită să nu ocolească nimic din ceia ce poate fi o batjocură a operei și memoriei lui Eminescu.

Impietatea începe chiar de la cuperta cărții. D. Lovinescu a ținut să reproducă figura poetului, și a reprodus figura lui Eminescu de pe cînd era paralytic general. Figura aceasta e a omului care—cum spun contemporanii—avea fața bugetă și ochii stinși de boală, și care devenise deodată gras—efect temporar al paralyziei generale,—grăsime de care el suferea și se plîngea.

Figura acestui degenerat a pus-o d. Lovinescu în fruntea volumului. Sper că nu comitea această impietate, dacă cunoștea biografia lui Eminescu. (Nu-i cunoaște nici textul, nici limba, nici viața—nimic!). Dar ignoranța nu este o scuză. Cine nu cunoaște un lucru, nu se amestecă în el.

Și astfel, deși există o admirabilă fotografie a lui Eminescu de prin 1880, cînd el avea 30 de ani, cînd era în culmea vieții și a geniului, cînd compunea *Scrisorile*, *Luceafărul*, nemuritoarele elegii și vestitele articole din *Timpul*,—din vremea cînd Eminescu a fost la maximum *el*,—o fotografie în care (lucru rar în natură) figura omului corespunde așa de bine cu ideea, pe care ne-o facem de autorul operei—d. Lovinescu reproduce totuși în fruntea poeziilor figura cu totul alterată a omului care nu mai era *poet*, a omului cu creierul pierdut¹.

D. Lovinescu are natura fericită, d-sa crede că totul îi este posibil. Nu de mult a crezut că-i este posibil să scrie Istoria civilizației romîne. Acum îl văd că publică edițiile tuturor scriitorilor și scrie despre toți scriitorii. Aflu că a editat și pe Alecsandri (edițiile nu le-am văzut). Intr'un ziar am cetit că a tipărit de curînd un volum cu studii despre Alecsandri și ...Eminescu. Așa dar îl studiază pe Eminescu... Cu Alecsandri cazul e poate și mai interesant. D. Lovinescu nu știe măcar ce a scris Alecsandri, dar îl editează și-l studiază. Că nu știe ce a scris, nu e o figură de stil. D. Caracostea a arătat că d. Lovinescu nu cunoaște cuprinsul celebrului volum al lui Alecsandri „Poezia populară a Romînilor”,—

¹ De altfel, aceasta este figura, care apare mereu în gazete (de-acolo o fi luat-o și d. Lovinescu). Eminescu în sus, Eminescu în jos, marele Eminescu, statui, propuneri diverse de comemorări și glorificări („lustruindu-se pe ei”)—toți acești „eminesciani” nu cunosc nici figura adevărată a lui Eminescu. E și acesta un semn caracteristic al inculturii noastre.

dar îi discută conținutul. D. Lovinescu însă a ținut să mai producă dovezi că nu știe ce a scris Alecsandri. D-sa a găsit în ziarul lui Asaki „Albina românească“, o bucată în proză, *Monte di fo (Muntele de foc)*—neiscălită—și n'a știut a cui e. Ba mai mult, a crezut că ar fi putut fi scrisă de Asaki ! Dar *Muntele de foc* e o cunoscută bucată de Alecsandri, face parte din volumul lui de „Proză“. D. Lovinescu a dovedit așadar nu numai că nu știe ce a scris Alecsandri (pe care-l editează și-l studiază), dar că poate confunda scrisul unor oameni atît de deosebiți, prin vîrstă, epocă, școală literară, cultură, talent, ideal, limbă, etc. etc., ca Asaki și Alecsandri. (E mai grav decît dacă, cetind o bucată de d. Galaction neiscălită—să zicem: *Dela noi la Cladova*,—într'o revistă a d-lui Rebreanu, i-ai atribui-o acestuia din urmă). Încă odată, d. Lovinescu este optimist. O dovadă strălucită de optimismul d-lui Lovinescu, a dat-o și d. G. Zane,—ca să mai cităm un exemplu—cînd a dovedit că d. Lovinescu comenta o broșură, ca să caracterizeze revoluția dela 1848 din Moldova, neștiind (o comenta, dar n'o... cetise) că broșura e muntenească, relativă la mișcarea din Muntenia.

Aceste lucruri încadrează—și explică mai bine prin încadrare, căci se vede că e vorba de un sistem—ediția poeziilor lui Eminescu așa cum a confecționat-o d. Lovinescu.

D. Lovinescu zice în prefață, că ediția d-sale nu e critică, de altfel, adaogă d-sa, ca toate edițiile scriitorilor pe care le publică. Nu știu cum sînt edițiile celorlalți scriitori. Dar aceasta, a lui Eminescu, e critică. E critică, pentru că d. Lovinescu a adunat în ea, cu multă sîrguință, greșelile din celelalte ediții ale lui Eminescu, complectînd și d-sa, cînd nu a găsit destule greșeli la alții. Această „controlare“ (cum se exprimă singur) a tuturor edițiilor ca să culeagă greșeli, face din ediția d-lui Lovinescu o adevărată ediție critică. N'ar fi fost critică, ediția d-lui Lovinescu, dacă d-sa ar fi luat textul din Convorbiri. În acest caz, nu ar fi falsificat pe Eminescu—dar ediția ar fi fost o biată ediție ordinară, obișnuită, de duzină,—și nu critică, cum este.

Acest articol nu l-am scris în contra d-lui Lovinescu—în contra d-lui Lovinescu nu scrie nimene atît de lung—ci pentru Eminescu. Este ceva cumplit de respingător în îndrăzneala aceasta de a falsifica mereu opera nefericitului poet.

„Editorii, zice Caragiale, sînt liberi, să tragă cite exemplare vor, să le vînză cum și cît le place, să profite de munca și de pe urma sărmanului pierdut cît pot, sînt liberi; să rămînă neguștorul cinstit și cîștig bun să-i dea Dumnezeu; dar să stea la taraba lui și să nu se amestece a poci opera artistului“...

Și s'o lase mai încet cu „principiul esteticului“.

G. Ibrăileanu

Post-scriptum.—După ce am dat la tipar articolul de mai sus, mi-au căzut în mină *Povestirile* lui Eminescu, editate de d. Lovinescu. N'am cetit povestirile—le-am foiletat numai. Nu știu dacă

d. Lovinescu a falsificat textul acestor povestiri cu același entuziasm cași pe acela al poeziilor. Dar limba a falsificat'o.

Am cetit însă prefața d-lui Lovinescu. Nu e mare, dar e cuprinzătoare.

Și mai întâiu o observație.

Știi că Eminescu avea aripi? În fotografia de pe cupertă (tot aceia a paralicului general) nu e prevăzut cu aripi. Dar avea.

În prefața *Poeziilor*, d. Lovinescu spunea că „*Venere și Madonă* e cea dintăiu bătae de aripă“ a lui Eminescu. Am crezut, firește, că e una din acele figuri de stil, cu care d. Lovinescu își agrementează proza de vre-o treizeci de ani încoace. Dar și în prefața *Povestirilor* d. Lovinescu vorbește de aripile lui Eminescu.

Povestirile, zise d-sa, sînt „foșnetul unor aripi care...“ Atunci nu mai e figură de stil, căci un scriitor așa de mare ca d. Lovinescu nu poate fi atît de sărac în invenție și atît de lipsit de simțul ridicolului, încît să repete aceeași figură de stil în două prefețe ale operei aceluiași poet. Mai ales cînd nici figura de stil nu e cine știe ce lucru. De altfel, eu am și găsit izvorul, de unde d. Lovinescu a aflat amănuntul biografic—și anatomic—că Eminescu avea aripi. E prefața (tot prefața!) lui Scurtu (...tot Scurtu) dela poeziile lui Eminescu (tot poeziile lui Eminescu). Scurtu zice: „Între anii 1870—1878 este vremea în care geniul său își întide aripele-i puternice“.

Pentruce d. Lovinescu nu citează izvorul, de unde a luat informația despre aripele lui Eminescu?

Și încă ceva.

Învinuiam mai sus pe d. Lovinescu că a pus pe cuperta *Poeziilor* lui Eminescu figura omului degenerat. Dar acum văd că d. Lovinescu nici nu știe cum era Eminescu.

Vorbind de nuvela *Cezara*, în care eroul este călugărul Ieronim, d. Lovinescu zice:

Tinărul călugăr Ieronim e proecția idealizată a lui Eminescu însuși, așa cum apare în Geniu pustiu, în Sărmanul Dionis și, în genere, în întreaga sa operă poetică. „*Pletele lui blonde fluturau împrejurul capului său alb ca marmura și a frunții boltite și ochii lui albaștri străluceau pare că de putere și energie*“.

Așa dar, d. Lovinescu crede că Eminescu avea părul blond și ochii albaștri!!

Dacă d. Lovinescu ar fi înțeles textul din *Cezara*, ar fi văzut că figura, pe care Eminescu o descrie cu „plete blonde“ și „ochi albaștri“ nu este a lui Ieronim (= „proecția idealizată a lui Eminescu“), ci... a Arhanghelului Mihail de pe pînza pictorului Francesco! Pentrucă cetitorul se va lăsa greu convins că d. Lovinescu e în stare să nu înțeleagă un text atît de simplu, voiui cita pasagiul din *Cezara*:

„Ea (Cezara) se apropiă de tabloul acoperit c'o pînză, o ridică și se uită întru cît înaintase lucrarea „*Căderii îngerilor*“. Cu fața de o senină seriozitate întindea Arhanghelul Mihail spada

sa de foc în aer. *Pletele lui blonde fluturau împrejurul capului său alb ca marmura și a frunții boltite, și ochii lui albaștri pare că de putere și energie. Brațul i se întindea spre haos... aripele lungi și albe etc.*"

Acest tablou avea să fie complectat cu figura demonului, urmărit de Arhanghel. Pentru demon, pictorul alesese ca model pe Ieronim, care avea să pozeze de acum înainte. D. Lovinescu însă n'a înțeles nimic.

Și Arhanghelul Mihail, cu care d. Lovinescu confundă pe Ieronim, și deci pe Eminescu, avînd aripi,—iată încă o confirmare pentru d. Lovinescu, că Eminescu avea aripi ¹.

Dar dacă d. Lovinescu nu înțelege textul, aceasta nu-l împiedecă să judece și să comenteze nuvelele lui Eminescu, și să nu-i placă:

Rele-or zice că sint toate cite nu vor înțelege.

De altfel, d. Lovinescu este dintre acei intelectuali care nu-și pierd cumpătul nici în fața poeziilor lui Eminescu.

Cețiți articolele d-lui Lovinescu despre poeții dela ceaiurile d-sale literare și prefețele dela aceste ediții (și tot ce-a scris despre Eminescu) și veți vedea pe cine prețuește mai mult.—Numai o singură dată d. Lovinescu a recunoscut din plin geniul lui Eminescu: Atunci cînd a comparat o poezie a d-lui Camil Baltazar cu *Mai am un singur dor* a lui Eminescu și cu *Miorița*. Toți admiratorii lui Eminescu îi vor fi recunoscători d-lui Lovinescu pentru marea onoare ce a făcut-o poetului *Luceafărului*.

D-lui Lovinescu nu-i place proza lui Eminescu, pentru că nu o înțelege și nu o simte. Dar d-sa, neștiind de ce nu-i place, dă firește alt motiv.

Motivul e că Eminescu nu e sincronist,—nu satisface pe „cetitorul modern deprins cu altfel de literatură“ sau—altă variantă—„pe cetitorul deprins a cere prozei alte moduri de expresie“.

D. Lovinescu (adică „cetitorul“ de mai sus) reproșează lui Eminescu că „nu știe crea pe dinlăuntru un om cu o psihologie determinată și nu-l poate, *mai ales*, planta în mijlocul unei ambianțe sociale cu raporturi multiple de existență“. Cu alte cuvinte d. Lovinescu îi reproșează romanticului subiectiv Eminescu că nu e realist obiectiv într'o nuvelă fantastică. Ba încă, reproșîndu-i că nu-și plantează eroii „în mijlocul unei ambianțe sociale cu raporturi multiple de existență“, îi reproșează că nu-i romancier, sau mai clar

¹ Toți eroii lui Eminescu sînt bruni, și Demonul din *Inger și Demon*, și Călin, și Arald, și Sărmanul Dionis, și „cavalerul“ din *Scrisoarea IV*, și *Luceafărul*. Acest erou brun—și eroina blondă—concepție datorită probabil și experienții proprii—realizează o concepție asupra amorului, în care bărbatul—brun—este pasiunea („Căci te iubeam cu ochi păgîni“), iar femeia—blondă—sentimentalitatea ideală. Bărbatul—„demon“, femeia—„inger“. Amor romantic—și contrast Schopenhauerian. Toate acestea nu există pentru d. Lovinescu.

D. Lovinescu reproșează unei nuvele fantastice că nu-i roman realist.

Și concluzia: *Sărmanul Dionis* este „neizbutit“, (Măiorescu spunea că *Sărmanul Dionis* e o „capodoperă“. Habar n'avea, bietul, ce prostie spune).

D. Lovinescu așa dar n'a înțeles că Eminescu nu trebuia să „determine“, „să planteze“, să etc. Că, dacă făcea așa într'o nuvelă fantastică, greșea. D. Lovinescu condamnă un gen, pentru că n'are însușirile altui gen.

Sărmanul Dionis este o lume fantastică, și tratată ca atare. Și trebuie judecat din acest punct de vedere, nu din punct de vedere realist. Din punctul de vedere al *Anei Karenin*, Shakespeare este un palavragiu în delir, iar Eminescu cel din *Sărmanul Dionis* un nebun sadea.

Dar d. Lovinescu n'a înțeles cît adevăr—transfigurat—cît „realism“—este, totuși, în *Sărmanul Dionis*, ca'n orice adevărată operă de artă.

D. Lovinescu n'a înțeles că *Sărmanul Dionis*, deși poem filozofic în proză, este autobiografia morală a lui Eminescu, iar prin caracterul de generalitate pe care-l are orice operă de artă, este în același timp și portretul, idealizat, al intelectualului romantic în genere: Sensibilitate, imaginație, reflexivitate exagerată, deficit în voință, nemulțumire de realitate, solitarism, refugiere în amor, în natură, în trecut și în fantazie.

Și n'a înțeles că lipsa de „determinare“, de „ambianță cu raporturi multiple“ de care-l acuză (?) pe Eminescu, este aceeași lipsă de „determinare“ din poezia în versuri a lui Eminescu, este aceeași abstractizare și generalizare, care face ca poezia lui Eminescu să fie concentrată, universală și durabilă.

D. Lovinescu, apoi, n'a înțeles că *Sărmanul Dionis* este capul de coloană al unei întregi literaturi: *Trubadurul* liricului Delavrancea (cu puțină „determinare“), *Dan* al realistului Vlahuță (cu „determinare“), etc. etc.

Pentru d. Lovinescu, *Sărmanul Dionis* nu interesează decît „prin materialul psihologic al poetului și pentru studiul formației lui artistice. În al doilea rînd interesează prin valoarea expresiei. Stilul e dealtfel pe alocuri nesigur și neîngrijit...“.

Așa dar, d. Lovinescu n'a înțeles că *Sărmanul Dionis* este prima operă romînească de proză în stil „artist“. N'a înțeles că e prima operă de proză romînească, și una din puținele și până azi, în care fiecare fragment e realizat ca valoarea proprie de artă, fără pasagii ori măcar tranziții de reportaj.

N'a înțeles că e prima - și ultima—operă de artă, în care limba romînească a fost supusă celui mai greu examen: acela de a exprima în forme sensibile o concepție filozofică.

D. Lovinescu n'a înțeles—și n'a spus cetitorilor săi—ce minune—cea mai mare minune din istoria literaturii romîne—e acest *Sărman Dionis* scris la 1870 de un tînăr de douăzeci de ani, fără liceu.

Că *Sărmanul Dionis* are și defecte, e sigur. Ce operă nu are defecte?

Dar d. Lovinescu n'a înțeles nici tema din *Sărmanul Dionis*.

D. Lovinescu crede, că visul lui Dionis e un vis ca toate visele—ca toate visele cu vis în vis. „Totul nu fusese decît un vis“,—închee d. Lovinescu.

Dar n'a băgat de seamă d. Lovinescu că la întrebarea lui Pogor, dacă Dionis visează, Eminescu răspunde „cu convingere: *Da și nu*“ ? 1. Dar nu s'a întrebat d. Lovinescu pentruce Eminescu, la sfîrșitul nuvelei, cînd pune el însuși întrebarea dacă a fost un vis sau nu, citează din Théophile Gautier cuvintele: „Nu totdeauna sîntem din țara ce ne-a văzut născînd etc.“ ?.

Dar dacă e un vis ca toate visele, atunci ce nevoie are d. Lovinescu de filozofia lui „Kant“ ? Crede d-sa că Eminescu, ca un „realist“ oarecare, a voit să arate că Dionis, gîndind sara la filozofia lui „Kant“, a visat noaptea un vis provocat de acele gînduri ? Cum un geolog s'ar fi visat în perioada glaciară, dacă ar fi gîndit sara geologie ?—D. Lovinescu a cetit undeva că nuvela aceasta ilustrează o filozofie. A văzut acolo și numele lui Kant. Și a copiat... Și nici acest „Kant“, adăogat la cuvintele lui Gautier citate de Eminescu și la declarația, „cu convingere“, a lui Eminescu că ceia ce se petrece cu Dionis e vis și nu e vis—nimic nu l-a pus în îndoială ?

Și, în sfîrșit, pentru ce „Kant“ ?

Pentrucă d. Lovinescu nu cunoaște filozofia lui Kant.

Natura meditațiilor metafizice ale lui Dionis, zice d. Lovinescu, era de pură esență Kantiană ; simple categorii ale minții omenești, timpul și spațiul n'au o existență obiectivă ; tot ce se întîmplă, se întîmplă în noi, iar lumea e o creațiune individuală ; tot ce a fost, sau va fi, poate, după voință, exista oricînd, așa că, prin anumite mijloace, oricine reușește să se proiecteze și să trăiască în trecut sau în viitor.

Deodată o începe rău d. Lovinescu. D-sa nu știe ce sînt categoriile. Spațiul și timpul nu sînt „categorii“. (Cum ar putea fi categorii ?). Problema categoriilor e o problemă de «Logică transcendentă». Spațiul și timpul sînt o problemă de «Estetică transcendentă». Ele sînt formele pure ale sensibilității, și nu categorii.

„Tot ce se întîmplă se întîmplă în noi, iar lumea e o creație individuală“ nu este metafizică de esență pur kantiană, cum crede d. Lovinescu. Kant a combătut vehement ca o aberație această „metafizică“. Vezi argumentarea lui împotriva lui Berkeley.

Combi-nația de mai sus a d-lui Lovinescu nu este metafizică nimănui.

De ce nu-l lasă d. Lovinescu în pace pe Kant ? 2

1 G. Panu. Amintiri dela Junimea—in paragraful... citat de d. Lovinescu

2 D. Lovinescu a citat adesea fudul numele lui Kant în sprijinul „teoriilor“ d-sale. Voiu dovedi altădată că d. Lovinescu nici nu știe măcar despre ce vorbește Kant în Critica judecății.

Dar d-lui Lovinescu nu-i place nici *Cezara*. În realitate nu știu ce nu-i place, căci *Cezara* nu o înțelege. Nu-i place o închipuire a d-sale, pe care o botează „Cezara“.

Am văzut că figura, pictată, a Arhanghelului Mihail a luat-o drept figura lui Ieronim, și deci a lui Eminescu.

Acum ceva, dacă se poate, și mai de necrezut.

D. Lovinescu zice că Ieronim, ediție anticipată a *Luceafărului* devenit „nemuritor și rece“, e un om „nepăsător față de iubire“. Și aduce dovezi: Fragmente din scrisoarea lui Ieronim către Cezara, în care el răspunde declarației ei de iubire: „Amorul este o nenorocire, și fericirea ce mi-o oferă, venin.. Lasă-mă în mândria și răceala mea“.

Dacă nuvela s'ar isprăvi aici (adică la începutul nuvelei), Ieronim ar fi „nemuritor și rece“—deși pentru un om „rece“ amorul n'ar putea fi „venin“. Deja acest „venin“ îi răpește „răceala“.

Dar scrisoarea aceasta i-o scrie Ieronim Cezarei, când nici n'o cunoștea. Primise o declarație de amor iscălită Cezara—și atîta tot.

Peste o zi vede pe Cezara,—așa dar descopere pe autoarea scrisorii—și în convorbirea lor, el îi spune: „Ai milă de mine, căci dacă vreodată iubirea ar pătrunde în inima mea, ași muri de amor“. „Tu gîndești că eu nu te-ași putea iubi? Te înșeli. Lasă-mi numai timp“. „Și gîndesc că tot ași putea nebuni, iubindu-te“. (Mai „nemuritor și rece“ și mai „nesimțitor față de iubire“ nici nu se poate!).

Ieronim scrie după aceia bătrînului pustnic Euthanasius că pictează mereu un cap de copilă și adaogă: „Simt că din ce în ce schițele se familiarizează cu inima. N'o iubesc. Nu. Adio, părinte“.—„O iubești, fătul meu, fără s'o știi“—îi răspunde Euthanasius, căci pustnicul bătrîn înțelege din cîteva cuvinte ceiace tînărul modernist d. Lovinescu nu înțelege din cinci pagini.

Cezara asediază pe Ieronim. „Imi atinge genele [cu genele ei] și mă înfioară până în tălpi, cugetă Ieronim. Atunci nu mai văd ce frumoasă e... o negură îmi întunecă ochii... atunci ași omorî-o“. Și d. Lovinescu crede că Ieronim e „nemuritor și rece“, și „nepăsător față de iubire“.

Pustnicul ar înțelege mai bine de ce „nesimțitorul“ Ieronim „ar omorî-o atunci“ pe Cezara.

Cezara, într'o grădină, noaptea pe lună, se apropie de Ieronim și-l atinge cu corpul. „Ah, te iubesc!.. țipă el apăsător... te iubesc“. („Nemuritor și rece“, „nepăsător față de iubire!“).

„El o strînse cu atîta putere, încît se încleștase amîndoi într'o îmbrățișare lungă și nervoasă. Apoi el recăzu obosit de o simțire ne mai cunoscută pe spata băncii, își închise ochii, și-și lăsă capul pe acea spată“.

Culmea „răcelei“ și a „nesimțirii față de iubire“.

D. Lovinescu o fi crezînd că Ieronim o iubește pe Cezara întru Hristos și cade în nesimțire epuizat de iubire creștinească.

Ieronim ucide pe Castelmare și e nevoit să fugă din oraș. Trăește într-o insulă paradiziacă. Umblă gol. Cezara nu mai știe nimic de Ieronim. Se retrage la o mănăstire. Adesea se scaldă în mare. Odată ajunge la insula lui Ieronim, firește goală. Se întilnesc din întâmplare.

„Cezara, strigă el, cuprinzînd'o în brațe“. „Tu ești, *chiar tu?* etc.“—și autorul pune un rînd de puncte—și isprăvește nuvela.

Eu nu credeam că, mai ales în vremurile astea post-belice, poate exista o domnișoară atît de inocentă încît văzînd că doi tineri goi se prind în brațe,—și autorul pune un rînd de puncte—să-și închipue că acest rînd de puncte înseamnă că cei doi tinerii goi s'au încheștat în brațe ca să cetească împreună „Biblioteca clasicilor romîni“.

Pe urmă urmează „critica estetică“: D-lui Lovinescu nu-i place, firește, *Cezara*.

Printre *Povestirile* acestea ale lui Eminescu, editate de d. Lovinescu, pe lîngă *Făt frumos din lacrimă*, *Sărmanul Dionis* și *Cezara*, pe care d. Lovinescu le analizează în Introducere—mai există și schița *La aniversară!*

Pentruce d. Lovinescu nu-i consacră nici un rînd de „analiză“, cînd celorlalte trei le-a consacrat cîte un capitol separat fiecareia? (Pe *Făt frumos din lacrimă*, nici nu era nevoie să-l mai analizeze, ca să ne probeze că nu e scris în stilul basmelor: o vede oricine!).

De ce nu spune nimic de povestirea *La aniversară?*

Probabil pentrucă e mică, numai cîteva pagini. Odată, într'o societatea unde era și Caragiale, venind vorba de un poet puțin productiv, dar veritabil—ne băgat în seamă de critici, Caragiale izbucni; „Mă, pune un Rembrandt mic într'o vitrină și nimene n'o să se oprească. Pune un tablou de-un metru de... (aci numele unui foarte cunoscut pictor romîn, lipsit de talent) și toată lumea o să admire!“.

La aniversară este o schiță admirabilă: observație, psihologie, humor, delicateță, compoziție, stil, limbă. Cronologic, e prima schiță psihologică din literatura romînă. Din punct de vedere estetic nu există alta superioară ei. Căci în orice gen a scris Eminescu—poezie, nuvelă, sociologie, politică, polemică, critică,—a dat operă de primul rang. Unde punea el mîna, punea și Dumnezeu mila.

Dar d. Lovinescu nu s'a oprit la vitrină, din cauza dimensiunii reduse a tabloului!

Un lucru însă am admirat la d. Lovinescu: Ușurința cu care se mișcă în literatura universală, cînd înșiră izvoarele străine ale *Sărmanului Dionis*.

Anunță delă început chiar: „Proza lui Eminescu... este...

după cum vom vedea, supusă tuturor influențelor romantismului german al epocii, azi anacronic¹.

Și'n adevăr d. Lovinescu vede influențele și împreună cu d-sa le vedem și noi.

„Dionis, acest fiu spiritual al romantismului german, al lui Novalis și al lui Hoffmann mai ales”—„Ca un alt Faust”—„Ca un alt Mefisto, Ruben îl învață”.—„Ca un alt Peter Schlemihl”.—„Novalis prin Heirich von Offerdingen”.—„Goethe i-a sugerat creația meșterului Ruben”—„Chamisso prin Peter Schlemihl i-a sugerat desfacerea umbrei de erou”.

„Ca un alt”—„Ca un alt”—cu ce ușurință și cu ce eleganță dezinvoltură se mișcă d. Lovinescu în literatura comparată.

Am avut impresia că, afară de studiile d-lui Drouhet despre izvoarele franceze ale lui Alecsandri, nu există în literatura romină un studiu mai excelent de literatură comparată.

Dar... dar admirația noastră n'a ținut mult. Sunîndu-ne mereu prin cap frazele elegante : „Ca un alt”, „Ca un alt”—ne-am adus aminte deodată de... un alt critic—de articolul d-lui Sanielevici intitulat „Sărmanul Dionis”. L-am căutat, și l-am cetit, și-am... văzut că văzusem de mult ceiace d. Lovinescu ne anunța că „vom vedea” în introducerea sa.

Să orînduim în ordine alfabetică izvoarele lui Sărmanul Dionis după d. Lovinescu și după d. Sanielevici, punînd la un loc autori opere și personaje.

După d. Lovinescu :

Chamisso, Faust, Goethe, Hoffmann, Mefisto, Novalis, Heinrich von Offerdingen, Peter Schlemihl.

După d. Sanielevici :

Chamisso, Elixirul Diavolului, Faust, Goethe, Hoffmann, Mefisto, Novalis, Heinrich von Offerdingen, Peter Schlemihl.

Deosebirea stă în Elixirul Diavolului, care e în plus (nu în minus!) la d. Sanielevici. Dar acesta e numele unei opere a lui Hoffmann. În acest detaliu n'a mai intrat d. Lovinescu. S'a mulțumit cu „Hoffmann”.

Așa dar, tocmai pe tocmai.

Dar pentru psihologia d-lui Lovinescu—și pentru psihologia „imitațiunii sincroniste” în genere—e interesantă următoarea filiațiune sau, cum s'ar zice, geneză :

D. Sanielevici zice :

„Novalis, cel mai exaltat și mai subiectiv dintre romantici, al cărui bizar roman, Heinrich von Offerdingen, pare a se petrece în altă planetă...”.

D. Lovinescu, care utilizase deja pe Novalis al d-lui Sanielevici, cînd a fost vorba de influența generală a romantismului

1. Ne permitem o observație : D. Lovinescu, fiind „sincronist”, crede că și Eminescu era tot sincronist și că romantismul german pe care-l imita, era, al „epocii”, ceia ce nu este exact. Era „anacronic” și pe-atunci.

german,—nu lasă nici fraza de mai sus a d-lui Sanielevici neexploată : „Novalis prin *Heinrich von Ofterdingen*, zice d. Lovinescu, i-a sugerat poetului ideia unei vieți posibile în altă planetă“.

Așa dar o impresie a d-lui Sanielevici i-a sugerat d-lui Lovinescu că Novalis i-a sugerat lui Eminescu...

E un adevărat cadril de „sugestii“!

Rezultatul: Eminescu își duce eroul în altă planetă, pentru că d. Sanielevici a avut impresia că romanul lui Novalis pare a se petrece în altă planetă...

D. Sanielevici e o inepuizabilă mină, pe care o exploatează—prin expropriere forțată și fără despăgubiri—d. Lovinescu.

Tot capitalul, din care trăește d. Lovinescu de douăzeci de ani încoace—„ideile“ d-sale despre țărănism, despre sămănătorism, despre „reacționarismul rural“, despre poporanism, etc.—este avutul d-lui Sanielevici, expropriat de d. Lovinescu.

Interpretează d-lui „distructiv“ pe d. Sanielevici la ceaiurile d-sale literare, dar aceasta nu-l împiedică să tragă cu coada ochiului la musafiri și, când aceștia sînt mai ocupați cu ceaiul și fursecurile, să prindă între degetul cel mare și inelar cite o teorie „antițărănistă“ a d-lui Sanielevici și s'o arunce în mînea surtucului pentru viitoarele d-sale studii de istorie, filosofie, sociologie, estetică ș. c. l.

Căci d. Lovinescu *nu poate* să nu copieze. Natura sa îl condamnă la copiat, natura sa pasivă, feminină,—dar de-o curioasă feminitate, căci ceiace reproduce d-sa este egal cu ceiace a primit. Această apucătură naturală d-sa o erijează în concepție asupra vieții. (S'a zis demult că „filosofia este expresia temperamentului“). Pentru d-sa totul e imitație pură, copie, plagiat: organizările politice ca și literaturile. D-sa numește „sincronism“ această curioasă reproducere feminină fără participare personală.

Și „sincronizează“ mereu, pe Scurtu, pe d. Sanielevici, pe cine găsește—și cu cît îi „sincronizează“ mai fidel, cu-atîta, din tactică, îi insultă mai tare.

...Aflu în ultimul moment că prefața minunată pe care am analizat-o, a fost tipărită de d. Lovinescu în fruntea ultimului său volum de *Critice*...

G. I.

Cronica literară

Literatura rusă de astăzi

Literaturile nouă, sau acele care apar la un moment dat renovate în dezvoltarea lor, oferă un farmec particular și o atracție specială. În cimpul noutății, pe care lectura din ce în ce mai întinsă o precizează și adâncește, aprecierile pe care le provoacă sînt învăluite într'o atmosferă de nesiguranță și mister.

Aiurea, în literatura ajunsă la maturitate—și vîrsta aduce întotdeauna prestigiu în viața indivizilor ca și a fenomenelor culturale—pe cetitorul, dotat cu oricît de puțin simț critic, îl interesează în genere gradul la care se ridică ea prin operele-i capitale pe treptele înaltei ierarhii estetice sau intelectuale. Aci e importantă cunoașterea realității subț cele mai variate aspecte ale vieții, începînd dela simpla mișcare automată și instinctivă și până la formele de complexitate excepțională, individuală sau colectivă.

Dar nu numai atît. În literaturile, care privesc în urma lor un șir de eforturi continui și accentuate, criteriul unic calitativ în aprecierea elementelor creatoare e ridicat la rangul de fetiș sau dogmă. Ce alt exemplu mai edificator am putea oferi decît acea concepție a esteticei pure, exprimată subț formula prea cunoscută a artei pentru artă ?

Criteriul valorificării exacte și al ierarhizării riguroase după factori de rafinată subtilitate e fără îndoială, produsul unei activități luxuriante, ce își permite în fecunda desfășurare a operelor realizate o prea minuțioasă selecțiune de nuanțare aleasă și diferențiere continuă. Ea își creiază astfel o obligație de conștiință și își impune un indiscutabil imperativ în aprecierea și selecționarea creației literare.

În literaturile tinere informația primează esteticul și realitatea, arta. În definitiv, o literatură nu trăește decît prin realitatea viabilă, pe care o exprimă. Artificialul, miraculosul și fantasticul sînt mijloace de diferențiere a operelor originale în concepția și

inspirația scriitorilor complect individualizați. Un Kipling, Ewers, Põe sau Walter Hasenclever—acesta din urmă în special cu o accentuată nuanță simbolistă,—și-au îngăduit intervenția accidentală sau continuă a imaginației și chiar a aceluși caracter artificial pe care l-au încetățenit nu de mult Francezii în literatura contemporană, pentru că personalitatea lor a apărut determinantă și renovatoare pentru concepția curentă a literaturii timpului. Înclinați prin temperament și susținuți de remarcabil talent, ei sînt expresia unor individualități excepționale.

Literaturile recent îndrumate pe drumuri nouă nu au, în primul moment, nici posibilitatea, nici acea nuanță de prestigiu necesară marilor transformări.

Și totuși atunci cînd nu sînt efectul unei reacțiuni restrînse, concretizată în curente de efemeră durată și infimă importanță, ele apar ca expresie a unei categorii sociale sau chiar a societății în genere, ce tînde a schimba structura și aspectul caracteristic al mentalității epocii.

* * *

Evident, literatura rusă nu este o literatură nouă. Dar între scriitorii celor cîteva decenii anterioare cataclismului, care a schimbat total aspectul fostei monarhii învecinate, și între acei care s'au dezvoltat ulterior, e o deosebire izbitoare chiar dela prima vedere.

Există, în adevăr o literatură revoluționară, ce nu a epuizat încă materialul oferit de uriașul eveniment, atît de bogat în forme și aspecte multiple și variate. Alături de aceasta—o dedublare ulterioară a ei—există opere menite a reproduce viața actuală, organizată în urma revoluției, cu caracterele ei distincte.

Deși concepută intenționat, această încercare de a reda static viața și organizarea socială a vieții rusești este imparțială, oferind chiar suficiente garanții de seriozitate și obiectivitate quasi-desăvirșită. Prin ea întrezărim în această lume nouă—care adesea în aprecierea mulțimii necunoscătoare a oscilat între cele două concepte ale imaginației creștine, primitive și antagoniste: infern sau paradis—suferință alături de voieșie, liniște alături de violență, blindă și docilă pasivitate alături de activitate acerbă.

Nu lipsește, în sînul acestei literaturi, nici antagonismul părerilor, nici contrastul aprecierilor. Este desigur aceasta o nouă certitudine de obiectivitate a vieții descrise.

Apologiști ai revoluției, cum este acel minunat nuvelist, incusit în redarea momentelor de groază, sau numai de neliniște și grijă, Vsevolod Ivanov, pe care altădată îl caracterizam ca psiholog, stilist abil și realist puternic în concepție și realizare. Paginile în care descrie el sforțările neînchipuite ale unui biet țăran, pipernicit la trup și minte, însărcinat de comitetul central

al sovietului din nu știu ce oraș de frunte a duce propaganda Republicei într'un ținut înghețat aproape timpul anului, suferințele și sacrificiul lui pentru o cauză, pe care o presimțea mare fără a o cunoaște îndeajuns,—sînt pagini de antologie și de cea mai înaltă emotivitate profund umană.

În contrast cu el se ridică un talentat satiric al revoluției: *Panteleimon Romanov*. „Poporul atotrăbdător“, nuvelă apărută fragmentar în romînește în paginile unei reviste serioase și intelectualizate, într'o admirabilă redare datorită d-lui C. Stere este o capo d'operă de vervă incisivă dar stăpînită, de ironie biciuitoare și totuși potolită.

Iată subiectul: Poporul nu înțelege rostul transformărilor în societate și noile reguli impuse. Cu atît mai mult cu cît datorită unei perioade de criză intensă, sovietul local e nevoit a lua măsuri de constrîngere pentru a evita risipa. Mulțimea e supusă apoi, unui regim de disciplină și educație forțată pentru a se obișnui cu viața civilizată în locul mizeriei pe care o suportase până atunci. Dar obișnuința odată dobîndită e un punct cîștigat pentru totdeauna. Poporul nu înțelege binefacerile noilor reguli de viață și vede în toate numai un prilej de șicană și o serie interminabilă de curse, pe care regimul oficial i le întinde cu extremă bunăvoință.

De aici critică și opoziție. E minunată schița în care apare nota de simplitate și credulitate naivă în gestul „cetățeanului“, care în cursul băii—deși supravegheat de aproape—încearcă să ascundă săpunul necesar lui pentru a-l duce femeii acasă să-și spele rochia de sărbătoare; și tot atît de caracteristică e indignarea lui împotriva insectelor, pe care oficialitatea le „decretează“ purtătoare de boli, cînd omul trăise toată viața în stricta lor intimitate.

Ironia sfredelitoare și totuși subt formă atît de liniștită adaugă un farmec excepțional acestei schițe de viață, pretutindeni aceiași în aceleași condiții și împrejurări. În acest mediu simplu și primitiv nu are dreptate țăranul, care întrebă cu reflectată indignare, până cînd va suferi această pacoste a noii legiuri, poporul „atotrăbdător?“.

Literatura rusă de azi e aproape în întregime subt influența puternicului talent al lui Gorki. Cu mici excepții, firește; Vsevolod *Garsin* a primit poate mai mult influența lui Tolstoi, în simplitatea apostolică cu care rezolvă pe alocuri conflictele interioare, a lui Dostoewski și Andreev în vederea zbuciumului chinuitor al unor suflete condamnate.

E curios cum acești apostoli ai revoluției ruse sînt astăzi părăsiți în calea, pe care și-a creiat-o literatura nouă. Nu de mult, sovietele pretindeau că revoluția rusă descinde tot atît din *Karl Marx*, pe cît se sprijină pe comunitatea apostolică concepută de gînditorul dela Iasnaya-Poliana. Dacă azi nu sînt considerați drept exemplare călăuzitoare ai noii mișcări literare,

aceasta e datorită—cred—caracterului de psihologie interioară și de filosofie deosebită de noua organizație socială a Rusiei de azi,—ce se desprinde din opera acestor mari gânditori.

Literatura de astăzi ar putea fi definită prin caracterizarea celor două aspecte bine distincte: aspectul *dinamic* al revoluției, efortul activ în realizarea transformărilor actuale, într'un cuvânt, sufletul revoluției ruse; al doilea aspect este acel al vieții liniștite, transformate total în urma zguduirii puternice pe care a încercat-o, dar oferind privirii calmul desăvârșit al unei activități perfect echilibrate și naturale.

Vom menționa în prima categorie pe *Vsevolod Ivanov*, despre care ne-am ocupat mai pe larg altădată în paginile acestei reviste; *I. Babel*, și mai ales acea viguroasă scriitoare, ce redă cu intensitate ritmul vieții cuprinsă în vîltoarea revoluției: *Lydia Seyfoulina*.

Despre aceștia din urmă vom vorbi în rîndurile următoare.

* * *

I. Babel a fost o revelație a literaturii ruse în anii, care au precedat marea revoluție. În 1916 Maxim Gorki scotea o revistă cu pronunțat caracter social-democrat, fără a îmbrățișa însă nota anarhistă. Aci a publicat Babel primele sale nuvele, descoperit de marele romancier al celor oprimați și mizeri.

Subt influența directă a lui Gorki, el a înțeles că pentru a fi un pictor al vieții veridice și reale, nu e suficient numai talentul. Maxim Gorki îi spusese doar într'o zi: „Opera d-tale nu prețuește nimic, căci nu ai simțit îndeajuns realitatea vieții. Cu ce drept vorbești despre o viață, pe care nu o cunoști încă!”

Această observație a fost decisivă în cariera lui Babel. 1917 era aproape. El s'a înscris în rîndurile armatei roșii, ce se organiza în centrele de muncitori de pretutindeni, și luă parte activă la luptele menite a duce la constituirea Uniunii republicilor sovietice (U. R. S.): Babel a devenit celebru prin opera, în care cu un remarcabil spirit analist a descris momentele de aventură, de groază, emoție nuanțată și succes, pe care le-a trăit în această etapă nesigură și primejdioasă a vieții sale: „Cavaleria roșie“.

„Cavaleria roșie“ nu este un roman. E o lungă serie de schițe, momente și amintiri, pe care învăluindu-le într'o atmosferă de mister cu un talent pitoresc puțin obișnuit, autorul reușește să le prezinte ca adevărate fragmente de viață.

Babel este un realist puternic. În linii sumare și în puține cuvinte, el ne transpune în mijlocul vieții pe care a trăit-o,—cu senzația aceia puternică nu numai a amintirii, ci a retrăirii însăși a momentelor evocate. În mijlocul unei lumi, pe care nu o cunoaștem decît din paginile sale, o lume variată de cazaci brutali, de oameni îngroziiți de luptă și măcel, de preoți rigizi și

rabini înspăimîntați și visători ai unor timpuri mai bune, de veșnică și utopică înțelegere între popoare, Babel ne introduce intim și familiar, și cu intuiția sigură a talentului său puternic ne reține cu artă și bunăvoință în cadrul lumii pe care o descrie.

Babel desemnează precis și vioiu profilul personagiilor pe care le prezintă; el se zisează realitatea vie, mobilă, nealterată și lipsită de anumite deformări imaginare. Aceasta i-a atras în multe cercuri, aprecierea de naturalist și denumirea de Zola al Rusiei nouă.

E drept că spiritul său analist merge uneori până în cele mai mici detalii, care evocă—in mod fatal—anumite aspecte disgrațioase și inutile. Aceasta e, însă, până la un punct și caracterul realismului veridic spre deosebire de acel artificial și naiv; și nu trebuie să uităm că atmosfera totală și impresia, cu care părăsim lectura paginilor sale, nu e deloc deprimantă și obositoare, ci dimpotrivă excitantă și atractivă prin variația ei—pe de o parte,—prin multiplicitatea aspectelor ce se succed ca în lentilele unui miraculos, caleidoscop—pe de alta.

Maurice Parijanine, admirabilul traducător al acestei opere în limba franceză, care a cunoscut de aproape pe scriitorul de care ne ocupăm, îl prezintă într'un abil portret psihologic ca un exemplar însetat de aventuri și veșnic în căutarea noutății cavaleerești și a atracției stepei.

Dar Babel e mai mult decît atît. „Chipul lui“ spune Parijanine, „exprimă un zîmbet inepuizabil, un zîmbet blînd și îngăduitor, în care se întrevede tristețea omului ce și-a pierdut iluziile, împărțindu-le acelor care îl înconjoară“. Și dacă ne gîndim că în familia sa ascendenții păstrau încă puternic caracterul iudaic ereditar, această dispoziție tristă și binevoitoare în același timp este justificată până la evidență. Babel unește umorul specific rasei cu tristețea și ironia—sfișietoare în fond, blîndă în aparență, ce constituie subt formă pregnantă caracteristica atmosferă din vechile familii ebraice.

În sufletul lui se trezește revolta împotriva măcelului și a distrugerii organizate și sistematice, ce constituie însuși războiul. Babel e un îndrăgostit al naturii vii și un neîmpăcat dușman al morții. El nu omoară nici cînd e implorat s'o facă pentru a pune capăt suferinții, căci numai gîndul sinuciderii îl turbură profund.

Și totuși războiul, pe care îl descrie Babel, e poate cel mai organizat și mai desăvîrșit omor în masă. De ce îl etalează el atunci, în pagini adesea descrise cu vioiciune și simpatie, în care revolta își pierde glasul și indignarea a dispărut? E poate aci ceva din temperamentul spontan și plin de viață, care atenuiază cu abilitate și talent tabloul sombru al cîmpului de luptă, de vaete și chinuri, de sînge și cadavre, așa cum îl creiază întotdeauna imaginația îngrozită, cum îl surprinde adesea observația nereținută.

Asemenea acelor spectatori, care în fața unui îngrozitor

tablou închid ochii pentru a nu vedea tragedia devorantă a vieții de totdeauna, Babel—în trecere fugară—evită atât cât e posibil, de a privi în amănunt și a reda cu minuțiozitate detaliile spăimântătoare ale vieții de luptă, mizeria chinuitoare a vieții de tranșee, emoția sfișuitoare a vieții de șarjă și atac.

Dintre reprezentanții proeminenți ai literaturii ruse, acel de care se apropie mai mult Babel prin factura lui sufletească, prin dragostea lui de pământ și natură, e fără îndoială Maxim Gorki. Deosebindu-se de el printr'o mai mică forță de evocare a vieții, pe care a trăit-o, și prin lumea de omogenitate pe care o reproduce în forme incomparabil mai reduse în fața ochilor noștri, Babel rămâne totuși un realist de primul plan, un stilist de o desăvârșită naturaleță, un talent comparabil în parte lui Maupassant și Flaubert pentru care nutrește o admirație aleasă și năzuința firească de a-i egala.

* * *

Dar cel mai viguros talent, pe care l-a cunoscut literatura rusă de după revoluție e fără îndoială *Lydia Seyfoulina*.

Lydia Seyfoulina a devenit celebră într'o epocă, ce resimte încă puternic provizoratul, prin cunoscutul ei roman „*Virineya*“.

Virineya e însăși romanul revoluției.

Virineya, *Virka*, este un exemplar feminin de o vigoare excepțională, de o frumusețe rară, de o voință nestăpinită. Temperamentul ei puternic sprijinit pe această voință, alături de caracterul ei rigid și prea puțin docil, i-a creat însă o situație unică în mediul țărănesc în care trăia; admirată pe ascuns, ea e respinsă fără cruțare de toți acei care o doreau pentru frumusețea ei.

Virineya rezistă însă. La rîndu-i ea respinge cu îndărătnicie toate propunerile ce i se fac, adăogînd rezervei reci cu care își întîmpină admiratorii o notă de violență sălbatecă și instinctivă.

Virineya nu are prejudecăți. Dar are simțuri ascuțite și o puternică viziune a realității; ea vede clar și mai ales presimte instinctiv cu intuiții clare apropierea primejdiei.

Mă întreb, dacă în toată literatura din Rusia sau de aiurea există încă un tip asemenea acestui exemplar de forță, în care rigiditatea și violența primitivă se îmbină atât de bine cu emoția clipelor de duioșie.

În categoria tipurilor create de literatura nouă, *Virineya* rămîne o figură unică prin energia, prin farmecul pe care-l răs-pîndește în juru-i, prin frumusețea ei sălbatecă și sufletul vijelios dar totuși duios și devotat până la sacrificiu.

Dar mai presus de toate *Virineya* este „l'enfant prodigue“ al revoluției.

În anul predecesor marei revoluții, *Virineya* cu energia și simțul realității, ce o caracteriza, ținea singură piept acelor

care—incomparabil mai bine înarmați ca ea—veneau să predice continuarea războiului până la ultimul efort. Femeia decăzută—așa cum o credeau naivi bătrînii, cum o spuneau, fără s'o creadă însă, cei mulți—e însăși revolta sufletului popular în contra vorbelor adormitoare.

Cetind paginile, în care procesul disoluției și dezorganizării unei vieți de mult intrate în agonie apare evident, o dublă impresie te pătrunde. Întăiu aceia a fatalității decizive, fără puțință de renunțare și revenire, care transformă totul cu o forță mai mult decît umană. Apoi aceia a necesității inexorabile, ce duce la reorganizarea societății în nuclee puternice, în care spre deosebire de lumea politică dispărută—pulsează un suflet nou, un spirit de inițiativă și de entuziastă determinare activă.

Virineya e cel mai devotat membru al noii organizări sociale.

„Pumnii țaranului rus“—spune ea—„vor restabili ordinea și vor impune voința poporului“. Și în adevăr, ea suferă martiriul luptelor, în care curge singele alături de izbucnirile entuziasmului popular. Cînd moare—urmărită pentru credința ei și sfișiată între dorința de a-și revedea copilul părăsit și aceia a datoriei îndeplinite—simți că a dispărut un suflet de elită, pe care voința și energia personală nu l-au părăsit până în ultimul moment.

* * *

Sînt în acest roman pagini de duioșie alături de bestialitate sau viciu. Dar nu se va putea niciodată nega impresia de realitate vie pe care o lasă lumea aceia viguroasă și primitivă, pe care o populează „iluminații“ creatori de secte și erezii ce merg până la crimă și anarhie, țărani docili, robuști și muncitori,—dar mai ales chipul de expresivitate aleasă și forță excepțională, pe care îl reprezintă Virineya.

În această evocare puternică și adecuată a realității, pe care a cunoscut-o, constă talentul de psiholog și de stilist al Lydiei Seyfoulina.

Mircea Mancaș

Cronica ideilor

— Criza culturii contemporane —

Literatura crizei culturii contemporane, problemă vijelios deslănțuită și debătută frenetic în răsîmpul de după războiu, pare să egaleze noianul de comentarii și interpretări iscate pe vremuri în jurul lui Faust, Hamlet și Divinei Comedii. De-ar fi să acordăm un credit spontan și necontrolat exigențelor acestei chestiuni, ar trebui neîndoios să convenim că orice altă preocupare omenească se vedește netrebnică și superfluă înainte de a fi isovotit toate mijloacele posibile de investigație și tot timpul disponibil pe leit-motivul acestei teme. Dacă Prințul Danemarcei din binecunoscuta tragedie shakespeareană ar binevoi să cinstească epoca noastră cu solilocurile sale de stranie meditație mefistofelică, atunci de bună samă că chinul lui fantastic s'ar concentra în formula privat-docenților, vestita-i întrebare îmbrăcînd straiul marotei actuale: *a fi sau a nu fi criză?*

Lesne de înțeles că există o infinitate de cauze reale care motivează aducerea în discuție, cît și adîncirea pasionantă a unui asemenea subiect. Lăsînd acelor care agită această temă sarcina să exprime și să justifice adevăratele sau pretinsele pricini, ne mulțumim să observăm doar că circumstanțele cele mai proprii unei atare floare s'au dovedit a fi—după cîte ne învață istoria—sfîrșiturile de veac sau timpul imediat scurs după o catastrofă războinică. E simptomatic să se remarce că regisorul maestru, cunoscut ca tulburător de ape limpezi și agitator de crize culturale mondiale, faimosul englez pangermanist Houston Stewart Chamberlain, și-a publicat lucrarea sa „Fundamentele secolului al XIX-lea, acel A. B. C. menit să desvăluie insuficiența și sfîrșitul geniului latin, tocmai în anul 1899. La fel e semnificativ și demn de reținut ca document că toate scrierile care ațișează și agită pericolul de moarte al culturii actuale au

văzut lumina tiparului odată cu sfârșitul războiului din 1914–1918.

În această epocă fac vilvă, stîrnesc emoții și culeg aplauze Oswald Spengler cu „Der Untergang des Abendlandes“ (lucrare publicată între 1919 și 1922), Lucien Romier cu familiarul lui strigăt de alarmă într'o formă de ediție populară „Explication de notre temps“ (1925), Hermann Graf Keyserling cu preconizările lui de terapeutică orientală din „Das Reisetagebuch eines Philosophen“ (1919) și „Das Spektrum Europas (1929), sau cardinalul laic ortodox fără credincioși și parohie Nikolaj Berdjaev pribeag rus chinuit de perversitatea diabolică de-a infiltra occidentalilor fiorii religiei slave, cu „Sensul istoriei“ (1925) cît și cu ultimele volume din 1927: „Un nou Ev-Mediu“ și „Sensul creației“. (Datele operelor lui Berdjaev reprezintă anul cînd au fost traduse în limba germană, originalul rusesc variind numai cu doi sau trei ani).

Bibliografia înșirată până aici înfățișează numai ecoul crizei în concepțiile metafizice despre lume și viață. Paralel cu dînsa s'a dezvoltat o literatură care se străduiește să oglindească manifestările deficitare din domeniile speciale, adică din literatură, știință, politică, religie, artă, educație, etc. E deajuns să amintim vilva stîrnită de teoria relativității a lui Einstein în domeniul Fizicii și Mecanicii, sau eseul luminos „La trahison des clercs“ al lui Julien Benda pe tărîmul religios și intelectual pentru a cîștiga o imagine clară de varietatea aspectelor închise în noțiunea de criză. (Pe latura aceasta specială, problema a fost și este discutată în publicistica romînească, accentuîndu-se în deosebi fațeta literar culturală care privește noua generație. În revistele „Viața romînească“ și „Gîndirea“, în conferințe publice și'n cotidienele „Curentul“ și „Cuvîntul“ s'au etalat ani de-a rândul discuții și polemici la care au participat d-nii N. Iorga, I. Petrovici, C. Rădulescu-Motru, S. Mehedinți, M. Ralea, P. Andrei, Nae Ionescu, Nichifor Crainic, Mihail Manoilescu, Radu Dragnea, Vasile Băncilă, Mircea Eliade, triumviratul Crinului alb cu Petre Marcu-Balș, Sorin Pavel, Ion Nestor și Ștefan George).

În fața unui material așa de vast și inedit prezentat de aspectul crizei, întovărășit de un arsenal de metode nouă și ingenioase de cercetare, am părea înclinați să credem că subț ochii noștri un Aristotel contemporan va crea o nouă logică, o nouă disciplină științifică menită să fie axiomatica crizei în general, o *crizologie*. E regretabil că spiritul german dominat diabolic de pasiunea lui *überhaupt* n'a făcut până acum un sistem științific din această răsunătoare noutate. Regretul sporește cu atît mai mult cu cît Walter Heinrich încercînd într'un op editat la Jena în 1928 să sistematizeze „Die Grundlagen einer universalistischen Krisenlehre“ s'a mărginit numai la natura și speciile crizelor economice. Optimiști convinși în geniul național teutonic, nădăjduim să apară cît mai curînd un nou Kant întrebîndu-se emfatic și pompos: *Wie ist die Krise überhaupt möglich?*

Am înșirat aceste nume și titluri impunătoare pentru a evidenția interesul, atenția și ardoarea acordate fizionomiei spirituale care specifică epoca actuală. Cum ideile tălmăcite de acești autori sînt arhicunoscute în publicistica intelectuală, îmi permit să relievez o nouă contribuție pe această temă,—contribuție savantă în explicații și originală în soluții oferită de D. Arthur Liebert în pătrunzătorul d-sale volumaș intitulat „Zur Kritik der Gegenwart“.¹

Înainte de a cunoaște ideile expuse de d. Arthur Liebert, profesor de filosofie la Universitatea din Berlin și Prim-redactor la revista Kantstudien, să-mi fie îngăduit a-i creiona în cîteva cuvinte silueta spirituală pentru a sublinia concepția d-sale fundamentală și dominantă din care se revarsă ca dintr'un focar părările exprimate în legătură cu criza culturii contemporane.

Interpret genial al filosofiei lui Kant, înserindu-se în falanga acelor comentatori inspirați din Maestrul dela Königsberg alături de Fichte, Hegel, Schopenhauer și Renouvier, iar nu printre minorii din tagma Hermann Cohen, Natorp, Cassirer, Riehl sau Windelband, d. Liebert ajunge la concluzia că antinomia, contrastul și contradicția,—în terminologia d-sale dialectică, este fundamentul și structura vieții sufletești și-a lumii. Falșul este o condiție indispensabilă pentru existența adevărului, urîtul pentru a frumosului, răul un atribut necesar în creația binelui. Forțele contrare, contrastante sau contradictorii din filosofia manechiană,—lumina și întunericul în două cuvinte, exprimă o veșnică luptă care nu va înceta niciodată, reprezintă procesul dialectic și tragic al existenței. (Spre deosebire de Hegel, contrariile nu se armonizează într'o sinteză, ci jocul dintre ele rămîne permanent deschis). Rostul nostru în această lume nu constă în visuri care țintesc o armonie universală ca Zeii din spațiile intermundante din filosofia lui Epicur, după cum nu rezidă în iluzia că vom astîmpăra vreodată „setea liniștei eterne“; dimpotrivă, adîncind urzeala naturii omenești, ne dăm seama că sîntem totdeauna combatanți în slujba idealurilor supreme, veșnic în luptă cu răul, întunericul, păcatul și moartea. A fi și a fi luptător sînt expresii sinonime.

Privită din această perspectivă, viața apare în adevărata ei lumină, își desvăluie adevărata ei realitate, devine o amplă și zguduitoare tragedie. Filosofia kantiană, din care d. Liebert se inspiră din abundență, pierde chiar în latura ei teoretică aspectul rece al blocului de gheață căpătînd un accent tragic profund, un aer dramatic de adînc sublim.

¹ Apărută în Friedrich Mann's Pädagogisches Magazin, Heft 1173. Langensalza, 1928. Nu ne ocupăm de altă lucrare a autorului „Die geistige Krisis der Gegenwart“ (1929), deoarece se pretează mai greu—din pricina unei savante terminologii filosofice—unei discuții cu aspect cultural. Apoi „Zur Kritik der Gegenwart“ rezumă toate opiniile d-lui Liebert pe această temă.

În lumina acestei idei pivotale, e ușor de înțeles că pentru d-sa criza nu este nici un deficit și niciun pericol,—cum era considerată de filantropia socială engleză a lui Bentham și John Stuart Mill sau chiar de Taine, ci e imanentă fiecărei epoci și clipe caracterizînd natura umană în genere. „Un timp fără criză—spune d-sa—ar fi un timp mort, după cum un om lipsit de orice criză ar fi un om mort,—un parazit inactiv și de prisos, un joi-sor al zilelor lui. Un asemenea timp nu se află însă în paginile istoriei omenești“ (p. 7)¹.

După această privire de ansamblu, să încercăm a cunoaște mai deaproape opiniile acestui subtil gînditor, referitoare la explicațiile și remediile crizei culturii actuale.

Care este caracteristica culturii contemporane și prin ce a-tribut se soldează ea în minus? Cu alte cuvinte, ce fizionomie prezintă valorile spirituale de azi și ce ne îndrituește să afirmăm existența unei crize? După cugetătorul berlinez, cultura timpurilor noastre se află la o grea răspintie, în urma falimentului încercat de pozitivism; ea caută un senz vieții și istoriei, o normă absolută, o valoare ideală urzită să depășească problematica și dialectica în care ne sbatem și ne chinuim zădarnic. Origina răului se poate situa istoric în anul morții lui Hegel, la 1831, dată crucială în evoluția spirituală a veacului al XIX-lea. Cam în aceiași vreme dispar depe scena culturii Pestalozzi și Beethoven, Schiller și Goethe, Schleiermacher și Wilhelm von Humboldt. În locul mentalității lor absolutiste și olimpianismului respirat pe culmi de sinteze ideale, apare provizoratul romantic care-și satisface cerințele metafizice în cadrul unei mistici nebulose, călăuzindu-și viața în serviciul idealului de infinitate. „Romanticul posedă totdeauna subt simbolul infinității o normă în fața vieții“ (p. 12). Spiritul omenesc însă nefiind cu totul eterat pentru a se menține continu în înălțimi albastre, a coborît setos din sfera mistică în lumea faptelor tangibile și concrete, forțînd evoluția vieții istorice să se orienteze exclusiv spre pozitivism și naturalism. Aici începe prologul tragediei culturale al cărui epilog sîntem siliți noi astăzi să-l ducem până la desnodămîntul final.

Evident că științificește, adică mai presus de conduita noastră morală, „dincolo de bine și de rău“ cum ar spune Nietzsche, pozitivismul a realizat o sumă de cuceriri în lumea adevărilor. Datorită lui ni s'au deschis porți nouă pentru înregistrarea și înțelegerea unor timpuri și culturi, unor straturi din devenirea naturală și istorică necunoscute sau nerecunoscute până la el.

Adunînd cu zel și fără osteneală fapte de orice natură, adîncînd prin observație migăloasă fenomene până atunci ignorate, pozitivismul a reușit să creeze discipline nouă,—ca Preistoria,

1. Toate citatele care vor urma cu indicația paginei, sînt luate exclusiv din amintitul volumaș „Zur Kritik der Gegenwart“.

Istoria științifică și Biologia—sau să transforme cunoștințele noastre istorice, geologice, zoologice, botanice și geografice, impregnate de fantasticul adecvat semidoctismului, în adevăruri sigure și clare. Remarcabile de reținut din această cruciată științifică victorioasă, sînt evoluționismul și istorismul, derivate matematic din pozitivism.

Evoluționismul, mult mai interesant ca metodă decît ca realizare practică, a fost permanent obsedat de ideia să găsească un fundament comun pentru disciplinele spiritului și naturii, să instrumenteze cu aceiași unealtă două realități profund deosebite. Monismul acesta metodologic se credea deja în posesia unui principiu unic capabil să descifreze, în același timp și în aceeași măsură, categoriile sufletului și legile universului. „Convingerea răspîdită general era că s'a pus însfîrșit mîna pe cheia care va rezolva toate enigmaticele și tainele universului“ (p. 19).

Pe de altă parte, cercetarea aprofundată a trecutului a creat o nouă concepție despre esența realității denumită istorism,—disciplină în care a realizat strălucite eforturi Ernst Troeltsch. „Pentru această concepție despre lume sînt esențiale următoarele atribute. Mai întăiu ea nu cunoaște nici o existență imobilă și stabilă, ci numai o devenire infinită, o mișcare nesfîrșită. Această devenire poartă, în al doilea rînd, caractere pur empirice și este determinată de legi tot pur empirice. Nicăieri și nici într'un chip nu i se adaogă un sens transcendent sau metafizic. Evident că trebuie să înțelegem această devenire ca ceva infinit, dar în această speță de devenire în care se aduce și se imprimă infinitul, nu se sezizează nici o urmă de absolut. Aceasta rezultă din aceia că această devenire nu îmbrățișează decît fapte, nimic altceva decît fenomene și serii de fenomene“ (p. 21). În fine, oricît s'ar încerca să se atribue istorismului o factură teleologică, el rămîne mereu empiric, pămîntesc și pe țărmlu dincoace („diesseitig) intrucît țelul propus nu depășește înlăntuirea terestră a faptelor. (Anticipînd întîmpinările critice ale autorului, sîntem siliți să arătăm că pentru d. Liebert „sensul ese totdeauna din sfera faptelor față de care se comportă transcendent“ (p. 21) sau cum vom avea prilejul să accentuăm mai tîrziu, scopul și idealul sînt constitutive nu numai regulatorii în structura unui fenomen sufletesc.

Două exemple caracteristice luate din domeniul religios și biologic, vor evidenția mai pregnant rolul covîrșitor al pozitivismului și derivatelor lui în empirizarea și mărginirea la concret a concepției metafizice. Pentru Ludwig Fenerbach, de pildă, Religia pierde aroma mistică și aerul de sfințenie devenind un produs omenesc atît timp cit adevăratul sens al teologiei este antropologia. Socotind Religia drept o icoană poetică supraprețuind dorințele omenești, exaltînd forțele subiectivității și ale conștiinței creatoare, Fenerbach restabilește subt auspicii luminoase demnitatea și puterea omului în cadrul istoriei și vieții, insumînd

fenomenul religios printre celelalte valori spirituale omenesti. Această conștiință de putere și demnitate se dovedește însă iluzorie întrucît Religia e detronată din drepturile ei, i se răpește imperiul absolutului și transcendența punînd-o la discreția capriciilor individuale, făcînd din ea o funcție pragmatică a instincțelor și cerințelor vitale. Aceleași neajunsuri răsar și din ficționalismul lui Vaihinger cînd pune existența lui Dumnezeu la discreția imaginației creatoare, căreia îi acordă virtutea să nascăcească însăși absolutul prin funcțiunea etichetată „*als ob*“.

În domeniul biologic, ca să trecem la al doilea exemplu caracteristic, Friedrich Nietzsche prin disprețul lui apolinic față de normele și formele absolute, cît și prin imnul barbar, cald și dionisiac închinat voinții de putere, îngustează până la absurd concepția despre om și viață. Deși apologet al supraomului, — cuceritor prin toate jertfele admisibile și chinuit de dorul unei morale de stăpîn — Nietzsche se dovedește în cele din urmă un sclav înlănțuit de propriile sale fiare, zugrumat de necesitățile imperioase și inextricabile rezultate din condițiile naturale și istorice. Căderea ta prin tine Israele, s'a adevărit și'n cazul profetului lui Zarathrusta, deoarece și prin „viață“ înțelege Nietzsche într'adevăr numai fluviul pozitiv biologic și istoric al lumii fenomenale“ (p. 32). Înlăturînd pe filosofi ca paraziți ai vieții, pecetluind metafizica idealistă de boală, el n'a înțeles că libertatea — după care suspina atît de ardent — nu poate exista fără absolut. „Domnia absolutului este numai atunci conceputibilă și tangibilă cînd libertatea se poate concepe și seziza, cînd noi și viața, cînd viața din noi și cu noi escaladează peste orice dată empirică, peste orice fenomen natural și causal necesar, peste orice util și trebuincios; numai atunci, după părerea mea, pasul spre transcendent e posibil și idealmente realizabil“ (p. 32).

Rezumînd aspectele pe care autorul nostru le degajează din cultura contemporană, observăm două trăsături principale. În primul rînd, mentalitatea dominantă e izvorită din pozitivism, istorism, evoluționism și relativism. În al doilea caz, pozitivismul și ramurile lui s'au alimentat continuu dintr'o concepție metafizică eminentemente raționalistă. „Triumfurile spiritului științific în veacul al XIX-lea sunt izbânzi ale Raționalismului“ (p. 36).

În concluzie, criza actuală nu va fi stînsă atîta vreme cît nu vom depăși pozitivismul și raționalismul.

În ce sens și prin ce mijloace?

Înainte de toate trebuie să înlăturăm concepția pozitivistă a sufletului omenesc, să convenim că structura psihologică nu se distramă într'un caleidoscop de elemente indiferente, moarte și fără senz. În locul Psihologiei de până acum, considerată drept o știință a naturii, să facem posibilă o Psihologie care să fie o sintetică știință a spiritului (*Geisteswissenschaft*) ca o disciplină a Metafizicei și Dialecticei. Categoriile acestei teorii nouă vor trebui să fie conceptele de sens (*der Begriff des Sinnes*) și de

dialectică. Numai pe această cale regească vom ajunge la înțelegerea firii omenești, evitând printr'o justă pricepere conflictele care s'ar isca altminteri. „O înțelegere (ein Verstehen) a stărilor și actelor interioare nu se poate căpăta niciodată pe drumul descoperirii unui complex exterior cauzal genetic, ci prin sezizarea sensului acestor stări și acte. Ce reprezintă aceste icoane sufletești, de exemplu intențiile și ideile unei personalități străine sau îndepărtate, o figură istorică sau conținuturile unei mișcări din trecut, acestea se pot pricepe dacă le raportăm la un „sens“, care se situează totdeauna și oriunde transcendent față de existența lor concretă. Sensul nu este niciodată o parte sau un element al unui fenomen sufleteș, căci acest fenomen este de natură empirică și aparține realității concrete a organismului psihic... Sensul este conținutul și expresia unei norme postulate, un act mistic și mitic al conștiinței omenești“ (p. 48).

Depășirea psihologiei asociaționiste, analitică și fenomenalistă, din secolul trecut și orientarea spre o știință a spiritului suprafenomenală a început să recruteze succese datorită gânditorilor W. Dilthey, Eduard Spranger, H. Rickert, Theodor Litt și Hermann von Keyserling.

S'ar putea întreba, și pe bună dreptate, ce fel de categorie este sensul: subiectivă, obiectivă sau absolută? D. Liebert nu ocolește chestiunea, ci răspunde ferm că „sfera în care noțiunea de sens tronează este imperiul libertății inteligibile în accepțiune kantiană,—iar mijloacele, categoriile și metodele care determină această sferă a sensului sînt de natură dialectică“ (p. 52).

Pe lângă ideia de sens, aminteam că psihologia nouă va trebui să se fundamenteze pe conceptul de dialectică. „Elementul primar și însușirea fundamentală a vieții sufletești este acel caracter esențial pe care aș dori să-l numesc „*Dialectica spiritului*“. Aceasta înseamnă că viața sufletească nu este nici un tot unitar și nici o reuniune de părți, ci este unitate și reuniune și *în același timp* o constantă transcendență, o permanentă deștelenire din propriul său conținut de către o anumită transcendență. În orice trăsătură, viața sufletească e străbătută de o varietate de curente și tendinți dialectice. Ea lucrează în tenziuni și antinomii care stînjenesc unitatea ei formală și chiar o anulează în bună parte. Ea se critică pe sine însăși, cercetează capacitatea de efort și sensul lui; ea se dezvăluie față de sine tragică sau comică, armonică sau răzlețită, melancolică sau sanguinică; ea își propune probleme și cere dela sine împlinirea datoriilor; ea apreciază voința sa, motivele și scopurile sale; ea valorifică destinul ei și judecă dorințele și visurile pe care le trăește. Pe scurt: în orice clipă de respirație pășește dincolo de ea, își schimbă realitatea și se complăce într'un veșnic joc al transcendenței și dialecticei cu și prin sine însăși“ (p. 42)

Iluzia deșartă a pozitivismului și raționalismului a fost res-trîngerea aspectelor variate și multiple la un maldăr de feno-

mene și de fapte concrete, făcînd tabula rasa de misterul și tainele care se ascund în inima lumii și a vieții.

Obsedate de claritatea și avantajile metodelor matematico-mecanice, au redus ineditul și evoluția creatoare a spiritului la limpezimea impecabilă a unei teoreme geometrice, stîrpind comprehensiunea largă și adîncă pentru structura antinomică — stăpînită etern de o normă și un sens absolut — a naturii umane. Imprumutînd dela matematicieni mentalitatea că o explicație e valabilă numai atunci cînd e exprimată în raportul causal aritmetic, că tot ce nu se explică nu există real, psihologia și filosofia culturii din trecut n'a putut intui că răul nu este numai o privație a binelui, ci o realitate tot așa de obiectivă și necesară cum sînt Binele și Adevărul. Din această pricină s'a ajuns la paradoxul de a se afirma că cultura contemporană își trăește ultimele clipe nesocotindu-se că viața și sufletul nu sînt așa de armonice și rectilinii ca figurile geometrice. Savanții pozitiviști și raționaliști din veacul trecut ne-au închingat în tipare vitrege firii noastre; de-aici revolta vieții de a-și recăpăta adevărata înfățișare și libertate, de aici criza contemporană.

Criza nu trebuie blestemată ca prevestitoare de declin și moarte; dimpotrivă, ea aparține vieții, ea este una din forțele istorice, dînsa descoperă în clipe de adîncă răzvrătire procesul dialectic și normativ care oglindește din plin viața. Filosofia istoriei ne mărturisește că una din categoriile ei fundamentale este criza. Dacă pentru spiritul raționalist ea reprezintă o valoare pejorativă și negativă, pentru d. Liebert criza înseamnă maximum de pozitivitate întrucît exprimă sensul în care viața își caută limanul dorit.

Care este direcția indicată de criza actuală, care e tendința și soluția ei? — Pentru gînditorul nostru, sensul pe care îl desemnează cultura contemporană este „orientarea spre mit (Wendung zum Mythos), orientarea spre Absolut, recîștigarea aceluia imperiu și acelei lumi ideale a căror valoare obiectivă și sens le-am pierdut sub dominația exclusivă a pozitivismului, relativismului, istorismului, evoluționismului, determinismului, etc. Căci fără mit nu putem trăi, viața nu poate viețui, istoria nu este istorie, omul nu e om“ (p. 64—65).

Problema mitului reprezentînd atitudinea pozitivă a d-lui Liebert față de criza culturii contemporane, ea preconizînd soluțiile și remediile, vom insista mai deaproape asupra ei, deși autorul numai o schițează în volumașul avut în vedere în discuția de pînă aici. (Chestiunea mitului a fost tratată de d-sa pe larg în „Mythus și Kultur“ (1925) și „Geist und Welt der Dialektik“ (1929).

Plecînd dela distincția kantiană dintre rațiunea teoretică și rațiunea practică, între care titanul dela Königsberg săpase o prăpastie neînălăturabilă, d. Liebert crede că se poate face o joncțiune între ele atribuim practicii, voinții, facultatea de a pro-

duce din fondul ei teoretica, rațiunea. Caracteristic pentru d-sa este faptul că rațiunea practică este expresia libertății, își creiază legi și norme, are forțe creatoare. În acest caz, formele și categoriile intelectului pot fi considerate creații ale voinții în scopul de a cunoaște natura externă; ele reprezintă domeniul rațional al logosului pe cînd libertatea creatoare înfățișează sfera mitului irațional, lotul Binelui din filosofia lui Platon și Kant. Ca atare, rațiunea nu epuizează întreaga realitate; ea este produsul mitului alogic, ultimul și supremul principiu al existenței.

Lăsînd această concepție metafizică la o parte de orice întîmpinare critică, întrucît altul ne-a fost țelul expunerii ei, revenim la „*Zur Kritik der Gegenwart*“ spre a lua cunoștință de posibilitățile învederate de d. Liebert pentru orientarea culturii prezente spre mit d-sa schițează patru căi posibile.

Primo ar fi extinderea științii în toate domeniile de cercetare dînd naștere la un panintellectualism, creînd deci un mit eminentemente rațional. Din sugestiile oferite de cultura actuală, posibilitatea aceasta are cei mai puțini sorți de izbîndă.

Secundo ar fi posibilă revenirea filosofiei în centrul și focarul preocupărilor umane cum era în antichitatea greacă, în conceperea acestei posibilități, trebuie distinse următoarele direcții. Mai întîiu admișînd ca valabilă teza lui Spengler că forțele metafizice ale omenirii sînt sleite, s'ar putea întîmpla ca filosofia viitorului să fie colorată pur tehnic, să fie atașată numai de concret, lumesc și vremelnic. În al doilea rînd s'ar putea însășa că problemele filosofiei vor fi totdeauna aceleași, dar tratarea și soluționarea lor vor varia la infinit purtînd pecetea relativității istorice. În acest sens de axiomatică și sistematică a problemelor — de Aporetică — definește azi filosofia Nicolai Hartmann în «*Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis*». Ne poate mulțumi această voință și conștientă îngustare a spiritului metafizic? Evident că d. Liebert va răspunde rîspicat negativ pentru că există o legătură necesară și indisolubilă între problemă și soluție, una condiționînd stringent reciproc pe cealaltă. Problematika însă reclamă spirit filosofic și putere de concepție, pe cînd soluția postulează curaj, îndrăzneală și frenezia riscului (*die Lust zum Risiko*). „Drumul Aporeticei este numai o jumătate de drum; și o dragoste, a cărui obiect principal este numai problematică, este numai o jumătate de dragoste“ (p. 69). Apoi închistarea în sistematica problemelor e contrară sensului indicat de cugetarea contemporană,—cugetare cu perspective de filosofia culturii și de filosofia istoriei. Meditația actuală are imperios nevoie de soluții pentru că ea nu se mărginește numai la construcții ideale și abstracte, ci se interesează imediat și direct de conduita noastră practică în Artă și Știință, în Drept și Morală, în Politică, Economă și Religie. Nu trebuie să pierdem din vedere că filosofia contemporană își concentrează toate eforturile asupra realității lumii istorice, că ea este în prezent sclava culturii după cum în

Evul mediu era a religiei sau pe vremea lui Descartes și Kant a științii. Timpul nostru simte cu aviditate trebuința unui nou Kant, care să fundamenteze filosofia pe cunoștința istorică împărțând umanității mult așteptate „*Kritik der historischen Vernunft*“.

În fața acestui orizont cultural și istoric, filosofia viitorului va fi chemată să elaboreze Filosofia tehnică, deoarece „tehnica nu mai poate fi smulsă din viața noastră istorică, însemnătatea ei nu mai poate fi tăgăduită“ (p. 72). Trebuie să ne pătrundem intim că obiecțiile aduse tehnicii și civilizației învederate în faptele că schematizează spiritualul, că suprimă și mecanizează individualul, intimul și caracteristicul, că pune accentul pe manifestările civilizației și nu pe cultură, să ne pătrundem, repetăm, că toate aceste obiecții sînt simple și canoane superficiale. Filosofiei viitorului îi incumbă, după d. Liebert greaua dar ademenitoare sarcină să sintetizeze laolaltă Mitul cultural și tehnica.

Terțo o nouă cale de orientare ar fi prin artă și cu ajutorul artei. Pentru aceasta ea trebuie să fie iluminată de un mit profund—cum era pe vremea lui Dante, Shakespeare și Goethe,—să se racordeze și să se întemeieze pe o concepție tragică și dramatică a existenței.

În locul artei considerată ca joc al expresiei subtile dar găunoasă, în locul liricei inspirată de sofaua de pluș (Plüschsofa-Lyrik), trebuie să fie reliefată și tălmăcită vîltoarea demoniacă din urzeala firii omenești. Din nenorocire „un asemenea mit nu posedă până acum artă noastră“ (p. 76). Pentru metafizicianul berlinez, mitul artei viitoare va izvorî din problema și tragicul religiei, din chinurile omului religios.

Aici ajungem la ultimul și supremul mijloc preconizat ca remediu al crizei culturii contemporane. Ușor de bănuît că e vorba de mitul religiei. Salvarea culturii din impasul și fundacul actual va trebui să vină pe calea mîntuitoare a Religiei, „Problema timpului nostru a devenit aproape identică cu problema religiei“ (p. 79). În lumina considerentelor enumerate la caracterizarea epocii actuale, filată direct și more geometrico din mentalitatea profund relativistă și pozitivistă, rezultă să viața va reclama imperios prin contrast—legea ei fiind autonomă antinomie dialectică—o normă și un ideal absolut,—necesități care-și găsesc în Religie suprema și definitivă satisfacere. „Care sferă este însă mai puternic străbătută de forța absolutului și de domnia lui integrală, și din care imperiu sondăm noi oamenii cu mai multă siguranță descătușarea de legăturile sociale și istorice, de unde sondăm mîntuirea prin Absolut decît din și prin Religie?“ (p. 80). Dar ca să se realizeze efectiv această orientare spre absolut, Religia nu mai trebuie să fie taxată drept o funcție remorcată la capriciile individualismului fantezist, ce trebuie socotită expresia unei realități transcendente, să exprime în loc de o facultate psihologică omenească o valoare obiectivă și absolută. Filosofia religiei să fie călăuzită de adevărul că «orientarea spre mitul

obiectiv al Religiei trebuie să meargă mînă în mînă cu orientarea către un sens metafizic al Religiei“ (p. 82).

În concluzie, criza culturii contemporane manifestată în tendința ei spre absolut se explică prin pozitivismul ateu și indiferent religios primit moștenire din veacul trecut. Cum mitul Religiei este însuși izvorul și suportul aspirațiilor metafizice, se poate conjectura—inchee D. Liebert—că viitoarea cultură va trebui să acorde, să armonizeze și să sintetizeze într'o jerbă sublimă absolutul religios cu pozitivismul tehnic.

Ideile exprimate de d. Arthur Liebert, a căror expunere ne-am străduit să fie cît mai fidelă, sînt susceptibile de unele injoncțiuni critice. În primul rînd, împărtășim cu adîncă și nestrămutată convingere teza autorului că, criza culturii contemporane va fi soluționată prin afirmarea incontestabilă a Absolutului în acord cu cerințele imperioase ale tehnicii și civilizației. Singura noastră corectură se referă la natura acestui Absolut—*el va trebui să fie ontologic metafizic, iar nicidecum mitic religios*. Afiț timp cît se susține prioritatea absolutului religios, cine ne poate îndreptăți că el este obiectiv și real, iar nu o expresie ideală irațională? Evident că strădania cugetătorilor trebuie concentrată asupra existenței indubitabile a realității absolute, dar nu trebuie neglijate metodele și criteriile certe, justificate și îndrituite să ne pună în posesia ei. În afară de metoda raționalistă, noi nu vedem un instrument mai sigur care să ne ofere în toată certitudinea adevărul absolut. În schimb, mijloacele religiei sînt și vor fi totdeauna individuale, subiective și intuitive. E explicabil deci că o cunoștință universal acceptată nu se va putea nici cînd întemeia pe un teren așa de schimbător și variat. Noi credem că d. Liebert este victima unui joc periculos practicat cu multă ardență de filosofia din ultimul timp.

Ne gîndim la faptul acesta precis istoric: extradată de pozitivism și materialism din domeniul filosofiei, metafizica încearcă să-și recapete locul de cinste exaltînd nevoia de religiozitate din natura omenească, pentruca subt faldurile ei să-și regăsească terenul supra sensibil pierdut. Credem că o atare strategie va fi fatală metafizicei întrucît va cădea pradă în propria ei urzeală. Valoarea și necesitatea metafizicei decurg din însăși esența ei, fără a fi nevoie de expediente și surogate. Dovadă elocventă în această privință ne-a dat Schopenhauer în sistemul său metafizic spiritualist lipsit de Dumnezeu. Dovadă și mai elocventă ne-a oferit cînd întăiu a descoperit prin construcție Absolutul și pe urmă abia l-a identificat cu Dumnezeu.

În al doilea rînd și ultimul, sîntem nedumeriți cum în concepția d-lui Liebert poate fi vorba de o sinteză finală—in speță rezolvarea crizei actuale prin înglobarea pozitivismului în mitul religios—, cînd pentru d-sa contrariile nu se sintetizează ca teza

și antiteza din cugetarea lui Hegel. În acest caz devenirea și progresul devin imposibile, pentru că neînsumind în clipa actuală nimic din clipa trecută ajungem în extremis la conculzia că spectacolul dela începutul lumii este identic cu cel dela sfârșit, că fizionomia cosmosului și vieții prezintă etern aceleași contururi. Ca atare, atitudinea combatantă—superlativ preconizată de d. Liebert—e lipsită de orice pivot și punct de sprijin deoarece e indiferent dacă trăim într'o epocă ateistă, pozitivistă sau religioasă, cînd—vorba genialului Eminescu—„aceiași cîntec vechiu“ desvălue veșnic „alte măști, aceiaș gamă“.

Obiecțiile acestea nu ne împiedică totuși să salutăm ca subtilă și originală contribuția Profesorului Arthur Liebert la criza culturii contemporane.

George Ștefănescu

Cronica socială

Votul femeilor și alegerile generale în Anglia

Partidele politice și organizațiile feminine din Anglia sînt în plină fierbere : Se fac ultimele pregătiri pentru apropiatele alegeri generale din vara asta și, pentru întăia oară în Anglia femeile vor vota deopotrivă cu bărbații, începînd dela douăzeci și unu de ani. Și nu trebuie să disprețuim acest eveniment , căci dacă șomajul, reforma municipală, situația sindicatelor, dezarmarea și politica comercială vor ocupa desigur lojele de onoare ale apropiatelor alegeri, gingașele reprezentante ale sexului frumos vor lua loc de data aceasta în avanscene.

Încotro mergem ? vor spune englezii bătrîni din cealaltă generație. Prin ce aberație a timpurilor insulele noastre vechi, țară prin excelență virilă, vor fi la discreția fustelor ? Căci să nu ne înșelăm, lărgirea libertății electorale pentru femeile în vîrstă de douăzeci și unu de ani, va răsturna balanțele alegerilor : soarta viitorului parlament britanic va fi în mîinile a 12.500.000 de bărbați și a 14.500.000 de femei. Și dacă până acum numai șase circumscripții, dintre care Bornemouth și Hastings, erau stăpînite de femei, astăzi 70% din circumscripțiile electorale vor avea o majoritate de «alegătoare».

Am greși totuși dacă am crede că în Anglia femeile vor face acum întăia oară uz de drepturile cetățenești. Participarea femeilor la consiliile școlare și la acelea ale asistenței publice în 1875, dreptul de vot și apoi eligibilitatea la consiliile municipale în 1888 și 1894, întăiu la țară și mai tîrziu, în 1895 și 1907 în orașele mari, au pregătît într'o largă măsură femeile pentru egalitatea cetățenească. Pe aceasta o revendicau de aproape un secol. Marea reformă electorală din 1832, care dădea dreptul de vot la patru locuitori dintr'o sută¹ inaugurasă o nomenclatură care a trezit bă-

¹ Înainte de *Reform Act* din 1832, Anglia avea 436.000 de alegători la șaisprezece milioane de locuitori. După votarea acestei legi numărul alegătorilor s'a urcat la 653.000.

nueala femeilor : într'adevăr textul acestei legi înlocuia cuvîntul impersonal «man», care se găsea în toate legile precedente, prin expresia caracteristică «male person» care excludea vădit femeile dela avantațiile noii legi. Protestările lui Mary Smith rămaseră fără ecou până în 1865, cînd filosoful Stuart Mill, feminist prin convingere, a introdus în Parlament revendicările feministe. Cu toată generozitatea apărătorilor ei și cu toate ideile democratice ale lui Disraeli și mai tîrziu ale lui Joseph Chamberlain¹, cauza femeilor n'a făcut nici un progres politic, până la începutul secolului nostru, deși bărbații beneficiară de noi lărgiri ale drepturilor electorale în 1867 și 1884².

Situația aceasta, pe care n'a parvenit s'o îmbunătățească propaganda constituțională a lui «National Union of Women's Suffrage» a Doamnei Fawcet, avea să intre într'o fază nouă, odată cu epoea sufragetelor. Aceasta își are începutul în 1903, cînd Doamna Pankhurst întemeiază prima organizație a femeilor militante «Women's Social and Political Union». Activitatea acestei organizații începe cu o serie de cereri, pe care delegații de femei le duceau guvernului. Dar în fața apatiei Parlamentului, sufragetele recurg la metode din ce în ce mai violente. Încep să verse din galeriile Camerei Comunelor saci cu făină sau cu praf de strănutat în capul miniștrilor, toarnă substanțe acide în cutiile de scrisori ca să distrugă corespondența sau tae în muzee tablourile maestrilor celebri. Apoi veni rîndul demonstrațiilor în masă pe străzi. Dela spargerea geamurilor și dela ciocnirile cu poliția până la incendierea de case părăsite, de gări și biserici.

Atentatele se înmulțeau și își măreau gravitatea în măsura în care eșuau în Parlament diferitele proiecte de lege relative la lărgirea libertăților electorale.

Într'adevăr între anii 1911 și 1914, nu mai puțin de cinci proiecte de asemenea natură au fost propuse Parlamentului și părăsite—din cauza revendicărilor feministe—de către guvernul liberal al epocii, care era pe de altă parte hărțuit de campania autonomiștilor irlandezi, de agitația și grevele muncitorești și de efectele rivalității anglo-germane. Este interesant de reținut că, în

1 Prezintă Parlamentului Reform Bill din 1867, Disraeli face următoarea declarație : „We wish not only to maintain, but to strengthen the character and functions of the House of Commons. And we believe that in the present age and under the existing circumstances of the country, the best way to do so is to establish them on a broad popular basis”. Și Joseph Chamberlain face la Bristol în 26 Noembrie 1883 această declarație profetică : „The wider you lay the foundations of your liberties and institutions, the more stable those liberties and institutions will be. I have no fear of the people, I would desire to call in the largest possible number of them in order to share in the work and responsibilities of government.”

2 Legea electorală din 1867 ridică numărul alegătorilor dela 1.057.000 la aproape două milioane pentru o populație de 23 milioane de locuitori. În ceiace privește legea din 1884, aceasta mărește dela 2.620.000 la 4.380.000 numărul alegătorilor față de o populație de 30 milioane de locuitori.

ceiace privește chestia feministă, guvernul liberal era el însuși împărțit. Churchill, Samuel, Harcourt, Buxton, Seely și Asquith, care considerau votul femeilor drept «o gravă greșală politică», erau potrivnici revendicărilor feministe, în timp ce Lord Grey și Lloyd George (ca și Lord Balfour și Bonar Law) le favorizau. Ne amintim de impresionanta pledoarie a Lordului Grey în Camera Comunelor, în Mai 1923, pentru cauza feministă : «Democrația, spunea el, este sinonimul responsabilității. Deci, de vreme ce nu putem dovedi că femeile sînt ireponsabile, de ce să nu le dăm voie să guseze? Tot ce facem astăzi are de scop să stimuleze femeilor vottul pentru lucrurile intelectuale. Săvîrșim asta numai ca să facem din ele tovarășe mai plăcute sau pentruca să le dăm mai multă independență, mai mult interes personal și să le invrednicim să poată juca un rol în viața națiunii. Nu se poate ca în același timp și să încurajați toate acestea și să mențineți în fața votului hotarul dintre sexe. În ceiace privește salariile, mîna de lucru, gospodăria, chestia fonciară, temperanța, educația, chestiuni care sînt toate în legătură cu eficacitatea și înălțarea vieții umane și familiare, asupra lor democrația voastră va rămînea din nefericire incompletă».

La arestările în masă care urmau exceselor sufragetelor, acestea răspundeau cu greva foamei, de unde alimentarea forțată, interpelările în Cameră și trecerea legii zisă a «șoarecelui și a pisicii», în virtutea căreia persoanele arestate pentru delikte sufragiste, erau eliberate după cîteva zile,—pentru a fi, de altfel arestate din nou, dacă, peste alte cîteva zile, dădeau prilejul. Aceste evenimente și-au ajuns punctul culminant, cînd surveni războiul, care puse capăt agitației feministe. Și atunci a fost văzută, ținînd pe străzi discursuri pentru recrutarea noiei armate, Miss Christabel Pankhurst, care cu cîteva luni mai înainte ațța femeile la rebeliune fățișă. Serviciile aduse țării în timpul războiului de cătră femeii, atît pe front cit și înapoia frontului au contribuit puternic să le atragă simpatiile guvernului și ale opiniei publice. Mai mult decît o sută cincizeci de mii de femei s'au perindat în timpul războiului prin diferite servicii ale armatei, fără a mîi număra pe cele aproape două milioane de lucrătoare întrebuințate în uzinele din lăuntru țării. Așa că pentru a răsplăti lealitatea și patriotismul lor, guvernul, în Noembrie 1918, a trecut prin Parlament legea care acorda dreptul de vot, femeilor în vîrstă de 30 ani ¹.

Deși au reperutat acest prim succes, care le deschidea profesiile libere, universitățile, administrația și Camera Comunelor, femeile nu stăruiră mai puțin în lupta pentru dobîndirea votului universal în aceleași condiții ca și bărbații.

¹ Legea electorală din 1918 ridică numărul alegătorilor dela 7.654.000 la 21.000.000 față de o populație de 41.000.000 de locuitori, adică 50%. Și acești alegători se împărțeau în 13 milioane de bărbați și aproape 9 milioane femei. În afară de asta, legea din 1918 reorganizează reprezentanța parlamentară atribuind un fotoliu la 70.000 locuitori.

Această luptă pașnică și constituțională era de altfel favorizată oficial de promisiunile membrilor guvernului. Astfel în Noembrie 1922, Bonar Law făcu această declarație impresionantă: «Am crezut totdeauna că orice chestiune serioasă care interesează femeile trebuie să intereseze deopotrivă și bărbații. Din cauza asta am fost toată viața mea pentru acordarea sufragiului feminin. Și când în 1918, Parlamentul dădu femeilor dreptul de vot, am avut convingerea că deosebirea de vîrstă, pe care legea electorală o stabilea între bărbați și femei, nu va putea dăinui. Această convingere o mai împărtășesc încă pentru două motive: întâiu, pentru că societatea este în așa mod constituită încît nu poate să existe deosebire între interesele bărbaților și acelea ale femeilor. Și apoi pentru că dacă ar fi vre-o deosebire între aceste interese, ar fi aceia că femeile au o tendință mai accentuat conservatoare, nu în sensul politic ci în acel practic al cuvîntului, și asta e tocmai ce face vrem noi să domnească în guvernarea țării». Și în campania electorală din 1924 Baldwin a declarat textual că partidul conservator este pentru o deplină egalitate a drepturilor politice între bărbați și femei.

Libertatea într-adevăr democratică, de care se bucura poporul englez, era incompatibilă cu excluderea permanentă dela dreptul de vot a cîinci milioane de femei, fie pentru că nu aveau treizeci de ani, fie pentru că nu îndeplineau oarecare condiții de domiciliu, de situație sau de impozite. De altfel partidul conservator a considerat întotdeauna legea electorală din 1918 ca un prim pas în spre democratizarea integrală a libertății electorale. Organizațiile feministe aveau tot interesul să aprobe și să incurajeze aceste bune intenții și promisiuni. Ele n'au pierdut niciodată prilejul să le reamintească guvernului și parlamentului, unde acțiunea lor mai era ușurată și de prezența „aleselor poporului”.¹ Și astfel la 13 April 1927 d. Baldwin, credincios cuvîntului dat, aduce în Parlament un proiect de lege care acordă femeilor de 21 de ani dreptul de vot în aceleași condiții ca și bărbaților. Votată aproape în unanimitate de ambele Camere, noua lege electorală primește în luna lui Iunie 1928, încuviințarea regească care îi sancționează aplicarea.

Principalele prescripții ale acestei legi sînt următoarele:

1.—Asimilarea libertăților parlamentare pentru bărbații și femeile în vîrstă de 21 de ani, în aceleași condiții și scutite de incapacități legale. 2.— Pentru a fi alegător într-o circumscripție, trebuie să fi avut acolo reședința timp de trei luni sau să ai acolo întreprinderi de o valoare minimă de 10 lire sterline anual. 3.—O femeie poate fi trecută în registrul electoral al unei circumscripții, în care soțul ei are o întreprindere înregistrată, și viceversa.— 4.—Orice persoană care se bucură de vre-un grad universitar al

¹ Presa, care la început, din cauza exceselor sufragetelor, primise cu violență cauza femeilor, s'a arătat în general favorabilă mișcărilor feministe, cu toată campania infructuoasă și trecătoare a lui „Daily Mail” împotriva proiectelor d-lui Baldwin. Azi ea acordă în coloanele sale o importanță din ce în ce mai însemnată chestiunilor feminine.

unei universități engleze, are dreptul să voteze pentru un reprezentant în Parlament al acelei universități. 5. — Niciun alegător nu poate să voteze în mai mult decât două circumscripții parlamentare, una fiind aceea a reședinții și cealaltă a afacerilor sale sau a unei Universități al cărei membru este¹. 6. — Pentru a da puțină noilor beneficiare ale acestei legi să voteze la apropiatele alegeri generale, registrul va fi întocmit de îndată de către municipalități ca să intre în vigoare dela întâiu Mai 1929.

Grație acestei legi sînt trecuți 5.250.000 de alegători noi în registrul electoral, care conținea deja 9 milioane de femei avînd din 1918 dreptul de vot. În general deci, noul registru va avea o majoritate de nume femești: se vor găsi și unele foarte curioase, ca Vi, Laddie, Quenie, Vauance, Bobbie, Pat. Să vedem acum cum vor fi împărțite de statistici aceste 14 milioane și jumătate de femei. Din acest număr, 10.806.000 au mai mult decât treizeci de ani, 1.702.000 între 21 și 30 de ani sînt măritate, și 1.477.000, între aceleași limite de vîrstă, nu sînt măritate și își cîștigă existența muncind, în sfîrșit sînt 175.000 de femei, între 25 și 30 de ani, și 216.000, între 21 și 25 de ani, care nu sînt măritate și care nu au nici o ocupație. Proporția alegătoarelor tinere sau „flappers“, cum li se mai spune, este relativ mică. S'a calculat chiar că împărțindu-le în cele 615 circumscripții electorale, vor fi abia șapte sute de fiecare circumscripție.

E adevărat că cele mai multe femei, și mai ales cele tinere, au foarte puține amintiri politice: acum cincisprezece ani fetele afiliate organizațiilor feministe nu visau decât loviri și răni și ieșeau înarmate cu ciocane și cuțite, pe cînd azi se vor duce la vot dorind probabil vre-o cutie de bomboane, vre-un ceal dansant, vre-o reuniune intimă sau chiar niște cadouri costisitoare. Totuși femeile interesate serios de politică sînt puternic organizate în asociații și federații, care urmăresc scopuri dintre cele mai variate în domeniul social, profesional și legislativ². Astfel că ele au un rol din ce în ce mai însemnat în viața publică engleză.

Fără îndoială că viitorii candidați ai Parlamentului vor fi ne-

1 S'a calculat că în Anglia se bucură de votul plural 460.000 de persoane, dintre care 260.000 bărbați și 200.000 femei. Trebuie de asemenea semnalat că noua lege electorală nu atinge numărul și proporția locurilor în parlament, căci legea din 1918 se baza pe cifra populației nu pe aceea a alegătorilor. — Mai adăugăm că înmulțirea alegătorilor nu va ridica simțitor cheltuielile electorale.

2 Printre aceste asociații cele mai importante sînt: National Union of Equal Citizenship, National Council of Women, Women's International League, St. Ioan's Political and Social Union, Association of University Women teachers, British Federation of University Women, Medical Women's Association, Social Institutes for Women and Girls, National Federation of Women's Institutes, Women's Legion, Girls Realm Guild, Girls Life Brigade, National League for Health și Asociațiile politice feminine despre care vom vorbi îndată.

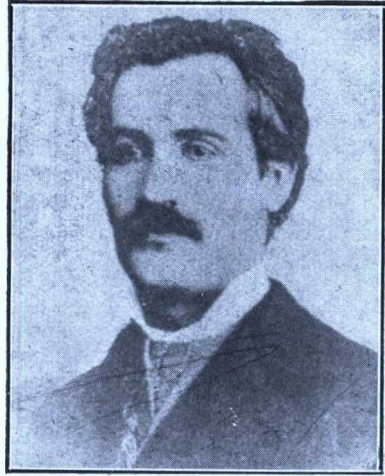
voiți să-și însușească metode și argumente cu totul speciale pentru a-și atrage simpatia alegătoarelor, vor trebui cel puțin să-și dea silința să priceapă sufletul femeii, ca să se poată adapta neînțeleșului sentimentelor lor. Și desigur că viitorul aparține aceleia care va ști să măgulească dorințele firesc impulsive ale votului feminin. Dar va fi oare vre-o sarcină mai frumoasă decât aceea de a contribui la educația și la adevărata emancipare a femeilor? Priviți de pildă cit este de primitivă propaganda, care le este destinată de către partidele politice: pe un afiș, o pereche de ciorapi, una de mânuși, o tigă și niște foarfeci, la dreapta un preț, — cât costă aceste obiecte sub guvernul conservator, — la stînga un alt preț — cât ar costa aceleași obiecte sub un guvern care ar admite liberul schimb, iar dedesubt, cu litere groase, concluzia «Votați pe liberali!». Mai este deci cale lungă până cînd noile alegătoarele vor putea să-și facă părerea despre un candidat, după statistici și cu argumente de ordin politic.

.....

Thomas Greenwood

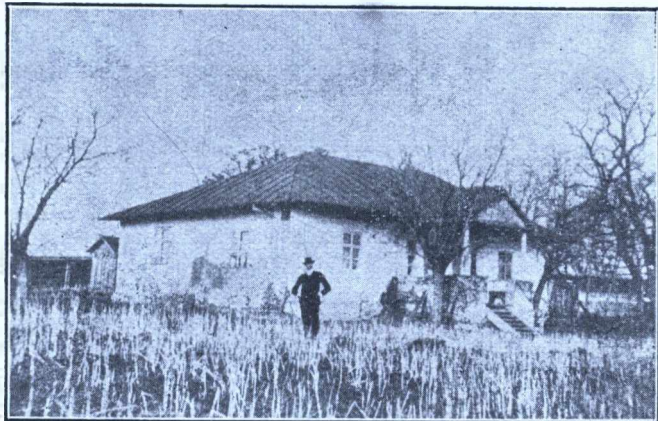
Această cronică a fost scrisă evident înainte de alegerile engleze. Dar acum acest număr dublu al revistei a fost pus sub tipar foarte demult pronosticurile autorului ne mai avînd nici un interes în acest moment ne-am permis să le suprimăm, lăsînt însă pentru cititorii noștri paginile ce preced prea interesante din punct de vedere istoric, prin conținutul lor. Rugăm pe autor să ne erte c'am fost siliți să suprimăm concluziile privitoare la rezultatul alegerilor.

Nota Redacției

M. Eminescu

Se face miezul nopții în clipele de aramă,
și soarele, răsărit, în vizi sa lui să răsărit
Pe câmpurile adormite, vântul și în mormânt
Pășunilor, între stâlpi, vântul și în mormânt
La câmpurile gânduri, un răsunet și în mormânt
Căci între amândouă de neclădită limbă

Casa părintească a lui Eminescu, din Ipotești

Patruzeci de ani dela moartea lui Eminescu

Voind să ne asociem și noi la comemorarea lui Eminescu cu prilejul împlinirii celor 40 ani dela moartea lui, în loc să înșirăm formule de ocazie ni s'a părut că e mai nimerit să reproducem aici câteva pagini ale poetului și câteva cuvinte ale unor contemporani ai săi.

Am ales frumoasa schiță *La aniversara* ca mai puțin cunoscută de marele public și două bucăți în versuri care conțin, după părerea noastră, în grad înalt ceiace s'ar putea numi poezie pură—bucăți iarăși mai puțin remarcate.

Am ales câteva pasagii privitoare la însușirile sufletești ale lui Eminescu, pasagii datorite celor doi oameni mai inteligenți care l-au cunoscut și au putut să-l înțeleagă mai bine.

Reproducem și o scrisoare care arată profunda mizerie a lui Eminescu bolnav, și însfirșit poezia lui N. Beldiceanu publicată în Contemporanul, rămasă necunoscută și, dacă nu ne înșelăm, afară de „Lui Eminescu“ a lui Vlahuță, singura închinată marelui poet în timpul vieții lui.

LA ANIVERSARA

Ea se numea Cleopatra, iar el Gajus Iulius Caesar Octavian August. Adică ea cetise un roman ș'ar fi voit să fie de douăzeci și șase de ani și nu era decît de paisprezece; el, istoria Romanilor și voia să fie de patruzeci de ani. Era numai de optsprezece și îmbla la școală. Cu toate acestea, astăzi, în ziua sfîntului Ermil, el uitase pe Octavian August și aștepta felicitări de ziua lui. Tata i-a dat un ceasornic frumos, mama—o besec-tea de toaletă, sora—o pereche de papuci, Elis nimic. Elis—adică Cleopatra, vara sa. El se retrăsese în odaia lui, unde cla-

sicii erau așezați pe un scrin în religioasă regulă și neviolabilitate, și se primbla cu pași mari prin casă. Era brunet și cam poetic. Avea ochi albaștri, ceiace vrea să zică mult, și era frumos băiet. Acum stătu cu mirare înaintea oglinzii, se uita cu mirare în ochii lui proprii și părea că-i întreba ceva.—„Tolla mi-a făcut-o“. Era o vreme în care, în urma unui roman spaniol, regina de astăzi a Egiptului se numea Tolla. El se numea pe atunci Bertrand... tempi passati!

„Nimic! nimic!—Și eu i-am dat de ziua ei o păpușă. Adică ce eu i-am dat? Dacă n'am știut ce să-i dau! Mama mi-a spus să-i dau o păpușă. Tolla! Tolla! zise el rîzînd—tare-mi ești dragă“. Apoi șazu la masă și gîndi adînc... asupra egalității a două hipotenuze. Luă o coală mare de hîrtie albă și scrisese drept în mijloc: „Regină! Te iubesc!“! Iscălit: „Gajus Iulius Caesar Octavian August manu propria“.

Sara era petrecere. Era invitată și verișoara Elis și mare minune—a venit. Părinții ei au lepădat-o acolo și s'au dus într'alt loc, unde asemenea erau așteptați. Octavian August imperatorul o petrecea sara pîn'acasă, dacă-l iertau ocupațiunile Statului Roman, și astăzi îl iertau acele ocupațiuni ale Statului Roman. Toată sara nu vorbi un cuvînt cu domnișoara. Ea-și încrețise sprincenele între ochi, pe care îi ridică subt frunte; cu brațele încrucișate, picior peste picior, ședea îndărătnică într'un colț, cu buzele strîns lipite. Dar pe furiș se strecura cîte-o rază drept în ochii lui. Era minioasă. De doi ani, se minia foarte ușor și se desminia tot atît de ușor. Odinioară nu se minia de fel.

S'apropiase miezul nopții. El veni foarte serios: „Imi veți da voie, domnișoară, să vă petrec pîn'acasă?“ Ea se uită în ochii lui și începu să rîdă. — Ce rizi? Ce-i de ris aicea?

— Bine, — haidem!

Era o noapte frumoasă, lună, un ger aspru, fără pic de vînt. Ninsorea se lăsase pe garduri și zaplazuri de amîndouă părțile ulicioarei. Zăpada încărcase crengile de copaci și acoperimintele caselor. Ghiețușul troznea subt pași și el trecea cu dînsa de braț... Ea, în scurteică cu guler de blană, roșie la față; capușonul alb, de lînă, îi înconjura fața, fruntea. Ea era blondă, foarte blondă, cu părul ca un caer de cînepă și scurteica—orcît de groasă ar fi fost — accentua totuși, liniile unei talii fine și mlădioase. O broască. Rîdeau vorbind, — adecă mai mult ris decît vorbă. Cine nu-și aduce aminte de tinerețea sa — și fiecare a avut una — de acele hotărîri de a fi serioși în amor, că-i pe viață, acea defensiune în paragrafe a copilei, ca să nu-i zică pe nume, să n'o tutuiască — să n'o sărute? Celalalte calea-valea, dar o guriță? cît lumea. Așa erau și ei. De vorbit despre... istorie, geografie și alte lucruri folositoare, da! Se'nțelege, cît vrei—dar o guriță, tu!, Pe nume? — Niciodată!

Așa ar fi și rămas, — dar luna, — luna!

Luna lumina fața ei albă ca laptele, cu obrații roși și părul

ei blond, foarte blond, care înconjura cu lux și finețe o față plină și rizătoare. Pe cînd el perora o temă de astronomie — indiferență atît lui, cît și ei — adecă pe cînd se necăjeau unul pe altul, ea se uita la el fără să-l asculte; i-ar fi sărit în gît, l-ar fi sărutat de o mie de ori — așa număra ea cel puțin, dacă... dacă s'ar fi căzut.

„Ah! că prostu-i, gîndi ea — nu poate vorbi și el de altceva, azi cel puțin, adaose uitîndu-se timid în sus, la el. Ce frumosu-i ș'asa cînd spune prostii, îmi place ș'asa“ — gîndi tot ea. Apoi nu mai gîndi nimic, sau Dîmnezeu știe ce — destul că, după ce tăcu mult fără să-l asculte, zise cam întins și cam ca și cînd n'ar fi băgat de samă :

— *Tu*, Ermil. — Și, speriată de ceiace spusese, nu mai zise nimic. Fața ei era roșie de rușine.

El stătu pe loc, îi strînse mîna și zise încet :

— Mai zi odată !

— Nu.

— Nu ? Mă supăr... s'o știi !

— *Tu...* repetă ea încet, cu ochii pe jumătate închiși, cu glas tremurător. Era un *tu* singuratic, fără de a fi pus în legătură cu v'o frază—și cu toate acestea, ce *tu* ? Din gura ei venise mai întăiu.

Vorbiră mai departe — de astădată mai intim — nu despre amor, însă totuși despre un lucru serios — despre căsătorie : cum ea fondează statele, care-i originea căsătoriei la Indieni, tot lucruri adinci. Fiecare *tu* era controversat. Cînd își propuneau să-și zică *tu*, mureau de rușine și-și ziceau serios, după lungi lupte sufletești ; „Dumneata“. Cînd stabileau diplomaticeste să-și zică „Dumneata“ — atunci *tu-tu* din greșală și iar din greșală, ș'asa mai departe.

În fine ajunseră la porțiță.

— Elis, *tu* nu știi cît te iubesc — nici poți ști, căci, căci tu nu ai inimă.

— Pe nume și *tu* ? Vezi — gîndi ea, dar nu zise nimic...

— Decînd te-am văzut, decînd știi tu — căci tu știi că eu te iubesc — și totdeauna această răceală, cînd ești singură cu mine. Totdeauna mă silești să vorbesc niște lucruri pe care nici nu le ascuți... Ești rea la inimă, Elis !

— Domnule ! zice ea, stăpînindu-se și stînd băț inaintea lui — vrei să mă înveți cum trebuie să mă port ?

— Și cu toate astea — zise el încet și dureros — luna înfrumusețează lumea pentru amorul nostru. Ea se uită în sus și ochii ei, umezi de dulci lacrimi, străluceau în lună. El îi cuprinsese talia și se uitau amîndoi — nu gîndeau nimic. Era ceva atît de dureros, atît de fericit în fața, în tot sufletul lor, — ai fi ris ș'ai fi plîns, dacă i-ai fi văzut astfel.

În fine, începură a rîde — doi copii — rideau cu lacrimile'n ochi. Și era atît de argintos risul ei și gurița atît de frumoasă ! — i-ai fi băut apă din gură.

— Domnule, zise ea deodată cu o seriositate mare, astăzi ne-am permis o mulțime de lucruri foarte nepermise — numai astăzi, și-mi pare rău... că trebuie să... să...

— Ei, să... ? Iar această mină de povățuitor... ! Eu nu sint copil, Elis... să știi tu că nu sint... Iaca de exemplu...

— De exemplu... ?

— Nu te voiu mai strînge de mîină, nu ți-oiu mai spune pe nume de azi înainte.

— O! gîndi ea în sine cu părere de rău, dar ce era să zică. Șezură pe banca de piatră, de lingă portiță... Ea-i întoarse spatele și-și mușca unghiile, el se uita în omăt. Prost lucru!

Ar fi putut sta multă vreme așa. Nu știu... în sfîrșit — ei în sfîrșit... dumneaei a fost aceia care — așa încet — c'un pic de minie și nu prea...

— Ermil!

— Aud!

— Eu să-ți spun drept, și să nu zici că nu ți-am spus-o... dar... eu nu te mai iubesc de fel. Și tu mi-ai spus-o azi, că eu nu te iubesc. — Așaaa! Ea-și pusese ceva în cap azi: o idee... și acesta era modul, cu care căuta pretext de ceartă și aceste certe, știa ea cum se sfîrșesc oare?

— Da! Nu mă iubești... repet'o, spune-o... te cred, fiindcă tu nu m'ai iubit niciodată, zise el cu amărăciune. Negri vor trece anii mei... In toate chipurile voiu căuta să te uit. Tu ai o inimă de marmură... Nici zîmbiri, nici lacrimi, nici rugăciuni, nici îndărătnicie n'o înmoae.

„Lasă, lasă“ gîndi ea și zîmbi cu mîndrie, că poate fi atît de aspră. — Eu ți-am spus-o, domnul meu, de atîtea-ori, că numai amicitia adevărată poate să fie legătura dintre noi. Ce cei mai mult?... Ce vrei dela mine? adăogă repede.

— Ce vreau? zise el c'o tristă blîndeță, — ce vreau? Dar nu vezi tu cum sufăr? Spune-mi numai că mă iubești — spune-o! Dar nu cu două înțelesuri, nu ca atunci la bal... drept!... spune!

— Da! zise ea foarte rece, — d-ta știi, că eu te iubesc, sigur. Da.

— O, astă răceală! Tu mă omori, Elis! — vorbește-mi, zise el rugător, cum știi tu cîteodată să vorbești, c'o blîndețe uimitoare, c'o dulceață de soră, — de iubită.

— Bine, bine! știi eu!

— Ce știi tu? Iată că nu mă mai supăr... ți vorbesc blînd. Imi dai mîina ta? Așa — spune.

— Vezi tu, Ermil? zise ea c'o seriozitate copilărească și tristă, — tu crezi că eu am apă în vine... că eu nu te iubesc? Dar să-ți spun ție... eu nu sint aspră... Ce-ai zice tu dacă... dar, te rog să nu spui nimănu... dacă... dar zău, să nu spui...

— Ce?

— Vezi tu, formal te-am oprit... am făgăduința ta, că nu mă vei săruta niciodată. Așa-i?

— Așa!

— ...Ca să nu mai zici, că eu nu te iubesc—zise supărată—ci să zici că eu te iubesc — repetă c'o rușinoasă grație — astăzi... astăzi... Iși simți cuprinsă talia, închise ochii, lăsă capul pe umărul lui și era aproape să moară.

— O! te iubesc... n'ai știut niciodată cit te iubesc... Glasul ei era dulce, slab, plin de lacrimi, sfințit de cea întâi sărutare.

— Tu ești un înger îndărătnic... dar un înger...

Surîsul obraznic, ochiul curios, cochetăria veselă se'ntorc pe rînd dup'acea sărutare... chiar liniștea. Ea-și ținea brațul după gîtul lui.

— Mă duc, și tu ești un măgar.

— Las'să fiu... Nu te duce...

— Trebuie tu...! Așa-i că tu nu vei uita niciodată această noapte, — zise încet, așa de încet și totuși așa de clar.

— Ah! niciodată.

— Și acuma... am să-ți aduc ceva din casă... Un dar de ziua ta... Așa-i?...

Ea intră iute, se întoarse, și-i aduse o cutie mare... Ei o scăpară jos, dar nu făcea nimic... era înc'o sărutare.

Gajus Iulius Caesar Octavian August se duse acasă. Se așeză dinaintea focului și-și zise zîmbind. „Tu ești un măgar!“ Deschise cutia. Deasupra era un desemn. El era... lăsat într'un jeț; o femeie... ea, de dinapoia jețului, îi ținea ochii cu minile. El își ridică ochii s'o vadă... și un moment i se păru c'o vede. Dar unde să fi fost? Dar ce mai era în cutie? Păpușile ce i le dăduse de ziua ei doi ani de-a rândul. Pe fruntea celei întâi era: „Bertrand e un măgar“. Pe fruntea celei de-a doua: „Gajus nu-și are mințile toate“. Apoi mai era ceva. O mică carte de notițe... impresii din romane, din poezii, scrise în fiecare zi, și la sfîrșitul fiecărei notițe, ca o încheere, ca o cugetare asupra adormirii: „Ermil, te iubesc“!

O RĂMÎI

*„O rămîi, rămîi la mine!
Te iubesc atît de mult!
Ale tale doruri toate
Numai eu știu să le-ascult.*

*„In al umbrei întuneric
Te asemăn unui prinț
Ce se uif' adînc în ape
Cu ochi negri și cumînți;*

*„Și prin vuetul de valuri,
Prin mișcarea naltei ierbi
Eu te fac s'auzi în taină
Mersul cîrdului de cerbi:*

*„Eu te văd răpit de farmec
Cum îngini cu glas domol,
In a apei strălucire
Inlinzînd piciorul gol;*

*„Și privind în luna plină
Ca văpaia de pe lacuri,
Anii tăi se par ca clipe,
Clipe dulci se par ca veacuri”.*

*Astfel zise lin pădurea,
Bolși asupra-mi clătînind
Șueram l'a ei cîemare
Ș'am eșit în cîmp rîzînd.*

*Astăzi cîhar de m'aș întoarce,
A n'nelege n'o mai pot...
Unde ești, copilărie,
Cu pădurea ta cu toi ?*

PESTE VÎRFURI

*Peste vîrfuri trece lună,
Codru-și bate frunza lin,
Dintre ramuri de arîn
Melancolic cornul sună*

*Mai departe, mai departe,
Mai încet, tot mai încet
Sufletu-mi nemîngîț
Indulcînd cu dor de moarte.*

*De ce taci, cînd fermecată
Inima-mi spre tine 'ntorn ?
Mai suna-vei, dulce corn,
Pentru mine vre-odată ?*

CUVINTE DESPRE EMINESCU

Ceiace caracterizează mai întăiu de toate personalitatea lui Eminescu, este o așa de covîrșitoare inteligență, ajutată de o memorie, căreia nimic din cele ce-și întipărise vre-odată nu-i mai scăpa (nici chiar în epoca alienației declarate) încît lumea, în care trăia el după firea lui și fără nici o silă, era aproape exclusiv lumea ideilor generale ce și le însușise și le avea pururea la îndemînă.

*

Vre un premiu academic pentru poeziile lui Eminescu, de a cărui lipsă se plînge o revistă germană din București ?

Dar Eminescu ar fi întîmpinat o asemenea propunere cu un ris homeric sau, după dispoziția momentului, cu acel suris de indulgență miloasă ce-l avea pentru nimicurile lumești.

Regina Romîniei, admiratoare a poeziilor lui, a dorit să-l vadă, și Eminescu a avut mai multe convorbiri literare cu Carmen Sylva.

L-am văzut și eu la Curte și l-am văzut păstrînd și aici simplitatea încîntătoare ce o avea în toate raporturile sale omenești. Dar cînd a fost vorba să i se confere o distincție onorifică, un *bene-merenti* sau nu știu ce altă decorație, el s'a împotrivit cu energie. Rege el însuși al cugetării omenești, care alt Rege ar fi putut să-l distingă ?

3

Eminescu era omul cel mai silitor, veșnic cetînd, medînd, scriînd. Lipsit de orice interes egoist, el se interesa cu atît mai mult la toate manifestările vieții intelectuale, fie scrierile vre-unui prietin, fie studiarea mișcării filosofice în Europa, fie izvoarele istorice, despre care avea cunoștința cea mai amănunțită, fie luptele politice din țară.

*

El era un adept convins al lui Schopenhauer, era prin urmare pesimist. Dar acest pesimism nu era redus la plîngerea mărginită a unui egoist nemulțumit cu soarta sa particulară, ci era eterizat sub forma mai senină a melancoliei pentru soarta omenirii îndeobște; și chiar acolo, unde din poezia lui străbate indignarea în contra epigonilor și a demagogilor înșelători, avem a face cu un simțimînt estetic, iar nu cu o amărăciune personală. Eminescu, din punct de vedere al egoismului, cel mai nepăsător om ce și-l poate închipui cineva, precum nu putea fi atîns de un simțimînt prea intensiv al fericirii, nu putea fi nici expus la o prea mare nefericire. Seninătatea abstractă—iată nota lui caracteristică, în melancolie ca și în veselie. Și lucru interesant de observat: chiar forma nebuniei lui era o veselie exultantă.

Cînd venea în mijlocul nostru cu naivitatea sa ca de copil, care îi cîștigase de mult inima tuturor, și ne aducea ultima poezie ce o făcuse, o refăcuse, o rafinase, căutînd mereu o formă mai perfectă, o cetea parcă ar fi fost o lucrare străină de el. Niciodată nu s'ar fi gîndit măcar să o publice: publicarea îi era indiferentă, unul sau altul din noi trebuia să-i ia manuscrisul din mînă și să-l dea la „Convorbiri“.

*

În relațiile lui pasionale era de un caracter cu totul neobișnuit. Cuvintele de amor fericit și nefericit nu se pot aplica lui Eminescu în accepțiunea de toate zilele. Nici o individualitate femeiască nu-l putea captiva și ținea cu desăvîrșire în mîrginirea ei.

Ca și Leopardi în *Aspasia*, el nu vedea în femeia iubită decît copia imperfectă a unui prototip nerealizabil.

El iubea întimplătoare copie sau îl părăsea, tot copie rămînea, și el, cu melancolie impersonală, își căuta refugiul într'o lume mai potrivită cu el, în lumea cugetării și a poeziei.

De aci „Luceafărul“ cu versurile de la sfîrșit :

*Ce-ți pasă ție, chip de lut,
Dac'oi fi eu sau altul ?
Trîind în cercul vostru strîmt
Norocul vă petrece ;
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor și rece.*

*

Eminescu este un om al timpului modern, cultura lui individuală stă la nivelul culturii europene de astăzi.

Cu neobosita lui stăruință de a ceti, de a studia, de a cunoaște, el își înzestra fără preget memoria cu operele însemnate din literatura antică și modernă. Cunoscător al filosofiei, în special al lui Platon, Kant și Schopenhauer, și nu mai puțin al credințelor religioase, mai ales al celei Creștine și Buddaiste, admirator al Vedelor, pasionat pentru operele poetice din toate timpurile, posedînd știința celor publicate până astăzi din istoria și limba romînă: el afla în comoara ideilor astfel culese materialul concret, de unde să-și formeze înalta abstracțiune, care în poeziile lui ne deschide așa de des orizontul fără margini al gândirii omenești.

(T. Maiorescu)

* * *

Așa l-am cunoscut atuncia, așa a rămas până în cele din urmă momente bune : vesel și trist ; comunicativ și ursuz ; blînd și aspru ; mulțumindu-se cu nimica și nemulțumit totdeauna de toate ; aci de o abstenență de pustnic, aci apoi lacom de plăcerile vieții, fugind de oameni și căutîndu-i, nepăsător ca un bătrîn stoic și iritabil ca o fată nervoasă.—Ciudată amestecătură ! —fericită pentru artist, nenorocită pentru om !

*

În capul cel mai bolnav, cea mai luminoasă inteligență—cel mai mîhnit suflet în trupul cel mai trudit ! Și dacă am plîns cînd l-au așezat prietînii și vrăjmașii, admiratorii și invidioșii, sub „teiul sfînt“, n'am plîns de moartea lui ; am plîns de truda vieții, de cite suferise această iritabilă natură dela împrejurări, dela oameni, dela ea însăși.

Acest Eminescu a suferit de multe, a suferit și de foame. Da, dar nu s'a încovoiat niciodată : era un om dintr'o bucată și nu dintr'una care se găsește pe toate cărările.

Generații întregi or să sue cu pompă dealul care duce la Șerban-Vodă, după ce vor fi umplut cu nimicul lor o vreme, și o bucată din care să scoți un alt Eminescu nu se va mai găsi poate.

*

Am cunoscut foarte deaproape pe un om de o superioară inzestrare intelectuală ; rareori a încăput într'un cap atita putere de gândire. Era pe lângă aceasta un mare poet ; cu cea mai nobilă și mai înaltă fantazie, ajutată de un rafinat instinct artistic, el a turnat într'o lapidară „formă nouă limba veche și 'nțeleaptă“, pe care o cunoștea atit de mult.

*

Dar dacă nu dorea onoruri, dacă fugea de zgomot și de laude, asta nu era decit din pricina deșertăciunii lor, iar nu din vre-o falsă modestie ce l-ar fi făcut să n'aibă deplină și manifestă încredere, față cu toată lumea, în talentul lui. Avea talent și o știa mai bine decit oricine : nici o critică nu-l putea face să se îndoiască de sine, iar aplauzele nu i-ar fi putut spune decit mai puțin de ce credea el însuși.

De aceia opera ce ne-a lăsat-o nu denotă nici un moment de ezitare sau de neîncredere în sine. Cită încredere avea în puterea talentului său, ne-o spune singur.

Iată ce-i zice femeii care n'a înțeles că trebuia să-i cază roabă în genunchi la farmecul primei lui aruncături de ochi :

*Dindu-mi din ochiul tău senin
O rază dinadins,
In calea timpilor ce vin
O stea s'ar fi aprins ;*

*Ai fi trăit în veci de veci
Și rinduri de vieți ;
Cu ale tale brațe reci
Inmărmureai măreț.*

*Un chip de-apururi adorat,
Cum nu mai au părecși
Acele zine ce străbat
Din timpurile vecși !..*

*Tu trebuia să te cuprinzi
De acel farmec sflnt
Și noaptea candelă s'aprinzi
lubirii pe pământ !*

Se poate o mai mare și mai îndreptățită îndrăsneală? Și iată ce gîndea apoi despre mulțimea „amatorilor” și „cunoscătorilor”.

*De-oi urma să scriu în versuri, teamă mi-e ca nu cumva
Famenii din ziua de-astăzi să mă'nceapă a lăuda:
Dacă port cu ușurință și cu zîmbet a lor ură,
Laudele lor de sigur m'ar scribi peste măsură.*

*

Omul acesta a trăit, mai des mihnit, mai rar vesel, într'un cerc foarte restrîns de prietini. Dar era și un om ciudat!

El își făcea o plăcere din necaz și din durere o voluptate. Dacă n'avea vre-o supărare, și-o căuta; dacă nu venea să-l în-timpine durerea din afară, el știa să și-o scormonească singur din rărunchi.

*

Astăzi nu mai încape îndoială că el era osîndit dela naștere să moară cum a murit; însă neajunsurile practice ale traiului, hrană ordinară, interior mizer, nevoe continuă de muncă grosolană obligată și ridicul plătită,—cu același fin și nobil instrument cu care trebuia să cînte *plutirea lunii pe mișcătoarea mărilor singurătate*—și poște arzătoare, atît de eftine pentru alții, atît de scumpe, mai adesea imposibile de mulțumit pentru el, i-au trebuit scurta calea către tristu-i sfîrșit.

Cînd era în culmea funcționării, mașina cea admirabilă s'a stricat deodată: regulatorul, care avea dela început în aliajul său un punct țicnit, s'a frînt în toiul mișcării: „organele erau acum sfărmate și maestrul nebun!” până aici trăise destul de rău...

Cine ar fi, nu plătit, ci barem cetit versurile lui? Aproape nimenea. Cîți îl știau că există? Foarte puțini. De-acu'ncolo, țîn'te popularitate!...

(I. L. Caragiale)

* * *

Botoșani 10 Noemvrie 1887

Mult stimat amice,

Boala îndelungată de care am suferit m'a împiedecat de la ținerea unei corespondențe regulate. Acum fiind întru cîtva mai restabil, vin a vă ruga să vă aduceți aminte de mine, de lipsa aproape absolută în care mă aflu. Dacă vă este cu puțință a-mi veni în ajutor, vă rog, a o face cît de curînd, căci cea mai mare mizerie mă amenință.

In așteptarea unui răspuns rămin al D-voastră devotat amic

M. Eminescu

* * *

GENIU ȘI NEFERICIRE

Lucefero, cînd vine al zilei răsărit,¹
 De ce umbrit de jale tu mergi la asfințit ?
 Pe bulgărul cu lacrimi, pe vitrigul pămînt,
 Ce toate le preschimbă în țarnă de mormînt,
 Ai fost chemat la zile și tu nefericite,
 La zile, ce durerii erau făgăduite...
 Cu ce dorinți alese și cită bunătate,
 Veneai în astă lume să 'ntimpeni răutate;
 Și cită neștiință de patimă și ură,
 Făcea tot mai senină a ta căutătură !

Copil frumos ca visul ce'n leagăn îl visai,
 În lume, tu, ce bine, era de nu erai !—
 Azi, n'ai avea durerea și scrbele alături ;
 N'ai fi silit amarul și lipsele să'nături.—

În zborul unei tineri, sublime fantazii,
 Ce'ntinde în albastru aripi trandafirii,
 Ce lumi încîntătoare vedeai tu înainte,
 Lumi, care azi, sărmane ! schimbate-s în morminte...
 Făpturi din alte vremuri, avînd altă simțire,
 Sporeau în al tău suflet comori de fericire ;
 Lumina celor zile era fără de pată ;
 Iubeai atunci o mamă,—aveai cui zice tată...
 Amorul, pentru tine din ceriu răpînd doi aștri,
 Li coborî în lume schimbați în ochi albaștri ;
 Și glasuri fericite rostindu-ți atunci versul,
 În ochii cei albaștri găsit-ai universul...
 Doreai la nesfîrșite a nopții prelungire,
 Cînd legănai pe brațe comoara de iubire ;—
 Adînc, atunci în suflet chemată să pătrunză,
 Venea șoptirea nopții pe freamătul de frunză ;
 Iar luna de subt'nour eșînd ca să te vază,
 Vremelnicilor patimi, vremelnic sta de pază.—
 Ce visători alături și cit de fericți,
 Voi rătăciați ca umbre subt umbra de răchiți,
 Și cum pîn' despre ziua șoptînd gură la gură,
 Gustați a sărutării cerească băutură !...
 O ! dac' atîtea doruri, uitarea n'ar fi stîns,
 Al dragostei luceafăr ce viu s'ar fi aprins !...
 Dar cum lumina moare, muri iubirea voastră ;
 Zădarnic gîndești astăzi la floarea cea albastră...

Ca secere de aur, lumina lunii crește,
 Apoi și luna plină ca secere sfîrșește...
 La veșnice prefaceri se pleacă toată firea,
 Și cînd iubirea vine,—se duce fericirea...

Cumplită a fost ziua, cînd ți-a lipsit credința
 De bine, și'n durere ai îngropat ființa.--
 Atuncia omenirea rămase un cîmp veșted ;
 Văzut-ai putregaiul din talpă până la creștet,

Pe liră plîngînd, ars-ai pămîntul și văzduhul,
 Și'n mortul întuneric, pustiu plutînd ca duhul,
 Prin lung sălbatec vaier, ai întristat pămîntul,
 Și până în mănuntae ai clătînat mormîntul...

1 Autorul era socialist. *Răsăritul* pentru el este „societatea viitoare“.

Cînd ai văzut asupra-ți umbrind numai dureri,
Murit-ai pentru astăzi și-ai vrut să trăești eri..
Ființă osîndită, în desperarea-ți oarbă,
Cerut-ai ca a nopții bulboană sa te soarbă ;
Și ți-ai prezis atuncia cu jale și cu foc :
„Mormint fără prietini și fără de noroc“...
N'ai vrut să-ți dez lumea tămîea de minciuni,
Pe care o rîvnește virtejul de nebuni..
Nepăsător de dușmani, de ura lor turbată,
N'ai suferit pe frunte a laudelor pată..
Adus-ai forme nouă în limba cugetării
Ai dat parfum iubirii și fulger desperării;—
Eroii cafezelei, smintiții și uerozii,
I-ai pus să dănțuiască alături cu Irozii..

Dar cînd vedeai sârmanul aproape să se stingă,
L-ai plîns, cum nime poate în lume ca să-l plîngă..
Cu strașnice cuvinte, ce duc la răsculare,
Ai răscolit durerea vieții proletare ;
Și-ai spulberat tiranii, ce pofteilor să 'nchină,
Și firea lor murdară și-a inimii lor tină..
Artistic făurit-ai în gloze adevărul,
Și-ai dezvălit o minte ce-i tare ca oțelul,
Și cumpăna gîndirii ai cumpănit-o drept,
Cînd pe limba veche al tău sfat înțelept ;
Și ne-ai adus povață : „să stăm la toate rece“.
Spuiindu-ne că'n lume : „ce-i val, ca valul trece“...

Cu inima în lacrimi și lacrimi pe față,
Sătul de o lumină, ce 'ntîrzie subt ceață,
Tu azi privești la oameni cu-atăta 'nstrăinare,
Incît pari o nălucă, nu mort pus în mișcare..
Și ochii tăi cei galeși departe, în seninuri
Călătoresc sârmanii! innourați de chinuri..
Și într'o lume unde e totul mărginit,
Ești osîndit să suferi un dor nemărginit..

O ! dacă al tău cuget, ar vrea să urmărească
În lumea viitoare chemarea omenească ;
Ce large orizonuri s'ar dezvăli în minte-ți,
Cum s'ar deschide marea luminei dinainte-ți !—
Eșind din a durerii cărări pustii și strimte,
Tu ai simți curajul ce nime azi nu-l simte ;
Din ale poeziei visări nemărginite,
Ar naște idealuri de nimene gîndite ;
Și coborînd din soare a tale cugetări,
Ai întrupa cîntarea sublimei deșteptări..

Cu dorul nesfîrșirii, pe clipele de gînduri,
Ce'n spațuri eterne innaintează rînduri,
Inalță-te poete ! și geniul tău meargă
Sus, dincolo de lumea, ce printre lumi aleargă,
Și cerne-ți cugetarea, pe unde aștrii cern
Mișcare și viață în haosul etern.—
În albăstrimi întinse, ce albăstrime n'au,
Pe unde minți sfîrșite, de nesfîrșire dau,
Pătrunde viitorul, ca dezlegare ie-l ;
În ritmuri arzătoare vorbește-ne de el;—
Grăbindu-l la viață, spre noi cu dînsul vină !
Și'n inimi aprinzîndu-l : luminii dă-i lumină..

Recenzii

Ion Pillat, *Limpezimi*, poeme, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1929.

„Limpezimi”—un titlu care se potrivește minunat cu poezia d-lui Pillat. O poezie senină și calmă, brăzdată rar de cutele îndoelii și ale tristeții, adâncită totuși, pe alocuri, de o ușoară melancolie și nostalgie a trecutului. D. Pillat mînuiește cu delicateță poezia amintirii, dar viziunea lui, colorată și plastică, îl readuce mereu la palpabilul prezent. D. Pillat este—lucrul s'a mai spus—unicul nostru pastelist. Pastelul, care dela Alecsandri, n'a mai avut la noi un reprezentant de marcă, a găsit în d. Pillat un subtil inovator. D-sa a regenerat și reîmprospătat acest gen, amplificîndu-l și descoperindu-i toate resursele. Poetul „Limpezimilor“ nu se mulțumește numai cu plasticitatea și strălucirea expresiei, nu se străduiește să rămie într'o descripție obiectivă. E departe de a fi un parnasian rece și numai vizual, după formula odinioară aplicată în artă de Gautier și Leconte de Lisle. D. Pillat intervine mereu și își muzicalizează pastelurile, dîndu-le o rezonanță mai adîncă și strecurîndu-le un fior de sensibilitate care îl ajută să depășească arta pastelului, și oarecum, s'o umanizeze :

Peste dealuri, peste ape, pretutindenea se lasă
O lumină învelită în maramă de mătasă...
Vin iar carele 'ncărcate și cu spice și cu vis,
Și pe ceruri liniștite și în suflet și-au deschis
Unghiul dorului de ducă stolurile de cucoare.
Mori de vînt nostalgic nălță aripile călătoare
Și le lasă în durere să zdrobească grîul nou.
Pașii tinereții mele mă urmează în ecou ;
Umbra mea de altă dată umblă'n miezul umbrii mele.
Prima stea sau amintirea stă pe iaz printre vîntrele ?
Simt în suflet de departe spinul ei tremurător...

(Elegia VI)

În „Grădina între ziduri“, de exemplu, aceste accente interioare erau mai frecvente. În ultimul său volum d. Pillat se consacră unei poezii plastice și revine la tradiția pastelului parnasian. Iată o dovadă de această poezie, cu formă perfectă și sobră, de o desăvîrșită realizare de expresie :

Pe virful dealului de unde vezi
Albastrul șes al vremii și al zării,
Răsar cu seara, svelte, din livezi
Și albe ca fecioare'n portul țării

— Păstrînd în mers cadența unui joc
Sau ritmul unui șir de prășitoare --
Coloanele înmărmurite'n loc ;
Înalță, cum duc fetele urcioare,

Un dar de foi ce cade din ghiveci
Cu vițe împletite în lumină
Bălae, ca păr blond pe umeri reci ;
Senine'n gravitatea lor deplină

Adună armonia ce s'a dus...
Și-altarul unde nimeni nu se'ndură
La jertfă cînd e soarele'n apus,
Îl văd pătrat, cu duh de piatră dură.

(Proect de templu)

Totuși un capitol separat care merită o menționare specială îl formează cele treisprezece Elegii dela sfîrșitul volumului. Elegiile d-lui Pillat nu sînt ca elegiile romantice, tragice și tînguitoare. Nimic din furtunile elegiacilor byronieni sau din contemplativitatea dureroasă a lui Munet. Nici-un pesimism. Sufletul de artist al d-lui Pillat păstrează în fața vieții o seninătate rareori turburată.

Sentimentul trecerii timpului, ușor regret după trecut, o înduioșare senină și calmă și o adîncire în natură care domolește pasiunile și liniștește sufletul. Acesta este fondul elegiilor d-lui Pillat. Dar prin aceste calități ele aduc o notă nouă în poezia autorului „Limpezimilor“ și un dar prețios pentru poezia romînă contemporană.

Al. A. Philippide

* * *

Constantin Chirișescu, *Printre apostoli*, „Cartea Romînească“. Cunoscut ca o personalitate didactică capabilă și activă, d. Kirișescu s'a revelat acum cîțiva ani prin serioasa și voluminoasa lui istorie a războiului ca un spirit bogat în resurse, metodic, obiectiv și pătrunzător.

Deși unele pagini vibrante ale lucrării lăsau să se întrevadă pe alocuri un temperament literar, amintirile asupra școlii române din ultimele decenii, apărute în cea mai mare parte în revista noastră, au fost pentru mulți o surpriză...

Inzestrat au un ager simț de observație, d. Kirițescu evoacă în ele în trăsături de un realism minuțios, pitorești sau interesante figuri de dascăli de odinioară :

Domnul Rascu de geografie, „bun la inimă“ fiindcă nu pune piciodată o notă inferioară lui cinci, dar ignorant, cartofor, venal, vînzînd la hala de vechituri, cadoul pe care i-l dăruise cu o zi înainte clasa ; nenea Iancu Dărăscu de istorie, care încurcă ades numele proprii sau anii, trivializînd alte ori prin explicările lui trecutul, dar ca director e în unele privinți un inovator și un precursor al activității extra școlare ; Bonifas de franceză, al cărui portret mi se pare cu deosebire izbutit, bohemul incorigibil, stîlpul de cafenea, totdeauna neglijent în ținută, discipol entusiast al parnassienilor, adversar al lui Eminescu și „Vlahucia“, admirator al lui Macedonski și Mircea Demetriad, cefînd din poeziile acestora sau ale lui, unor elevi pe care alteori îi cinstește cu epitetul de „măgari“ sau îi speculează, obligîndu-i să-i cumpere cu un preț ridicat manualele.

Cu același realism colorat de umor uneori duios, alte ori de o ușoară ironie, d-sa reînvie întrunirile dela Sotir cu atmosfera lor spiritală, în care un socialism sentimental și utopic înflăcără sufletul naiv și altruist al unei tinerimi credule și entusiaste.

Figurile fruntașilor socialismului român Ion Nădejde, Morțun, Dobrogeanu Gherea, Anton Bacalbașa predicînd evanghelia lui Marx sau fulminînd împotriva burgheziei, sînt înfățișate așa cum apăreau liceanului de odinioară.

Deasemeni acele ale propagandiștilor fanatici în fruntea căroră se distingea figura originală și simpatică a idealistului în pantaloni creți Pițurcă.

Viața universitară e reprezentată și ea prin două personaje ilustre : Moș Mitruț geologul fosilă, neobosit în aventuri galante, mare amator de excursii, ani de zile pîcilit de studenți la examene cu complicitatea laborantului ; și dr. Ciovrnache, directorul institutului de Neuro dinamică, feciorul popei Oaie din Brînzeasca, căsătorit cu o aristocrată care îl umilește, arivist îndrăzneț care semnează în franțuzește articole revăzute de alții „dr. Tchovernaqui“, mascîndu-și nulitatea prin poza lui pretențioasă și arogantă.

Deși nota umoristică nu lipsește nici aici, ea face uneori loc satirei, adesea crude. Căci acești dascăli nu mai sînt niște figuri modeste și obscure ci personaje reprezentative ale învătămintului superior, împăunate cu o falșă aureolă științifică ! Și împotriva lor, simți izbucnind printre rînduri un val deabia reținut de amărăciune sau de îndreptățită revoltă.

Contribuții documentare de mare preț asupra școlii romîne de la sfîrșitul secolului trecut, prin tonul vioiu al povestirii și nota

lor de umor sănătos și comunicativ, amintirile d-lui Kirițescu se încadrează onorabil pe orizontul nostru literar, aproape de schițele în același gen a unor precursori ca Patrașcanu sau Basarabescu.

Octav Botez

* * *

G. I. Brătianu. *Recherches sur le commerce génois dans la mer Noire au XIII-e siècle*, Paris, Geuthner, 1929, în 8°, 359 pag., 5 planches hors texte.

D. Brătianu ne aduce sub titlul de mai sus, opera de ansamblu pe care o anunțau articolele sale consacrate porturilor medievale dela gurile Dunării (Vicina) și Cetății-Albe. În 1927, autorul publicase un volum de *Actes des notaires génois de Pera et de Caffa à la fin du XIII-e siècle* (Academia română, Col. *Etudes et Recherches*, 375 pag.), care arunca o lumină nouă asupra întemeerii și organizării stabilimentelor genoveze din Pera, Trebizonda și Caffa. Subiectul, care nu e altceva decât o fază importantă, dar puțin cunoscută a chestiunii orientale, aceia a supremației comerciale a Genovei, în Marea Neagră, e reluat în lucrarea de față și tratat în toată complexitatea lui, cu o bogăție de informație și cu o amploare de vederi, care vor impune o largă revizuire a istoriei comerțului medieval în Orient. În adevăr, istoriografia medievală nu posedă asupra acestei chestiuni decât încercări fragmentare sau indicațiunile vagi cuprinse în operele consacrate perioadei următoare, aceia a apogeului expansiunii venețiene. Lucrarea d-lui Brătianu constituie opera de sinteză care umple acest gol și reînnoește multe din noțiunile îndeobște admise asupra naturii, dezvoltării și organizării coloniilor italiene în Răsărit. Dar d. Brătianu nu dă numai istoria amănunțită a stabilimentelor genoveze de pe malul Mării Negre; el descrie cadrul permanent în care, dela epoca colonizărilor eline pe litoralul Pontului Euxin până la cuceririle Ecaterinei II s'au desfășurat diferitele faze ale luptei neconținute pentru libertatea navigației prin Strimtori. Acest cadru e în bună parte acela al dezvoltării poporului românesc, și oricine va înțelege importanța covârșitoare pentru orientarea politice și economice a cunoașterii „elementelor invariabile” pe care le comportă chestiunea orientală. Izbit de asemănarea, chiar și în procedeele de amănunt și în viața privată a coloniștilor, a dezvoltării coloniilor italiene de pe malul Mării Negre cu aceia a coloniilor grecești din Euxin, pe care le descrie în cap. I, autorul poate afirma că „istoria stabilimentelor genoveze nu face decât să repete pe aceia a coloniilor grecești” (p. 290), aceleași porturi, aceleași căi de comunicație, aceleași produse determinând o politică comercială asemănătoare.

În acest cadru imuabil, impus de natură, așezămintele omenesti s'au schimbat neconținut, dela expedițiile în Pontul Euxin ale colonilor greci din Megara și din Milet, până la coloniile geno-

veze, și d. Brătianu a notat cu precizie aceste schimbări. Genovezii n'aveau să înfrunte numai vecinătatea populațiilor mai mult sau mai puțin ostile de pe coastele Mării Negre, ci să se asigure contra xenofobiei intermitente a Bizantinilor și să susțină concurența comunelor rivale ale Pisei și Veneției. Istoria acestor lupte formează oarecum centrul în jurul căruia se organizează elementele variate și multiple pe care le comportă problema. După ce a schițat istoria Mării Negre dela întemeierea Imperiului scit până la constituirea Imperiului Mongol al hordei de aur și istoria stabilimentelor comerciale dela Greci la Genovezi, d. Brătianu expune „expansiunea maritimă a Genovei spre Răsărit“, expansiune care, dacă nu datează dela prima cruciată, a primit în tot cazul dela acest eveniment o puternică impulsivitate. Cătră sfârșitul sec. al XII-lea, comerțul genovez, foarte activ în Siria și în Palestina, își deschide piața Constantinopolului, unde întâlnește pe Pisani și pe Venețieni și unde n'avea să devină preponderent decît peste un secol. La început, stabilimentul genovez din Constantinopol n'a fost decît „o stație comercială și un depozit de marfă“, care a suferit toate adversitățile prin care au trecut celelalte stabilimente latine din Orient. Ars și jefuit în mai multe rînduri, el s'a reconstituit totdeauna. Prăbușirea Imperiului bizantin în 1204 întrerupe expansiunea comerțului bizantin înspre Bosfor și-l obligă să se concentreze din nou în Siria. Inșă prin tratatul din Nimfea (1261), încheiat cu Mihail Paleologul, Genovezii iau o revanșă strălucită asupra Venețienilor și-și întemeiază pe cel puțin o jumătate de secol supremația comercială asupra întregului basin al Mării Negre. Cu ajutorul actelor notariale, extrase din arhivele Genovei, autorul stabilește existența cătră sfârșitul sec. al XIII-lea a unor așezări genoveze în toate porturile principale ale Mării Negre. Mai mult, din Pera comerțul genovez străbate adînc și în interior : în spre Nord până la gurile Dunării, unde d. Brătianu a dat de urmele „cetății misterioase a Vicinei“, în sud până la Chio și Salonic, pe coasta Asiei Minore, până la Smirna. În același timp, comerțul genovez își continuă expansiunea spre est. După ce și-a asigurat o poziție solidă la Constantinopol (flota genoveză devenise o necesitate de apărare a Imperiului bizantin) și după ce s'a stabilit pe coasta meridională a Mării Negre dela Heraclea la Trebizonda, Genovezii, pe deoparte pătrund pe drumul Erzerumului și al Trebizului până în Persia, iar pe de alta abordă pe Mare în Crimea și în porturile situate la gurile marilor fluvii din Rusia meridională. Descriind fazele diverse ale acestei uimitoare expansiuni, autorul verifică „legea istmelor“, adecă preferința marcată a comerțului din vremea aceasta pentru căile de comunicație pe uscat. În afară de Crimea și de porturile adiacente, principalele stațiuni genoveze au fost cucerite dinspre uscat. „Poarta Asiei“, inșăși, Trebizonda, a fost atinsă pe calea care ducea dela Lajazzo (în golful Alexandreta) la Siwas.

Deosebit de interesant și de nou e capitolul al IV-lea, consa-

crat vieții comerciale din stabilimentele genoveze ale Imperiului Bizantin. Descriind cartierul genovez din Pera, organizația lui juridică și administrativă, activitatea diversă a membrilor ei „dela marii armatori și bancheri, ca Zaccaria și Doria“ până la cei mai modești meseriași (croitori sau cismari), relațiile lor cu feluritele rase ale Imperiului, varietatea mărfurilor importate și exportate, inclusiv chestiunile așa delicate ale creditului monezilor, greutateților și măsurilor, d. Brătianu dă cetitorului o impresie vie de ceiace a fost viața economică așa de intensă și de îndrăzneată din ultimile decenii ale secolului al XIII-lea. Comerțul de sclavi îi furnizează indicii despre raziile pe care Mongolii le făceau și în provinciile românești, cum o dovedește numele de Mărioara al unei captive, pomenite într'un act notarial din Caffa. În afară de comerțul de stofe, de coloniale, de vinuri, de blănuri, de piei și de colorant, Genovezii făceau îndeosebi comerțul de cereale cu care aprovizionau piețele Trebizondei, Constantinopolului și ale Italiei.

Extensiunea acestor afaceri trebuia fatal să suscite gelozia Veneției și să deslănțue războiul colonial în vederea căruia Genova caută alianța Imperiului Mongol din Persia, iar Veneția a Mongolilor din Kipciak și care, după victoria Genovezilor dela Curzola (1298) se termină prin victoria venețiană dela Chioggia (1380), care asigură egemonia maritimă și comercială a Veneției.

Toate aceste elemente, statice și dinamice ale expunerii, se imbină armonios evitînd orice repetiție și relevînd o facultate rară de-a domina materia și a organiza după un plan logic și clar. În adevăr, la calitate așa de mult lăudată la Nemți de-a împinge cercetarea până la capăt, d. Brătianu aliază însușirea emnamente franceză a construcției armonioase și a expresiei clare și concise. Nimic nu dovedește mai bine acest simț precis de proporție și de echilibru decît moderația cu care autorul a întrebunîțat documentele inedite care i-au permis să reînnoiască în afitte puncte istoria stabilimentelor genoveze din Pera și din Caffa. Nici un moment, el n'a fost ispitit să acorde acestor acte, pentru simplul motiv că el le-a publicat, o importanță și o extindere mai mare decît aceia care le revine de drept, și care istoric nu știe cît de puternică e această ispită și cît de greu e să i se reziste.

Prin noutatea materiei, ca și prin soliditatea interpretării, istoria comerțului genovez în Marea Neagră în sec. al XIII-lea constituie o contribuție importantă la istoriografia generală și un titlu de onoare pentru istoriografia romînă.

A. Oțetea

* * *

I. Mateiu, *Doctrina de Stat a problemei minoritare*. București, 1929. În 8°, 32 p.

Cunoscător temeinic al problemei minoritare cu care se ocupă încă de pe vremea stăpînirii ungurești și pe care a apărât-o elocvent în lumina intereselor romînești la diferitele conferinți în-

terparlamentare, d. Mateiu examinează în broșura de față concepția minorităților germane și maghiare pe deoparte, iar pe de altă parte a partidelor românești asupra acestei probleme. Autorul arată că atât Ungurii, cât și Sașii, aceste cu unele menajamente de formă, tind în fond la o autonomie politică, „care ar constitui minoritățile în corpuri destinate de drept public“, incompatibile cu tratatele internaționale și cu unitatea Statului nostru. Membru al partidului liberal, d. Mateiu susține, că dintre toate partidele, acela căruia îi aparține, a avut față de problema minorităților politica cea mai consecventă și mai conformă intereselor românești. Nefiind legat de nici o declarație ambarasantă ca aceia a partidului național dela Alba-Iulia, partidul liberal a putut „să valorifice concepția unei singure și constante politici de stat“, care le asigură minorităților toate drepturile civile și politice de caracter *individual*, dar nu *colectiv*. Totuși din expunerea d-lui Mateiu se degajază limpede că, în fond, toate partidele românești sînt de acord asupra principiului fundamental care e „legitimitatea existenței Statului în hotarele lui de astăzi, ca creațiune istorică a neamului românesc“. (p. 17). Ca jurist, d. Mateiu se oprește la latura principală a problemei.

Dar greutățile adevărate nu încep decît cînd e vorba de aprecierea acestui principiu. Nodul problemei stă în aplicarea lui practică.

Principiul protecției minorităților, înscris în tratate, derivă din postulatul că limba națională constituie condiția cea mai prielnică pentru dezvoltarea culturală. El e corolarul principiului naționalităților și tinde să concilieze principiul naționalităților, imposibil de aplicat riguros în delimitarea Statelor moderne, cu interesul general al păcii și cu datorია morală impusă fiecărei națiuni de-a contribui la progresul civilizației omenesci. De aici noțiunea garanției internaționale a drepturilor minorităților etnice. În practică, acest principiu nu încetează însă de-a pierde din importanța lui teoretică. Condițiile moderne de viață (serviciul militar, școala, funcționarismul) duc fatal la asimilarea minorităților. Cazul Ungurilor din Ardeal, așa de dornici de-a fi primiți în posturile administrative e o dovadă. Înțelepciunea guvernelor consistă în a nu contraria acest proces firesc de asimilare printr'o atitudine rigidă. În acest sens, rezolvirea problemei minoritare e mai mult o chestiune de timp și de tact decît de drept.

A. Oțetea

* * *

Valéry Larbaud, *Fermina Márquez*, Paris, Ed. N. R. F. Libr. Gallimord.

Lectura unui roman datorește în genere impresia pe care o reținem, nu atât cadrului în care autorul își alege mediul și acțiunea prezentată, cât manierei originale în care se concretizează talentul său.

Evident că atunci cînd scriitorul își alege un domeniu de

viață neexplorat și prea puțin comun în viața curentă, el poate apărea desbărat de obsesiunea materialismului sau a fidelității excesive de redare—în postura exploratorului ce ancorează cel dintău pe un teren necunoscut, exploatănd până în cele mai mici amănunte detaliile unei vieți, care foarte curînd va deveni familiară și obișnuită. Dar romanul de astăzi are în bună parte caracterele artei mute. Sprijinit pe acțiune intensă—atunci cînd obiectul său nu e redarea vieții interioare excepționale, tumultuoase și zbuciumate,—el trebuie să prezinte mediul observat în amploarea, pe care numai imaginea fidelă a realității o poate oferi.

Obișnuim să evităm repetiția și rutina, ca factori de mecanizare și periclitate a tot ce e spontan, original, capabil de inițiative nouă și poate de căi puțin umbrate, în activitatea noastră. De aceia încercăm viața mereu sub forme nouă, căutînd să surprindem continuu aspecte cu care nu sîntem încă prea obișnuți. Cum însă, foarte rar realitatea răspunde efectiv acestei tendinți de complicație continuă a sufletului nostru, recurgem la artificiu: în teatrul în care actorii nu se înlocuiesc neconștient unul pe altul, singura posibilitate de renovare a spectacolului e transformarea și apariția lor în roluri și înfățișări diverse, în circumstanțe pe care le credem variate. Aceiași mediu, aceleași personaje, aceiași scenă e și în realitatea curentă a vieții. Numai rolul, atitudinea, ținuta, ne fac să apărem altfel decît sîntem obișnuți. De aceia spunem că felul de a prezenta eroii comuni ai vieții și maniera de explorare a substratului interior este—în bună parte—indiciul cert, sub care apare talentul unui scriitor.

Valéry Larbaud ne descrie în «*Fermina Márquez*» viața, pe care am trăit-o toți sub formă mai puțin intensă și caracteristică, într'o epocă—din fericire—nu prea îndepărtată. Viața de colegiu, în care micile pasiuni apar pentru întăia oară, în care rivalitățile sînt arme de luptă și emulație între aceiași camarazi, am resimțit-o toți în epoca adolescenței.

Nu de mult *Anatole France* a zugrăvit-o cu inegalabilă vervă și ironie. Și totuși colegienii lui *Valéry Larbaud* au o notă distinctă și caracteristică; activitatea ca și manifestările lor de viață ne atrage și ne reține constant privirile. De ce atenția noastră se oprește asupra unui mediu, pe care experiența ne-a învățat să-l cunoaștem, să-l apreciem și poate încă să-l regretăm prea curînd?

E aci o explicație, pe care ne-o oferă psihologia adolescenței. Adolescența își face un cult din propria-i activitate. Sînt oameni, care tîrziu în viață manifestă o modestie exemplară, dar care în epoca adolescenței uneau orgoliul cu ambiția și o încredere în sine excesivă.

Adolescentul are cultul personalității sale. În mintea sa un gest trebuie să decidă, un gînd e forță transformătoare, un act banal e revoluționar. Totul se raportează la eu, conceput—ce e drept—aproape totdeauna sub forma unei spiritualități desăvîrșite.

Iată de ce ne amintim cu aceiași impresie agreabilă întot-

deauna această epocă, pe care mai târziu viața a desamăgit-o de atâtea ori. Valéry Larbaud ne-a redat astfel o viață simpatcă și atractivă prin excelență.

Dar ar fi nedrept să ne oprim aici.

Autorul „Ferminei Márquez“ ne-a prezentat adevărate tipuri caracteristice, pe care le-a dezvăluit în fața ochilor noștri, cu toate gândurile, atitudinile, sentimentele și pasiunile lor.

Un Santos Huria, excelent cavaler, minunat „homme du monde“, care înlătură cu vervă elegantă și ținută distinsă orice împrejurare dificilă sau amenințătoare.

Un Léniot, elev ambițios, sîrguitor și abil, care — pentru a-și salva premiul „de excelență“ amenințat, nu stă în cumpănă pentru a ridica întregul „studiu“ de elevi în contra celui care constituia piedica decisivă împotriva ambiției sale. În fond, un veritabil savant.

Larbaud a greșit — cred — atunci cînd l-a prezentat cumintea atît de bine încheată, cu rațiunea curioasă, dar totuși inexpugnabilă în fondul argumentării în care apărea, — la vrista în care nimic nu e complect și desăvîrșit.

Dar aceasta e o considerație de psihologie mai mult decît de viață activă și exterioară. Cetînd paginile în care apare — rînd pe rînd — aprins și stăpînit, orgolios și timid, modest și temerar, decis, în cele din urmă cu fermitate și convingere, admiram personalitatea aceasta atît de rar înfîlnită și totuși atît de puțin fericită.

Fermina Márquez e singurul personaj puțin contrast. A fost poate intenția autorului să prezinte învîluit de mister acest exemplar mistic, religios și totuși în esența ființii sale atît de uman. Dar atunci pentruce acest titlu romanului întreg?

*

Am cetit cu plăcută nerăbdare până la ultimele pagini acest roman, pe care nici intensitatea de viață, nici acțiunea enérgică, nici viața excepțională nu îl caracterizează în întregime.

Mă întreb de ce? Pentru că alături de realitatea redată, talentul nuanțat și abil al autorului a apărut la fiecare pas în schițarea personagiilor sale. Și mai presus de toate Larbaud este un maestru al stilului, cu calități alese de imagist, spontan și admirabil „causeur“.

Mircea Mancaș

* * *

Valentin Kataed, *Rastrachiki*, Paris, Editions N. R. F. Libr. Gallimord 1928.

Literatura rusă nu a cultivat niciodată fantasticul și artificialul.

Acela care urmărește dezvoltarea ei din ultimele decenii, va remarca că scriitorii ruși — nu numai cei de primul rang, dar chiar acei pentru care contribuția imaginației ar fi constituit un mij-

loc prețios de realizare literară—evită lumea creațiilor fantaziste, urmărind viața pe care o oferă realitatea sensibilă apropiată.

E în această atitudine o predilecție a spiritului rus. Misticismul nu l-a constrins pe scriitor să recurgă la un domeniu creat în întregime cu imaginația chiar în clipa în care i-a suprimat complet contactul cu realitatea, în care trăia. El l-a constrins uneori la explorarea substratului interior și la cunoașterea profundă a vieții sufletești; dar prin aceasta a adâncit pătrunderea unei realități necontestate, fără a o suprima sau a substitui creații imaginare în locul ei.

Aspectul psihologic al unei opere literare însă e datorit unui dar special, unui caracter propriu al scriitorului, pe care pușini îl evidențiază cu simț real și obiectiv în creația estetică sau literară.

De aceia, rar întâlnită sub formă superioară și apreciată după criterii în care numai valorificarea loială și obiectivă oferă un criteriu suficient, latura psihologică e o condiție de interes, fără a fi o necesitate stringentă a operei literare. Și atunci poate, singura condiție pe care o îndeplinește în genere scriitorul azi, este respectul realității în caracterele ei generale, adăugându-i în plus aceea ce poate întări aspectul ei specific la un moment dat, suprimînd-o în parte sau împodobind-o cu forme nouă pe alocuri.

Creația literară e în funcție de realitatea socială în care apare.

Pentru literatura rusă de azi această concepție e o incontestabilă axiomă. Voiu oferi în rîndurile ce urmează un nou exemplu în personalitatea scriitorului *Valentin Kataed*.

Valentin Kataed descrie viața de zbucium și desorganizare, ce a urmat primilor ani ai revoluției ruse. Subt sugestia delapidărilor în toiu, doi funcționari răpesc și ei o sumă de bani, cu care dispar pentru o bucată de timp.

Firește, în cele dintăiu zile ale dispariției lor, viața le-a apărut plină de perspective și tentații. Dorințele, ce încolțeau timid în sufletele lor odinioară, devin acum realitate palpabilă. Căci supuși unei vieți de mecanizare și de rutină, repetînd zilnic aceleași lucruri cu ambiția permanentă de a-și îndeplini atribuțiile asemenea unei perfecțiuni mecanice de primul rang, ei resimt pentru întăia oară farmecul libertății pe care doar teama descoperirii dacă îl micșorează din cînd în cînd în intensitatea lui.

Bieți muncitori ostracizați de soartă, pentru care orice modestă călătorie era o pură imposibilitate, se simt irezistibil atrași de perspectiva unui voiaj plin de promisiuni. Și pleacă; dorinții lor atît timp reținute i se adaugă acum necesitatea salvării.

Sînt minunate toate acele întîmplări, pe care lipsiți de familiaritatea unei vieți complicate sînt nevoiți să le suporte cu grijă sau timiditate, atunci cînd numai complecta expansiune și spontaneitate le-ar fi dat toată satisfacția așteptată.

Aventura acestor ridicole personaje, ce contrasta la fiecare

pas cu atitudinea și dispoziția lor sufletească, ne trezește un zîmbet care devine trist în fața tragicului situației în care se găseau.

Ea are ceva caricatural în toată desfășurarea ei. Observați: oameni care nu frecventaseră niciodată mediul luxos al saloanelor, care nu cunoscuseră niciodată alte personaje decît acele ale colegilor de muncă cotidiană; explorînd lumea bar-urilor, cafeturilor și otelurilor—care dealtfel nu-i intimidează prea mult—era fatal să se ofere involuntar tentației de exploatare a tuturor celor pe care din întîmplare îi întîlneau în cale. O lume de falși baroni, conți, prinți și curtezane, captează ochii lor avizi de senzații nouă; dar îndărătul ei se ascund cele mai tipice exemplare de escroci.

Oboșiți de această viață, pe care soarta nu o hărăzise obișnuinții lor de totdeauna, cei doi minusculi eroi ai acestei sumare drame, se întorc bolnavi și deprimați în orașelul în care trăiseră modest o bună parte din viață; dar în locul căminului sărac, dar pur prin atmosfera de sacrificiu pe care o împrăștiă suferința îndelungată, ei nu găsesc acum deschise decît porțile largi ale închisorii.

*

În acest scurt fragment, smuls dintr'o viață de mizeră și tristă existență, se întrevide o notă de pitoresc—schimbătoare și variată odată cu noutatea fiecărui moment,—dar totuși extrem de rară în literatura contemporană.

Autorul a prins tot ce e viu și existent prin el însuși în mijlocul unei realități a cărei complexitate e o serioasă dificultate sezizării spontane și neîntirziate.

E desigur aceasta calitatea lui esențială.

Există însă și alte însușiri ce merită a fi relevate. Și în primul rînd atenția pe care o oferă autorul psihologiei situațiilor și personajilor prezentate. Iată un singur exemplu dintr'o serie multiplă:

Scena în care acele două modeste personaje—pentru care lipsa de hotărîre și inițiativă era o linie de conduită și o frecventă atitudine de viață, e scena primă a unei drame al cărei ultim act e însuși finalul aventurii. Ceiace îi determină pe acești oameni să fugă, să delapideze, să devie necinstiți și excroci, nu este nici tentația unei vieți mai bune, nici dorința de aventură; nu e nimic din ceea ce ar fi determinat la un astfel de act, pe un om inteligent dar lipsit de scrupule și conștiință.

Exemplarele acestea, lipsite de vitalitate și atitudine, sînt simple molecule ale unui organism bolnav ce vibrează la unison cu toate manifestările sale—la un anumit moment.

Aceiace i-a determinat în acțiunea lor, e atmosfera pe care o simțeau în jurul lor și mai ales sugestia ce s'a desprins din ea. Sugesția, pe care o creiază svonul, pe care o întipărește în minte discuția cotidiană, ce circulă în mijlocul nostru prin informațiile de

ultimă oră, nu este oare aceasta un factor determinant și activ adesea, în actele noastre ?

Iată mobilul acțiunii, așa cum l-a produs cu fină intenție V. Kataed, dovedind astfel o putere neobișnuită de înțelegere a su-fletelor și de sezizare a împrejurărilor.

Mircea Mancaș

* * *

Dr. Ioachim Miloia, *Analele Banatului. Buletinul muzeului din Timișoara*, 160 pag., Timișoara, 1928.

Am legat numele autorului acestei publicații de acel al direc-torului muzeului bănățean, pentru că și osteneala acestui prim număr cași redactarea celor mai numeroase și importante articole se da-toresc d-lui Miloia. După „Arhivele Olteniei“ și „Analele Dobrogei“ mai vechi, iată apărute de curînd „Analele Banatului“ și „Arhivele Basarabiei“ și mai recente. Ar fi locul să ne întrebăm : pe cînd „Arhivele“ sau „Analele Moldovei?“ . Se pare însă că nu se simte deocamdată nevoe de așa ceva ; Iașul avînd din punct de vedere arhivistic o bună publicație „Ion Neculce“ și o serie de periodice mai mult sau mai puțin de specialitate, din inițiativa profesorilor dela Facultatea de Litere, care la un loc pare să dea ceva mai mult de cît „Codrul Cosminului“ a universitarilor dela Cernăuți. Vom spicui cîteva articole mai interesante.

În „Pictorul Ioan Zaicu“ se dă o succintă biografie a vieții sbuciumatului pictor, pornit dela coarnele plugului dintr'un sat bă-nățean, calfă și meșter zugrav la Bocșa, elev al Academiei de Bele-Arte din Viena, de unde se întoarce plin de visări pentru un viitor de artă. Reușind să se impue la un concurs pentru zugră-virea bisericei din Nădlac, fu chemat apoi să împodobească cu picturi în ulei de gust bizantino-academic numeroase biserici din ținuturile romînești dinspre granițele apusene de azi. Răpus încă în plină forță, lasă aceste încercări, care mai mult fac să se în-trevadă un talent puternic, încarcerat de regulele manieriste, ce nu i-au permis să-și dezvolte talentul viguros, evident în schițele sculp-turale depe timpul studiilor dela Viena.

„Biserica romînă din Lipova“ e descrisă cu detalii, ce do-vedesc că d. Miloia e un bun cunoscător și al arhitecturii, deși monumentul descris nu prezintă o valoare deosebită artistică, ci mai mult istorică—și poate și personală, fiind restaurată subt direcția artistică a d-sale. După cercetări și supoziții veridice descoperă actua-lului monument o vechime mai adîncă de cît 1732, anul cînd era con-siderată până acum ca zidită ; probabil sec. XVI, construită în stil bizantin, cum sînt lucrate și cîteva rămășiți de picturi ale zu-gravului Nedelcu din sec. XVIII. După un tablou al pictorului ne-cunoscut, Pacici, se poate reconstitui fidel cam care era portul „Romînilor bănățeni la 1820“.

De-un interes mai deosebit e studiul despre „Cîteva relații între arta poporală la Romîni și Lituani“. Locurile ocupate de Traci

formează o grupă artistică deosebită de a Slavilor de nord; motivele decorative ale primei grupe sînt aproape exclusiv geometrice pe cînd cele ale grupei a doua sînt combinate și cu linii curbe; întăia folosește un număr mai bogat de colori și mai nuanțate, a doua iubește culorile strigătoare și mai reduse. Arta popoarelor baltice trebuie înglobată grupului subcarpatin, prin marile asemănări cu arta populară din Ardeal și Banat, în deosebi Lituanienei. Motivele sînt aceleași geometrice ca'n epoca preistorică locală sau ca'n stațiunile din România și până'n Grecia; stela funerară e troița sculptată cu aceleași semne ca la noi: cercul tăiat de 6 bare, semicerul și dinți de ferstrău. Oare nu amintirea unor legături străvechi face să fi perzistat până azi pomenirea Dunării, fluviu așa de depărtat, în poezia lor populară? Un mare savant lituan a susținut chiar, de curînd, origina tracică a Lituanieneilor, în deosebi a grupului sudic „Zucaï“ = Dacai (Daci), bazat pe motive filologice; au până și cîntecul doinei cu același nume chiar. O serie de reproduceri după diferite obiecte de artă populară dovedesc și mai mult aceste raporturi, de-o vădită originalitate și veracitate.

În patru articole mai mici ne dă o serie de comunicări despre „Barițiu—Banatul—Muzeul bănațean“, „Chestia edificiului muzeului bănațean“, „Din viața artistică a Timișoarei“ și „Tablouri din colecții particulare expuse în pinacoteca noastră“, din care aflăm cuprinsul bogat al muzeului și numeroase reproduceri ale picturilor I. Nițescu, Iuliu Podilpny, Ferdinand Gallas, Ioan Eminet, Anton Rugescu, Elena Kraus, E. Isac, Cornel Liubă și alții. Dintre colaborări menționăm doar informațiile cunoscutului arheolog ardelean Dr. Martin Roșka cu privire la „Locuința subterană dela Periamos“, prima formă a locuinții omului dela mesolitic încoace.

Cu excepția unor termeni încă nedesprovincializați (naia = neos, demolată pentru dărimată, partea femeiască pentru narthex), lucrările se prezintă și'ntr'o formă clară și adecvată fondului.

P. Constantinescu-Iași

* * *

G. Wilke, „*Rumänien*“ în „*Reallexikon der Vorgeschichte*“, Berlin 1928.

Cunoscutul arheolog german, însărcinat cu preistoria regiunilor sud estice europene de editura Walter de Gruyter, dă în paragrafele privitoare la țara noastră un succint rezumat al cercetărilor și stadiului arheologiei preistorice, de unde se poate vedea că este un bun cunoscător al materialului respectiv.

Recunoscînd lipsa unei literaturi asupra paleoliticului—de tot recente sînt cercetările d-lor Andrieșescu și N. N. Moroșan, pe care știu că d-sa le cunoaște—se ocupă de neolitic, mai bine documentat. Ca stațiuni importante amintește de Rădășeni, Baia, Cucuteni din Moldova; Cernavoda, Candidiana din Dobrogea;

Gîrla Mare, Ostrovul Corbovei, Coțofenii din dos, din Oltenia—grupîndu-le după ceramică cu stațiunile din Ardeal, Ucraina și Bulgaria până'n nordul Greciei. Din epoca primă a bronzului cunoaște stațiunile „nepublicate încă“ dela piscul Cornișorului (cu o greșală în transcriere), Sălcuța și mai ales Sultana (aceasta însă publicată de d. Andrieșescu), marea așezare dela Sărata Monteoru toate cu o pictură ceramică dispărută, se găsesc numai cioburi, dar cu numeroase obiecte de bronz. Din bronzul recent cunoaște stațiunile dela Sinaia și Predeal, puse'n legătură cu Baia de aramă și cu grupul obiectelor din Transilvania; Caiceni lângă Cucuteni, cercetată de uitatul profesor ieșan Buțureanu, Vaslui, Rafaila-Iași, Logrești și Plenița din Oltenia.

Dela mijlocul primului mileniu a. Hr., adică din „cultura scitică a epocii mai vechi a ferului“ nu lipsesc dovezi asemenea celor ce corespund în Ungaria cu cultura—Hallstatt. Mai numeroase urmele epocii ferului mai noi, corespunzătoare culturii-Latène dela Zimnicea, Tinosul, marea stațiune dela Piscul Crășanilor, unde s'au descoperit și vase importate din Grecia aparținînd ultimelor secole a. Hr., dar lăsînd să se presupună legături comerciale și cu Ardealul sau Boemia chiar. În sfîrșit, în Hunedoara—la Grădiștea Muncelului în deosebi—s'au descoperit, de d. Teodorescu dela Cluj, o serie de construcții în piatră, amintind cetățile grecești sau cromlehurile apusene, bănuite a fi urmele celui din urmă refugiu al lui Decebal.

Ca o completare a acestor însemnări, Wilke dă un scurt rezumat al descoperirilor dela Sultana, după publicațiile lui Andrieșescu din 1924 și „Getica“ lui Pirvan din 1926; o bogată colecție neolitică de scule litice și ceramică, interesantă prin caracterele deosebite de similarele obișnuite regiunii sudestice europene la formă și decorație. D-sa face oarecare apropiere de stațiunile dela Vinča din Serbia, Ruse și Sultan Selo din Bulgaria, de ultima ocupîndu-se în paragraful imediat următor.

Din aceste cîteva scurte însemnări se vede cît interes poartă știința germană, care nu odată și-a trimis emisari pe meleagurile noastre, pentru arheologia preistorică ce ne privește. Se pare chiar că d. Wilke știe romînește, după unele cărți citate cu detalii și scrise numai în romînește; altfel nu ne explicăm conștiinciozitatea expunerii sale, pe care o ilustrează o hartă exactă și 5 planșe cu numeroase figuri.

P. Constantinescu-Iași

Revista Revistelor

Psihologia colectivă a lui Ch. Blondel

După Auguste Comte, există două soiuri de Psihologie: Cea experimentală și patologică, pe deoparte, cea colectivă sau sociologică pe de altă parte,—sau: psihofiziologie pe deoparte, psihosociologie pe de alta. Una se ocupă cu stările sufletești în raporturile lor cu substratul organic,—cealaltă studiază aceste stări sufletești în legătură cu substratul lor social. Iar între ele, între psihologia fiziologică și cea socială,—nu mai poate fi loc pentru o a treia.

Blondel crede, însă contrariu. Reproduce o frază din Tarde: „Omul cuprinde într'nsul o individualitate fiziologică elementară, în întregime organică și *preosocială*, și o individualitate superioară, în întregime mentală și *postsocială*.”

Așa dar, psihologia socială este cheia și puntea celorlalte două: a uneia pur fiziologice, a alteia pur mintale.

Aceasta de a treia merită după Blondel numele de psihologie individuală. „In sinul aceluiași grup social există diferențe individuale, născute din combinații și interferențe ale particularităților fiziologice ale interesatului cu particularitățile vieții sale sociale”.

(Halbwachs. *Revue Philosophique*).

Legea asupra libertății presei

Guvernul francez a depus un proiect de lege modificind art. 45 al legii din 29 Iulie 1881, referitor la cea mai

importantă și mai nerezolvată materie a presei, anume: dreptul de a protesta împotriva difamațiunii.

Proiectul a fost apreciat în mod foarte divers. Unii au văzut într'nsul salvatorul regimului parlamentar. Alții dimpotrivă, au văzut o încercare împotriva de a distruge pe cale indirectă presa adversă.

În tot cazul, proiectul de lege are oarecare cusururi. Depildă nu se arată în deajuns de limpede care sint cazurile cînd este admisă dovedirea adevărului acuzațiunii sau difamațiunii.

În altă ordine de idei, legea cea nouă caută, cu drept cuvînt, să simplifice procedura, să suprime toate acele aminări și termeni delatorii care stînjenesc azi, mai mult ca orice, asemenea procese. Decît nu-i de ajuns să se enunțe dezideratul unei astfel de simplificări procedurale. Trebuie în același timp să se creeze și organe capabile să o aducă la îndeplinire.

(José Théry. *Mercur de France*).

Sovietele și familia

Revoluția rusă nu-și propune doar reedificarea politico-economică. Ea ambiționează o renovare mult mai a-dîncă decît aceea a rapiesării unui vestmînt vechiu. Reforma va fi mai cu samă morală. Conștiințele trebuie să înceapă a simți altfel. (Bineînțeles, acest *altfel* este *adevăratul fel* de a simți, care fusese veacuri dearindul *comprimat* prin mentalitatea reacționară a claselor dominante).

Această reformă morală atacă toate instituțiunile. Intre altele și familia. Familia—spune publicista rusă d-na Rolantai—însamnă soțul și soția uniți între ei și *despărțiți* față de colectivitate. Avem noi oare nevoie de așa ceva? Evident că nu“.

Așa dar, se vor disocia cei doi soți. Se va lovi în tot ce poate aminti de timpul cînd omul era exploatat de om: putere maritală, putere părintească, datorie de ascultare și de fidelitate,—tot atîtea vorbe înșelătoare pentru a ascunde dominația celor tari asupra celor slabi. Dar socialismul va libera toate acestea. El va distruge familia, această instituție rămasă burgheză, inventată de biserică; apoi va scoate pe femei din cămin, va distruge într'însa sentimentul egoist și instinctiv al dragostei materne. O femeie numai e decît o cătea“, o femelă, dacă își iubește prea tare copiii...”

(Jean Renard. *Revue Universelle*).

Despre valoarea castității

A introduce logica în judecățile de valoare și a înlătura tot ce acestea par a avea mistic și misterios, este lucrul cel mai util pe care-l poate întreprinde un filosof în vremurile prezente. Lucrul util mai ales în ce privește morala sexuală, al cărei studiu este delicat și anevoios. Nici o problemă morală n'a tulburat umanitatea în măsura care a tulburat-o problema moralei sexuale. Nici-o problemă n'a ridicat atîtea discuții ca aceasta. Și cu toate astea, trebuie să ne mire faptul că, pentru cine abordă studiul acestei probleme, chestiunea apare particular de nouă. Castitatea este sau nu este o virtute? Ce numim în domeniul de care e vorba, virtute și ce este viciul?

Ordinea lucrurilor naturale ascultă de două mari legi: legea determinismului; legea finalității, sau a normalului. Este contra naturii, este viciu, tot ce tulbură cursul *normal* al acesteia.

Ori toate practicile normale care se raportă la sexualitate au ca scop conservarea speței și perpetuarea vieții. Sînt vicioase toate practicile care se opun împlinirii acestei funcțiuni. Deci practicile anticoncepționale sînt vicii în aceiași măsură ca și homosexuali-

tatea și prostituția. Aceasta din urmă trebuie definită tocmai prin aceste practici, și nu prin traficul de voluptate pe care-l face. Poate să existe, și există, o prostituție gratuită, și pe de altă parte e foarte comun lucrul ca un bărbat să dea parale unei femei, care nu e prostituată atunci cînd îi dă copii. Dar care e prostituată în cazul cînd nu-i dă decît voluptate. Prostituția este suprimarea maternității. Viciul sexual nu este căutarea exagerată a voluptății sexuale, ci este căutarea voluptății sterile. Căderea natalității se datorește faptului că moravurile prostituției au fost introduse în căsătorie. Ce e o femeie cinstită? O femeie cinstită este o mamă!

Viciul contrar virtuții castității este deci practica anti-concepțională, adică prostituția sub toate formele ei.

Acela care introduce prostituția în familie este mai ales bărbatul. Adevărata cauză a depopulării unei țări este dreptul la prostituție și libertatea sexuală pe care societatea le acordă bărbatului înainte de căsătorie. Un bărbat necăsătorit și cast este aproape echivalent cu un bărbat ridicol!

Ceace constituie valoarea castității este relațiunea strînsă în care ea stă cu o funcție respectabilă și necesară între toate: cu funcțiunea transmisiunii vieții.

(Edmond Goblot. *Revue Philosophique*).

Extrem-occident

De un secol și mai bine europenii au dat uitării țara care le-a descoperit lumea. Aproape nimeni nu se mai interesează azi de Portugalia, acest punct extrem al unui continent a cărui putere de expansiune e azi în declin incontestabil.

Porto și Lisabona sînt cei doi mari ochi ai Europei de odinioară, ochi deschiși larg spre ocean ca spre o eternitate, de aici a pornit Vasco di Gama spre cucerirea lumii, de aici au pornit alții, necunoscuți, după și înaintea lui. Cine cunoaște cit de cit istoria Portugaliei, nu poate pronunța sau scrie acest nume fără să fie cuprins de o tristeță nesfîrșită... Portugalia este țara unde cuvîntul nostalgie are un semn profund și evident. Aici, în Portugalia, soarele e mai mult decît oriunde în Europa, autoritar și splen-

did, marea mai aproape și mai afectuoasă decât oriunde, dar nicăiri puterea corosivă a vremii nu e mai manifestă decât aici.

*

Separată de curenții cari leagă Parisul, Berlinul, Londra, Viena, Geneva, Praga, Lisabona pune stăpânire deplină pe cel ce intră în ea, și-l izolează de restul lumii. Dar acest sentiment de solitudine nu te face să suferi, ci te calmează făcându-te să uiți repede marile orașe agitate ale Nordului. Lisabona seduce călătorul poate tocmai grație acestui sentiment original pe care i-l însuflă.

Lisabona este orașul unde europeanul simte concret și tare că Europa—care e lumea toată pentru noi—se sfârșește și aceasta, nu numai în spațiu, ci și în timp..

Lisabona îți umple, din cauza aceasta, sufletul de disperare, dar și de nădejde.

(Philippe Soupault. *Revue de Genève*).

Perspective europene

Umbra de deasupra Europei: Asia este fără îndoială numele pământului care e fecund, numele leagănului tuturor apelor. Asia este pururea feminină. Deaceia are nevoie pururea de zei, și dă naștere tuturor zeilor. „Orient”, cuvânt care cuprinde în sine toate reprezentările nebuloase, vagi, nedefinite. Oriente sînt multe; după punctul de vedere din care vrei să privești lucrurile. Asia e una singură. Asia e planeta noastră întreagă. Europa nu e decât punctul extrem al Asiei, în spațiu și în timp.

— Religia a fost aceia care a săpat prăpastia de despărțire între Europa și Asia. Europa e creștină, Asia nu e, și nu mai poate să fie creștină. Dar dacă, în trecut, sentimentul religios a despărțit Europa de Asia, prezentul și'n special sec. al 20-lea, prin marile curente de idei pe care le răscolește, aruncă o punte de trecere peste prăpastia săpată de două mii de ani de viața sentimentală calitativ diferită. Una din marile idei chemate la acest rol este, fără îndoială ideea comunistă.

Asia este comunistă în chip instinc-

tiv. Pentru că Asia este proletariană. Instinctul comunist este instinctul sclaviei mulțumite de sine. Automate, termiți, furnici deopotrivă de sătule.

— E posibil că Europa nu înțelege bine Orientul; și este sigur că Tagore nu înțelege nimic din Europa. Tagore n'are nici cea mai mică idee despre ceiace e știința; o disprețuește ca pe un lucru care-i este cu desăvîrșire inaccesibil.

*

Niciodată poate, lumea n'a fost la o cotitură de drum mai importantă ca aceia unde ea se găsește azi, cotitura de drum care va decide de soarta tuturor valorilor create de cele două mii de ani din urmă.

Creerul omenirii, care este Europa occidentală, este azi ca Hercule la răspîntie; omenirea va trebui să aleagă între spirit și materie, între calitate și număr. Ambii termeni sînt corelativi, nu pot fi izolați. Problema e aceasta: ce trebuie să fie spiritul? Slugă sau stăpîn?

Asia se muncește grozav să pună mina-i puternică pe materie și să o arunce pe aceasta asupra Europei.

— Povestea decadenței Europei nu e decât o vorbă fără de rost. Nu există decadență iremediabilă. Singura decadență posibilă este aceia a indivizilor născuți să conducă masele. Acești indivizi dominanți nu se găsesc decât în Europa; Asia nu are indivizi. Acei pe care îi are citeodată îi vin din Europa, din școala Europei, lucrînd cu mijloace europene.

Să ne gîndim numai la secolul al XIX-lea și vom constata că toate ideile conducătoare ale lumii se nasc între Marea Neagră și Oceanul Atlantic. Pentru că însăși Asia știe cine este, ea a trebuit să fie descoperită de Europeeni. Lumea galbenă vorbește și ea de libertate, drept, știință morală, paradînd Europa. Căci aceste noțiuni n'au sens decât acolo unde individul este o realitate. Ori, pentru Asia, individul a fost și este o erezie.

Individul și știința. Iată cele două idei care despart Europa de Asia.

Atîta vreme cît Asia nu ne va fi făcut să-i cunoaștem matematica ei, nu vom crede în cunoștința și „știința” ei.

*

Prostia Europei este aceea de a fi livrat mașini unei lumi de termiți și de furnici. Deja în însăși lumea occidentală pericolul este enorm. Exemplu: Statele unite ale Americii. Mașina a omorât spiritul într'o societate care n'a avut indivizi în adevăratul sens al cuvîntului. Mecanica universală livrată pe mîna unor societăți de furnici, iată cel mai mare pericol care a amenințat vreodată omenimea !...

(André Suarés. *Die Neue Rundschau*).

Drama burgheziei franceze

Criticată peste măsură înainte de războiu, burghezia franceză—cîtă a mai rămas—beneficiază azi de respectul pe care-l acordăm, de obicei și bucuros, instituțiilor moarte, sau care vor muri. Rivalitatea îi dresează pe oameni unii contra celorlalți; iar cînd unul din adversari zace întins pe pămînt, nu rareori se întîmplă că tocmai cel care l-a doborît să-i cînte oda de slăvire și să spună: e mai mare mort decît a fost viu...

La burghezul fericit, nu vedeam de cît defectele burghezului. Pe burghezul ruinat, alungat din căminul ancestral, începem să-l considerăm ca pe un mecanism indispensabil al mașinii sociale: sau, mai simplu, ca pe forța morală a Franței!

Care a fost rolul burgheziei înainte de războiu, în societatea franceză? Moderație, prudență, probitate, simț de onoare, dragoste de muncă pacientă, economie, iată calitățile principale ale burgheziei franceze. Cu a-

ceste calități, burghezul francez era un conducător de mase, dar conducător lipsit de orgoliu, și conducător aproape inconștient.

Delă războiu încoace, aspectul Franței e cu totul altul. Între generația care avea douăzeci de ani în 1914 și generația care se ridică acum, este o profundă diferență de sensibilitate, o diferență enormă în ce privește felul de a înțelege viața, o diferență de rasă am zice.

Parisul nu-și dă seamă de această schimbare, căci Parisul trăește într'o constantă atmosferă de spiritualitate. Parisul atrage la sine elitele; la Paris straturile sociale nu se confundă, ci se ignorează unele pe altele.

Pentru a cunoaște adevărata față a Franței, trebuie să mergem în orașele de provincie. Casele sînt aici transparente, iar relațiile diverselor clase între ele sînt destul de strînse.

Ce constatăm aici?

Burghezia moare, sau se resemnează. Ea nu mai conduce. Fiii ei se pierd în mulțimea celor care sînt în căutarea unei situații care să le permită să trăiască. Generațiile mai bătrîne sînt în continuă luptă cu mizeria.

Pe ruinele acestei caste se ridică o alta, îmbogățită repede, și mai mult în urma unor conjecturi economice extraordinare, decît prin muncă asiduă. Această nouă castă e orgolioasă, ambițioasă și lipsită de măsură în toate. Munca a pierdut adevăratul ei sens în ochii acestei caste, munca nu mai are nici-o virtute moralizatoare.

(Dominique Dunois. *Les Annales*).

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură.

Benjamin Crémieux, *Du côté de Marcel Proust*, (urmat de scrisorile lui M. Proust către B. Crémieux), Ed. Lemargot—Paris.

Cunoscutul critic francez, admirator sincer al lui Proust, își propune prin aceste studii să completeze analiza pe care a făcut-o în XX secol.

Partea I-a a cărții studiază prefigurarea „Timpului pierdut” în „Plăcerile și zilele”, învățămintele „Albertini Disparute” și a „Timpului regăsit”, compoziția „Timpului pierdut” într'o discuție cu d. Louis de Robert, judaismul lui Proust și în fine Proust epistolar.

Temele sentimentale, spune d. Crémieux, pe care Proust le distribuie personajilor sale principale au o origine autobiografică. Actul creator la Proust—tinde să dea viață la ceia-ce a fost nu să creeze din inform.

Proust era un compozitor meticolos un scriitor a cărui frază nu avea limită, și un psiholog care niciodată nu era ținut de grija de a lăsa ca cetitorul să observe importanța unei analize în totalul operei.

În partea II-a d. Crémieux publică câteva scrisori de-ale lui Proust care i-au fost adresate.

Poezie

Raoul Boggio, *Rythme de mon Berceau*, Librairie de France, Paris.

După volumul *L'ombre d'un Rêve* publicat în 1924, autorul scoate acest al doilea volum de poeme. Inspirația sa își are izvorul în amintirile din copilăria cea mai îndepărtată—locurile, priveliștele în care i s'a legănat copilăria și sentimentele pioase pe care i le trezește în suflet amintirea mamei sale. Citez câteva versuri remarcabile :

Ma mère, vous avez choyé mes premiers
jours
Dans le tiède berceau de vos bras pleins
d'amour.
l'en ai gardé le rythme et j'ai dans la
mémoire,
La confuse, lointaine et merveilleuse gloire
Des chants qui me berçaient si consolants,
si doux,
Lorsque vous m'en dormiez, le soir, sur
vos genoux...

André Suarès, *Hai-Kai d'ocident*,
Soleil de Jade, M. Lesage.—Paris.

Trăind în Japonia, în acea lume de culoarea aurii autorul a ajuns în artă la o discreție egală cu discreția artei japoneze. El caută esența pură a lucrurilor—frumusețea necunoscută și tăcută în felul aceleia din muzica lui Claude Debussy.

Je sais tous les trésors, je m'en donne la fête
 Et j'en tiens loin de moi le faste puéris
 Nudité du soleil, nudité de l'azur,
 Nudité de la mer, nudité du futur,
 Seul vêtement du feu et de l'esprit seul digne,
 J'aime la nudité...
 Tout l'art est dans la nudité,
 Simple enfin jusq'à la perfection du vide ;
 La suprême élégance est faite ainsi de rien.

Știință

R. Brugia, *Révision de la doctrine de localisation cerebrale* (cu o prefață de profesorul Pierre Marie). Ed. Masson, Paris.

Profesorul Brugia din Bolonia încearcă în această carte să răstoarne teoria localizărilor a diferite funcții psihice, în anumite regiuni ale creierului omenesc.

Vechile teorii precizau că există zone bine determinate în scoarța cerebrală numite „centre”, care corespund fiecărui act psihic al individului.

D. Brugia arată că nu există în realitate centri sensitivo-motori, nici centri psihici, nici centri pentru limbaj, și nici centri de inhibiție.

Un exemplu edificator poate fi acesta: Dacă se examinează cu atenție un bolnav care și-a pierdut facultatea vorbirii, se constată că în acest caz nu este atins numai mecanismul vorbirii, ci se observă o pierdere mare a cunoștințelor căpătate de bolnav pe cale didactică. Tocmai această scădere intelectuală generală și nu numai pierderea imaginilor auditive și vizuale verbale, este esențială în pierderea uzului vorbirii (aphasia). Prin urmare după cum dovedește d. Brugia aphasia nu este rezultatul alterării unui centru ipotetic de pe scoarța cerebrală ci a îmbolnăvirii unor grupe de centre nervoase adese foarte depărtate unele de al-

tele pe axa encefalo-medulară. După ce autorul dărimă vechile teorii, așează noi baze fizice a acțiunilor nervoase și imaginează teoria dinamismului electro-magnetic a gândirii.

Sociale și economice

Dr. Max Huber, *Die soziologischen Grundlagen des Völkerrechts*, Internationalrechtliche Abhandlungen, Berlin.

Profesorul Max Huber, judecător și fost președinte al Curții permanente de justiție internațională, studiază bazele sociologice ale Dreptului ginților și enumeră diverșii factori care au jucat un rol în evoluția Dreptului Internațional până la 1910. Această carte, deși scrisă cu douăzeci ani în urmă, este interesantă din punct de vedere istoric, fiindcă conține considerații juridice și economice care au fost confirmate prin evenimentele care s'au succedat dela 1910 încoace.

Emile Vandervelde, *Le pays d'Israël, Un Marxiste en Palestine*, urmat de *Les oeuvres d'assistance en Palestine Juive*, Ed. Rieder, Paris.

După călătoria pe care a făcut-o în Palestina, autorul, fost ministru belgian, afirmă:

Socialismul nu poate să fie atins decît după un stadiu capitalist. În Palestina sînt colonii comuniste, dar numai în aparență. În aceste colonii există un capitalism foarte întreprinzător. Acest capitalism care sprijină dezvoltarea industriei la cumpărarea și exploatarea pămînturilor s'a lovit de lucrătorii și de coloniștii strînși în sindicate hotărîți să-și apere atît salariile cit și credința lor socială. Autorul examinează pe larg această problemă socială din Palestina.

COMPILATOR

Bibliografie

- Petre I. Ghiată**, *Problema claselor sociale*, „Cultura Românească”, București, 1929, Prețul 60 lei.
- David Falbiș**, *Dicționar Ebraic-Român și noțiuni de gramatică*, Iași, 1929.
- Anton Holban**, *Romanul lui Mirel*, Ed. Ancora, București, 1929.
- P. Constantinescu-Iași**, *Circulația vechilor cărți bisericesti românești, în Basarabia sub Ruși*, Chișinău, Tipografia eparhială „Cartea Românească”, 1929, Prețul 50 lei.
- P. Constantinescu-Iași**, *Istoria artei creștine din Apus*, Chișinău, Tipografia eparhială „Cartea Românească”, 1929, Prețul 120 lei.
- P. Constantinescu-Iași**, *Arheologia preistorică*, Iași Inst. de Arte Grafice „Viața Românească”, 1929, Prețul 50 lei.
- Mia Cerna**, *Caler de iubire*, Lugoj, Tip. Națională, 1929, Prețul 50 lei.
- Dare de samă**, *despre administrația din anul 1923—1928 a fundației familiei Menachem H. Elias, de către Academia Română*, București, Tip. Lupta, 1929.
- Liviu Rebreanu**, *Ciuleandra*, tradus în franțuzește de B. Badeleine și Marina Bousquet, Edition Baudinière, Paris, 1929, Prețul 12 Franci.
- Soc. de Studii Judeice din România**, *Omagiu d-lui Dr. Ad. Stern, cu ocazia celei de-a 80-lea aniversare a nașterii sale*, București, Tip. Tiparnița, 1929.
- Almanahul Societăților studențești din Cluj, pentru 10 ani: 1919—1929*, Cluj, 1929.
- Activitatea celui de al treilea an de funcționare a Camerei de Comerț și industrie Turnu Măgurele (1928)*, Tip. „Lumina Teleormanului”, T. Măgurele, 1928.
- Racine**, *Fedra*, Traducere de D. Nanu, București Editura „Ritmul Vremei”, 1929, Prețul 50 lei.
- Paraf-Javal**, *Tabagismul și Alcoolismul*, în românește de P. Mușoiu, Buc., Biblioteca Revistei Ideii, 1929, Prețul 20 lei.
- Ioan I. Nistor**, *Unirea Bucovinei*, Așezământul Ion I. C. Brătianu, București, „Cartea Românească”, 1929.
- Ștefan Ciobanu**, *Unirea Basarabiei*, Așezământul Ion I. C. Brătianu București, „Cartea Românească”, 1929.
- C. Malcoci**, *Modernizarea Industriilor monopolizate*, No. 1, Privire generală, Direcția de Studii, Buc. 1929, Tip. Curții Regale, F. Göbl, Fii, S. A.
- C. Malcoci**, Idem No. 3, *Fabricația Țigaretelor*, No. 4, *Exploatarea sării*.
- Ioan C. Filitti**, *Despre vechea organizare administrativă a Principatelor române*, Biblioteca Institutului de științe Administrative, No. 20, București, Fundația Culturală Regele Mihai I Împremeria, 1929.
- Ioan C. Filitti**, *Despre Reforma fiscală a lui Constantin Vodă Mavrocordat*, Buc., Curierul Judiciar“ Soc. An., 1928.
- Ioan C. Filitti**, *O pagină din Istoria Medicinii în Muntenia (1784-1828)*, Buc., Tip. „Cultura”, 1929.
- I. C. Filitti și I. Suchianu**, *Contribuții la Istoria justiției penale în Principatele Române*, Buc., Tipografia și Legătoria Inchisorii centrale „Văcărești”, 1928.
- Ioan C. Filitti**, *Despre vechiul Drept Penal Român*, Buc., Tip. și Legăt. Inchisorii Centrale „Văcărești”, 1928.
- Ioan C. Filitti**, *Cum a fost înțeles Consiliul legislativ*, Buc., „Curierul Judiciar” S. A., 1929, Prețul 20 lei.
- Liviu Rusu**, *Selecția copiilor dotați*, Studii de cercetări psihologice No. 1, Cluj, „Cartea Românească”, 1929, Prețul 130 lei.
- Nicolae Mărgineanu**, *Psihologia exercițiului*, Studiu de cercetări psihologice, No. 2, Cluj, „Cartea Românească”, 1928.

144
L. Rusu, L. Bologa, N. Mărgineanu, Al. Roșca, D. Todoranu, *Psihologia Configurației*, Studii și cercetări psihologice No 3, Cluj, „Cartea Românească”, 1929, Prețul 100 lei.

General Alexandru Lupășcu-Stejar, *Paradisul românesc, sau România mare pitorească*, Buc., Imprimeriile Independența, 1929, Prețul 160 lei.

Const. Cutcutache, *Revizuirea tratatelor subț regimul Societății Națiunilor*, București, Tip. „Cultura Poporului”, 1929.

P. Ștefănescu-Goangă, *Selecționarea capacităților și Orientarea profesională*, Cluj, „Cartea Românească”, 1929, Prețul 60 lei

Crothara, *Rezolvarea chestiunii financiare prin sistema Măsurilor și p in desființarea monedei*, Cuc., Inst. de Arte Grafice „Poporul”, 1928.

Teodor Balan, *Nouii documente cimpulungene*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1929.

N. Georgescu-Tistu, *Studiul și organizarea cărții*, București, Bibliofila, 1929.

Alexandru Lazeanu, *Studii Teatrale*, Craiova, Scrisul Românesc.

Dr. Mircea B. Ionescu, *Trgovıştea*, schițe istorice și Topografice Oradea, Tip. Adolf Sonnenfeld, Prețul 60 lei.

Cleant Spirescu, *Atlantis sau Epoca de Aur*, București, Fundația Culturală „Regele Mihai I”, 1929, Prețul, 40 lei.

Ionel Teodoreanu, *Ulifa copilăriei*, Editura „Cartea Românească”, Prețul 60 lei.

Ministère de L'Agriculture et des Domaines, *L'Agriculture en Roumanie*, Album statistique Publié à l'occasion du XIV-e Congrès international d'Agriculture, Bucarest, L'imprimerie Socex & Co., 1929.

Economul Petre G. Savin, *Din viața Adventiștilor*, Galați, Biblioteca Eparhială No. 6. „Cultura Poporului”, 1928.

Ioan Manu, *Aduse din Condeii*, Depozit „Cartea Românească”, Prețul 60 lei.

Mihail Sadoveanu, *Duduia Margareta*, Ediția V-a, Editura „Cartea Românească”, Biblioteca Minerva, Prețul 9 lei.

D. Anghel și St. O. Iosif, *Carmen Seculare*, Poem istoric în două părți, „Cartea Românească” Prețul Lei 18.

Reviste primite la redacție :

Transilvania No. 6; Căminul No. 4, 5; Generația Unirii No. 3—6; Viața Literară No. 109—110; Biserica ortodoxă română No. 5—6; Viața agricolă No. 9—14; Răsăritul No. 8; Infrățirea românească No. 14—15; Utopia No. 3—5; Limba română No. 6—7; Revue internationale du Travail No. 5—6; Doina Basarabiei No. 1—2; Școala și familia de mine No. 11—14; Mercure de France No. 742—745; Fântâna Darurilor No. 5—7; Prada Gîndului No. 3—5; Revista Generală a învățămîntului No. 5—6; Independența economică No. 4 din 1928 No. 1; Democrația No. 5; Buletinul Cărții Românești No. 4—5; România militară No. 3—4; Ritmul Vremii No. 5; Buletinul Camerei de Comerț, T. Măgurele No. 4; Șezătoarea No. 3—7; Buletinul comisiunii istorice Vol. VIII; Acțiune și Reacțiune No. 1; Năzuința No. 8; La Nouvelle Revue Française No. 189; Societatea de mine No. 9—11; Falanga No. 56—57; Buletinul Asoc. romine pentru Progresul Social Anul 1929; Ideia No. 1—2; Résumé mensuel des travaux de la Société des Nations No. 4—5; Basarabia No. 1; Orizonturi noi No. 1; Foaia Plugarilor No. 3—4; Doina No. 7—9; Umanitarismul No. 10; Pagini agrare și sociale No. 9—12; Hanul Samariteanului No. 2; Adam No. 2; Natura No. 6; Romînul No. 1; Cîmpul No. 11—12; Tri buna Banatului No. 10; Orizonturi nouă No. 2; Analele Banatului No. 1—6; Gîndirea No. 6—7; Galia No. 2; Cuvîntul Nostru, număr comemorativ cu ocazia împlinirii a 40 ani dela moartea lui Eminescu; Raze de lumină No. 3; Revista Aromânească No. 1; Junimea literară No. 5—8; Arhivele Basarabiei No. 2; Corespodance Economique Roumaine No. 2; Făt-frumos No. 2; Șoimii No. 9—10; Grafica Romînă No. 75—77; Revista Funcționarilor publici No. 4—5; Buletinul Institutului de Literatură pe 1929; Țara Birsei No. 2.

II

II. Studii.—Articole.—Scrisori din țară și din străinătate

<i>Brătescu-Voinești Alexandru.</i> —Pictură religioasă	205
<i>Ciomac Em.</i> —Claude Debussy (Pelléas și Melisanda).	21
<i>Georgescu V. Vasile.</i> —Conceptul epic.	190
<i>Ibrăileanu G.</i> —Edițiile poeziilor lui Eminescu (Ediția d-lui E. Lovinescu)	248
<i>Mihailov A.</i> —A. S. Pușchin și Eteria (1821)	217
<i>Rohan Charles, prinț de.</i> —Unde mergem? (Bilanțul unei decade).	5
<i>Ștefănescu George.</i> —Scrisori din străinătate. (Două metropole—Berlin și Paris).	79
<i>Suchianu I. D.</i> —Unități politice și unități economice	40
<i>Vandervelde Emile</i> —Impresii din America de Sud.	148

III. Cronici

<i>Dașcovici N.</i> —Cronica externă	90
<i>Greenwood Thomas.</i> —Cronica socială (Votul femeilor și alegerile generale în Anglia)	306
<i>Mancaș Mircea.</i> —Cronica literară (Literatura rusă de astăzi).	289
<i>Poulopol A. E.</i> —Cronica juridică (Romantism și misticism juridic).	105
<i>Ștefănescu George.</i> —Cronica ideilor (Criza culturii contemporane).	295
<i>Tonitza N. N.</i> —Cronica plastică (Despre cei mai tineri: Soare Al. Macedonski—Adina Paula Moscu.—Tina Căpitănescu.—Lazăr Zin).	100

IV. Miscellanea

<i>Nicanor P. & Co.</i> —Despre „mistica statului“ sau basmul cu cocoșul roș.	112
---	-----

V. Recenzii

<i>Buinea Elie.</i> —Voluntarii români din Siberia (A. Oțetea).	126
<i>Brătianu I. G.</i> —Recherches sur le commerce génois dans la mer Noire au XIII-e siècle (A. Oțetea).	328

<i>Caragiale Ion Mateiu.</i> —Craii de curtea veche (Al. A. Philippide).	121
<i>Chirițescu Constantin.</i> —Printre apostoli (Octav Botez).	326
<i>Cuche Paul.</i> —Conférences de philosophie du droit (George Băileanu).	127
<i>Kataed Valentin.</i> —Rastrachiki (Mircea Mancaș). . .	332
<i>Larbaud Valéry.</i> —Fermina Márquez (Mircea Mancaș).	331
<i>Maritain Jacques.</i> —Reflexiuni asupra inteligenței și asupra vieții sale proprii (A. Oțetea).	124
<i>Martin Maurice.</i> —Amour, terre inconnue (Mircea Mancaș).	129
<i>Mateiu I.</i> —Doctrina de Stat a problemei minoritare (A. Oțetea).	330
<i>Maurois André.</i> —Aspects de la biographie (A. Oțetea).	125
<i>Miloia Ioachim dr.</i> —Analele Banatului. Buletinul muzeului din Timișoara (P. Constantinescu-Iași).	336
<i>Pillat Ion.</i> —Limpezimi (Al. A. Philippide).	325
<i>Smogorzewski C.</i> —La Roumanie à un tournant de son histoire A. Oțetea).	126
<i>Weiss Aureliu.</i> —Autori și păreri (Demostene Botez). .	122
<i>Wilke G.</i> —„Romänien“ în „Reallexikon der Vorgeschichte (P. Constantinescu-Iași).	337

VI. Revista Revistelor

<i>Alexeiev Basile.</i> —Literatura chineză contemporană (Revue de Paris).	134
<i>Dumas G., dr.</i> —Durerea și plăcerea (Revue Philosophique).	133
<i>Dunvis Dominique.</i> —Drama burgheziei franceze (Les Annales).	342
<i>Goblot Edmond.</i> —Despre valoarea castității. (Revue Philosophique).	340
<i>Grossmann Stefan.</i> —Franz Ioseph (Die Neue Rundschau).	134
<i>Guetta René.</i> —Aproape de stele (Les Annales). ¹ . . .	133
<i>Guy Ernest.</i> —Declinul Prohibiționismului (Mercure de France).	134
<i>Halbwachs.</i> —Psihologia colectivă a lui Ch. Blondel (Revue Philosophique).	339

<i>Houllevigue L.</i> —Industria chimică în Germania (Revue de Paris).	135
<i>James E.</i> —Un nou teoretician al socialismului: Henri de Man (Revue de Métaphysique et de Morale).	135
<i>Lemonnier Leon.</i> —Influența lui Edgard Poë asupra lui Mallarmé (La Revue Mondiale).	133
<i>Liddell Hart.</i> —Armata fascistă actuală (The Daily Telegraph).	132
<i>Petrovici Ion.</i> —Prolegomena (Die Böttcherstrasse)	136
<i>Renard Jean.</i> —Sovietele și familia (Revue Universelle).	340
<i>Richelsen Jolm.</i> —Disparițiunea oficianților (Scribners Magazine).	132
<i>Saurés André.</i> —Perspective europene (Die Neue Rundschau).	341
<i>Soupault Philippe.</i> —Extrem-occident (Revue de Genève).	341
<i>Théry José.</i> —Legea asupra libertății presei (Mercure de France) ^t	339
<i>Whelpton K. P.</i> —Populația viitoare în America (American Journal of Sociology).	132
VII. Mișcarea intelectuală în străinătate	138, 343
VIII. Bibliografie.	140, 345

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție, nu se inapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacția își rezervă dreptul să tipărească articolele când va crede de cuviință, conducându-se numai după considerații tehnice și editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Autorilor care nu locuiesc în Iași nu li se pot trimite corecturile și prin urmare sînt rugați să-și redacteze manuscrisele definitiv și citeț.

Pentru tot ceiace privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți etc., a se adresa la Redacția Revistei „Viața Romînească“, strada Alecsandri, Iași.

CĂRȚI APĂRUTE ÎN ED. VIAȚA ROMINEASCĂ

G. IBRĂILEANU

SCRIITORII ROMÎNI ȘI STRĂINI

Caragiale, Eminescu, Creangă, Sadoveanu, Coșbuc, Jean Bart, Codreanu, Ionel Teodoreanu, I. I. Mironescu, I. Negruți, Demostene Botez, Duliu Zamfirescu, Macedonschi, H. Streitman, Anatole France, W. James, Marcel Proust, L. Reymont, Max Nordau, Tomas Hardy.

PREȚUL 100 LEI

G. BĂRGĂUANU

PĂMÎNT ȘI SOARE

⟨VERSURI⟩

PREȚUL 80 LEI

STEJAR IONESCU

DOMNUL DELA MURANO

⟨NUVELE⟩

PREȚUL 60 LEI

PREȚUL 80 LEI

CĂRȚI APĂRUTE ÎN ALTE EDITURI

M. RALEA

P E R S P E C T I V E

⟨CRITICI LITERARE⟩

ED. CASEI ȘCOALELOR

PREȚUL 40 LEI

IONEL TEODOREANU

T U R N U L M I L E N E I

⟨ROMAN⟩

ED. «CARTEA ROMÎNEASCĂ»

PREȚUL 96 LEI

DEMOSTENE BOTEZ

Z I L E L E V I E Ț I I

⟨POEME⟩

ED. «CARTEA ROMÎNEASCĂ»

PREȚUL 60 LEI

CEZAR PETRESCU

OMUL CARE ȘI-A GĂSIT UMBRA

⟨ROMAN⟩

ED. CARTEA ROMÎNEASCĂ

PREȚUL 75 LEI